

MİLLİYETÇİLİK

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ • JOURNAL OF NATIONALISM STUDIES

CİLT 4 SAYI 2 • VOLUME 4 ISSUE 2 / EKİM • OCTOBER 2022 / ISSN 2667 - 4459

MİLLİYETÇİLİK ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

(MAD)

Cilt: 4, Sayı: 2, Ekim 2022

MAD-JNS

JOURNAL OF NATIONALISM STUDIES

(JNS)

Volume: 4, Issue: 2, October 2022

ISSN 2667-4459

e-ISSN 2667-7911

Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi (MAD), bilimsel olan Milliyetçilik ve Milliyetçilik Teorileri hakkında disiplinler arası yaklaşımlar ve sosyal bilimlere ait tüm alanlarda yapılan araştırma, inceleme, kritik ve çeviri makalelere yer veren uluslararası hakemli bir dergidir. MAD, yılda iki kez çevrim içi ve matbu olarak yayınlanmaktadır (Nisan-Ekim). **MAD, bu alandaki çalışmaların nitelik ve niceliğini artırmayı amaçladığından özgür ve açık erişim yayın politikalarını benimsemektedir. Bu amaçla yazıların sunulması, değerlendirilmesi ya da yayınlanması için herhangi bir ücret talep edilmemekte, ayrıca yayınlanmış makalelere ücretsiz ve sınırsız erişim sağlamaktadır.**

The main aim of the International Refereed "**Journal of Nationalism Studies**" (JNS) is to publish interdisciplinary approaches and academic, scientific, research, critical and translation articles in all fields of social sciences about the theories of Nationalism and Nationalism, which are academic and scientific. JNS invites researchers and authors from different disciplines to contribute to the journal. JNS is published twice a year, online and in print edition (April-October). **Since JNS aims to increase the quality and quantity of the work in this field, it adopts free and open access broadcast policies. For this purpose of journal, there is no charge for submitting, evaluating, or publishing articles, and it also provides free and unlimited access to published articles.**

İletişim/Contact:

<http://dergipark.gov.tr/madergisi>

www.milliyetcilikarastirmalari.com

dergi@milliyetcilikarastirmalari.com

ISSN: 2667-4459, e-ISSN: 2667-7911

Periyot: Yılda 2 sayı (Nisan-Ekim)

Uluslararası Hakemli dergidir.

Baskı: Ceren Yayıncılık-(284) 214 82 82

Ekim/October 2022-EDİRNE/TÜRKİYE

MİLLİYETÇİLİK ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
JOURNAL OF NATIONALISM STUDIES

ISSN 2667-4459/ e-ISSN 2667-7911

DERGİ SAHİBİ /OWNER

Öğr. Gör. Haluk KAYICI

BAŞ EDİTÖR/EDITOR IN CHIEF

Doç. Dr. Mehmet Kaan ÇALEN-Trakya Üniversitesi-Türkiye

TEKNİK EDİTÖR/TECHNICAL EDITOR

Öğr. Gör. Haluk KAYICI-Trakya Üniversitesi-Türkiye

İNGİLİZCE EDİTÖRÜ/ EDITOR FOR ARTICLES IN ENGLISH

Dr. Michael ERDMAN, The British Library-İngiltere

YAZIM EDİTÖRÜ/COPY EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Gamze YILDIZ ERDURAN-Trakya Üniversitesi-Türkiye

EDİTÖR YARDIMCISI/ASSISTANT EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan TEMİZEL-Trakya Üniversitesi-Türkiye

KAPAK RESMİ/COVER PHOTO

Gökhan TEMİZEL

GRAFİK TASARIM/GRAPHIC DESIGN

İlter ALKAN

DİZGİ/TYPESETTING

Mehmet Ali KASAP

DANIŞMA-BİLİM KURULU

ADVISORY-SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Yusuf SARINAY, TOBB ETÜ-Türkiye

Prof. Dr. İrfan MORİNA, Priştine Üniversitesi-Kosova

Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK, İstanbul Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Könül BÜNYADZADE, Milli Elmlər Akademiyası-Azərbaycan

Prof. Dr. Mehmet Akif OKUR, Yıldız Teknik Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Bülent BAYRAM, Kırklareli Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Yahya Kemal TAŞTAN, Ege Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Levent BAYRAKTAR, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Fatih Mehmet SANCAKTAR, İstanbul Üniversitesi-Türkiye

Doç. Dr. Fedora İvanovna ARNAUT-Kiev Taras Shevchenko
Üniversitesi/Ukrayna

Doç. Dr. Ufuk ÖZCAN, İstanbul Üniversitesi-Türkiye

Doç. Dr. Elnur AĞAYEV, Lefke Avrupa Üniversitesi-KKTC

Doç. Dr. Sezai ÖZTAŞ, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-Türkiye

Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ, İstanbul Üniversitesi-Türkiye

Doç. Dr. Mehmet Kaan ÇALEN, Trakya Üniversitesi-Türkiye

Doç. Dr. Fahri ATASOY, Kırıkkale Üniversitesi-Türkiye

Dr. Michael ERDMAN, The British Library-İngiltere

Dr. Öğr. Üyesi Gökberk YÜCEL, Amasya Üniversitesi-Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Ziya BÖLÜKBAŞI, Anadolu Üniversitesi-Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Dinçer ATAY-Kafkas Üniversitesi/Türkiye

Dr. Ferit Salim SANLI, Hacettepe Üniversitesi/Türkiye

Dr. İsmail Alperen BİÇER-Eskişehir Osmangazi Üniversitesi/Türkiye

BU SAYININ HAKEMLERİ/REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Şenol DURGUN

(İstanbul Gelişim Üniversitesi-Türkiye)

Prof. Dr. Fatih Mehmet SANCAKTAR

(İstanbul Üniversitesi-Türkiye)

Prof. Dr. Adem SAĞIR

(Karabük Üniversitesi-Türkiye)

Doç. Dr. Mehmet Kaan ÇALEN

(Trakya Üniversitesi-Türkiye)

Doç. Dr. Bülent YILDIRIM

(Trakya Üniversitesi-Türkiye)

Doç. Dr. Fahri ATASOY

(Kırıkkale Üniversitesi-Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Bülent AKYAY

(Trakya Üniversitesi-Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Rukiye SAYGILI

(Selçuk Üniversitesi-Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Pınar ÖZMEN

(Yozgat Bozok Üniversitesi Üniversitesi-Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Emine ERDEN KAYA

(Amasya Üniversitesi-Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Selcen ÖZYURT ULUTAŞ

(Uşak Üniversitesi-Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Fatma RODOPLU YILDIRIM

(Trakya Üniversitesi-Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Dinçer ATAY

(Kafkas Üniversitesi-Türkiye)

Dr. İsmail Alperen BİÇER

(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi-Türkiye)

Dr. Cem SÖKMEN

(Kırklareli Üniversitesi-Türkiye)

Dr. Gürhan ÇOPUR

(Ardahan Üniversitesi-Türkiye)

MİLLİYETÇİLİK ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

Cilt: 4, Sayı: 2, Ekim 2022

İÇİNDEKİLER
Araştırma Makaleleri

JOURNAL OF NATIONALISM
STUDIES
Volume: 4, Issue: 2, October 2022

CONTENTS
Research Articles

Şafak VAROL

1-32

MİLLİYETÇİ BİR SİYASİ YAYIN ORGANI
OLARAK DEVLET GAZETESİ:
SÖYLEMLER VE AKTÖRLER (1969-1978)

THE DEVLET NEWSPAPER AS A
NATIONALIST POLITICAL
PUBLICATION: DISCUSSIONS AND
ACTORS (1969-1978)

Asım KORKMAZ

33-70

XIX. YÜZYILDA DOĞU AVRUPA'NIN
BESARABYA BÖLGESİNDE GAGAUZ
TÜRKLERİ

IN THE NINETEENTH CENTURY
GAGAUZ TURKS IN THE BESARABIA
REGION OF
EASTERN EUROPE

Gökberk YÜCEL

71-107

DERGÂH MECMUASI'NDA
ROMANTİZMİN İZDÜŞÜMÜ: YAHYA
KEMAL'İN MUSÂHABELERİ (1921-
1923)

THE REFLECTION OF ROMANTICISM
IN DERGÂH JOURNAL: YAHYA
KEMAL'S DISCUSSIONS (1921-1923)

Tolgahan CEYLAN

109-128

TÜRKİYE'DE KANONİK ROMAN:
"YABAN" VE "BEREKETLİ TOPRAKLAR
ÜZERİNDE" İSİMLİ ESERLERDE KÖYLÜ
SORUNU

CANONIC NOVEL IN TURKEY:
THE PEASANT PROBLEM IN THE
TITLED WORKS ON "YABAN" AND
"BEREKETLİ TOPRAKLAR ÜZERİNDE"

Ali ASKER-Neslihan Kibar ÖNDER

129-176

KARADAĞ'DA ULUS-DEVLET İNŞASI:
ETNOGRAFİ, KÜLTÜR VE SEMBOLLER
ÜZERİNDEN YORUMLAMA

NATION-STATE BUILDING IN
MONTENEGRO: AN INTERPRETATION
THROUGH ETHNOGROPHY, CULTURE
AND SYMBOLS

Kitap İncelemesi-Book Review
Çağdaş DUMAN
177-182

TÜRK GRUP DAVRANIŞI (EROL GÖKA)

ASOS
indeks

Scientific Indexing Services

Directory of
Research Journal
Indexing

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Bu eser Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

DOI: 10.53425/madergisi.1136862

Araştırma Makalesi-Research Article

MİLLİYETÇİ BİR SİYASİ YAYIN ORGANI OLARAK DEVLET GAZETESİ: SÖYLEMLER VE AKTÖRLER (1969-1978)

Şafak VAROL*

ÖZ: Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yayıncılık faaliyetleri ön planda olmuş, farklı alanlardaki kuramların topluma aktarılması çoğunlukla bu vesileyle sağlanmışsa da, daha ziyade bir siyasi propaganda aracı olarak etkinliğini sürdürmüştür. Nitekim bu çalışmada incelenecek olan *Devlet* gazetesi de milliyetçi görüşe mensup bir yayın organı olarak 1969-1978 yılları arasında faaliyette bulunmuş ve önemli derecede işlev sahibi olmuştur. Gazetenin yayınlandığı, belirtilen zaman aralığı Türk siyasi hayatında önemli olayların yaşandığı bir süreci kapsamı bakımından önemli görülmesinin yanında, siyasi fikir ayrılıklarının ve ideolojik kutuplaşmanın hat safhada olduğu bir dönemi ifade etmektedir. Bu doğrultuda *Devlet* gazetesi özelinde, Türk siyasetinde cereyan eden olay ve olgulara bakış açısı, savunulan fikirlerin sunuluşu ve milliyetçi bakış açısıyla öne çıkarılan temaların ne olduğu gibi sorulara verilen cevaplar, dönemin Türk milliyetçiliği anlayışı, fikri alt yapısı ve politikasını göstermesi bakımından oldukça kıymete değerdir. Çalışmamızda söz konusu gazetenin 7 Nisan 1969-6 Mart 1978 tarihleri arasında yayınlanan 435 sayısı bu bağlamda genel hatlarıyla incelenecek ve değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Devlet* gazetesi, Siyaset, Milliyetçilik, Fikir, Tema.

* Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, safak.varol91@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8909-7990.

Geliş Tarihi-Received Date: 28.06.2022
Kabul Tarihi-Accepted Date: 10.09.2022

THE DEVLET NEWSPAPER AS A NATIONALIST POLITICAL PUBLICATION: DISCUSSIONS AND ACTORS (1969-1978)

ABSTRACT: Publishing activities had been at the forefront since the first years of the Republic and although the transfer of theories in different fields to the society was mostly ensured on this occasion, it continued its effectiveness as a political propaganda tool. As a matter of fact, the *Devlet* Newspaper, which will be examined in this study, was active between 1969 and 1978 as a publication organ supporting the nationalist view and had an important function. The period in which the newspaper was published is considered important in that it covers a period in which important events took place in Turkish political life, as well as a period in which political disagreements and ideological polarization were at their peak. In this direction, the answers given to questions such as the point of view of the events and phenomena in Turkish politics, the presentation of the defended ideas and the themes highlighted from the nationalist point of view, in the *Devlet* newspaper, are very valuable in terms of showing the understanding of Turkish nationalism, intellectual infrastructure and politics of the period. In our study, the 435 issues of the newspaper, published between April 7, 1969, and March 6, 1978, will be examined and evaluated with general terms in this context.

Keywords: *Devlet* newspaper, Politics, Nationalism, Opinion, Theme.

GİRİŞ

Cumhuriyetin 1923-1945 yıllarını kapsayan zaman diliminde CHP'nin denetimine tabii bir idare anlayışı öngörülmüştür. Bu dönemin yönetim politikası, Cumhuriyet ilkeleri ve gerçekleştirilmeye çalışılan inkılapların yerleştirilmesi aşamasında herhangi bir olumsuz tezahürle karşılaşmamak adına kontrolün sağlanması isteği üzerine şekillenmiştir. Basın da mezkûr politikadan aynı ölçüde nasibini almıştır. Görelî bir basın özgürlüğü sağlanmış, 1925'te kabul edilen Takrir-i Sükûn Kanunu ile başlayan denetim 1931'de çıkarılan Matbuat Kanunu ve bu kanun uhdesinde 1946'ya kadar yapılan bir dizi değişiklikle de devamlılığını korumuştur. Bu minvalde 1939-1941 yıllarında Başbakanlık'tan, Basın Yayın Genel Müdürlüğü'ne bazı haberlerin yayınlanmaması, değerinin büyütülmemesi ve kavramların gazetelerde nasıl kullanılması gerektiği yönünde

verilen talimatlar sunulan nispi özgürlüğü göstermektedir.¹ Dolayısıyla yeni rejimin ilk yıllarında neşredilen yayınların çoğunda rejimi kuvvetlendirmek ve inkılapları yaygınlaştırmak maksadıyla hareket edilerek, ideolojik altyapının güçlendirilmesine katkı veren yazılar ortaya çıkarılmıştır. Bu dönemde öne çıkan bazı yayınlar şunlardır: *Ulus* (1920), *Vakit* (1917), *Cumhuriyet* (1924), *Tan* (1935)², *Yeni Mecmua* (1923), *Milli Mecmua* (1923), *Hayat Mecmuası* (1926), *Güneş* (1928), *Yedi Gün* (1933), *Varlık* (1933), *Kadro* (1932), *Yeni Adam* (1934), *Fikir Hareketleri* (1933), *Çığır* (1933), *Yücel* (1935).³

Dönemin Türkiye’inde resmi politikanın savunucusu olan ve ideolojik tasarım yapmayı amaç edinen, söz konusu yayınların yanı sıra farklı ideolojik yaklaşıma sahip yayınlarda kendini göstermiştir. Bunlar arasında *Atsız Mecmua* (1931) gerek Türkçü fikirleri gerekse köycülüğü benimseyen anlayışıyla dikkat çekmektedir. Yine Atsız tarafından iki ayrı dönemde çıkarılan *Orhun* (1933-1934; 1943-1944) ırkçılığa yönelen tavrıyla milliyetçiliğe farklı bir boyut kazandırmıştır. Atsız’ın açtığı Türkçülük anlayışı İkinci Dünya Savaşı yıllarında önemli derecede artış göstermiş, bu durum yayınlara da büyük ölçüde yansımıştır. Reha Oğuz Türkkan tarafından yayınlanan *Bozkurt* (1939-1942), *Gökbörü* (1939-1942), *Ergenekon* (1938-1939)⁴ gibi dergilerle birlikte; *Tanrıdağ* (1942) ve *Çağlayan* (1943) Türkçü/Turancı çizgide boy gösteren bazı yayınlardır. Söz konusu bu yayınlardaki ırkçı vurgu; geri kalmışlığa, ezilmişliğe, Batı’nın baskı ve kontrolüne içgüdüsel bir tepki niteliğindedir. Nitekim burada Türkçülük, uluslaşmanın çözüm bekleyen kimlik-benlik sorununa bir yanıt olarak ortaya çıkmıştır.⁵

Türkçülük temelinde neşredilen bu yayın faaliyetlerinin yanında Anadolu’cu bir düsturu benimseyen *Millet* (1942) ve *Hareket* (1939) ile diğerlerine nazaran daha ılımlı olan *Çınaraltı* (1941), fikir

¹ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003), 146-168.

² Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere*, 162-165.

³ Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere*, 390-392.

⁴ Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere*, 392.

⁵ Halil Ölçekçi, “Milliyetçi Fikir Dergiciliği Yayınlar Bibliyografyası,” *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. 42 (Ağustos 2016): 270.

yayıncılığı açısından dikkat edilebilecek diğer yayınlardır. Bununla birlikte Necip Fazıl'ın *Büyük Doğu* (1943) ve Osman Yüksel'in; *Serdengeçti'si* (1947) ise milliyetçiliği Türk-İslam senteziyle politize ederek aktarmaya çalışması bakımından göze çarpmaktadır.⁶

Cumhuriyetin bu ilk yıllarında Türkiye'nin siyasal gelişim süreci basın faaliyetlerini doğrudan etkilemiştir. Zira tek parti döneminde basının genel görüntüsü zikredilen gibiyken; 1945 sonrasında hem nitelik hem de nicelik bakımından ciddi derecede patlama yaşanmıştır. Ülkenin dört bir yanında yüzlerce dergi ve gazete neşredilmiş, yeni bir muhalefet basını ortaya çıkmış ve bu oluşum Demokrat Parti etrafında kümelenmiştir. 1945 yazıyla birlikte ilk etapta CHP sözcüsü *Ulus* gazetesi ve DP sözcüsü *Vatan* gazetesi arasında başlayan atışmalar süreç içerisinde farklı yayınlara da sirayet etmiştir.⁷ Bu anlamda *Ulus*'un tam karşısında yer alması hasebiyle *Zafer* gazetesini zikretmek mümkündür. Mezkûr yayın organı 1945 yılında DP savunucuları tarafından kurulmuş, 27 Mayıs 1960 ihtilalinin gerçekleştiği gün yayın hayatına son verilmiştir.⁸

DP'nin iktidarının ilk yıllarında milliyetçi fikir yayıncılığı açısından öne çıkan yayın ise *Atsız*'ın önderliğinde, neşredilen *Orkun* olmuştur. 6 Ekim 1950 tarihinde ilk sayısı çıkarılan *Orkun*'da, Türkçülüğün bir ülkü olduğu vurgulanarak bir milletin ülküsüz var olmayacağına altı çizilmiş, ülkünün geçmişe bakarak yarını bulmak olduğu ve uğrunda ölünebilecek büyük istekler olduğu belirtilmiştir.⁹

DP'nin iktidar mevkiine gelmesiyle CHP-DP çatışmasının daha da derinleşmesi neticesinde ilk nüvelerin verilmeye başlandığı sosyo-politik istikrarsızlık akabinde artarak devam etmiş, 1980

⁶ Murat Kılıç, "Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Tipolojisi," *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 16 (Aralık 2007): 130.

⁷ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi* (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2018), 121.

⁸ Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere*, 224.

⁹ Mehmet Özalper, "Orkun Dergisi Özelinde Türkçülük (1950-1952)," *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu* içinde, ed. İrfan Polat vd. (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, 2019), 790.

ihtilaline kadar ki zaman diliminde toplumsal hayatı olduğu kadar fikir yayıncılığını da fazlasıyla etkilemiştir. Ülkenin yaşadığı olağanüstü politizasyon fikir dergiciliğinin yeni bir boyut kazanmasına sebep olmuştur.¹⁰ Siyasal radikalizmin etki sahibi olması basım-yayın faaliyetlerinin seyrinin de bu doğrultuda ilerlemesine yol açmış, çıkarılan yayınlar ideolojilerin kapsamıyla sınırlandırılmıştır. Bu ortam içinde sol muhalif basının eşi görülmemiş bir zenginliğe kavuştuğundan söz edilebilmekle beraber sol içerisinde yer alan neredeyse her eğilim basında karşılık bulmuştur.¹¹ Bu dönemde solun sözcülüğünü yapan önemli yayınlar arasında *Yön* (1961), *peş peşe Sosyal Adalet* (1963), *Türk Solu*, (1967), *Ant* (1967), *Aydınlık Sosyalist* (1969), *Devrim* (1969), *Emek* (1969) gibi dergiler bulunmaktadır.¹² Bu yayınların ortak tezi halk için ve halka rağmen bir ulusal demokratik devrimi savunmaktır.¹³

Solun karşısında bulunan milliyetçi-ülkücü çizgide ise 1966 yılından evvel yalnızca *Türk Kültürü* ve *Türk Birliği* gibi yayınlar yer alırken bu tarihten sonra *Milli Hareket*, *Türkiye Ülküsü Gençlik* dergisi gibi teori ve eylemi harmanlayan yayınlar ortaya çıkarılmıştır.¹⁴ Zamanla bu çizgideki yayınların niceliği artmış, özellikle 1960'ların sonlarından itibaren bir fikir hareketi olarak milliyetçiliği, *Türk Yolu* (1969), *Devlet* (1969), *Töre* (1971), *Bozkurt* (1972), *Büyük Ülkü* (1976), *Genç Arkadaş* (1975) gibi yayınlar temsil etmiştir.¹⁵

1. DEVLET GAZETESİ'NİN NEŞREDİLMESİNDEN EVVEL TÜRKİYE'DE GENEL OLARAK SİYASİ ORTAM

Devlet gazetesinin yayınlanmasından evvel, Türkiye'nin siyasi ve toplumsal atmosferine genel bir çerçevede bakmak, yayınlanma amacı ve yayımlandığı sürede fikri eğilimini anlamak adına oldukça önemlidir. Zira siyasi bir gazete kimliğiyle neşredilmesi, içinde bulunduğu siyasi şartları bilme zarurietini doğurmaktadır.

¹⁰ Ölçekçi, "Milliyetçi Fikir Dergiciliği," 271.

¹¹ Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere*, 238.

¹² Ölçekçi, "Milliyetçi Fikir Dergiciliği," 271.

¹³ Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla*, 140.

¹⁴ Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla*, 140.

¹⁵ Ölçekçi, "Milliyetçi Fikir Dergiciliği," 271.

Bu doğrultuda genel itibariyle 1965 ve sonrasının genel bir panoramasını çizmek doğru olacaktır.

Türkiye, 1965-1969 yıllarında Adalet Partisi tarafından yönetilmiştir. Bu 4 yıllık iktidar süreci, dönemin başbakanı Süleyman Demirel tarafından istikrarlı olarak tanımlanmışsa da¹⁶, zikredilen bu istikrarın siyasal ve toplumsal hadiseler nazarında geçerliliği müphemdir. Daha açık olarak ifade etmek gerekirse dönemin asıl öne çıkan unsuru şüphesiz hükümetin işleyişi, sürekliliği ya da faaliyetlerinden ziyade öncelikle dünyada, daha mikro düzeyde ise Türkiye’de ideolojik kutuplaşmaların baş göstermesidir. Bir gençlik hareketi olan ve tarihte “68 Kuşağı” olarak da addedilen bu kutuplaşmaların çıkış noktası, en yalın haliyle kuşağı meydana getirenlerin kendi algıladıkları şekilde ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel vb. unsurlar bakımından demokratik esaslı yönetimlerin uygulanabilir olması talebidir.

Türkiye’de ise söz konusu “68 Kuşağı” hareketinin yaygınlık kazanmasında bazı iç dinamiklerin etkisi öne çıkmaktadır. Ancak en büyük etken 1961 Anayasasının sunmuş olduğu çoğulcu ve demokratik anlayıştır. Bu çoğulcu demokrasinin ehemmiyet arz eden sonuçlarından biri CHP’nin solunda yer alan hareketlenmelerin kendini gösterme olanağını yavaş yavaş kazanmış olmalarıdır. 1961’de on iki sendikacı Türkiye İşçi Partisi’ni kurmuş ve 1964’e kadar sosyalizm kelimesini kullanmayarak “emekten yana planlı devletçilik” sloganıyla siyasette yer almışsa da, TİP daha sonra sosyalist olduğunu açık şekilde dile getirmiştir. TİP’in bu ideolojik söylemi 1965 seçimleri öncesinde CHP’yi, oy kaptırılabileceği düşüncesiyle tedirgin etmiş ve kendilerini ortanın solunda olduklarına ilan etmesine neden olmuştur. Zamanla bu siyasal tanım, sosyal demokrasi veya demokratik sol biçiminde somutlaşmıştır. TİP’in Türk siyasetinde boy göstermesiyle meydana gelen sol söylemdeki bu artış, tenasüple ilkinin 1965’te Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde kurulduğu Fikir Kulüpleri’nin ortaya çıkmasına da ön ayak olmuştur.

¹⁶ Cüneyt Arcayürek, *Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992), 62.

Böylelikle, ilk kez 5 Ağustos 1966'da *Yön* dergisinde Mihri Belli tarafından neşredilen "Demokratik Devrim: Kimle Beraber, Kime Karşı" adlı yazıyla dikkat çekilen "Milli Demokratik Devrim" muhalefeti, zamanla gençlik üzerinde Fikir Kulüpleri aracılığıyla temsil edilmeye başlanmıştır.¹⁷ Ayrıca, 1961 Anayasası'nın imkân sağlayan bu çoğulcu demokrasi anlayışı solda ki mezkûr hareketlenmelerin yanında aynı oranda İslamcı sağa da kapı açmış hatta bir siyasal partinin oluşumuna da olanak vermiştir.¹⁸ Ancak her ne kadar İslamcı sağ anlayış baş göstermişse de, sağ ağırlıklı olarak Türk milliyetçiliği etrafında kümelenmiş, sol yapılanma ise sosyalizmle yoğrulmuştur. Öyle ki TİP'in de etkisiyle, hâlihazırda var olan Kürt ulusal hareketi dahi hızla sosyalist bir zemine kaymıştır.¹⁹

Bu dönemde eylem sahasında boy gösteren sol ideolojinin karşısında güçlü durabilmek milliyetçi yapılanmanın esas amacını teşkil etmiştir. Bu anlamda sol karşısında 1965 sonrası ilk etapta TKMD (Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği) yer almıştır. 1968'e varıncaya kadar bu derneğin şube sayısı süratle artmış, 1968'de 141'e ulaşmıştır. Dernek, 1967-1968 yıllarında milliyetçi hareketin siyasal temsilini sağlayan CKMP ile (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi) yakın temas halinde olmuştur. 1968 yılının milliyetçi yapılanma için diğer önemli gelişmesi de Alpaslan Türkeş'in talimatı ile eski binbaşı olan ve *Devlet'*inde yazar kadrosunda yer alan Dünder Taşer'e Ülkü Ocakları'nın kurdurulmasıdır. 1969'a gelindiği vakit TKMD'nin işlevini artık Ülkü Ocakları edinmiştir. Türkeş'in ifadesiyle, Ocaklar bundan böyle Türkiye'yi komünizme karşı korumada CKMP'ye yardımcı olma rolündedir.²⁰

¹⁷ Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)* (Ankara: İmge Kitabevi, 2013), 182-183.

¹⁸ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021), 266.

¹⁹ 1965 yılında yasadışı şekilde Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi kurulmuş, bazı şehirlerde Devrimci Doğu Kültür Ocakları açılmıştır. DDKO ile TİP arasındaki yakın ilişki ise TİP'in kurulduğu zamandan itibaren bir Kürt sorununun varlığını kabul etmesi ve kadrolarında bu unsurlara yer vermesi neticesinde gerçekleşmiştir. Detay için bkz. Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi* (Ankara: İletişim Yayınları, 2015), 172.

²⁰ Aydın ve Taşkın, *1960'tan Günümüze*, 158-159.

Nitekim denilebilir ki 1961 Anayasası kapsamında basın özgürlüğü, üniversitelerin özerkliği, dernek kurma hakkı, gösteri ve yürüyüş hakkı gibi hakların istenilen ölçüde kullanılmasının²¹ yanı sıra, sağ ve sol ideolojilerin gençlik arasında giderek hâkim olması, muhtelif fakülte ve şehirlerde sağ teşkilatlanmanın arttırılarak, sol içerikli fikir kulüplerinin kurulması, 1965 sonrası bir federasyon altında birleştirilmesi ve nihayetinde sendikal faaliyetlerin yaygınlaşarak sol sendikaların ağırlıklı konuma gelmesi gibi gelişmeler Türkiye’de “68 Kuşağı” hareketinin somut bir hal almasında esas faktör olmuştur.

Dönemin siyasal vaziyetini Alparslan Türkeş şu şekilde açıklamaktadır:

1968’den itibaren Türkiye’de Marksist ve Bölücü çok faal gençlik hareketleri başladı; bunlar Üniversitelerde yuvalandı...’Üniversite Özerkliği’ nedeniyle buralara güvenlik güçlerinin girememesi onların hareketlerini kolaylaştırdı. Üniversitelerin kalorifer daireleri silah deposu, cephane deposu oldu. Dışarıda suç işleyenler kaçıp üniversiteye sığınıyordu. Bu arada üniversitelerde dershanelerin duvarlarına tavandan yere kadar Lenin’in resimleri asılıyor, ayrıca kanlı bir ihtilal ile devrimin, Marksist devrimin gerçekleşeceği yazıları yazılıyordu; bu yazıları ise kimse silemiyordu... Siyasal Bilgiler Fakültesi’nin, Hukuk Fakültesi’nin, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi’nin dış duvarlarında yazılar aylarca, yıllarca durdu; bunlara kimse ses çıkaramadı; hükümetler de ürkek davrandı!²²

Türkiye’deki bu radikalleşme eğilimleri, soğuk savaş yıllarının bloklar arası propaganda mücadelesine sahne olan ülkeyi daha da dikkat edilmesi gereken bir boyuta getirmiştir. Ekonomik ve toplumsal sahalardaki temel değişimin sebep olduğu köyden kente göç, çarpık kentleşme ve gelir dağılımındaki adaletsizlik gibi farklı sıkıntıların da varlığı hali hazırda bulunan kriz ortamını doğrudan beslemiş, ülkenin genel çözümlüştüğünü daha da arttırmıştır.²³

²¹ Arcayürek, *Demirel Dönemi*, 62.

²² Ertuğrul Alatlı, *Belgeleriyle 9 Mart 1971 “Antiparlementarist-Baasçı” Darbe Girişimi* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2002), 69.

²³ Temuçin Faik Ertan, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020), 275-276.

Dönemin iki kutuplu bu ortamında öne çıkan siyasal partiler ise iktidar rolüyle Adalet Partisi, ana muhalefet olarak Cumhuriyet Halk Partisi olmuştur. Karşıt olan bu iki parti, çatışma halinde olan ideolojiler arasında da tarafgir davranmış CHP, solcuları haklı bulurken, AP, sağcılarını desteklemiş ve rejim düşmanı olarak gördükleri işçi ve öğrenci ayaklanmalarına karşı önlem almayı tercih etmiştir.²⁴ Nitekim burada sunulması önemli görülen detay, TKMD'nin önceleri AP ile yakın olduğu gerçeğidir.

Bu iki siyasal partinin mevcut konumlarının yanı sıra Devlet'in neşrinden evvel milliyetçi teşkilatlanma adına yaşanan önemli gelişme, 8-9 Şubat 1969 günü Adana kongresinde CKMP'nin (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi) adı ve ambleminin değiştirilerek MHP (Milliyetçi Hareket Partisi) ve üç hilalin kabul edilmesidir. Aynı kongrede gazetenin çıkarılmasında öncü olan İbrahim Metin ve Sadi Somuncuoğlu'nun partinin Genel İdare Kurulu'na girmeleri, her ne kadar ilk sayıda "Siyasi bir partinin malı değiliz. Partiler ve siyasetçiler, milliyetçiliğe yakınlıkları ölçüsünde, bize yakın olurlar" ifadelerine yer verilmişse de onların nezdinde, gazetenin siyasi çizgi ve temsiliyeti anlaşılmaktadır.²⁵ Öte yandan CKMP'nin bu meyandaki değişikliğini Alparslan Türkeş'in 1965'te genel başkanlığa adaylık sürecindeki beyanatlarında bulmak mümkündür. 1964 yılında CKMP'nin başına Genel Başkan olarak Ahmet Oğuz'un seçilmesi bu sürecin başlangıcı olmuş, Oğuz'un davetiyle Türkeş ve arkadaşlarının partiye iltihak etmesi²⁶, 1965'te bu iki lider arasında yeni bir yarışın ilk adımı sayılmıştır. Türkeş, bu süreçte partiye çeki düzen verileceğini, hatta Genel Başkanlık seçimi için yapılacak yeni bir kongrede partinin isminin dahi değişebileceğini söylemiş, böylelikle planladığı dönüşümle ilgili ipucu vermiştir. Bu açıklamanın yanında başka bir beyanatında ise "Bugünkü CKMP,

²⁴ Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih (1950-1960)," *Çağdaş Türkiye 1908-1980 Türkiye Tarihi 4* içinde, der. Sina Akşin (İstanbul: Cem Yayınevi, 1989), 218.

²⁵ Osman Çakır, *Adı Devlet Olsun, Devletli Yıllar "Türk Milliyetçiliği Tarihinde Haftalık Bir Gazetenin On Yıllık Hayat Hikayesi (1969-1979)"* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2022), 38.

²⁶ Ferit Salim Sanlı, *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden Milliyetçi Hareket Partisi'ne Tarihi Süreç, İdeoloji ve Politika (1960-1969)* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019), 96.

bizim iltihak ettiğimiz CKMP değildir. Biz bu partiye yön vereceğiz!” söylemiyle önceki ifadelerini tasdik etmiştir.²⁷ Nitekim bu durum 8-9 Şubat 1969 tarihinde gerçekleştirilen değişimi çok önceden tasavvur ettiğini göstermektedir.

Sonuç olarak tebarüz etmektedir ki *Devlet* gazetesi ideolojik çatışmanın uç noktada olduğu, tartışma zeminine dahi oturtulamayacak derecede görüş ayrılıklarının temsil edildiği bir dönemde çıkarılmıştır. “Haftalık Milliyetçi Siyasi Gazete” olarak neşredilmesiyle dönemde vuku bulan siyasal hadiseleri ve politikaları milliyetçi bir çizgide açıklayabilmek esas amacı teşkil etmiş, basının kitlelere ulaşabilme gücünden yararlanarak milliyetçi taban genişletilmeye ve uyarılmaya çalışılmıştır.

2. DEVLET GAZETESİNDE ÖNE ÇIKAN SİYASİ TEMA VE FİKİRLER

Devlet gazetesi, 29x43 ebadıyla 12 sayfa kâğıda rotatif baskı ile yayınlanmıştır.²⁸ İlk sayılarda gazetenin sahibi ve yazı işleri müdürü Halil Özyıldız iken, 19 Ocak 1970 tarihli 42. sayıyla birlikte sahibin İbrahim Metin, yazı işleri müdürünün de Tevfik Fikret Kılıçkaya olduğu anlaşılmaktadır. 420 ve 421. sayıların bir arada verildiği 21 Kasım 1977 tarihli basımla beraber, incelediğimiz son sayı olan 6 Mart 1978 baskısına kadar ise M. Çağatay Özdemir, Devlet’in sahibi olarak karşımıza çıkmaktadır. Gazetenin yazar kadrosu dönemin milliyetçi cenahında önde gelen simalardan oluşur. Bunlar arasında Dünder Taşer, Galip Erdem, Emine İşınsu Okçu, Sadı Somuncuoğlu, Cezmi Bayram, Dilaver Cebeci, Nevzat Köseoğlu, Ayvaz Gökdemir yer almaktadır.

Devlet gazetesi, Adalet Partisi’nin ilk döneminin bitimine yedi ay gibi bir zaman kala 7 Nisan 1969 tarihinde neşredilmeye başlamış, Haziran 1979’da ise gazetenin neşri sonlandırılmıştır. Bu 10 yıllık süreçte, milliyetçilik düsturuyla savunulan siyasi konulardaki fikriyat ve genel anlamda siyasal düşünce yukarıda bahsi geçen kütüplaşmada bir tarafın meramını görmemiz açısından önemli görülmektedir. Bir başka deyişle *Devlet*’in, gelişen olay ve olgulara karşı

²⁷ Sanlı, *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’nden*, 308-309.

²⁸ Çakır, *Adı Devlet Olsun, Devletli Yıllar*, 15.

öne çıkardığı unsurlar ve bütün olarak devlet mekanizmasına bakış açısı dönemin Türk milliyetçiliği politikasını yansıtmış, o günün çıkmazlarına karşı milliyetçi çözüm, yorum ya da eleştiriler getirilmiştir.

Bu anlamda, bir milletin devlet olarak inkişafının önemi, gazetenin daha ilk sayısında ortaya koyduğu öncelikli unsurdur. Gazeteye göre “Devlet” kuru bir hukuk terimi olmayıp, çok daha fazlasıyla talih, baht, saadet anlamları içermektedir. Devletin varlığı insan ilişkilerinden, kişisel değerlere kadar birçok konuda öne çıkmaktadır. Daha özgün ifadeyle işi yolunda, bahtı yaver olanın başına “devlet kuşu” konmuştur. Bir ana babanın çocuklarının refahını görmeleri “ne devlet” şeklinde karşılık bulmaktadır. Sevilen ve ağırlanan bir dost ya da büyük, “devletle” uğurlanır. Gördüğünden geri kalmış, makamını kaybetmiş kişi “devlet düşkünü” olarak tanımlanır. Sevdiğimiz saydığımız kişinin evi “devlethane”dir.²⁹

Devlet gazetesinde, bir milletin karşılık bulmasının devletin varlığıyla mümkün olacağına dikkat çekilmektedir. Buna dayanak olarak, Rusya, Kızıl Çin, Orta Doğu ve Balkanlarda o gün yaşayan 120 milyon Türk’ün devletsiz olmalarından dolayı esaretinde bahsedilmiş; devletsiz, bayraksız, bahtsız, talihsiz oldukları vurgulanmıştır.³⁰ Devlet’te, gazetenin adının neden devlet olarak tercih edildiği de aynı mantık çerçevesinde açıklanmaktadır. Bu soruya verilen cevap şöyledir:

Önce tarih boyunca Türklüğün yaşama gücünü ve üstün vasıflarını en iyi şekilde belirten yüce mefhum olduğu için, milletin henüz tamamen yıkılmamış köklü bir geleneğe bağlılığını ifade ettiği için, sonra Milliyet, Vatan, Cumhuriyet, Hürriyet gibi İsimlerin, bu kelimelerin gerçek manalarına yabancı, hatta düşman yayın vasıtaları tarafından benimsenmemesine karşılık, DEVLET’in başına böyle bir felâket gelmediği için.³¹

Devletin kutsallığına atfedilen bu değer Türk milliyetçiliği çizgisinde yayın yapan bir gazete tarafından öne çıkarılması tabiidir. Zira kavram eski Türkçe’de “İl” manasına gelirken, Türk milli

²⁹ *Devlet*, “Devlet,” 07.04.1969, 1.

³⁰ *Devlet*, “Devlet,” 07.04.1969, 1.

³¹ *Devlet*, “Devlet,” 07.04.1969, 2.

kültürü çerçevesinde ele alındığında V. Thomsen'e göre siyasi bakımdan müstakil, düzenli ve teşkilatlı millet demektir. R. Giraud aynı kavramı, teşkilatlı devlet, imparatorluk, siyasi hâkimiyet olarak açıklamıştır. G. Glaucon ise bir müstakil hükümdar tarafından idare edilen siyasi birlik şeklinde tanımlamaktadır. Türk milli kültüründe bir *il'*in meydana gelmesi için siyasi bağımsızlık, ülke, halk ve kanun gibi unsurların gerekliliği,³² *Devlet* gazetesinde de açık şekilde vurgulanmış, bu unsurlardan dördünün de bir arada bulunduğu yerde devletin oluşumunun mümkün olduğu, biri ya da birkaçının olmadığı yerde devletten söz edilemeyeceği belirtilmiştir.³³ Burada önemli olan bir diğer husus yukarıda geçen "Türklüğün yaşama gücü" ifadesiyle kastedilenin, devletleşme sürecinde başlangıç unsuru olarak sayabileceğimiz istiklal arzusu olduğudur. Zira bu istiklal bilincinin Türk Milletinde esaretten uzak müstakil devletlerin kurulmasına olanak tanıdığı şüphesizdir. Devletin kutsallığı da esasında burada yatmaktadır. Devlet, bir milleti bir arada tutan zikredilen değerlerin oluşum ve korunmasını sağlayan yegâne bir yapılanma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Devlet gazetesinin "devlet" kavramına biçtiği değer ilk sayılarda mütemadiyen öne çıkarılan bir husus olmakla birlikte, gazetenin genel çerçevede okuyucuya sunduğu söylem, ulusal sınırlar içerisinde açık bir siyasi yaklaşımda bulunmanın yanında, Türk birliğine sadakat çizgisi içinde diğer Türk devletlerin mevcut durumlarına da yer verir, sıkıntılarını paylaşır konumda olmuştur.³⁴ Biz bunu özellikle Galip Erdem'in yazılarında sıklıkla olduğunu görmekteyiz. "Mektuplar" başlığı altında yazılarını kaleme alan Erdem'in, güncel siyasi konulardan ziyade kendi belirlediği konular üzerinde yazılar kaleme aldığı görülmektedir. Buna karşın doğal olarak kimi yazılarında o günün Türkiye'sinde gündem olan meselelere de değinmiştir. Erdem'in yazıları ağırlıklı olarak Türk birliği

³² İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017), 225-226.

³³ *Devlet*, "İlmin ve Milli Çıkarlarımız Işığında Milli Devlet Anlayışımız Ne Olmalıdır," 26.05.1969, 6.

³⁴ Muhtelif sayılarda bu duruma temel oluşturan birçok yazı bulunmaktadır. Nitekim örnekler için bkz. *Devlet*, "Türkistan Milli Kurtuluş Hareketlerine Kısa Bir Bakış," 05.01.1970, 6-7; *Devlet*, "İran Türkleri," 26.01.1970, 2; *Devlet*, "Irak Türklüğüne Bir Bakış," 11.01.1971, 4.

ve Turancılık çizgisindedir. Dolayısıyla birçok yazısında farklı memleketlerdeki Türkler değişik açılardan mevzu edilmekte, fakat özellikle Sovyet Rusya ve Kerkük Türkleri öne çıkarılmaktadır. Erdem'in milliyetçilik düsturu açık şekilde Türklerin birliği ülküsüyle bağdaşır vaziyettedir. "Turancılık Nedir?"³⁵ başlıklı yazıda kavramı kapsamıyla birlikte açıklamaya çalışması ve "Milli Birlik Şartı"³⁶ yazısıyla bir olmanın gerekliliğinin neden ve ne denli önemli olduğu vurgusu bu anlamda dikkate değerdir. Erdem'in bir başka özelliği muhtelif ülkelerdeki milliyetçi liderlere de milletçi olmalarından ötürü saygı göstermesidir. Esasında bu durum hem Erdem'in şahsında hem de *Devlet* gazetesinin 16 Kasım 1970 tarihli sayısında farklı sütunlarda açıkça tebarüz etmektedir. Baş sayfada Fransız lider Charles De Gaulle'nin ölümü sebebiyle "çağımız en büyük liderini kaybetti" başlığı atılırken, ölümüyle ilgili en dikkat çekici yorum şöyledir; "Dö Gol ölümü ile bile bir milliyetçi gibi öldü. Şatafatlı törenler yerine o vasiyetinde mütevazı bir törenle gömülmesini istedi. Resmi törenler için Paris devlet adamları ile dolup taşarken, o köyünde mütevazı ve askeri bir törenle toprağa veriliyordu."³⁷ Aynı sayıda Erdem ise "Adamım" başlığıyla kaleme aldığı yazısında böyle bir lidere sahip oldukları için Fransızları kıskandığından bahsetmiş, milliyetçiliğine olan hayranlığını dile getirmiştir.³⁸

Öte yandan kuramsal açıdan ele alındığında, gazetede muhtelif yazılarda işlenen ana konunun desteklenmesi maksadıyla Türk tarihine dem vurulması gazetenin milliyetçilik anlayışını ortaya koymaktadır. Bu minvalde *Devlet* gazetesinde öne çıkan milliyetçilik anlayışı tabii olarak, ulusal devletin sınırları içerisinde uygulanması düşünülen milli politikaları açık şekilde savunur vaziyetteyse de, Türkçülük çizgisinde bir milliyetçilik göz ardı edilmeyecek desteklenmektedir. Nitekim *Devlet*'in milliyetçiliği, Anthony D. Smith'in eskilci (Perennialism) adını verdiği yaklaşımla benzerlik

³⁵ *Devlet*, "Turancılık Nedir," 23.06.1969, 5.

³⁶ *Devlet*, "Milli Birlik Şartı," 07.04.1969, 5.

³⁷ *Devlet*, "Ölümü Bile Asıldı," 16.11.1970, 4; De Gaulle, "Dö Gol" şeklinde zikredilmektedir.

³⁸ *Devlet*, "Adamım," 16.11.1970, 5.

taşımaktadır. Eskilcilere göre bugünün milletleri, yüzyıllardan bu yana var olan bir birlikteliğin günümüzdeki uzantısıdır. Öyle ki, milletlere Orta Çağ'da, hatta antik dönemde dahi rastlamak olanaklıdır. Değişen unsur ise yalnızca milletlerin büründükleri biçimdir milli öz aynıdır. Bu milliyetçilik görüşüne göre millet birleşik bir kültürü, tarihi, dili ve toprağı paylaşan insanların meydana getirdiği bir topluluktur. Milleti oluşturan temel nitelikler, her ne kadar teknoloji farklılaşsa da değişmez.³⁹ Bu tanımın karşılığı söz edildiği gibi *Devlet*'in birçok sayısında göze çarpmaktadır. Ezcümle, Nazizm, Faşizm ve Türkçülük kıyası ve farkının ele alındığı bir bahiste Türkçülüğü; gelişimi bakımından tamamen farklı olduğu, millet duygusunun Avrupa'daki gibi birkaç yüzyıldır var olmadığı Türklerin tarihi boyunca mevcut olduğu, Türklerin atı ilk defa ehlileştirerek büyük bir coğrafyada hâkimiyet kurması neticesinde bunun doğal sonucu olarak kapsamlı bir dünya görüşü ve milli şuuru edindikleri⁴⁰ yönündeki söylem eskilci anlayışın kapsamına girmektedir.

Devlet'te ki yazılarda, iç siyasetten dış politikaya, sanayiden tarıma kadar devlet olmayı iktiza eden her alana Türk milliyetçiliği yaklaşımıyla cevap verilmeye çalışıldığı gibi uygulanan hükümet politikalarına da bu yaklaşımla cevap verilmektedir. *Devlet*'e göre, milliyetçi düsturun en önemli önceliği devletin her alanda güçlü olmasının zorunluluğudur. Bu doğrultuda ilk sayılarda öne çıkan bir mesele nüfus yoğunluğunun güçlü ve dinamik bir devleti meydana getireceği inancından hareketle kendini göstermiştir. *Devlet*'in, bu anlayış çerçevesinde ilk etapta "Nüfus Planlaması" adını taşıyan ve 01.04.1965 tarihinde yürürlüğe giren 557 Sayılı Kanun'a muhalif tavrı uzunca bir süre açıkça görülür. "Türk Anasının Rahmine Uzanan Eller Yüz Milyonluk Türkiye'yi Sabote Etme Gayretleri" başlığı altında doğum kontrol yöntemlerinin Türk milletinin imha planı olduğu anlatılmış,⁴¹ konunun ilmi ve dini açıdan da ele alınması ne

³⁹ Umud Özkırmımlı, *Milliyetçilik Kuramları* (Ankara: Doğu Batı, 2020), 79-80.

⁴⁰ *Devlet*, "Nazizm, Faşizm ve Türkçülük," 28.04.1969, 7.

⁴¹ *Devlet*, "Türk Anasının Rahmine Uzanan Eller Yüz Milyonluk Türkiye'yi Sabote Etme Gayretleri," 14.04.1969, 6-7; *Devlet*, "Dünya Yeter Derecede Kalabalık Değil," 05.05.1969, 6.

kadar önemsendiğini ortaya koymuştur. *Devlet*'e göre nüfus artış hızının kısıtlanmaya çalışılmasının doğuracağı en zararlı sonuç ise git gide kalabalıklaşan dünya nüfusu ile Rusların, Yunanlıların, Yahudilerin Arapların ve bütün Hristiyan âleminin Türkiye topraklarında gözünün olması dolayısıyla ülke topraklarının korunmasının zorlaşacağıdır.⁴² Gazetenin muhtelif sayılarında rota değiştirmeyen lider şeklinde tanımlanan Alpaslan Türkeş, hükümetçe uygulamakta olan doğum kontrol politikasını Türk milletinin varlığına suikast olarak addetmektedir.⁴³ Dönemin Türkiye nüfusu resmi rakamlara göre otuz üç milyon civarı iken, yüz milyonluk bir ülkenin hayali kurulmaktadır.⁴⁴ *Devlet* gazetesinin hedef kitesinin nüfusun ekseriyetini oluşturan bugün orta ve alt tabaka olarak tanımlayabileceğimiz kesim olduğunu düşündüğümüzde, yapılmaya çalışılan Türk devletinin müreffehine yarar sağlayacağına inanılan nüfus yoğunluğunun, aile planlamaları üzerine teşvik ettirilmeye çalışıldığı muhakkaktır.

Devlet'te savunulan ekonomik anlayışın sanayileşme sahasındaki özünü, gazete adına önemli simalardan olan Dündar Taşer birkaç sayılık yazılarıyla açıklamıştır. Taşer, *Devlet* gazetesinde birden çok konuyu ihtiva eden yazılarıyla öne çıkarken, gazetenin siyasi duruşunu da en iyi yansıtan birkaç yazardan biri konumundadır. Taşer'e göre sanayi politikasında öncelikle o günün şartlarında kabul edilen karma ekonomi söylemi yanlıştır ve karma-karışık bir ekonomi hüküm sürmektedir. Bu görüşün çıkış noktasını ise ferdi teşebbüslerle devlet teşebbüslerinin sınırlarının olmaması oluşturmaktadır.⁴⁵ Bu sınırlar belirlenmeli, aşılmasına imkân verilmemelidir. Taşer, devlet ve ferdin sanayileşmedeki sorumluluk alanlarını da belirleyerek şu açıklamalarda bulunmaktadır:

Devlet; ağır endüstri, ana ulaştırma ve enerji menbalarını elinde tutmalı, bunların dışında kalan sahaları tamamen ferdi teşebbüse bırakmalıdır. Devlet bu ana stratejik sektörlerin dışında kalan sahadan tamamen çekilmelidir. Şarapçılık, kunduracılık, otelcilik, bezcilik devletin meşgul olmasını icab ettirecek işler değildir. Devlet tebaası ile rekabet edecek

⁴² *Devlet*, "Türkiye'ye Nasıl Bir Felaket Hazırlanıyor," 21.04.1969, 9.

⁴³ *Devlet*, "Türk Milletine Suikast," 28.04.1969, 5.

⁴⁴ *Devlet*, "Yüz milyonluk Türkiye," 14.04.1969, 5.

⁴⁵ *Devlet*, "Sanayileşme," 14.04.1969, 12.

bir düzen kuramaz ve kurmamalıdır. Hafif endüstri sahası tamamen fertlere terkedilmeli. Serbest piyasa içinde fertler, bilgileri ve kabiliyetleri nispetinde yarışa bırakılmalıdır. Fertler arasındaki rekabet, iyiliği, ucuzluğu ve çokluğu meydana getirecektir. Bu sahada devletin yapacağı iki iş vardır: a) Dış memleketlerin dumpingine karşı gümrük himayesi, b) Gelişmesini istediği sektör için vergi indirimi.⁴⁶

Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere *Devlet'* te, en yalın haliyle Türk milliyetçiliği ekseninde Türkiye Cumhuriyeti Devleti adına doğru ve yararlı olduğuna inanılan fikirlerin açıklanan saik ve sonuçlar etrafında aktarılmaya çalışılması mevzudur. Örneğin, yine Dündar Taşer, milli eğitim bahsinden hareketle öğretmenlere geçmişte biçilen değerın aynı şekilde korunması hususunu vurgularken, öğretmenleri geleneklerimizdeki yerine oturtabilmek maksadıyla bazı maddi ve manevi iyileştirilmelerin yapılması gerektiğini söylemektedir. Bunlar ahlak, seciye ve kabiliyet açısından en yetkin kişilerin seçilmesi gerekliliği, yaşam şartlarının iyileştirilmesi, hem mevcudu hem geleceği teminata eristirmek maksadıyla Ordu Yardımlaşma Kurumu'na benzer bir kuruluşun oluşturulması ve her okulun kadrosu nispetince lojmanın tesisi gibi hususlardır.⁴⁷ Yine 430. sayıda eğitimin milli olmasının anayasa emri olduğu vurgusuyla, millilik kavramına anayasa maddelerinden atıflar yapılmış ve eğitim faaliyetlerinin milli olması üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda ön plana çıkarılan ve hukuki destek sağlanan bir başka metin ise 9. Milli Eğitim Şurası kararlarında geçen şu ifadelerdir:

Bütün Türk gençlerine, eğitimin her kademesinde, Atatürk devrimleri ve Anayasamızın başlangıcında ifadesini bulan Türk milliyetçiliğinin, Türk devletinin ülkesi ve devleti ile bölünmez bir bütün olduğunu tam olarak benimsetilmesi ve millî birlik ve beraberliği sarsacak dogmatik saplantılara kapılmamalarını sağlayacak ve sapanlar olursa onları doğru yola çevirecek bir ruh ve irade gücünün kazandırılması esastır.⁴⁸

⁴⁶ *Devlet*, "Sanayileşme 2," 21.04.1969, 12.

⁴⁷ *Devlet*, "Milliyetçi Hareket'te Eğitim," 14.07.1969, 12.

⁴⁸ *Devlet*, "Milli Eğitim İktidarın Oyuncağı Değildir," 30.01.1978, 9.

Devlet' te din olgusuna bakışı ise Türk-İslam sentezi anlayışına çerçevesindedir. Bu hususta Galip Erdem'in değerlendirmeleri dikkat çekicidir. Erdem, on asrı aşkın bir zamandan beri, İslamiyet'in Türk dünyasında çok büyük bir rol oynadığını, artık Türk'ü bu dinden zihnen dahi ayırmayı düşünmeye imkân kalmadığını belirtmenin yanında ona göre İslamiyet, Türk milliyetçiliğinin vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Bunun en açık delili ise batıya olan büyük göçler sırasında ve sonunda Hazar Denizi'nin güneyinden farklı yollar takip ederek Balkanlara ve Orta Avrupa'ya gelmiş Türk topluluklarının varlıklarını yitirmiş olmalarıdır. Selçuklu İmparatorluğunun doğuşundan ve bilhassa haçlı seferinden itibaren, Müslümanlığı Batı Hristiyan dünyasına karşı sadece Türkler temsil ve müdafaa etmişlerdir.⁴⁹ Erdem'in Milliyetçilik ve İslamiyet arasında ilgi uyandıran bir başka tezi kuvvetini dinden alıyor gibi görünen ümmetçi görüşün milliyetçiliğe açık şekilde düşmanca hareket ettiği noktasındadır. II. Meşrutiyet yıllarında başlayan bu mücadelede, bu dönemin ümmetçileri aynı sınıfçı sosyalistler gibi şartların namüsaait olmasından dolayı milliyetçilik düşmanlığını açıkça yürütememekte buna karşın çoğu zaman, dışa dönük faaliyetlerinde, yazılarında ve söylemlerinde milliyetçi olduklarını dahi öne sürmekten kaçınmamaktadırlar.⁵⁰

Okuyucunun anlayabileceği sade bir dilin kullanıldığı gazetede, ilk sayıların daha milliyetçi söylemler içerdiği ve kısmen partizanlıktan uzak kalındığı dikkat çekmekteyse de, Ekim 1969 seçimleri öncesinde bütünüyle Milliyetçi Hareket Partisi'nin ideolojik ve politik çizgisinde hareket edilmeye başlanmıştır. Bundaki etki olarak gazete sahibi Halil Özyıldız, İbrahim Metin ve Galip Erdem'in MHP'den aday olmaları düşünülse de⁵¹ daha ziyade MHP ile fikri temayülün örtüşür olması bu değişimde en önemli unsurdur. 1969 seçimleri öncesi hiçbir siyasi parti liderinin radyo konuşması ya da

⁴⁹ *Devlet*, "Milliyetçi Türkiye'ye Doğru," 05.05.1970, 5.

⁵⁰ *Devlet*, "Milliyetçilik Düşmanlığının Kaynakları 3: Meşrutiyet Yıllarının İslamcılığı," 10.12.1973, 5; Galip Erdem'in dönemin Milliyetçilik-İslamcılık algı ve uyumu ile ilgili çıkarımında bulunulabilecek yazı serisi gazetede "Milliyetçilik Düşmanlığının Kaynakları," başlığıyla 26 Kasım 1973 tarihindeki 212. sayı ile 14 Ocak 1974'te çıkarılan 219. sayılar arasında yayınlanmıştır.

⁵¹ Çakır, *Adı Devlet Olsun, Devletli Yıllar*, 43.

seçim beyannamesi gibi propaganda açıklamalarına *Devlet*'te yer verilmemiş aksine yapılan beyanatları çürütmek adına yazılar yer almıştır. Buna mukabil MHP lideri Alpaslan Türkeş'in söylemleri ise adeta gazetenin methiyelerine mazhar olmuştur. Nitekim genele şamil olarak değerlendirdiğimizde de gazetenin yayınlandığı süre zarfında tertip edilen seçimlerden evvel Türkeş'in, MHP'nin iktisadi, siyasi, toplumsal vd. alanlardaki programını açıkladığı radyo konuşmalarının⁵² bütünüyle yayınlanması şüphesiz *Devlet*'in yönünü en iyi açıklayan göstergedir.

Devlet'in, neşredildiği dönemde gerçekleşen seçimlere karşı yaklaşımı da dikkat celp etmektedir. Gazetenin ilk sayısından itibaren yerini koruyan ve muhtelif konuların yorumlandığı "*Devlet*'ten Millete" başlığı altında sonuçların değerlendirilmesi yapılırken kullanılan;

12 Ekim 1969 seçimlerini, 256 milletvekiliği alarak, yine Adalet Partisi kazandı. Münakaşasını şimdilik geriye bıraktığımız gayet çirkin bir propaganda yolu seçmelerine rağmen, kendilerini tebrik eder; önümüzdeki dört yıl içinde daha ciddi bir iktidar olmalarını dileriz. Derhal hatırlanmalıdır ki, AP geçerli oyların ancak %46'sını alabilmiş, oy veren vatandaşların %54'ü iktidarın gidişini beğenmemiştir!⁵³

şeklinde ki ifadeler açık bir muhalif yaklaşımı ortaya koymaktadır. Burada dikkat çeken husus %46 gibi bir oranın başarı olarak gösterilmeyerek %54'ün ön plana çıkarılmaya çalışılmasıdır. Bununla beraber söz konusu seçimlerin 1965 seçimlerinden en önemli farkı olan milli bakiye sisteminin kaldırılması dolayısıyla parlamento içerisinde aşırı sağ ve sol unsurların tasfiye edilerek, iki partili bir parlamentonun varlığının sağlanması,⁵⁴ *Devlet*'te farklı şekilde yorumlanmıştır. Adalet Partisi'ni, milli bakiye sisteminin yerine ikame edilen D. Honte sisteminin kurtardığı, bu yeni sistemin oy dağılımında adaletsizlik meydana getirdiği, oyların eğer adil bir şekilde meclise yansması söz konusu olsaydı MHP dâhil bütün partilerin mecliste birer gruba sahip olacağı ve hepsinin en azından

⁵² *Devlet*, "Türkeş'in Radyo Konuşması," 13.10.1969, 7-8; *Devlet*, "Komünizmi ve Hayat Pahalılığını MHP Yok Edebilir," 15.10.1973, 3.

⁵³ *Devlet*, "Sonuçların Değerlendirilmesi," 20.10.1969, 3.

⁵⁴ Kemal Karpat, *Türk Siyasi Tarihi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015), 210.

12'şer milletvekilleri bulunacağı beyan edilmektedir. Zira *Devlet* gazetesine göre bu seçimde D. Honte sistemi yüzünden MHP, 270 bin oyla ancak 1 milletvekili çıkarabilirken, AP'nin her milletvekilinin 16 bin oyla seçilebilmesi adaletsizliğin temelini teşkil etmiştir. Yine *Devlet*'e göre 1 milletvekili çıkaran MHP'nin aynı oy sayısı ile milli bakiye sistemine göre 20 milletvekili çıkaracağı göz önünde bulundurulmaktadır.⁵⁵ Gazetenin öne sürdüğü bu yaklaşım 1973 seçimlerinde de açık olarak görülür. Benzer şekilde;

Bu seçim sistemi adaletsizdir. Bir defa daha tecrübesi gözler önündedir. Mesela CHP 19 bin oya, AP 21 bin oya, MSP 26 bin oya, DP ise 27 bin oya bir milletvekili çıkardığı halde MHP 121 bin 500 oya bir milletvekili çıkarabilmiştir. MHP; Niğde, Kars, İçel, Kayseri, Kastamonu, Konya, Afyon, Manisa, İstanbul gibi birçok ilde çok sayıda oy almasına rağmen barajı aşamadığından milletvekili çıkaramamıştır!⁵⁶

söylemi 1969'daki sistem değişikliğinin ülkücü cenahta halen eleştirilir olduğunu göstermektedir. *Devlet*'in bu seçim sonuçlarına yaklaşımının karamsar olması şüphesiz MHP'nin değiştirilen sistem sebebiyle zarar görmesi dolayısıyladır. Buna rağmen *Devlet*'e göre seçimlerde oy artışı kaydeden yegâne parti MHP olmuştur.⁵⁷ *Devlet*'in sistem değişikliğine olan tavrı 5 Haziran 1977 seçimlerinde ise aynı değildir. 1977 seçimlerinin hemen akabinde neşredilen 396. sayı *Devlet*'te "Zafer Milliyetçi Hareket'in" ifadeleriyle karşılık bulmuştur. Bu yaklaşımın sebebi şüphesiz ki MHP'nin bir milyon civarı oy alarak %6 oranında temsiliyet kazanması, nitekim önceki seçimlere nazaran %200'lük oy artışıyla birlikte milletvekili artışı bakımından da ilk sırada bulunmasındandır.⁵⁸

Dönemin Türkiye'sinde cereyan eden hadiseler, *Devlet*'in sütunlarında milli bir anlayışla aktarılmıştır. Özellikle 1970'in ilk aylarıyla beraber sağ ve sol örgütlenmeler arasındaki karşıtlığın kolektif çatışma boyutuna gelmesiyle, gazetenin tutumunun solcu öğrenci ve kişileri tenkit etmek, milli bakış açısıyla uyarma ve sol dü-

⁵⁵ *Devlet*, "AP'yi D. Honte Sistemi Kurtardı," 20.10.1969, 4.

⁵⁶ *Devlet*, "Aleyhte Şartlara Rağmen MHP Oylarında %32,6 Artış Var," 22.10.1973, 8.

⁵⁷ *Devlet*, 13.10.1969, 9.

⁵⁸ *Devlet*, "Zafer Milliyetçi Hareket'in," 06.06.1977, 2.

şünceyi çürütme üzerine olduğu görülür. Bu bağlamda sol kapsamında cereyan eden hadiseler devlet bütünlüğünü ortadan kaldırmaya matuf hareketler olarak yorumlanmakta, öğrenci hareketlerinin masum talebe istekleri olmadığı minvalindeki görüşler öne sürülmektedir.⁵⁹ Gazetede, genel olarak sol kapsamında değerlendirilen bütün düşünce ve hareketlenmeler “aşırı sol” olarak addedilmektedir. CHP ise aşırı sola ivme kazandıran bir siyasal parti olarak sunulurken, özellikle İsmet Paşa’nın himayesinde oldukları söylemi ön plana çıkarılmaktadır. Gazetenin bu yaklaşımı kolaylıkla anlaşılabilir. Zira *Devlet*’in misyonu milliyetçi siyasi bir gazete olarak karşıt propaganda yürütmek üzerine kuruludur. Murat Bilge mahlasıyla yazdığı bir makalede Galip Erdem’in de belirttiği haliyle;

Aşırı solun İngiltere’deki panzehiri demokrasi, Amerika’daki panzehiri kapitalizm olabilir. Fakat Türkiye’imizdeki panzehiri milliyetçiliktir. Aşırı solun yıkıcılığı önlenecekse, dayanılacak yegâne güç milliyetçiliktir!⁶⁰ anlayışı hâkimdir.

Bu manada dikkat çekici bir örnek Doç. Dr. Kurt Karaca tarafından kalem alınan “Aşırı Sol Milli Devlet Fikrine Aykırıdır” yazısıdır. Kurt Karaca, mezkûr yazısında sol düşüncenin her platformda ön plana çıkardığı demokrasi, bağımsızlık ve ekonomi gibi kavramların milli bir temele oturtulduğunda kabul görmediğinden bahsetmektedir. Aşırı solun, milli bağımsızlık, milli ekonomi, milli demokrasi gibi ilkeleri reddettiğinden hareketle aşırı solun Atatürk ilkeleri ve anayasaya aykırı olduğu görüşünü belirtir. Son paragraf bu doğrultuda olup tam olarak şöyledir:

Aşın sol, milli demokrasiye dayanmadığı için, Atatürk ilkelerine ve Anayasamıza aykırıdır. Atatürkçülük, sınıf egemenliğini değil millet egemenliğini esas alır. Egemenlik, kayıtsız şartsız millettir. Türk milleti imtiyazsız, sınıfsız bir millettir. Egemenliğin kullanılması, hiç bir sınıfa bırakılamaz. Anayasamız, başlangıç kısmında, 2, 3, 4 ve 12. maddelerinde sınıf egemenliği yerine, açıkça millet egemenliğini kabul etmiştir. Gerçekten Anayasa madde 4’e göre egemenlik kayıtsız şartsız Türk milletindedir... Egemenliğin kullanılması, hiçbir suretle belli bir sınıfa

⁵⁹ *Devlet*, “Bir Komandoya Mektuplar,” 25.01.1971, 9.

⁶⁰ *Devlet*, “Milliyetçilik ve Sola Karşı Mücadele,” 26.01.1970, 5.

bırakılamaz. Keza 14/2, hiçbir sınıfa imtiyaz tanınmaz, hükmü koymuştur.⁶¹

Devlet'in bu meyandaki solu eleştiren tarafgir tavrını en sert açıklayan ise, Dünder Taşer'dir. Taşer bu durumun zaruri olduğunu ifade ederken şu cümlelere yer vermektedir:

Bir milletin kaderi, bir devletin varlığı, bir vatanın bütünlüğü tehlikeyken, tarafsız, ilgisiz, bigane, durumlardan da tedbir istenmez, istenmemelidir. İstenirse hata olur. Devlet idaresinde ise hata cinayetten de kötü sonuçlar verir. Tarafsız profesör, tarafsız memur, tarafsız politikacı olamaz. Türkiye'de Türkçü, milliyetçi olmak şarttır, zarurettir. Bitaraf olan bertaraf olmalıdır.⁶²

Devlet gazetesi yukarıda da bahsi geçtiği üzere Türk siyasetinde önemli olayların vuku bulduğu bir zaman aralığında neşredilmiştir. Ancak özellikle 12 Mart 1971 Muhtırası bunlar arasında ayrıcalıklı öneme sahiptir. Muhtıraya giden süreçte ülkenin dört bir yanında cereyan eden anarşi düzeyindeki hadiselerle bakışı, Taşer'in "Türkiye'de Türkçü, milliyetçi olmak şarttır" görüşüyle doğru orantılı olarak bütünüyle aşırı solun sebebiyet verdiği olaylar olarak görülmektedir. Buna karşın hükümetin öne sürdüğü aşırı sol ve aşırı sağın sorumlu olduğu isnadı *Devlet*'te eleştirilmiş, aşırı sağ gibi bir oluşumun varlığı ve olaylardaki sorumluluğu kabul edilmemiştir. 12 Mart öncesi gelişmeler bu düşünceler ışığında *Devlet*'in sütunlarında yer alırken, ordu tarafından hükümete yapılan ilk uyarı olarak addettiğimiz 22 Ocak 1971 Milli Güvenlik Kurulu toplantısı sonrasında, özetle hadiselerin kesinlikle önlenmesinin şart olduğu ve yeni önlemlerin alınması gerekliliği açıklamasına karşı yaklaşımı yine bu ölçüde olmuştur. Bir başka deyişle Güvenlik Kurulu kararlarının *Devlet*'teki karşılığı bütünüyle müspettir. Ancak bunu en iyi yansıtan açıklama, gazetenin haftalık köşesi olan "Ergenekon Mektupları" başlığı altında "Güvenlik Kurulu ve Karşısındakiler" alt başlığı ile Cezmi Bayram tarafından yapılmıştır. Bu açıklama şu şekildedir:

Türk Milleti komünist-kürtçü işbirliği neticesinde meydana getirilen olaylardan tedirgin olmaktaydı. Bu olayların yetkililerce doğru teşhis

⁶¹ *Devlet*, "Aşırı Sol Milli Devlet Fikrine Aykırıdır," 18.01.1971, 6-7.

⁶² *Devlet*, "Tarafsızlık," 02.08.1971, 12.

edilmesini ve gereken tedbirlerin acilen alınmasını istiyordu. İtibarını yitiren Demirel iktidarının gereken tedbirleri alacağından şüphesi vardı. Muhalefetin tutumu ise endişe vericiydi. Demirel'e muhalefetle devlete ihaneti karıştırmışlar, iktidara karşı muhalefet yapıyoruz derken, devlete karşı muhalefet eder hale düşmüşlerdi. O halde Demirel'e yaklaşan tehlikeyi anlatacak ve alınacak tedbirleri gösterecek ve hatta İktidarı zorlayacak yegâne merci olarak Cumhurbaşkanı ve Millî Güvenlik Kurulu kalıyordu. İşte, bu sebeptir ki, milletimiz Cumhurbaşkanı'nun temaslarını ve bu temasların umumi değerlendirilmesinin yapılacağı Millî Güvenlik Kurulu toplantısını ve varılacak neticeleri sabırsızlıkla bekliyordu. Dolayısıyla Millî Güvenlik Kurulu bildiri yayınlamakla sadece Anayasaca kendisine verilen görevi yapmamış, Türk Milletine karşı da vazifesini ifa etmiştir.⁶³

Cezmi Bayram'ın ifadelerinde görülen ve yalnızca sola karşı olmayıp, dönemin iktidarına karşı da sergilenen eleştirel tutum, esasında *Devlet* gazetesinin birçok sayısında görülür. Zira ilerleyen sayılarda dikkat çeken "Bozkurt'a düşmanlık Türk'e düşmanlıktır"⁶⁴ görüşü gazetenin ilk sayısından son sayısına kadar genel muhtevasının tek cümlelik açıklaması mahiyetindedir. Böylelikle dönemin Türkiye'sinde üç cepheli siyasi anlayışın hüküm sürdüğü anlaşılmaktadır. Söz konusu bu durum 12 Mart sonrasında da devam etmiştir. Gazetenin 149. sayısında yer alan;

Türkiye'yi siyasi, iktisadi ve sosyal yönden etkileri altın da tutan iki kalabalık parti bu yanlış ve endişe verici anlayış içinde bulunduğu süreçte sıkıyönetim komutanlıklarını ve iyi niyetli kuruluşların fedakarane çalışmaları, devletimize karşı açılan savaşı uzatmaktan başka bir netice doğurmayacaktır. Çünkü, tedbir olarak ileri sürülenler, oyalayıcı, şekil göstermelik aldatmacalardır. Tehlikeye ortam hazırlayanlar ve destekleyenler 12 Mart öncesinde olduğu gibi bugün de siyasi hayatımızı etkileri altında tutmaktadırlar!⁶⁵

biçiminden ifadeler bu savı destekler mahiyettedir. Bununla birlikte ordunun bu ilk uyarısının *Devlet* gazetesini tarafından gayet hoş karşılanması 12 Mart'a giden süreçte milliyetçi cephenin kendileri açısından bir tehlike görmediğini ortaya koymaktadır. Nitekim 12 Mart sonrası gazetenin baş sayfasında "Komünizm Eziliyor" baş-

⁶³ *Devlet*, "Güvenlik Kurulu ve Karşısındakiler," 01.02.1971, 4.

⁶⁴ *Devlet*, "Bozkurt'a Düşmanlık Türk'e Düşmanlıktır," 04.04.1974, 8.

⁶⁵ *Devlet*, "Ülkücü Gençlik Cumhuriyet'in Hayat Damarıdır," 10.07.1972, 8.

lığının atılarak Türk ordusunun görevini yaptığı açıklamasının detaylarıyla birlikte değerlendirilmesi⁶⁶ 12 Mart'ın ülkücü cenahta sıcağı sıcağına desteklenmesini göstermektedir.

Muhtıra sonrası süreçte vuku bulan önemli olaylardan birinin evrensel boyutta da yankı uyandırması dolayısıyla 20 Temmuz 1974 tarihinde başlayan Kıbrıs Barış Harekâtı olduğu şüphesizdir. Demokrat Parti döneminden bu yana süregelen Kıbrıs sorunu giderek büyüyerek içinden çıkılmaz bir hale gelmiş, 16 Temmuz 1974'te EOKA'cı bir subayın darbesiyle, Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlandığının ilan edilmesi söz konusu harekâtın sebebini teşkil etmiştir. Harekâttan 2 gün sonra 246. sayısı yayınlanan *Devlet* gazetesi de müdahaleye tabii şekilde destek vermiştir. Baş sayfada büyük puntuyla "Zafer Kahraman Türk Ordusunundur!" yazılırken "Müdahaleyi Sevinçle Karşılıyoruz" başlığı altındaki yazının son paragrafında yer alan, "Savaş bir gerçektir. Milleti için ölmeye hazır evlâtları yoksa o milletin yaşamaya da hakkı yoktur. Yaşayamaz da. Bu savaş Türk milletinde bir kan tazelemesi, olacaktır. Yıllardan beri istediğimiz müdahale olmuştur. Allah bizimledir."⁶⁷ ifadeleri dikkat çekicidir.

Devlet'te, Kıbrıs harekâtına olan tavır meşru ve artık Türkiye'nin hakkı olduğu yönündedir. Cezmi Bayram bu meşruluğu,

Bu hareket, beş bin yıllık mazimizin mana ve ruhuna da uygundur. Türk milleti tarihi boyunca hak ve adaletin müdafaasını yapmıştır. Daima zalime karşı mazlumu korumuştur. Tarih, Türk milletinin sadece kendisi için değil, başka milletlerin de kurtuluşu için mücadeleye giriştiğinin sayısız misalleriyle doludur"⁶⁸

şeklinde ifade ederken; Galip Erdem,

Silahlı Kuvvetlerimizin Kıbrıs harekâtı, Aşırı haklılığın benzerine belki de hiç rastlanmayacak bir örneğidir. Hedeflerimiz, yapmak istediklerimiz, niçin savaştığımız, dost ve düşmana karşı açıktı, aydınlıktı. On bir

⁶⁶ *Devlet*, "Türk Ordusu Görevini Yaptı," 22.03.1971, 4.

⁶⁷ *Devlet*, "Müdahaleyi Sevinçle Karşılıyoruz," 22.07.1974, 1.

⁶⁸ *Devlet*, "Gazamız Mübarek Olsun," 29.07.1974, 4.

yıl susmuş, haksızlıkların her türlüünü sineye çekmiştik. Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamaktan başka hiçbir gayesi olmayan son darbeden sonra konuşacağımız bilinmeli idi"⁶⁹

sözleriyle açıklamaktadır. MHP lideri Alparslan Türkeş de benzer bir görüşle Kıbrıs'ın tarihi, coğrafi ve askeri bakımlardan Türkiye'nin bir parçası olduğunu⁷⁰ ileri sürerek bu meşruluğu savunmuştur.

Dönemin Türkiye'sinde istikrarsız hükümetlerin varlığı bilinen bir gerçektir. Öyle ki 1973 seçimlerinden sonra Bülent Ecevit tarafından CHP-MSP koalisyonu ile 37. hükümet kurulmuş, ancak Ecevit hükümeti çok uzun ömürlü olmamış ve iki parti arasındaki ihtilaflar neticesinde dağılmıştır. Akabinde Sadi Irmak liderliğinde partiler üstü olarak 38. hükümet kurulmuşsa da, o da güvenoyu alamayarak başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1975 yılına denk gelen bu bunalımın Süleyman Demirel'in başkanlığında I. Milli Cephe Hükümeti olarak anılan ve AP-MSP-MHP-CGP' den müteşekkil bir yapılanmanın ortaya çıkmasıyla son bulduğu görülmektedir. 1977 seçimlerine kadar bu partilerin koalisyonu ülke idaresini sağlamıştır. *Devlet* gazetesi, bu hükümetlerin söz sahibi olduğu zaman zarfında cereyan eden hadiseleri, örneğin TRT'nin CHP yanlısı tavrını, milli eğitimdeki sorunları ve Türkiye'nin günün koşullarındaki ihtiyaçlarını anlatmaya gayret etmiştir.⁷¹

1977 seçimleri, Türk siyasetinde koalisyon hükümetlerinin devamlılığını koruması bakımın öne çıkmaktadır. Bu seçim sonuçlarına göre en fazla oyu alan parti CHP olmuş, dolayısıyla Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından hükümeti kurma görevi ilk etapta CHP lideri Bülent Ecevit'e tevdi edilmiştir. Ancak bu tevdi, dönemin önde gelen üç sağ partisi AP, MSP ve MHP liderleri tarafından tereddütle karşılanmış ve kabul görmemiştir. Söz konusu bu durum *Devlet*'in sütunlarında "Ecevit'in Kurduğu İktidar İşgalci Mi?" başlığı altında tartışılırken, bu üç parti liderinin cumhurbaşkanına göndermiş oldukları mektupların yayınlanmasıyla karşılık bulmuştur. Öne çıkarılan husus, CHP'nin mevcut vekil sayısı ile tek

⁶⁹ *Devlet*, "Bedelini Almalıyız," 29.07.1974, 5.

⁷⁰ *Devlet*, "Alparslan Türkeş İle Kıbrıs Konusunda Bir Konuşma," 05.08.1974, 6.

⁷¹ Çakır, *Adı Devlet Olsun, Devletli Yıllar*, 177.

başına iktidar olamayacağını ve güvenoyu alamayacağını açık olarak görülmesine rağmen Cumhurbaşkanı'nın böyle bir teşebbüste bulunmasının tarafsızlık ilkesine gölge düşürdüğü ve kurulması düşünülen bu iktidarın anayasaya aykırılık doğurduğudur.⁷² Nihayetinde CHP hükümeti güvenoyu alamamış ve Demirel liderliğinde 2. Milli Cephe Hükümeti; AP, MSP ve MHP tarafından kurulmuştur. *Devlet* gazetesi bu hükümet içerisinde MHP'yi doğal olarak ayrı konuşlandırarak milliyetçiliğin tatbik edilmesinde önemli vazifeler beklenildiğinin altını çizmiş, bu yeni hükümet vasıtasıyla milli meseleler üzerinde durulacağı yönündeki MHP ileri gelenlerinin beyanatlarına sıklıkla yer verilmiştir. MCP hükümeti süresinde muhtelif sayılarda gazetenin üzerinde durduğu meseleler arasında daha ziyade eğitimin millileştirilmesi, TRT uhdesinde sol ideolojinin hâkimiyetinin çözümlenmesinin gerekliliği, emperyalizmin her hâlükârda karşısında olunacağı ve fiyat artışları gibi konular yer almaktadır. Bu doğrultuda özellikle TRT ve Milli Eğitim konusunun birlikte ele alındığı "Koalisyonun çözüm bekleyen meseleleri: TRT ve MİLLÎ EĞİTİM"⁷³ yazısı önemlidir.

*Devlet'*te, birçok araştırma ve inceleme yazıları kaleme alınmış, yazarların görüşleri mezkûr fikriyat temelinde aktarılmaya çalışılmıştır. Bunlar çoğunlukla dönemde yaşanan hadiseler, hükümet politikaları yahut belirlenen bir konu üzerinde fikir sunma amacıyla yazılan yazılardır. Bu kapsamda, 12 Mart'ın ülkedeki ideolojik çatışmayı önleyememesi neticesinde 1970'ler boyunca devam eden şiddet hallerinin saiklerinin arandığı ve dokuz sayı süren "Niçin Döğüşüyorlar"⁷⁴ serisi ile söz konusu bu şiddet halinin nasıl önleneceğinin açıklanmaya çalışıldığı on altı sayı süren "Kavga Nasıl Önlenir"⁷⁵ isimli yazı dizileri önemlidir. Yine aynı minvalde Nuri

⁷² *Devlet*, "Ecevit'in Kurduğu İktidar İşgalci Mi?," 27.06.1977, 5.

⁷³ *Devlet*, "Koalisyonun Çözüm Bekleyen Meseleleri: TRT ve MİLLÎ EĞİTİM," 03.10.1977, 1.

⁷⁴ Galip Erdem tarafından kaleme alınmıştır. Yazının ilk sayısı 01.09.1975'te, 9. sayı ise 17.11.1975 tarihinde *Devlet'*in sütunlarında yer almıştır.

⁷⁵ Galip Erdem'in kaleminden çıkmıştır. İlk sayı 01.12.1975 tarihinde yayınlanırken, 16. sayı 15.03.1976'da neşredilmiştir.

Gürgür'ün "Ortak Pazar Türkiye"⁷⁶ isimli on sayılı yazısı ile beş hafta devam eden "Kaynayan Kazan CHP"⁷⁷ isimli araştırması gazetenin serüveni içerisinde dikkat çeken içeriklerdir. *Devlet*'in uzunca süre yayın hayatına devam etmesi bu tarzdaki yazıların da çeşitliliğine doğal olarak ön ayak olmuştur. Ancak Ayhan Tuğcugil'in (İskender Öksüz) "Türk Milliyetçiliği Fikir Sistemi"⁷⁸ başlıklı araştırmasının ayrıcalıklı öneme sahip olduğu söylenebilir. 350-383 sayıları arasında yayınlanan bu seride komünist olanın yanı sıra herhangi bir siyasi ideolojiye tarafsız olan bir aydın portföyünün karşısında sistemin sağlamlık, geçerlik ve dayanakları açıklanmaya çalışılmaktadır.⁷⁹ Tuğcugil'in, bu seriyle Türk milliyetçiliği adına bir farkındalık yaratmaya çalıştığı muhakkaktır. Nitekim *Devlet* gazetesinde kaleme alınan makale ya da haberlere baktığımızda varacağımız başlıca sonuç konuların milliyetçi yorum ile kamuoyuna aktarıldığı gerçeğidir.

En nihayetinde *Devlet* gazetesinin misyonunun, dönemde meydana gelen farklı alanlardaki hususlara milli bir bakış açısıyla değerlendirmelerde bulunarak kitleleri etkilemek olduğu anlaşılmaktadır. Siyasi bir yayın organı olan gazetenin bu teşebbüsü tabii olmakla birlikte, bağlı olarak tarafsız yayın yapmadığı da katidir. *Devlet*'in, siyasi parti düzeyinde MHP'yi meşru temele oturtarak yayınlar yapması zamanla daha da keskinleşmiştir. Şüphesiz ki, bu da gazetenin çıkışında ağırlıklı olan fikri söylemin azalarak, siyasal söylemin artmasına sebep olmuştur. Herhangi bir siyasal yayın organına göre oldukça uzun yıllar yayın hayatında yer alması kısmen de olsa gazetenin başarısını yansıtır. Ancak yönetim ve yazar kadrosunun karşılaşılan olumsuzluklara rağmen ısrarlı davranışına da

⁷⁶ Mezkûr konunun ele alındığı ilk yazı 12.04.1976 tarihli 336. sayıda, son yazı ise 14.06.1976 tarihinde 345. sayıda neşredilmiştir.

⁷⁷ "Kaynayan Kazan CHP" araştırması, yazının ilk sayısının yayınlandığı 05.07.1976 tarihli 336. sayıda belirtildiği üzere, CHP içinde cereyan eden hadiselerin incelenmesi amacıyla kaleme alınmıştır. Konuyu irdeleyen son yazı, 02.08.1976 tarihinde gazetenin 345. sayısında neşredilmiştir. Araştırma, 19.07.1976/07.03.1977 tarihleri arasındaki sayılarda neşredilmiştir.

⁷⁸ Araştırma, 19.07.1976/07.03.1977 tarihleri arasındaki sayılarda neşredilmiştir.

⁷⁹ *Devlet*, "Türk Milliyetçiliği Fikir Sistemi 3: Türk Milliyetçiliği Fikir Sisteminin Uygulama Planı "Dokuz Işık Doktrindir," 02.08.1976, 7.

ayrı bir parantez açılması gerekliliği unutulmamalıdır. Süreç içerisinde yaşanan tüm olumlu ve olumsuz gelişmelere rağmen 20. yüzyıl Türk siyasi tarihine milliyetçi bakışın tezahürü açısından incelecek en yetkin yayın organlarından biri olarak mezkûr gazete karşımıza çıkmaktadır. Gazetenin bu anlamda özelliği daha önce de ifade edildiği gibi özetle siyasal ikilik karşısında bir tarafın muhtelif konulardaki fikir ve söylemlerinin irdelenmesi ve değerlendirilebilmesine olanak vermesidir.

SONUÇ

Devlet gazetesi, muhtevassından da açıkça anlaşıldığı üzere siyasi olarak devletçi bir bakış açısına sahiptir. Dönemde tartışılan konular milliyetçilik temelinde savunulmuş, *önce devlet* düşüncesiyle karşılık bulmuştur.

Gazetede devletin varlığı, bir milletin organik ifadesi olarak görülürken, bu bağlamda milletin millet olarak karşılığının devletin varlığıyla kabil olacağı vurgulanmaktadır. Öte yandan gazetenin misyonunun, Türkiye'yi milliyetçi bir çizgiye çekmek olduğu görülmür. Bu çizgi mali, idari, siyasi vb. devletin devlet olmasını iktiza eden tüm alanlarda savunulan ideolojik bir anlayışın mahsulüdür. Gazeteye göre ülkenin her alandaki refahı milliyetçiliğin temel kıstas sayılacağı bir irade ile mümkündür. Keza zikredilen yazarlarda bu tutum kolaylıkla anlaşılabilir.

Devlet'in yazarlarının yetkin kimseler olması gazetenin etki alanını doğal olarak genişlemesini sağlamıştır. Nitekim on yıl boyunca kesintisiz olarak çıkarılması bu etkinin sonucunu göstermektedir. Bununla birlikte gazetenin dilinin yalın olması okuyucuya kolaylık sağlamış, daha önemlisi söylenmeye çalışılanın anlaşılabilirliğini arttırmıştır.

Sonuç itibariyle *Devlet* gazetesi, 1969-1979 yılları arasını kapsayan yayın döneminde 12 Mart muhtırası ve öncesi gelişmeleri birlikte 12 Eylül 1980 ihtilaline giden süreçte ülke gündeminde olan konular ve cereyan eden olayları, sebep-sonuç ilişkisi bağlamında milliyetçi cenah nezdinde ne şekilde karşılık bulduğunu görmemizi sağlayan bir dönem gazetesidir. İlk sayıda da belirtildiği gibi adı

Devlet, yolu milliyetçilik, rehberi ilim ve fikir, tarzı siyaset olan haf-talık milliyetçi siyasi bir yayın organıdır.

KAYNAKÇA

Akşin, Sina. *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.

Alathı, Ertuğrul. *Belgeleriyle 9 Mart 1971 "Antiparlamentarist-Baasçı" Darbe Girişimi*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2002.

Arcayürek, Cüneyt. *Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992.

Aydın, Suavi ve Taşkın, Yüksel. *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*. Ankara: İletişim Yayınları, 2015.

Çakır, Osman. *Adı Devlet Olsun, Devletli Yıllar "Türk Milliyetçiliği Tarihinde Haftalık Bir Gazetenin On Yıllık Hayat Hikayesi (1969-1979)"*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2022.

Çavdar, Tevfik. *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*. Ankara: İmge Kitabevi, 2013.

Devlet. "Devlet." 07.04.1969.

Devlet. "Milli Birlik Şartı." 07.04.1969.

Devlet. "Yüz Milyonluk Türkiye." 14.04.1969.

Devlet. "Sanayileşme." 14.04.1969.

Devlet. "Türk Anasının Rahmine Uzanan Eller Yüz Milyonluk Türkiye'yi Sabote etme Gayretleri." 14.04.1969.

Devlet. "Sanayileşme 2." 21.04.1969.

Devlet. "Türkiye'ye Nasıl Bir Felaket Hazırlanıyor." 21.04.1969.

Devlet. "Nazizm, Faşizm ve Türkçülük." 28.04.1969.

Devlet. "Türk Milletine Suikast." 28.04.1969.

Devlet. "Dünya Yeter Derecede Kalabalık Değil." 05.05.1969.

Devlet. "İlmin ve Milli Çıkarlarımız Işığında Milli Devlet Anlayışımız Ne Olmalıdır." 26.05.1969.

Devlet. "Turancılık Nedir." 23.06.1969.

Devlet. "Milliyetçi Hareket'te Eğitim." 14.07.1969.

Devlet. "Türkeş'in Radyo Konuşması." 13.10.1969.

Devlet. "Sonuçların Değerlendirilmesi." 20.10.1969.

Devlet. "AP'yi D. Honte Sistemi Kurtardı." 20.10.1969.

Devlet. "Türkistan Milli Kurtuluş Hareketlerine Kısa Bir Bakış." 05.01.1970.

Devlet. "İran Türkleri." 26.01.1970.

Devlet. "Milliyetçilik ve Sola Karşı Mücadele." 26.01.1970.

Devlet. "Milliyetçi Türkiye'ye Doğru." 05.05.1970.

Devlet. "Ölümü Bile Asıldı." 16.11.1970.

Devlet. "Adamım." 16.11.1970.

Devlet. "Irak Türklüğüne Bir Bakış." 11.01.1971.

Devlet. "Aşırı Sol Milli Devlet Fikrine Aykırıdır." 18.01.1971.

Devlet. "Bir Komandoya Mektuplar." 25.01.1971.

Devlet. "Güvenlik Kurulu ve Karşısındakiler." 01.02.1971.

Devlet. "Türk Ordusu Görevini Yaptı." 22.03.1971.

Devlet. "Tarafsızlık." 02.08.1971.

Devlet. "Ülkücü Gençlik Cumhuriyet'in Hayat Damarıdır." 10.07.1972.

Devlet. "Komünizmi ve Hayat Pahalılığını MHP Yok Edebilir." 15.10.1973.

Devlet. "Aleyhte Şartlara Rağmen MHP Oylarında %32,6 Artış Var." 22.10.1973.

Devlet. "Milliyetçilik Düşmanlığının Kaynakları 3: Meşrutiyet Yıllarının İslamcılığı." 10.12.1973.

Devlet. "Bozkurt'a Düşmanlık Türk'e Düşmanlıktır." 04.04.1974.

Devlet. "Müdahaleyi sevinçle karşılıyoruz." 22.07.1974.

Devlet. "Gazamız Mübarek Olsun." 29.07.1974.

Devlet. "Bedelini Almalıyız." 29.07.1974.

Devlet. "Alparslan Türkeş İle Kıbrıs Konusunda Bir Konuşma." 05.08.1974.

Devlet. "Türk Milliyetçiliği Fikir Sistemi 3: Türk Milliyetçiliği Fikir Sisteminin Uygulama Planı "Dokuz Işık Doktriniridir." 02.08.1976.

Devlet. "Zafer Milliyetçi Hareket'in." 06.06.1977.

Devlet. "Ecevit'in Kurduğu İktidar İşgalci Mi?" 27.06.1977.

Devlet. "Koalisyonun Çözüm Bekleyen Meseleleri: TRT ve MİLLÎ EĞİTİM." 03.10.1977.

Devlet. "Milli Eğitim İktidarın Oyuncağı Değildir." 30.01.1978.

Ertan, Temuçin Faik. *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020.

Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

Karpat, Kemal. *Türk Siyasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.

Kılıç, Murat. "Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Tipolojisi." *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 16 (Aralık 2007): 113-140.

Koloğlu, Orhan. *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*. İstanbul: Pozitif Yayınları, 2018.

Ölçekçi, Haluk. "Milliyetçi Fikir Dergiciliği Yayınlar Bibliyografyası." *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. 42 (Ağustos 2016): 266-296.

Özalper, Mehmet. "Orkun Dergisi Özelinde Türkçülük (1950-1952)." *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu* içinde, editör: İrfan Polat vd., 787-798. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, 2019.

Özdemir, Hikmet. "Siyasal Tarih (1950-1960)." *Türkiye Tarihi 4-Çağdaş Türkiye 1908-1980* içinde, editör: Sina Akşin, 191-261. İstanbul: Cem Yayınevi, 1989.

Özkırmı, Umut. *Milliyetçilik Kuramları*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2020.

Sanlı, Ferit Salim. *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden Milliyetçi Hareket Partisi'ne Tarihi Süreç, İdeoloji ve Politika (1960-1969)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019.

Topuz, Hıfzı. *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003.

ETİK: Bu makale, yazarın başvuru aşamasındaki beyanına göre; araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ETHIC: This article has been prepared in accordance with research and publication ethics, according to the author's statement at the application stage.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Yazarın başvuru aşamasındaki beyanına göre; çalışmanın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

CONFLICT OF INTEREST AND FINANCIAL CONTRIBUTION DECLARATION: According to the author's statement at the application stage; There is no financial contribution or other conflict of interest possibility (potential) and relationship area that should be known about the objectivity of the study.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-commercial 4.0 International License.

DOI: 10.53425/madergisi.1137150

Araştırma Makalesi-Research Article

XIX. YÜZYILDA DOĞU AVRUPA'NIN BESARABYA BÖLGESİNDE GAGAUZ TÜRKLERİ*

Asım KORKMAZ*

ÖZ: Kökenleri Orta Çağ'da Karadeniz'in kuzeyine gelen konargöçer Türk halklarına dayanan Gagauzlar, nüfus bakımından Doğu Avrupa'nın küçük topluluklarından birisidir. 19. yüzyıl öncesi geçmişleri çeşitli nedenlerle belirsizlikler içinde olan Gagauzların tarihi, bu yüzyılda neredeyse yeniden yazılmıştır. Gagauzların Besarabya'ya kitlesel göçleriyle beraber onların mazisi, bilim camiasının araştırma konusu olmuştur. Rus Çarlığı'nun teşvikleriyle düzenli bir şekilde gerçekleşen göçlerle Gagauzlar, Doğu Avrupa'da yeni bir yurtla tanışmışlardır. Yeni yurda yüzyılların mirası kültürlerini de getiren Gagauzlar, burada yeni bir ortam inşa etmişlerdir. Gagauzların Besarabya'ya iskânlarıyla ilgili gerekli kolaylıkları sağlayan Ruslar, onlara özel statüde çeşitli haklar da vermiştir. Ekonomik temelli bu haklarla Gagauzlar, Besarabya'ya esaslı bir şekilde yerleşmişlerdir. Kendi etnik adlarını bu topraklarda kullanmaya başlamışlardır. Onlar, Dobruca'dan farklı olarak yeni topraklara daha derli ve toplu bir şekilde Besarabya'ya yerleşmişlerdir. Zamanla Gagauzlar arasında Besarabya özelinde vatan mefhumu oluşmuştur. 19. yüzyıl, Gagauz tarihinde önemli anların yaşandığı birasırdır. Bu yüzyılda Gagauzlar tarihlerinde son kez topluca göç etmişlerdir. Farklı gerekçelere dayanan bu göç hareketliliğiyle Tuna'nın güneyinde Gagauz nüfusu azalırken; kuzeyinde ise artmıştır. Be-

* Bu çalışma, "20. Yüzyılın İlk Yarısında Besarabya'da Gagauz Türklerinin Tarihi ve Kimliği" başlıklı doktora tezinin ilgili kısmından üretilmiştir.

* Dr, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, asimkorkmaz@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3037-827X.

Geliş Tarihi-Received Date: 28.06.2022
Kabul Tarihi-Accepted Date: 10.09.2022

sarabya, giderek en fazla Gagauz'un yaşadığı bir yer olmuştur. Kırsal yaşama özgü karakterleri bünyesinde barındıran Gagauz kültürü, sistematik bir şekilde gerçekleşen göç olgusuyla yeni topraklara kalıcı bir şekilde zikredilen yüzyılda kök salmıştır. Göç olgusunda Rusların beklentilerinin dışında bir özelliğe bürünen Gagauz kültürü, yüzyılın sonlarında artan merkezîyetçi politikalara karşı varlığını korumayı başarmıştır. Bu durumun oluşmasında Gagauz halkının kapalı bir toplum olmasının etkisi olduğu gibi Gagauzların değerlerine sahip çıkma konusunda gösterdikleri kararlılığın tesiri de önemlidir. Gagauzlar, 1800'lerde yoğun olarak Besarabya topraklarına egemen devletlerin onayıyla yerleşmişlerdir. Besarabya topraklarına iskân, Gagauz tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gagauzlar, Besarabya, Rus Çarlığı, İskân, Hak.

IN THE NINETEENTH CENTURY GAGAUZ TURKS IN THE BESARABIA REGION OF EASTERN EUROPE

ABSTRACT: Gagauz people, whose origins are based on the nomadic Turkish peoples coming to the north of the Black Sea in the Middle Ages, are one of the small communities of Eastern Europe in terms of population. The history of the Gagauz people, whose pre-19th century past had been uncertain for various reasons, was almost rewritten in this century. With the mass migration of Gagauzes to Bessarabia, their past has been the subject of research by the scientific community. Gagauz people met a new homeland in Eastern Europe with the regular migrations with the encouragement of the Russian Tsardom. Bringing their centuries-old cultures to their new homeland, the Gagauz people built a new environment here. The Russians, who provided the necessary facilities for the settlement of the Gagauz in Bessarabia, also gave them various rights with special status. With these economic-based rights, the Gagauz people essentially settled in Bessarabia. They began to use their own ethnic names in these lands. Unlike Dobrudja, they settled in Bessarabia in a more compact and collective way in the new lands. Over times, the notion of homeland emerged among the Gagauzes, especially in Bessarabia. The 19th century is a century in which important moments were experienced in the history of Gagauz. In this century, Gagauz people migrated en masse for the last time in their history. While the population of Gagauz decreased in the south of the Danube with this migration movement based on different reasons, it increased

in the north. Bessarabia became a place where the most Gagauz lived. The Gagauz culture including the characteristics of rural life took root in the new lands permanently in the mentioned century with the phenomenon of systematic migration. The Gagauz culture, which took on a feature beyond the expectations of the Russians in the phenomenon of immigration, managed to preserve its existence against the increasing centralist policies at the end of the century. In the formation of this situation, the effect of the Gagauz people being a closed society, as well as the effect of the determination of the Gagauz people to protect their values is also important. Gagauz people settled heavily in Bessarabia in the 1800s with the approval of sovereign states. The resettlement in Bessarabia marked the beginning of a new era in the history of Gagauz.

Keywords: The Gagauzes, Bessarabia, The Russian Tsardom, Settlement, Right.

GİRİŞ

Gagauz halkı, Karadeniz'in kuzeyinde yüzyıllardır yaşayan ve ana lisanı Türkçe olan Doğu Avrupa topluluklarından biridir. Günümüzde Moldova sınırları içerisinde özerk bir siyasî yapıya sahip olan Gagauzların bu ülkenin dışında Ukrayna, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye gibi devletlerde de nüfusları mevcuttur. Tarihsel ve kültürel bağlar, Gagauzların bu ülkelerde hayatlarını sürdürmelerinde etkili olmuştur. Kadim Gagauz kültürü, bazı egemen toplumların etkisiyle günümüzde yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Gagauzlar, Ortodoks Hristiyan olmaları nedeniyle Slavlarla dindaş; ana dilleri Türkçe olması hasebiyle Türklerle soydaş komundadırlar. Gagauzların ana dilleri, Anadolu Türkçesine oldukça yakındır. *Etnik köken* tartışmalarında önemli bir ölçüt olan dil, Gagauzların Türklüklerini kanıtlayan en mühim noktadır. Bu dilin varlığı Gagauzları, Türk dünyasına bağlamaktadır.

Farklı iddialara rağmen genel hatlarıyla bilim dünyasında Gagauzlar, Orta Çağ'da Doğu Avrupa'ya gelen ve günümüze kadar varlığını sürdüren Türk halklarından biri olarak kabul edilmektedir. Bulgar, Yunan savlarına karşılık Türk tezi bilim camiasında daha fazla benimsenmektedir. XIX. yüzyıl, Gagauzların etnik kökenlerinin sorgulanmaya başlandığı asırdır. Bu yüzyıldan itibaren

Gagauzlar araştırılmaya başlanmıştır. Bu yüzyıl öncesi tarihî kaynakların yetersizliği, Gagauz araştırmalarında kesin sonuçlara ulaşmayı güçleştirmektedir. Fakat mevcut kaynaklar üzerinden yapılan değerlendirmeler sonucunda Gagauz halkının Orta Çağ'da Batı Avrupa topraklarına gelen konargöçer bir Türk topluluğu olduğu ve Bizans İmparatorluğu'nun etkisiyle yerleşik hayata, Hristiyanlığa geçiş yaptığı ağırlıklı olarak kabul edilmektedir. Ne zaman Gagauz adını aldıkları ve Hristiyan oldukları tam olarak tespit edilemese de farklı egemen güçlerin yönetimi altında Gagauzlar günümüze kadar gelen bir Türk halkı olmuştur.

Gagauzların ataları, uzun yıllar Bizans İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti hâkimiyetinde yaşamışlardır. XIX. yüzyıl, Gagauzların tarihinde yeni bir dönemin başladığı asır olmuştur. Bu yüzyılda Gagauzlar, Rus yayılmacılığının ve bölgesel etnik çatışmaların Balkanlarda arttığı dönemde güvenlik kaygıları yaşamaya başlamışlardır. Gagauzların Balkanlardaki ilk ana yurdu olan Dobruca, farklı etnik grupların egemenlik mücadelesi içine girdiği yerlerden biri olmuştur. Bu durum, Gagauzların yüzyıllardır barış içinde yaşadıkları topraklarda asayiş ve güvenlik sorunlarını beraberinde getirmiştir. Balkanlarda Osmanlı hâkimiyetinin tökezlemesi, Gagauzların geleceğini etkilemiştir. Gagauzlar, yeni bir bölgeye göç kararı almışlardır. Rus egemenliğine geçen Besarabya, onların teşvikleriyle Gagauzların topluca göçüne sahne olmuştur. XIX. yüzyılın sonlarına doğru, Besarabya önemli miktarda Gagauz'u barındıran bir bölge konumuna gelmiştir. Rusların sağladıkları imkânlar; buraya Gagauzların göçünü arttırmış, sadece Gagauzlardan oluşan yerleşim birimlerinin kurulmasına vesile olmuştur. Bu gelişme, Gagauz kültürüne olumlu yansımıştır. Yeni topraklarda da Gagauzlar, kadim değerlerine sahip çıkıp onları muhafaza etmişlerdir.

Bu çalışmada Gagauzların Besarabya topraklarına iskân süreci anlatılacaktır. Bu sürece etki eden faktörler analiz edilerek yeni topraklarda Gagauzların yaşamları incelenecektir. XIX. yüzyılda Gagauz halkının Besarabya'da yaşam koşulları yorumlanacaktır.

1. BESARABYA'DA RUS EGEMENLİĞİNİN TESİSİ

XIX. yüzyılda Rus Çarlığı, güney yönünde yayılcı bir politika izleyerek, Batı Avrasya topraklarındaki stratejik bölgeleri ele geçirdi. Ruslar, Karadeniz ve Balkanlardaki egemenlik mücadelesinde buraları yüzyıllardır elinde tutan Osmanlılarla yoğun bir askerî rekabete girdi. Osmanlı-Rus savaşları, belirli aralıklarla vuku bulan ve birkaç yıl süren muharebelerdi. Bu savaşların çoğunda Osmanlılar mağlup oldular. Ruslar açısından bu durum yeni toprak kazanımlarıyla Rus hegemonyasının yayılmasına imkân sağladı. Besarabya¹ bu dönemde Rus hâkimiyeti altına giren bölgelerden birisiydi. 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonuna doğru Rus kuvvetleri, Eflak ve Boğdan'ı işgal ettiler. Tuna'nın kuzey yakasında Osmanlıları ağır bir yenilgiye uğratıp barış anlaşmasına zorladılar ve 1812 Bükreş Antlaşması'yla da Besarabya'yı ele geçirdiler.² Böylelikle belirli dönemlerde kesintiye uğramış olsa da Besarabya'da yıllarca süren Rus egemenliği başlamış oldu. 1853-1856 Kırım Savaşı neticesinde Ruslar, Güney Besarabya'yı kaybettiler. Fakat 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'yla tekrar Besarabya'nın tümüne egemen oldular.³

Ruslar, Besarabya'da egemenliği devraldıktan sonra yerli unsurların gücünü kırdılar. Burada merkezî bir yönetim tesis ettiler. Besarabya, Ruslar tarafından çeşitli bakanlık birimlerinin bulunduğu devlet aygıtlarına sahip bir bölge haline geldi. Diğer bir ifadeyle, çarlığın Besarabya'daki bürokratik merkezîyetçi politikası,

¹ Rus kaynaklarında *Besarabya Guberniyası* olarak geçen Besarabya, coğrafi olarak; Doğu Avrupa'da yer alan, batıda Prut Nehri, doğuda Turla Nehri ve güneyde Karadeniz, Tuna Nehri ile çevrili olan tarihi bir bölgedir. Turla, Prut ve Tuna Besarabya'nın üç önemli nehirleridir. Bu nehirler, Besarabya'ya bereketli topraklar sunmaktadır. Bkz. *Bessarabia*, 1 (Londra: 1920): 3; Ladis K.D. Kristof, "Russian Colonialism and Bessarabia: A Confrontations of Cultures," *Nationalities Papers*, 2/2, (1974): 19; A. Zaşçuk, *Material, dlya Geografii i Statistiki Rossii, Sobrannyye Ofitserami Generalnogo Ştaba*, Bölüm 1 (St. Petersburg: 1862), 19.

² A. Zaşçuk, *Material, dlya Geografii i Statistiki Rossii, Sobrannyye Ofitserami Generalnogo Ştaba*, Bölüm 2 (St. Petersburg: 1862), 1; Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar* (Ankara: TTK, 2010), 301; Paul Bushkovitch, *Rusya'nın Kısa Tarihi*, çev. Mehmet Doğan (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2016), 156.

³ George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, çev. Doğukan Mızrak ve Egemen Ç. Mızrak (İstanbul: Selenge, 2011), 283.

bölgedeki yönetimi doğrudan merkeze bağladı. Kişinev şehri de Besarabya bölgesel yönetiminin merkezi oldu. Besarabya'daki çarlık yönetiminin politikası, kendi bürokrasisiyle bölgeyi merkezileştirme ve yerel yönetim sistemini Rus yönetim sistemine dâhil etmekte.⁴ Bu yöntemlerle çarlık, bölgede kalıcı olmayı amaçlamaktaydı.

Besarabya'da merkezî yönetim sistemini kuran Ruslar, bu yeni bölgeyi Doğu Avrupa'nın farklı noktalarında yaşayan Ortodoks halkların göçüne açtı. Çarlık, resmî devlet ideolojisi doğrultusunda bölgeyi kendine yakın halklarla doldurmayı hedeflemekteydi. İlk etapta Besarabya'ya Gagauzlar ve Bulgarlarla beraber Yunanlılar, Moldovanlar ve Ukraynalılar göç ettiler.⁵ Göçmen halklara çeşitli imkânlar sağlandı. İlk göç hareketi, dönemin Rus Çarı I. Aleksandr zamanında gerçekleşti. Çar'a göre Balkanlarda mağdur ve zor koşullarda olan Hristiyan Ortodoks halklar, dinleri gereği sahip çıkılıp kollanmalıydı.⁶ Bu halkların daha uygun koşullarda yaşamaları için onlara toprak verilmeliydi. XIX. yüzyılın muhtelif zamanlarında Rus çarlarından I. ve II. Aleksandr ile I. Nikolay, Besarabya'ya gelerek göçmenlerin yaşadıkları ortamları ziyaret etti.⁷ Çarların göçmen halkları ziyareti, imparatorluğun göçmenlere verdiği önemi göstermekteydi. Çarların Balkanlardaki halklar üzerindeki himayeci siyaseti, dönemin Rus dış politikasının ana gayelerinden biriydi.

2. GAGAUZLARIN DOBRUCA'DAN BESARABYA'YA İSKÂNİ

Ruslar, XIX. yüzyıl boyunca meydana gelen Osmanlı-Rus savaşlarıyla Tuna'yı aşırp Balkanlara indiler. Hatta Osmanlı başkentinin kapısına kadar dayandılar. Bu savaşlar sonucunda Balkanlarda

⁴ Zaşçuk, *Materiali, dlya Geografii, Bölüm: 2, 6, 95*; Kristof, "Russian Colonialism and Bessarabia..." 29-31.

⁵ İ. A. Antsupov, "Pereselençeskoye Dvijeniye i Ustroystba Kolonistav," *İstoriya i Kultura Gagauzov*, haz. Stepan Stepanoviç Bulgar (Komrat: 2006), 95.

⁶ G. Stamatoglu, *Gagauzların Altın Kitabı II (Gagauzların Tarihi Hem Etnogenezi)*, (Komrat: 2012), 307.

⁷ Mihail Çakır, *Besarabiê Gagauzlarân İstorieasâ* (Kişinev: Tipografia Tiparul Moldovenesc, 1934), 34; Kristof, "Russian Colonialism and Bessarabia..." 24.

yaşayan Ortodoks halkları keşfetme ve onları daha yakından tanıma imkânı buldular. Aynı dönemlerde Gagauzların Balkanlardaki ana vatanı Dobruca da Rusların istilasına uğradı. Ruslar, Besarabya'yı ele geçirdikten sonra buraya Gagauzları göç ettirmeye karar verdiler. Ruslar; askerî, dinî, ekonomik ve stratejik gerekçelerle Besarabya'ya Gagauzları iskân ettirmek istiyorlardı. Rusya İmparatorluğu, stratejik bakımdan Osmanlı ile kendi aralarında tampon bölge olan Besarabya'ya dindaşları Gagauzları getirerek burayı güvenli hale getirmeyi amaçlıyordu. İmparatorluğa göre; ana dillerini unuttuğu ya da unutturulmuş olan Slav kökenli Gagauzlar, nihai hedef olarak tekrar Slavlaştırılmalıydı. Askerî açıdan bakıldığında Ruslar, Gagauzları sınır boylarına yerleştirerek sınır hatlarını sağlamlaştırmayı amaçlıyordu. Gagauzları sınır muhafızları olarak kullanma hedefindeydiler. Ekonomik bakımdan ise Ruslar, seyrek nüfuslu olan Besarabya'ya Gagauzları yerleştirerek onlar vasıtasıyla burada tarımsal üretimi yaygınlaştırma gayesi içindeydiler. Diğer bir deyişle, Besarabya'nın verimli topraklarına gelen Gagauzlar, en temel ekonomik uğraşları olan tarım faaliyetlerini burada da yaparak imparatorluğun ekonomisine katkı sunacaklardı. Son olarak dinî sebepler, diğer sebeplere göre daha ön plandaydı. Rus Çarlığı, Osmanlı Devleti ile imzaladığı bazı anlaşmalarla Balkanlarda yaşayan Ortodoks halklar üzerinde söz sahibi oldu. Ruslar açısından Balkanlarda yaşayan Ortodoks halklar, Müslüman Osmanlı yönetiminden kurtarılıp kendi idaresi altına alınmalıydı. Bu halklar, kendi korumaları altında dinlerini daha kolay yaşayabileceklerdi.⁸

⁸ Hikmet Tanyu, *Türklerin Dinî Tarihçesi* (İstanbul: Türk Kültürü Yayını, 1978), 91; O. K. Radova Karanastas, *Tuna Ötesi Göçmenleri ve Gagauzlar (19. Yüzyıl Sonları-20. Yüzyıl Başları)*, çev. Mehman Musaoğlu (Ankara: TÜRKSAV, 2004), 27; Ahmet Hasan Cebeci, "Gagauzların Tarihi, Dili, Folkloru Hakkında," *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1/1 (1985): 209; M. Türker Acaroğlu, "Gagauzca'da Takma Adlar-Soyadları-Yer Adları," *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, ayrıbasım (Ankara: Devran Matbaası, 1992), 2; O. K. Radova Karanastas ve Serghy Kapustin, "O pereselenii Narodov Balkanskogo Poluoostrova i Tsentralnoy Evropı vı Budjak v XVIII – Nacale XIX v.," *Rusin*, 4 (2006): 159; O. K. Radova Karanastas, "19. Yüzyılda Gagauzların Etno-Demografik Gelişmeleri Problemine Dair," *Put ka Sebe: Aspekti İstorii, Kulturi, Demografii, Etnogeneza Gagauzov*, (2008): 21; Serghy Manastırlı, "Osmanlı-Rus "Mirası", Besarabya Gagauzları," *Balkan Mektubu Dergisi*, 31

Rusya İmparatorluğu, yukarıda sıralanan hedeflerine ulaşabilme adına Gagauzlar arasında göçü yaygınlaştırma ve hızlandırma için onlara bir dizi vaatlerde, imtiyazlarda bulundu. Serf sistemi dışında toprağı olmayan Gagauzlara toprak verme, vergiden muaf tutma, askere almama bu ayrıcalıkların birkaçıydı. Ruslar, göçün sistematik bir şekilde olması için imar planı da hazırladılar.⁹ Ayrıca çarlık, din faktörünü kullanarak Besarabya'ya Gagauzları çekmeye çalıştı. Gagauzların burada dinî vecibelerini daha uygun bir şekilde yerine getirebilecekleri, dinsel baskının olmayacağı yönünde propaganda yürüttü.¹⁰ Bu teşviklerle Ruslar, Besarabya'dan istediklerini alma amacındaydılar.

Gagauz halkı, Osmanlıların Balkanlarda sağladığı huzur ortamının son bulmasıyla yüzyıllardır yaşadıkları toprakları terk etme kararı aldı. Gagauzların kitlesele göç hareketliliğinin arka planında iç ve dış sebepler yatmaktaydı. Rumeli'de isyanlar, dinî düşmanlık, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık iç nedenlerin temeliydi. XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Balkanları, Celali isyanlarıyla çalkalanıyordu. Balkanlardaki toplumsal hareketliliği ve devlet otoritesinin azalmasını fırsat bilen Vidin paşası Pazvandoğlu Osman ile Balkanlarda tanınan Macar Ali, Kambur İbrahim, Kara Fevzi gibi eşkıyalar, Gagauzlar dâhil bölgedeki halka baskı yapmaya başladılar. Devlet, bunları engelleyemiyordu. Buradaki otorite boşluğunu iyi değerlendiren bu yerli toprak ağaları, halka ekonomik olarak zulüm ettiler. Bu durum, bu coğrafyada yaşayan halklar açısından ekonomik ve sosyal istikrarsızlıklara neden oldu. Diğer bir ifadeyle,

(2012): 4; Mustafa Argunşah, "Gagauzlar," *Yeni Türkiye Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı V*, 70, (2015): 5537.

⁹ İrina İusiumbeli, *Gagauz Yeri'nde Kadın* (Ankara: Karaağaç Yayıncılık, 2017), 24-25; Jerzy Hatlas, "The Gagauz People in Bessarabia," *Slupskie Studia Historyczne*, 17 (2011): 194; Orhan Kılıç, "Gagauz Coğrafyasının Osmanlı İdarî Taksimatındaki Yeri," 1. Uluslararası Devleti Olmayan Türk Toplulukları Bilgi Şöleni: *Gagauz Dili, Tarihi, Coğrafyası ve İnanç Sistemleri Bildiri Kitabı* içinde, ed. Selçuk Kırılı, Alev Sınar Uğurlu (Bursa: 2018), 263; Roman Velev, *Moldova'da Ulusal Azınlıklar ve Agit'in Rolü: Gagauz Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2007), 13; Karanas-tas, "19. Yüzyılda Gagauzların...", 21.

¹⁰ Bülent Hünerli ve Tudora Arnaut, "Ukrayna Gagauzları," *Journal of Endangered Languages*, 11/7 (2017): 19.

merkezi yönetimin zayıflaması ve yerel idarecilerin bölge halklarına baskı yapması; onların yaşadıkları bölgelerde huzurun son bulmasına, anarşinin artmasına yol açtı. Osmanlı ayanlarının yanı sıra o dönemde Hristiyan halklar da Osmanlı yönetimine karşı bağımsız olabilmek için isyan ettiler. Yüzyıllardır bu halklarla komşu olarak yaşayan Gagauzlar, bunların baskısına maruz kaldılar. Etnik zorbalıkların yanı sıra Yunan ve Bulgar kiliseleri dinî açıdan da Gagauzları baskı altına aldı. Millî kiliseler arası rekabet, bölgeyi daha da karmaşık hale getirdi.¹¹ Gagauzların topluca göç etmelerinde etkili olan dış faktör ise, Rusların Balkanlarda izledikleri politikalarıdır. 1734-1739, 1768-1774, 1806-1812 ve 1827-1829 yılları arasında vuku bulan Osmanlı-Rus savaşları sonucunda Gagauzların Balkanlardaki ana vatanı Dobruca bölgesi büyük zarar gördü. Uzun süren savaşın getirdiği ağır koşullar nedeniyle Gagauz yerleşim birimleri ekonomik açıdan olumsuz etkilendi. Osmanlı-Rus savaşları, Gagauz tarihinde olumsuz izler bıraktı. Balkanların Hristiyan halklarını Osmanlıların tahakkümünden kurtarmaya geldiğini savunan Çarlık Rusya'sı her savaşta, Balkanlarda yaşayan Hristiyan halktan yardım bekledi. Belirli aralıklarla patlak veren bu savaşlar, büyük nüfus hareketlerine sebep oldu.¹² Gagauzlar; yaşadıkları yerlerde

¹¹ James Alexander Kapalo, *Text, Context and Performance: Gagauz Folk Religion in Discourse and Practice*, (Leiden: Brill, 2011), 48; Sylvie Gangloff, "Les Gagaouzes: Etat des Recherches et Bibliographie," *Turcica*, 30 (1998): 23; Mustafa Argunşah, "Gagauzların Tarihi," *Türkler Ansiklopedisi*, 20, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 236; Ivan Katchanovski, "Small Nations but Great Differences: Political Orientations and Cultures of the Crimean Tatars and the Gagauz," *Europe-Asia Studies*, 57/6, (2005): 880; O. K. Radova Karanastas, "Pereselençeskoye Dvijiye v XVIII-Pervoy Polovine XIX vv. Osnovnyye Etapy i İh Osobennosti," *İstoriya i Kultura Gagauzov*, haz. Stepan Stepanoviç Bulgar (Komrat: 2006), 71; O. K. Radova Karanastas, "Osmanlı-Rusya-Moldavya Davranışları Çerçevesi İçerisinde Güney-Doğu Avrupa Gagauzların Etnik Tarihi," *TURAN*, 4/15 (2012): 145; Ludmila A. Pokrovskaya, "Gagauzların Hristiyan Dinî Terminoloji Sistemindeki Müslümanlıkla İlgili Unsurlar," *Kesit Akademi Dergisi*, 3/7, çev. Bülent Hünerli, (2017): 421; İusumbeli, *Gagauz Yeri'nde Kadın*, 24-25; M. Türker Acaroğlu, "Gagauzca'da Takma Adlar-Soyadları-Yer Adları," 1-2; Ahmet Hasan Cebeci, "Gagauzların Tarihi, Dili, Folkloru Hakkında...", 213.

¹² Constantin Jos. Jirecek, *Das Fürstenthum Bulgarien* (Prag-Viyana-Leipzig: 1891), 142; Fedor Angeli, *Oçerki İstorii Gagauzov-Potomkov Oguzov* (Seredina VIII-Naçala XXI vv, (Kışinev: 2007), 278; Nevzat Özkan, *Gagauz Edebiyatı* (İstanbul: Bilge Kültür

huzurun olmaması, çeşitli yollarla baskıların artması ve Rusların teşvikleriyle ikamet ettikleri toprakları terk edip Besarabya'ya göç ettiler. Göç kararının temelinde daha iyi bir ortam ve güvenli sahanada varlıklarını sürdürmek istemeleri yatmaktaydı. Diğer bir ifadeyle, yüzyıllardır yaşadıkları topraklarda Osmanlı barışının son bulması ve Rusların vaatleri bu kararı almalarında etkili oldu.

Gagauzlar, Tuna'nın güneyinden kuzeyine geçerek Besarabya'ya göç ettiler. Gagauzların Besarabya'ya göç hareketi üç aşamada gerçekleşti. İlk göç dalgası, XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyılın ilk yarısına kadar olan dönemdi. İkinci göç dalgası, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından XIX. yüzyılın başlarına kadar sürdü. Son göç dalgası ise 1819-1857 yılları arasında gerçekleşti. İlk aşamada daha Ruslar Besarabya'yı ele geçirmeden önce Gagauzlar, kendi istekleriyle Besarabya topraklarına yerleşmeye başladılar. Diğer bir deyişle; Gagauzlar, Rusların teşviklerinden çok önce Besarabya'ya bireysel olarak, aileler şeklinde göç etmişlerdi. Burasının XIX. yüzyıl öncesi Osmanlı sınırları içinde olması küçük çapta gerçekleşen göçleri kolaylaştırdı. 1750-1812 yıllarını kapsayan ve Osmanlı-Rus savaşlarından etkilenen ikinci göç dalgası, Besarabya'ya Gagauz nüfus akışını hızlandırdı. Bu yıllar aralığında ilk kez kitlesel olarak Rusların teşvikiyle Tuna'nın güneyinden kuzeyine göç hareketi gerçekleşti. Gagauzların iki büyük toplu göç dalgası, 1787-1791 ve 1806-1812 yılları arasında gerçekleşti. 1819-1857 yılları arasında kapsayan son göç dalgasında, Gagauzlar yeni şartların elverdiği ölçüde daha planlı bir şekilde Besarabya'ya yerleştiler. Ağırlıklı olarak XIX. yüzyılda gerçekleşen göçlerde bazı tarihler, dönüm noktalarıydı. Örneğin 1774 yılı toplu göçlerin yoğun olarak başladığı bir tarihti. 1812 yılı ise Besarabya'nın tümüyle Rusların hâkimiyetine geçtiği ve burada yaşayan Müslüman halkların çıkarılıp daha sistemli bir şekilde Gagauzların yerleştirilmeye başlandığı zamandı.¹³

Sanat Yayınevi, 2017), 24; Çakır, *Besarabelâ Gagauzlarân İstorieasâ*, 24.

¹³ 28 Mayıs 1812 yılında imzalanan Bükreş Barış Antlaşması'yla Batı Avrasya'da Rusya'nın stratejik konumu büyük ölçüde sağlamlaştırıldı. Bu anlaşmanın şartları gereğince Osmanlılar, Balkanlardaki Hristiyan tebaasına 18 ay içinde Rus topraklarına göç etme hakkını verdi. Böylece Aşağı Tuna'daki Bulgar ve Gagauzların Besarabya'ya göçleri resmîyet kazandı. Dmitriy Vatikoti tarafından organize edilen

Gagauzların Balkanlardaki ana vatanı olan ve kuzeydoğu Bulgaristan'da yer alan Dobruca bölgesi, silsileler halinde patlak veren Osmanlı-Rus savaşlarından ilk etkilenen Osmanlı topraklarından biriydi. Rusların burayı işgali ve Gagauzlarla ilk temasları, göç kararında etkili oldu. Kuzeydoğu Bulgaristan'ın Şumnu, Silistre, Dobriç, Varna, Balçık ve Kavarna gibi yerleşim yerlerinde yaşayan Gagauzlar, göç hareketini başlattılar. Dobruca bölgesinde yaşayan Gagauzların çoğu, yeni topraklara göç ettiler. Besarabya'ya sadece Dobruca Gagauzları göç etmedi. Osmanlı Balkanlarının Trakya ve Makedonyası'nda yaşayan Gagauzlar da Besarabya'ya yerleştiler. Diğer bir ifadeyle, XVIII. yüzyılın sonlarından XIX. yüzyılın ortalarına kadar Gagauz nüfusunun çoğu, Doğu Balkanlardan özellikle Dobruca'da Varna ile Kavarna mıntıklarından, Deliorman bölgesinden ve az da olsa Trakya ve Makedonya'dan Besarabya'ya geldi.¹⁴ Ama ağırlıklı olarak Dobruca Gagauzları Tuna'nın kuzey yakasına göç etti. Gagauzlar, başlangıçta Besarabya coğrafyasının güneyinde yer alan bozkırdaki boş topraklara, Kırım ve Azak Denizi dolaylarına yerleştiler. Daha sonra Nogay ve Tatarların boşalttıkları köylere geçtiler. Gagauzlar, yoğun bir şekilde Güney Besarabya topraklarını nüfuslandırıdılar. Gagauzların nüfus hareketi, Besarabya coğrafyasına yeni çok etnikli bir yapı kazandırdı.¹⁵ Gagauzlar, bu göç hareketiyle Besarabya coğrafyasının etnik çeşitliliğine katkı sundular.

1812 yılında Besarabya coğrafyasını tamamıyla ele geçiren Ruslar, bölgenin demografik yapısında köklü değişiklikler yaptılar.

göç hareketi, bu halkların sistemli bir şekilde Besarabya'ya yerleşmelerini sağladı. Bu yolla Tuna ötesi göçmenleri, toplu bir şekilde yeni topraklara göç ettiler. Bkz. Liubovi Çimpoeş, "1812 Yılında Düzenlenen Tarihsel Bükreş Antlaşmasının Gagauz Kaderine Etkisi," 1. Uluslararası Devleti Olmayan Türk Toplulukları Bilgi Şöleni: Gagauz Dili, Tarihi, Coğrafyası ve İnanç Sistemleri Bildiri Kitabı içinde, ed. Selçuk Kırılı, Alev Sınar Uğurlu (Bursa: 2018), 134.

¹⁴ Evdokiya Soroçanu, *Gagauzların Kalendar Adetleri: Etnolingvistik Araştırması* (Kışinev: 2006), 18-19; Kapalo, *Text, Context and Performance*, 49; Antsupov, "Pereseleñçeskoye Dvijeniye...", 92; Karanastas, "Pereseleñçeskoye Dvijeniye...", 72.

¹⁵ Kapalo, *Text, Context and Performance*, 49; Evdokiya Soroçanu, *Gagauzların Kalendar Adetleri*, 18-19; Karanastas, "19. Yüzyılda Gagauzların...", 18.

Yüzyıllardır burada yaşıyan Müslüman kitlenin çıkarılmasıyla bölgenin nüfus yoğunluğu azaldı. Buranın nüfus yoğunluğunu arttırmak için çarlık, çareyi Hristiyan halkların buraya iskân edilmesinde buldu. Çarlığın Besarabya Genel Valisi Mareşal M. S. Vorontsov, Besarabya'nın yeni yerleşimciler için uygun olduğunu hazırladığı raporunda belirtti.¹⁶ Çarlık açısından uçsuz bucaksız Besarabya toprakları değerlendirilip kendilerine sadık kalacak olan Hristiyan halklarla doldurulmalıydı. Ruslar, çarlığın sınırları içinde bir bölgeden göç hareketliliği yerine dışardan farklı bölgelerden göçü teşvik etti. Amaçları mevcut sınırlar içindeki bölgelerin nüfus yapısını bozmadan yeni topraklara dışardan dindaşlarını yerleştirmekti. Bu yolla yeni topraklar, yeni göçmenlerle ihya edilecekti. Bu yüzden, Rus Çarlığı Besarabya'yı Avrupalı göçmenlerin iskânına açtı. Onlar için özel idare statüsünde koloniler kurdu. Rusların çağrısı ve teşvikleriyle Balkanlarda yaşıyan Gagauzlar, Bulgarlar, Moldovanlar, Sırplar, Yunanlılar ile Orta Avrupa'dan Almanlar yeni topraklara göç ettiler. Ruslar, az da olsa kendi soydaşlarını buraya yerleştirdi. 1812 yılından sonra binlerce Tuna ötesi göçmen, Besarabya'ya geldi. Göç eden halklar, birbirlerinden ayrı yaşadılar. Özellikle Almanlar, Katolik olduklarından dolayı diğerlerinden ayrıldılar. Besarabya kolonisinde yaşıyan Bulgarlar, Moldovanlar, Ruslar, Gagauzlar, Sırplar ve Yunanlar ise Ortodokslardı.¹⁷ Rusların göç planında sadece Gagauzlar değil Balkanlarda yaşıyan tüm Hristiyan halklar vardı. Göç hareketliliğinde ana kıstas, dindi. Bu durum, çarlığın uluslararası siyasetinde ve bir bölgenin nüfus yapılanmasında din faktörünün başat konumda olduğunu göstermekteydi. Bu karar, Panslavizm politikasının doğal bir sonucuydu. Ruslar, Besarabya

¹⁶ Angeli, *Oçerki İstorii Gagauzov*, 284.

¹⁷ Stephan Bulgar, "Gagauz Otonomis'inin Kuruluş Mücadelesi Tarihinden," *Sabaa Yıldızı*, 10 (1999): 25; O. K. Radova Karanastas ve Serghey Kapustin, "Concerning the Settling of German Colonists in the Southern Bessarabia and Their Demographic Development in the 19th-20th Centuries," *Uluslararası Türk Arşivleri ve Sempozyumu (Tebliğler-Tartışmalar) Bildiri Kitabı* içinde (Ankara: 2006), 374 - 376; Çakır, *Besara-bielâ Gagauzlarân İstorieasâ*, 25.

topraklarını Besarabya Hazine Toprakları adı altında kamu arazilerine dönüştürdüler.¹⁸ Böylelikle göç olgusu yasal zeminde gerçekleşti. Mevcut yerleşim birimlerinin yanı sıra yenilerinin kurulmasına imkân sağlandı.

1787-1792 yılları arası savaş döneminde Gagauzlar, Besarabya'da 49 köye yerleştiler. 32 köyde nüfusun büyük bir çoğunluğunu oluşturdular. 11 köyde Bulgarlarla, 6 köyde Moldavanlarla beraber yaşadılar. 1806-1812 yılları arası savaş döneminde ise 13 köye yerleşen Gagauzlar, bunların 9'unda çoğunluktaydılar. 3 köyde Bulgarlarla, 1 köyde Moldovalılarla beraber yaşadılar. Genel hatlarıyla Gagauzlar, XIX. yüzyılın başlarında Besarabya'nın 63 köyüne yerleşmiş bulunuyorlardı. 43 köyde çoğunluğu oluşturan Gagauzlar, 14 köyde Bulgarlarla, 7 köyde ise Moldovalılarla beraber yaşadılar.¹⁹ Gagauzlar, etnik bakımdan farklı olsalar da dindaşları halklarla aynı yerleşim birimlerini paylaştılar.

Gagauzlar, bölgenin mevcut eski yerleşim birimlerine yerleştikleri gibi kendi hayat koşullarına uygun küçük yerleşim yerleri de kurdular. Gagauzlar, Besarabya'da eski ve yeni yerleşimlerle buranın nüfus yoğunluğunu arttırdılar. Gagauzların Ruslardan önce kurmaya başladıkları yerleşim noktaları, Rusların bölgede hâkimiyeti ellerine almalarıyla daha düzenli hale geldi. Gagauzlar, yeni yurtlarında 200 ilâ 7.000 nüfuslu köy ve kasabalar oluşturup yerleştiler.²⁰

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Gagauzlar, Besarabya'da kendi köylerini kurmaya başladılar. Bu dönemde bazı yerleşim merkezleri ön plana çıkmaktaydı. Bu meskûn mahallerde en ön planda olan, Komrat'tı. 1811 yılında kurulan Komrat, Gagauzların yoğun yaşadığı Yukarı Besarabya bölgesinin merkezi konumundaydı. Bu yerleşim birimi, stratejik bakımından önemli bir yerde bulunmaktaydı. Komrat'ta alışveriş yapıldığı için oraya bu ad verildi. Komrat, zamanla tüm Gagauz göçmenlerinin idari, ekonomik,

¹⁸ Karanastas, "19. Yüzyılda Gagauzların...", 18.

¹⁹ Karanastas, "19. Yüzyılda Gagauzların...", 102, 103, 121.

²⁰ Müstecip Ülküsal, *Dobruca ve Türkler* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1966), 60.

ticari ve kültürel bir merkezi oldu. Böylece Komrat, ekonomik ve sosyo-kültürel kalkınmada diğer yerleşim yerlerinin önüne geçti. Ayrıca burada Gagauz aydınları oluşmaya başladı. XIX. yüzyılın başında kasabanın nüfusu, 4.898 kişiydi. Gagauzlar, geleneksel tarım ve hayvancılık faaliyetlerini burada da sürdürdüler. Komrat göçmenleri burada çeşitli sebze ve meyveleri yetiştiriyorlardı. Öte yandan bağcılığın yaygınlaşmasıyla Komrat, üzüm bağlarıyla çevrili bir yer haline geldi. Komrat sakinlerinin ana ekonomik uğraşları bağcılık, şarapçılık, bahçecilik ve hayvancılık olmasına rağmen; onlar arasında el sanatları da önemli bir gelişme gösterdi. 1846 yılında Komrat'ta resmî olarak ticaretle uğraşan 12 aile vardı. Bu aileler şarap, hayvansal ürünler satıyorlardı. Kasabada 1 kilise, 2 otel, 9 fabrika ve yaklaşık 30 da dükkân vardı. Ayrıca Komrat'ta okul, hastane, postane, mahkeme, noter, banka gibi sosyal hayatın gerektirdiği devlet kurumları da mevcuttu. XX. yüzyılın başlarında farklı etnik unsurların kaynaşmasıyla burada kent kültürü oluştu. Bu yüzyılın başında 10.000 nüfusuyla Komrat, Gagauz kolonilerinin ana kasabası haline geldi.²¹

Genel olarak Gagauzlar, Güney Besarabya'nın güneybatı kısmında; Yalpuğ Gölü, Lunga Deresi ve onların kollarındaki vadilere yerleştiler. Burada toplanan Gagauz yerleşim yerleri, Besarabya bölgesinin temelini oluşturdu. XIX. yüzyıl boyunca Besarabya'daki Gagauzların yerleşim karakteri hemen hemen hiç değişmedi.²² Gagauzlar, Besarabya coğrafyasında yaşamlarını idame ettirecek uygun alanları belirleyip köylerini inşa ettiler. Yerleşik bir düzen ve plan çerçevesinde yaşam alanlarını kurdular. Özellikle uygun yer noktasında suyun olduğu konumları tercih ettiler.

²¹ Stephan Bulgar, *İstoriya Goroda Komrata*, (Kişinev: 2008), 17, 19, 49, 72; Stephan Bulgar, "Komrat: Gagauziyanın Başkasabası," *Sabaa Yıldızı*, 2 (1996): 37, 40; Zaşçuk, *Materiali, dlya Geografii i Statistiki Rossii, Bölüm: 2...*, 190; Çakır, *Besarabelâ Gagauzlarân İstorieasâ*, 7; Angeli, *Oçerki İstorii Gagauzov*, 324; Antsupov, "Pereselençeskoye Dvijeniye..." 96-97.

²² Stephan Bulgar, "Besarabya ve Yunanistan Gagauzları: Tarihi-Kültürel Karşılaştırmalı Bir Analiz," çev. Bülent Hünerli, *Tehlikedeki Türk Dilleri II A*, 2, ed. Süer Eker, *Ülkü Çelik Şavk* (Ankara-Astana: 2016), 250-251.

Rusya İmparatorluğu, göçmenleri 1787-1792 yılları arası Osmanlı-Rus Savaşı'nda göç edenler (sondan önceki savaşta gelenler) ve 1806-1812 yılları arası Osmanlı-Rus Savaşı'nda göç edenler (son savaşta gelenler) diye ikiye ayırdı. Rus hükûmeti, her iki göçmen gruba farklı yılları kapsayan çeşitli kolaylıklar sağladı.²³ İmparatorluk, kamulaştırdıkları Besarabya topraklarını koloni statüsünde göçmenlere verdi.²⁴ Ayrıca Besarabya bölgesinin mevcut mülki idare yapılanmasında göçlerle birlikte bir dizi yenilikler yaptı. Rus Çarlığı, göç edenleri resmî evraklarla kayıt altına aldı. Balkanlar'dan Besarabya'ya göç eden halklar; Transtuna, Tuna ötesi, Tuna göçmenleri gibi adlandırmalarla resmî belgelere yazıldı. Ayrıca yeni iskân edildiklerini belirtmek için Balkan halkları; evraklara mülteci, göçmen, koloni olarak da not düşüldü.²⁵ Çarlık, bu tarz uygulamalarla mevcut vatandaşları ile göçle gelenleri ayırt etti. Bu tür uygulamalarla Çarlık, kendi devlet sistemine uyumu kolaylaştırmak istedi.

3. BESARABYA COĞRAFYASINDA GAGAUZ TÜRKLERİ

Besarabya coğrafyasına silsileler halinde gerçekleşen Gagauz halkının göç hareketleri, bu yeni topraklarda bir dizi uygulamaları beraberinde getirdi. Yeni düzenlemelerin sağlıklı bir şekilde yerine getirilmesi için çarlık tarafından uzman asker ve bürokratlara görev verildi. Tam yetkili memurlarla göç hareketliliğinin ve yeni düzenlemelerin yürütülmesi, çarlığın bu konuya ne kadar önem verdiğini göstermekteydi. Bu memurlardan bazıları dikkate değer konumdadır. Bunlardan birisi General İvan Nikitiç İnzov idi. Yeni Rus topraklarına göç hareketini başlatan Rus Çarı I. Aleksandr, bu hareketliliğin düzenli ve disiplinli bir şekilde sağlanması için bölgeye kara-

²³ O. K. Radova Karanastas, "Moldova Milli Arşiv Kaynaklarına Göre XVIII. Yüzyıl Sonu-XIX. Yüzyıl Başında Besarabya Gagauzlarının Etnik Tarihi ve Demografik Gelişimi," *Uluslararası Türk Arşivleri ve Sempozyumu (Tebliğler-Tartışmalar) Bildiri Kitabı* içinde (Ankara: 2006), 74;

²⁴ Soroçanu, *Gagauzların Kalendar Adetleri*, 18-19.

²⁵ O. K. Radova Karanastas, "Bucak'ta Transtuna Göçmenlerinin ve Gagauzların Etnik Kimliği (18. Yüzyılın Sonu ve 19. Yüzyılın Başı)," *Avrasya Etüdleri*, 13, (1998): 56; Stamatoglu, *Gagauzların Altın Kitabı II*, 314; Karanastas, "Pereselençeskoye Dvijenije...", 85.

kol kurdurup göçmenlerin başına idareci olarak General İvan Nikitiç İnzov'u tayin etti. Disiplinli bir asker olan İnzov, göçmenler arasında düzeni sağladı. Bazı durumlarda tertipsiz ve karışık bir şekilde gerçekleşen göç dizisini belirli bir nizama oturttu. General İnzov, göçmenlerle doğrudan irtibat kurup göçün sağlıklı bir şekilde yürütülmesini temin etti.²⁶ Göçmenlerin başkumandanı General İnzov, dindar bir kişi olduğundan bütün göçmenlerin dinine bağlı bir birey olarak yetişmeleri için çabaladı. General İnzov, her köye yetenekli yardımcı kumandanlarını gönderdi. Bu yardımcılar; Maior Maleavinschu, Korniloviç, Merder ve Mihail Grigorieviç Butkov'du. Bütün bu yardımcılar; Besarabya'ya yerleşen Hristiyan göçmenlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi, bölgeye kolay uyum sağlamaları ve dinî vecibelerini yerine getirmeleri için görevlendirildiler. Bu idarecilerin göçmenlere toprak verme, köylerin sınırlarını belirleme, bağ-bahçe işleri için onlara yardım etme ve göçmenler arasında davaya bakma gibi temel görevleri vardı. Bu yardımcı idareciler içinde göçmenlere en çok yardım eden, Mihail Grigorieviç Butkov oldu. Butkov, kendisinin hatırlanması için anıt diktirdi. Bolgrad'da Sobor Kilisesi'ni inşa ettirdi. 1839 yılında bu kilisenin

²⁶ General İnzov, bir gün göç eden Hristiyan kitleye şu şekilde bir açıklamada bulundu: *Be adamlar, Çar sizi Türklerin elinden kurtardı. Size bedava 50 desetina toprak verdi. Sizi mal ve para ile destekledi. Ev yapmanız için size destekte bulundu. Size Rusya'nın içinde her türlü sanatınızı icra etmek için imkânlar hazırladı. Çarın sizden tek isteği; iyi bir vatansever, iyi işçi, iyi sanatkâr, akıllı, uslu, doğru, dürüst saygılı olmanız. İyi adetleri koruyup kötülerini terk etmeniz, sarhoşluktan korunmanızdır. Eğer bunları yapar, yerine getirirseniz Çar size daha çok bahşiş verecektir. Eğer siz haylazlık, kavga, eşkıyalık ve daha başka kötülükler yaparsanız o zaman suçlu insanlar olacaksınız. Azap, zahmet çekecek ve askeri kanunla yargılanacaksınız. Çar, bana Basarabya'daki disiplinsiz göçmenleri yola getirmek için her türlü yetkiyi verdi. Bunun için disiplinsiz göçmenlerin tekrar evlerine dönemeyecekleri Sibiry'a'ya da sürmek dâhil... Onun için güvenlik görevlilerini sayın, kanunlara uyun ve iyi bir Hristiyan olun. Bkz. Çakır, *Besarabelâ Gagauzlarân İstorieasâ*, 28-29. General İnzov'un bu konuşması çarlığın göç hareketliliğindeki amacını çok iyi anlatmaktaydı. Rus Çarlığı'na göre Balkanların Hristiyan halkları Osmanlı zulmüyle zor koşullar altında hayatta kalma mücadelesi içindeydi. Bu yüzden, bu insanlara sahip çıkılıp yeni topraklarda uygun yaşam koşulları sağlanmalıydı. Çarlığın göçmenlerden beklentisi ise sadık bir Rus vatandaşı ve dindar bir Ortodoks olmalarıydı. Eğer göçmenler yerleştikleri topraklara uyum sağlamayıp bölgenin istikrarını bozarlarsa, geldikleri topraklara geri gönderilmeyip çarlığın içinden bir bölgeye sürgünle cezalandırılacaklardı.*

kapısına göçmenler tarafından Butkov'un yaptığı hizmetlerden dolayı, kendisine şükran ve teşekkür niyetiyle kitabe konuldu. Kitabenin altına yaklaşık 90 köyün muhtarları, ihtiyarları ve ileri gelenlerinin isimleri yazıldı. Bütün bu kumandanlar, göçmenleri çok iyi idare edip yerleşmelerini sağladılar. Onların zamanında göçmenler arasında asayiş problemi yoktu.²⁷ Bu kişilerin yanı sıra Besarabya koloni valisi Albay Malyanovskiy de göçmenleri ilgilendiren bir dizi yenilikler yaptı.²⁸ Ayrıca bir dönem Besarabya'da valilik yapan Mareşal M. S. Vorontsov ve Dmitriy Vatikioti de göçmenlerin yerleşme planlarıyla bizzat ilgilenip onları uygun yerlere iskân etti. Rus Çarlığı, özellikle asker kökenli bürokratları Besarabya'da görevlendirerek buranın yerleşme planının belirli bir sistem içinde gerçekleşmesini sağladı. Sadece tecrübeli değil dindar yönüyle de ön plana çıkan bürokratların tercih edilmesi çarlığın resmî ideolojisini yansıtmaktaydı.

XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde iyice artan göç hareketi, Besarabya'da yeni hukuki düzenlemelere kapı araladı. Yeni yasal uygulamalar öncesi Gagauz göçmenleri, çeşitli problemlerle karşılaştılar. Örneğin göçmenler, yerel mevcut makamlar ve boyarlar²⁹ tarafından çeşitli hizmetlerde kullanılıyorlardı. Göçmenler, boyarların topraklarına yerleştiklerinden dolayı hukuki statülere sahip değillerdi.³⁰ Bu gelişmeler üzerine göçmenlerin mağdur edilmemesi için 1818 yılında çarlık ilk yasal düzenlemeleri yaptı. Bu yılda Besarabya'da Göçmenlik Komisyonu kuruldu. Dmitriy Vatikioti, komisyon başkanı seçildi. Daha sonra 22 Mart 1818 tarihinde tüm göçmenleri kapsayan General İnzov başkanlığında Himaye Komitesi (Mütevelli Heyeti) kuruldu.³¹ Göçmenlerin sorunlarını çözmek için

²⁷ Çakır, *Besarabelâ Gagauzlarân İstorieasâ*, 29-34.

²⁸ Wilhelm Radloff, *Türk Boylarının Halk Edebiyatından Örnekler*, haz. Tülay Çulha, Muvaffak Duranlı (Ankara: TDK, 2015), 27.

²⁹ Doğu Avrupa toplumlarında yerel toprak sahiplerine verilen soyluluk unvanı.

³⁰ İ. İ. Meşçeruk, "Antikrepostniçeskaya Borba Gagauzov i Bolgar v Period Deyatelnosti Pereselençeskoy Komissii 1816 g.," *İstoriya i Kultura Gagauzov*, haz. Stepan Stepanoviç Bulgar (Komrat: 2006), 125; Karanastas, "19. Yüzyılda Gagauzların..." 20.

³¹ O. K. Radova Karanastas, "Gagauzı Bessarabii. Rasseleniye i Cislennost v XIX Veke", *Put ka Sebe: Aspekti İstorii, Kulturi, Demografii, Etnogeneza Gagauzov* (Kişinev:

29 Nisan 1818’de de “Besarabya Bölgesinin Oluşum Beyanı” kabul edildi.³²

Besarabya Valisi İnzov, göçmenlerle ilgili önemli bilgiler topladı. Daha sonra bu bilgileri bir rapor halinde Çar I. Aleksandr’a sundu. Raporda Tuna ötesi göçmenlerin yerleşmesiyle ilgili öneriler yer alıyordu. İnzov’un gayretleri neticesinde 29 Aralık 1819’da tüm Transtuna göçmenlerini kapsayan ve belirli hak ile imtiyazları içeren Çar Kararnamesi çıkarıldı. Bu kararnamenin maddeleri şunlardı:³³

1. Göçmenlere koloni statüsü verilip hazine topraklarına yerleşme hakkı verildi. Aynı imtiyaz, Besarabya bölgesel hükûmetinin izniyle boyarın topraklarında ve şehirde oturanlara da sağlandı. Ayrıca herhangi bir göçmen ailesine sınırsız miras kullanımı için, 60 desyatin³⁴ miktarında devlet toprağı bedava olarak verildi. Her aileye mülkiyet değil kullanım için devlete ait arazi, varislere devir şartıyla tahsis edildi.
2. Göçmenlere Novorossiya bölgelerindeki toprak beylerinden toprak mülkiyetini satın alma hakkı tanındı. Üstelik göçmenler buraya yerleşen tüm yabancılarla birlikte aynı imtiyazlara sahip olacaklardı.
3. Besarabya’ya 1806-1812 savaşıdan önce devlete ait araziye yerleşen göçmenler, 3 yıl içinde vergi ödemekten ve diğer yükümlülüklerden muaf tutuldular. 1806-1812 yıllarını kapsayan, savaş esnasında ve sonrasında gelenler ise 7 yıl boyunca böyle bir ayrıcalığı kullanma hakkına sahip olacaklardı.
4. Göçmenlere fabrikalar kurma, zanaatçılık yapma, bütün imparatorluğun ürünlerini satma, ticaretle uğraşma, cemiyet ve loncalara girme gibi ana ekonomik haklar sağlandı.
5. Göçmenlere göçmen statüsünden başka bir statüye geçme fırsatı verildi.
6. Göçmenler, askerlik ve vatandaşlık hizmetinden muaf tutuldu.
7. Göçmenlere tahsis edilmiş alan; Prut, Kagul, İzmail ve Bucak olarak dört idari bölgeye ayrıldı.

2008), 30; Maria Stamova, “Gagauz Türklerinin 19-20. Yüzyıl Tarihine Dair Malzemeler,” *KÖK*, 1/1 (1999): 133; Karanastas, “19. Yüzyılda Gagauzların...,” 20.

³² Angeli, *Oçerki İstorii Gagauzov*, 305.

³³ Bulgar, “Besarabya ve Yunanistan Gagauzları...,” 250; Angeli, *Oçerki İstorii Gagauzov*, 304, 305; Karanastas, “19. Yüzyılda Gagauzların...,” 20.

³⁴ Hektar.

1870 yılına kadar Gagauzlar yukarıda sıralanan göçmenlik haklarını kullandılar ve özel kategoride köylü sayıldılar.³⁵ Kolonist hukukuyla imparatorluktaki tüm yabancılarla eşit hak ve ayrıcalıklara sahip oldular.³⁶ 1819 yılı, Gagauz göçmenlerin tarihinde önemli bir dönüm noktasıydı. Gagauzların göç etmeleri için Rusların vaatleri bu kararnameyle resmîyet kazandı. Çar'ın onayıyla Gagauz halkı, çarlıktan ilk imtiyazları elde ettiler. Verilen bu imtiyazlar ilerleyen yıllarda göçü hızlandırdı.

1837 yılında Rus Çarlığı, eyalette görevli memurlardan gelen raporlar doğrultusunda ve "Besarabya Eyaleti'ndeki Kolonistlerin İstatistik İcmali" adıyla Besarabya Eyaleti'nde yaşayan halklarla ilgili istatistiki veri hazırladı.³⁷ Bu sayısal veriler üzerinden, gelen halkların nüfus yoğunluğu tespit edildi.

1840'lı yılların başında Rusya İmparatorluğu'nda yaşayan tüm göçmenlerle ilgili genel bir nizamnâme yayımlandı. 1819 yılındaki imtiyazları da kapsayan ve "İmparatorluktaki Yabancı Göçmenler Hakkındaki Tüzük" adıyla yayımlanan belgeyle Gagauzların muafiyet ve yükümlülükleri belirlendi. Gagauzları yöneten göçmen idare birimi, kuruldu.³⁸ Bu tüzükle, Gagauzların hak ve sorumluluklarının sınırı genişletildi.

1853-1856 Kırım Savaşı'ndan sonra imzalanan Paris Barış Antlaşması'na göre Gagauzların yerleşim yerlerinin bölünmesi, Gagauz yerleşim bölgelerinin idari organlarının kaldırılması gibi bir dizi sosyal ve ekonomik gelişmeler, Gagauzları olumsuz etkiledi. Bu anlaşmayla Ruslar, Besarabya'nın bir kısmını kaybetti. Güney Besarabya'daki Gagauz köylerinden Bolboka, Kurçî, Staro Troyan, Yeniköy ile Gagauz nüfusunun yaşadığı Tabakî, Bolgarlıka gibi yerleşim yerleri, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde özerk yönetime sahip Boğdan Prenslîği'nin eline geçti. Buralarda yaşayan Gagauz göçmenler kuzeye Rus topraklarına göç ettiler. Özel idari ve

³⁵ İ. A. Antsupov, "Zemlepolzovaniye. Selskaya Obşçına," *İstoriya i Kultura Gagauzov*, haz. Stepan Stepanoviç Bulgar (Komrat: 2006), 145; Bulgar, "Besarabya ve Yunanistan Gagauzları...", 250.

³⁶ Karanastas, "Gagauzî Bessarabii...", 30.

³⁷ Karanastas, "19. Yüzyılda Gagauzların...", 21.

³⁸ Bulgar, "Besarabya ve Yunanistan Gagauzları...", 250.

imtiyazlardan faydalanabilmek için 1860 yılına kadar güneyde kalanlara kuzeye göç etmelerine izin verildi. Göç etmeyen Gagauzlar, göçmen haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle 1860'ta Boğdan yönetimine karşı isyan ettiler. İsyân, kanlı bir şekilde bastırıldı. Bu isyândan iki yıl sonra, Güney Besarabya'da yaşayan tüm göçmenler, Rus Çarlığı topraklarına taşındı. Güney Besarabya'yı terk eden göçmenler, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra tekrar buraya döndüler.³⁹ 1856 yılı, Gagauzların Besarabya'da elde ettikleri göçmen hakların sekteye uğradığı tarihti. Birkaç yıl önce Ruslar tarafından çeşitli imtiyazlarla Güney Besarabya'ya yerleştirilen Gagauzlar, kısa süren Rus yönetiminin son bulmasıyla ayrıcalıklarını kaybettiler. Bu durum bölgede istikrarsızlığa neden oldu.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru yeni çarın başa geçmesiyle çarlığın tümünü kapsayan bir dizi yeni düzenlemeler yapıldı. Kırım Savaşı yenilgisi sonrası dönemin Rus Çarı II. Aleksandr, başta askerî ve adli organları kapsayan bir dizi reformları hayata geçirdi. Bu reformlardan biri, 4 Haziran 1871 tarihinde "Devlet Topraklarına Yerleşen Göçmenlerin Yerleşmelerine İlişkin Kurallar" başlığıyla Besarabya'da bir dizi toprak reformu şeklinde yapıldı. Bu toprak reformuna göre; göçmenlerin çarın kanunuyla elde ettikleri bağımsız hakları son buldu. Artık bu tarihten sonra kolonist sayılmayacaklar, devlete vergi verip askerlik yükümlülüklerini yerine getireceklerdi. Ayrıca insan sayısına göre toprak dağıtıldı. Toprak özelleştirildi. Göçmen statüsünün verildiği ayrıcalıkların kaldırılması, Besarabya'da hoşnutsuzluklara neden oldu. Reformdan memnun olmayan kişilere, Rus vatandaşlığından ayrılma ile tüm mülk ve sermayeleriyle beraber yurtdışına çıkma hakları verildi. Diğer taraftan aynı reform, eski göçmenlere bazı imtiyaz ve haklar da getirdi. Göçmenler, 19 yıl zorunlu görevden muaf tutuldular.⁴⁰ 1819 yılında

³⁹ Serghei Mutaf, "Gagavuzların Tanınma Mücadelesi ve Gagavuz Yeri Özerk Bölgesinin Oluşum Süreci" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013), 13-14; Angeli, *Oçerki İstorii Gagauzov*, 338; Çimpoş, "1812 Yılında Düzenlenen...", 135.

⁴⁰ İ. A. Antsupov, "Reformu 70-x Godov," *İstoriya i Kultura Gagauzov*, haz. Stepan Stepanoviç Bulgar (Komrat: 2006), 185-187; Angeli, *Oçerki İstorii Gagauzov*, 329; Stamoova, "Gagauz Türklerinin...", 135; Mutaf, "Gagavuzların Tanınma Mücadelesi...", 16.

göçmen statüsüyle Besarabya'da yaşamaya başlayan Gagauzlar, yarı-
m yüzyıl sonra çarlıkta yaşanan gelişmeler neticesinde 1871 yı-
lında yeni bir statüyle burada var olmaya başladılar. Çarlığın vatan-
daşı konumuna geçen Gagauzlar artık, bu devlet için vergi verip
asker olacaklardı. 1871 reformu Gagauzlara bazı imtiyazlar sağlasa
da Gagauzlar genelinde rahatsızlıklara neden oldu. Çünkü yeni dü-
zenleme, Gagauz köylülerinin çarlıktaki sorumluluklarını arttırdı.

1871 yılı reformunun askerî maddeleriyle bağlantılı olarak
1872-1874 yılları arasında Rusya İmparatorluğu'nda bir dizi kap-
samli askerî reform gerçekleşti. Bu reformlara göre ülke toprakları
10 askerî bölgeye bölündü. Besarabya topraklarının büyük çoğun-
luğu, Odessa askerî bölgesi içinde kaldı. Yapılan askerî düzenleme-
lere Gagauz köylüleri karşı çıktı.⁴¹ Yeni askerî reformlarla zorunlu
askerliğin kalıcı bir hal alması, Gagauz göçmenleri arasında hoşnut-
suzluklara neden oldu. Bu askerî yenilikler, Rusların göç esnasında
vaat ettikleri askere almama sözünü çiğnediğini göstermekteydi.
Gagauz erkeklerinin tarımsal faaliyetleri bırakıp orduya alınmaları,
Besarabya coğrafyasında tarımsal üretimin düşüşünü beraberinde
getirdi. Çünkü bir ailede erkelerin silahaltına alınması, arazide çalış-
sacak işçi sayısını azalttığından o ailenin sorumluluğundaki topra-
ğın sadece bir kısmının ekilebilmesine neden oldu.

XIX. yüzyılın farklı zamanlarında Besarabya coğrafyasındaki
hukuki düzenlemeler, bu yüzyılın ilk ve ikinci yarısında farklı bir
karakter kazandı. Yüzyılın ilk yarısında yapılan yasal yenilikler
doğrudan bölgenin ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleşmişti. Yapı-
lan bu yenilikler, göçmenlerin her türlü ihtiyacını karşılayacak dü-
zeydeydi. Sadece Besarabya'ya özgü çıkarılan kanunlarla göçmen-
ler, özel statüdeki yerleşimcilerdi. Bu kanunlar, çarlığın göçmenleri
koruyup kolladığını göstermekteydi. Fakat XIX. yüzyılın ikinci ya-
rısından itibaren özellikle Güney Besarabya'nın kaybedilmesiyle
Rusların elinde kalan Besarabya topraklarında çarlığın tüm bölge-
sinde uygulan kanunlar geçerlilik kazandı. Ruslar tarafından veri-
len vaatlerin bir kısmı, bu yüzyılın ikinci yarısında son buldu. Rus-

⁴¹ Antsupov, "Reformı...", 188-189.

ların böyle bir karar almalarında dönemin askerî ve siyasi gelişmeleri etkili oldu. Komşu devletlerle yapılan kapsamlı savaşlar, devlette bir dizi askerî düzenlemeleri tetikledi. Doğal olarak bu gelişme de Gagauzların yaşam koşullarını etkiledi. Artık Besarabyalı Gagauz göçmenleri, ayrıcalıklı konumda değil çarlığın sıradan vatandaşlarından biriydiler.

XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Dobruca kırsalından göç hareketini başlatan Gagauzlar, kendi malları ve hayvanlarıyla beraber yeni topraklara göç ettiler.⁴² 1819 yılında Çar'ın imzasıyla yürürlüğe giren kararnamenin sağladığı haklarla Balkanlarda yürüttükleri ekonomik faaliyetleri Besarabya'da da yapmaya başladılar. Devletin verdiği topraklarda satın alma hakkı olmadan sadece arazi kirası ödeyerek tarımsal etkinliklerini icra ettiler.⁴³ Gagauzların asıl mesleği çiftçilikti. Gagauz köylüleri, tarlalarında ana besin kaynağı tahıl yetiştirirlerdi. Araziyi ikiye ayırarak bir kısmına buğday, arpa, çavdar; diğer kısmına da mısır ekerlerdi. Tahılın yanı sıra Gagauzlar, bağcılık ve bahçivanlıkla da uğraşırlardı. Elma, armut, erik, kiraz, ceviz, şeftali, ayva gibi meyveleri yetiştirirlerdi. Bahçesi olmayan bir kısım Gagauz, üzüm sahiplerinin bağlarında işçi olarak çalışmaktaydı. Üzüm ekimi ve ondan şarap yapımı Gagauzlar için geleneksel bir zanaat haline dönüştü. İyi bir çiftçi olan Gagauzlar, Besarabya'da tarımsal üretimi arttırdılar. Böylece XIX. yüzyılın ilk yarısında Besarabya'da tarım yoğun bir şekilde gelişti. Besarabya, çarlığın hububat ambarı konumuna geldi. Gagauzlar, tarımsal faaliyetlerden iyi kazanmaktaydılar.⁴⁴ Gagauzlar, Besarabya'da kolonist

⁴² Stamova, "Gagauz Türklerinin...", 133.

⁴³ Angeli, *Oçerki İstorii Gagauzov*, 307.

⁴⁴ Yaşar Nabi Nayır, *Balkanlar ve Türklük I* (İstanbul: 1999), 79; S. Z. Novakov, "Stolpinskaya Agrarnaya Reforma i Yiyo Osuşçstvenniye v Poseleniyah Bıvşih Gagauzskih i Bolgarskih Kolonistav," *İstoriya i Kultura Gagauzov*, haz. Stepan Stepanoviç Bulgar (Komrat: 2006), 240; S. Z. Novakov, "Razvite Selskokohozaystvennovo Proizvodstva, Remösel, Promislov i Rınka v Poseleniyah Gagauzov i Bolgar Posle Reform 70-x Godov XIX v.," *İstoriya i Kultura Gagauzov*, haz. Stepan Stepanoviç Bulgar (Komrat: 2006), 206, 211-212; O. K. Radova Karanastas, "Etnoistoriçeskiye i Demografiçeskiye Prosesı Gagauzkovo Naseleniya Bessarabii v XVIII - XXI vv.," *Tehlikedeki Türk Dilleri II A*, 4, ed. Süer Eker, Ülkü Çelik Şavk (Ankara-Astana 2016), 127; Çakır, *Besarabelâ Gagauzlarân İstorieasâ*, 38.

statüde çarlıkta benzeri görülmeyen örnek tarımsal nüfus oldular.⁴⁵ Gagauzlar, yüzyıllardır Balkanlarda yürüttükleri tarımsal faaliyetlerini Besarabya'da da sürdürerek buranın ekonomik düzeyine katkı sundular.

Hayvancılık, Gagauzların Besarabya'daki diğer ana ekonomik faaliyetinden birisiydi. Gagauzlar, Besarabya'da boş arazilerin çokluğundan faydalanarak burada geleneksel hayvancılık etkinliklerini yerine getirdiler. Hayvancılıkta hem büyükbaş hem de küçükbaş hayvancılık, oldukça yaygındı. Gagauzların Dobruca'dan göç ederken hayvanlarıyla beraber Besarabya'ya gelmeleri, onların çobanlığa verdikleri önemi göstermekteydi. Çobanlıkta hergelecilik, sığırtmaçlık Gagauzlar arasında daha revaçtaydı. Bu hayvancılık faaliyetlerinin yanı sıra, Gagauzlar; ipekböcekçiliği, arıcılık ve balıkçılık da yaptılar. Bir kısım Gagauz, tarım ve hayvancılıkta elde edilen ürünlerle tüccarlığa yöneldi.⁴⁶

XIX. yüzyılın ilk yarısında yaşanan bazı olaylar, Gagauzların ekonomisini olumsuz etkiledi. Bu olumsuz gelişmelerden birisi, hastalıktı. 1829 yılında veba salgını, Gagauz köylerinde yoğun insan kaybına neden oldu.⁴⁷ Diğeri ise, hava koşullarıydı. 1821 yılı ile 1831-1835 yılları arasında yaşanan ağır kuraklık koşulları; hasadın az, hayvanların telef olmasına ve insanların açlıktan ölmesine neden oldu. Bu zor yaşam koşullarından dolayı bir kısım göçmen, Dobruca'ya döndü.⁴⁸ Rusya İmparatorluğu, kuraklıktan etkilenen Gagauz göçmenlerin mağduriyetlerini gidermek için çeşitli adımlar attı. Bazı köylülere devlet nakdî yardımında bulundu. Ayrıca Besa-

⁴⁵ Bulgar, "Besarabya ve Yunanistan Gagauzları...", 250.

⁴⁶ Valentin Aleksandroviç Moşkov, "Gagauzi Benderskago Uezda," *Etnografiçeskoye Abazrnıye* (Moskova: 1901), 21; Çakır, *Besarabielâ Gagauzlarân İstorieasâ*, 38; Novakov, "Razvite Selskokohozaystvennovo Proizvodstva...", 216, 218.

⁴⁷ Antsupov, "Zemlepolzovaniye...", 135.

⁴⁸ Olumsuz koşullar neticesinde az sayıda Gagauz, Besarabya'dan Dobruca'ya geri döndü. Fakat Gagauzların çoğunluğu geri dönmekle kaydıyla Dobruca'dan Besarabya'ya gelmişti.

rabya Valisi İnzov, her bir köyde ambar olmasını ve olası bir kuraklıkta ambardaki erzaktan aç kalan insanlara dağıtılmasını emretti.⁴⁹ Bu emir üzerine her bir köye koloni zabıtları, ambar kurdu. Bu ambarlarda kurak yıllara önlem için buğday stoklandı. Bu ambarlara yedek yiyecek mağazası deniliyordu.⁵⁰

XIX. yüzyılın sonlarına doğru çarlığın genelinde uygulamaya konulan bir dizi reformlar, Besarabya ekonomisini etkiledi. Burjuva reformu, yoğun kapitalistleşmeye neden oldu. Bu durum, Gagauzların kırsaldan kent merkezine göçünü tetikledi. Kırsalda Gagauzların ettikleri topraklar daraldı. Diğer taraftan, nüfus artışıyla beraber Gagauz yerleşim birimlerinde topraksız aile sayısı arttı.⁵¹

Rusya İmparatorluğu, başkentten gönderdiği bürokratlar aracılığıyla Besarabya'daki nüfus hakkında bilgiler aldı. Bu bürokratlardan biri olan Dışişleri Bakanlığı memuru P. Svinin, Besarabya'ya gelerek göçmenlerin yaşadıkları ortamlarda incelemelerde bulundu. Göçmenlerin yaşadıkları yerlerde onlarla ilgili nüfus verilerini topladı.⁵² 1816'da Besarabya'da ilk göçmen nüfus sayımı yapıldı. Bu sayıma göre, toplam göçmen sayısı, 26.164 kişiydi. Bu yılda Besarabya'daki Tuna ötesi göçmenler, 90 yerleşim yeri kurdu.⁵³ İki yıl sonra 1818 yılında tekrar yapılan nüfus sayımına göre, Besarabya'da 2.600 civarında Gagauz ailesi yaşamaktaydı.⁵⁴ XIX. yüzyılın başlarında yapılan nüfus sayımlarında, bölgeye göç eden insan sayısı belirlendi. Bu verilere göre, Ruslar Besarabya coğrafyasında idari ve hukuki düzenlemelere gittiler. Göçmen sayısal verisi, Rusların bölgedeki reformlarında önemli bir ölçüttü.

⁴⁹ Stephan Bulgar, "Çadır-Lunga Kasabanın İstoryasından," *Sabaa Yıldızı*, 1, (1996): 44-45; Angeli, *Oçerki İstorii Gagauzov*, 328; Antsupov, "Zemlepolzovaniye...", 135, 137; Stamova, "Gagauz Türklerinin...", 135.

⁵⁰ Stephan Bulgar, "Kurçu Küüyün İstoryası (Vinogradovka Küüyü, Bolgrad Rayonu, Odesa Oblasti, Ukraina)," *Sabaa Yıldızı*, 33 (2005): 5.

⁵¹ Novakov, "Razvite Selskokohozaystvenno Proizvodstva...", 192; Novakov, "Stolipinskaya Agrarnaya Reforma...", 249.

⁵² Karanastas, "19. Yüzyılda Gagauzların...", 16-17.

⁵³ Angeli, *Oçerki İstorii Gagauzov*, 308; Çimpoş, "1812 Yılında Düzenlenen...", 135.

⁵⁴ Karanastas, "Osmanlı-Rusya-Moldova...", 147.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru 1897 yılında tüm Rusya'da olduğu gibi Besarabya'da da nüfus sayımı gerçekleştirildi. Bu sayıma göre Besarabya'da 56.000 civarında Gagauz yaşamaktaydı. Bu yılda Besarabya Eyaleti'nde yaşayan farklı etnik grupların genel nüfus içindeki yüzdelik oranları da şu şekildeydi: %47,5 Moldovan, %19,62 Ukraynalı, %11,79 Yahudi, %8,05 Rus, %5,33 Bulgar, %3,11 Alman, %2,9 Gagauz. Bu etnik gruplara ek olarak az da olsa Leh, Belarus, Ermeni, Yunan, Arnavut, Letonyalı, Çek gibi farklı etnik kökene sahip diğer halklar da burada yaşamaktaydı.⁵⁵ Sayısız göçe rağmen Gagauzlar, küçük bir halk olduklarından Besarabya coğrafyasının ufak bir kısmında nüfus yoğunluğunu oluşturmaktaydılar. 1897 yılı Gagauz tarihinde oldukça önemli bir yıldır. Bu tarihte ilk kez bir devletin resmî nüfus kayıtlarında Gagauzlar, etnik ifade bakımından kendi isimleriyle yazıldılar. Rusya İmparatorluğu; başlangıçta Bulgar, Moldovan, Yunan gibi adlarla kayıt altına aldıkları Gagauzları bu tarihten itibaren kendi etnik adlarıyla resmî evraka işlemeye başladılar. Bunun sebebi tam olarak bilinmese de bazı yerleşim birimlerinin sadece Gagauzlardan oluşması ve burada diğer halklardan farklı bir kültür ile dilin mevcudiyeti bu şekilde kayıt altına alınmalarında etkili oldu. 1818 yılından 1897 yılına kadar geçen süre zarfında toplu ve düzenli yerleşimlerin katkısı ile kadim kültürlerinin etkisiyle Gagauzlar kendi adlarını kullanmaya başladılar. Ayrıca 1897 yılında gerçekleşen nüfus sayımı ve bu sayımdaki adlandırılma biçimleri, Gagauz etnik bilincinin sağlam bir şekilde oturduğunu kanıtlamaktaydı. Gagauzların resmî kayıtlarda artık kendi adlarını kullanmaya başlamaları, Gagauzların etnik kökenine dair en kritik katkılardan biri sağlanmış oldu.

Rusların, Gagauzları Besarabya'ya göç ettirmelerinin gerekçelerinden biri askerî nedenlerdir. Ruslar, Gagauzlar aracılığıyla güneybatı sınır noktalarını güvence altına almayı hedeflemişti. XIX.

⁵⁵ L. C. Berg, *Naseleniye Bessarabii*, (Petrograd: Rossiyskaya Akademiya Nauk, 1923), 11; O. K. Radova Karanastas, "Dinamika Çislennosti Gagauzkovo Nasele-niya v XIX Veke," *Put ka Sebe: Aspekti İstorii, Kulturi, Demografii, Etnogeneza Gagau-zov*, (2008): 103; Karanastas, "19. Yüzyılda Gagauzların...", 21; Karanastas, "Bucak Gagauzların...", 150; Karanastas, "Osmanlı-Rusya-Moldova...", 147.

yüzyılın son çeyreğine kadar Gagauz gençleri, birtakım imtiyazlarla zorunlu askerlik görevinden muaf tutuldular. Başlangıçta Rus Çarlığı, Gagauzlardan güvenlik ve askerî açıdan değil ekonomik olarak onlardan yararlanma yoluna gitti. Çarlık, önceliğini Besarabya'nın ekonomik bakımdan kalkınmasına verdi. Fakat yüzyılın sonlarına doğru artan askerî harekâtlar, güvenlik kaygıları Rusların artık Gagauzlardan askerî olarak da faydalanmaya itti. 1874 yılında Rus Çarı II. Aleksandr'ın emriyle hazırlanan askerî reform, 1871'den itibaren ihtiyaca bağlı çıkarılan askerî reformların tümünü kapsayan, alanı oldukça geniş, orduda köklü yenilikleri içeren bir genel askerlik yasasıydı. Bu kapsamlı reformla Gagauzlar, diğer halklarla beraber zorunlu olarak orduya alındılar. Belirli askerî yükümlülüklerle karşılaştılar. Çoğunluğu sıradan birer asker olan Gagauzların arasında bazıları, orduda yükselerek önemli konumlara geldiler. Orduda kıdemli memur oldular.⁵⁶

1874 askerî reformuyla zorunlu askerliğin kapsamının genişletilmesi ve Gagauz köylülerinin orduya alınması; Komrat, Beşalma, Baurçi, Çadır Lunga ve Tomay gibi Gagauz yerleşim yerlerinde protesto edildi.⁵⁷ Bazı köylerdeki protestolar, kanlı bir şekilde bastırıldı. Çatışmalarda bazı Gagauzlar hayatını kaybetti. Diğer taraftan, Besarabya'nın Bolgrad, İzmail, Akkerman gibi yerleşim yerlerinde yaşayan Gagauzların bir kısmı, gönüllü olarak Rus ordu-suna katıldı.⁵⁸ Genel askerlik yasası, Gagauz köylerinde farklı etki yaptı. Gagauzlar arasında bu konuda birlik yoktu. Gagauzlar, XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında Rus Çarlığı'nın girdiği bazı savaflara katıldılar. Bu savaflardan birisi, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ydı. Gagauz köylüleri, daha önceki Osmanlı-Rus savaş-

⁵⁶ Angeli, *Oçerki İstorii Gagauzov*, 280. Dönemin Rus asker ve etnografi Valentin Aleksandroviç Moşkov'a göre, Gagauzlar, askerlik hizmetini en iyi yerine getire-bilen halklardan birisiydi. Bkz. Moşkov, "Gagauzi Benderskago Uezda," 38.

⁵⁷ Angeli, *Oçerki İstorii Gagauzov*, 339.

⁵⁸ Stephan Bulgar, "Bessarabskiye Opolçentsı, Uçastniki Russko-Turetskoy Voiny 1877-1878 gg.," *İstoriya i Kultura Gagauzov*, haz. Stepan Stepanoviç Bulgar (Komrat: 2006), 238.

larının devamı olan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda ilk kez yoğun bir şekilde orduya alındılar.⁵⁹ Yine 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'nda da Rus ordusunda Gagauz asker ve subaylar görev yaptı. Bu savaşın patlak verdiği süreçte tüm Gagauz köylerinde seferberlik ilan edildi. Gagauz gençleri yük vagonlarıyla cepheye taşındı. Askerî eğitimden yoksun gençler, kendilerini savaşın ortasında buldular. Rusların yenilgiyle sonuçlanan savaşta çok sayıda Gagauz genci öldü veya esir düştü. Bir kısmı da gazi oldu. Çarlık, bu savaşa katılan Gagauz gençlerin ailelerine ikişer ruble ödenek verdi.⁶⁰ Bu savaşta Ruslar, doğru dürüst askerî eğitimden geçirmeden neredeyse eli silah tutan her Gagauz gencini cepheye sürdü. Gagauz gençlerinin orduya alınması Gagauz köylerinde insan ve üretim kaybına neden oldu. Rusların savaşa katılan gençlerin ailelerine yaptıkları nakdî yardım, ailelerin kayıplarını karşılamakta yetersizdi.

Besarabya coğrafyasında Gagauzlar, dinî açıdan bir takım önemli gelişmeler yaşadılar. Hristiyanlığın Ortodoks dinine mensup Gagauzlar, burada Rusların dini etkisinde kaldılar.⁶¹ Ruslar, Gagauzların dinî açıdan kendilerine oldukça yakın olmalarını istiyorlardı. Sıklıkla vurgulandığı gibi Rusların Gagauzları göç ettirmelerinin ana sebeplerinden birisi, dindi. Ruslara göre, Balkan Ortodoksları dinlerini özgürce yaşayamadıklarından dinî bakımdan oldukça geriydiler. Yeni topraklarda kendi korumaları altında dinlerini bilip yeniden iyi bir mümin Hristiyan olmalıydılar. Rusların bu gayretleriyle Gagauzların Ortodoksluğa bakışı gelişti. Bütün Gagauz köylerinde taştan yapılmış kiliseler mevcuttu. Muhafazakâr bir topluma sahip olan Gagauzlar; hacı olmayı, büyükleri için çeşme ile köprü yapmayı, onlara hürmet etmeyi, kurban kesmeyi, papazların öğütlerini dikkate almayı ve dostluk kurmayı çok severlerdi.⁶²

⁵⁹ Bulgar, "Bessarabskiye Opolçentsı...", 238.

⁶⁰ Stephan Bulgar, "Uçastiye Gagauzov v Russko-Yaponskoy Voyne 1904-1905 gg.", *İstoriya i Kultura Gagauzov*, haz. Stepan Stepanoviç Bulgar (Komrat: 2006), 270; Angeli, *Oçerki İstorii Gagauzov*, 339-340; Bulgar, "Kurçu Küüyün...", 15.

⁶¹ Yonca Anzerlioğlu, *Karamanlı Ortodoks Türkler* (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2016), 18.

⁶² Çakır, *Besarabiêlâ Gagauzlarân İstorieasâ*, 7, 20, 26; Hatlas, "The Gagauz People in Bessarabia," 195.

1816'dan 1872 yılına kadar Gagauzlar dinî ve ahlaki düzen bakımından altın çağlarını yaşadılar.⁶³

Rus Çarlığı, Gagauzların dinlerine önem verdiği gibi eğitimlerini de önemsiyorlardı. Çarlık, Gagauzları devletle bütünleştirmek için köylerine okullar açtı.⁶⁴ Besarabya genelinde 1819'dan 1839'a kadar geçen 20 yıllık süre zarfı içinde 10'dan fazla okul açıldı. Fakat doğal afetler, hükûmetten beklenen yardımın gelmemesi gibi nedenler; Gagauz yerleşim bölgelerinde eğitimin gelişmesini sekteye uğrattı.⁶⁵ Rus Çarlığı, Besarabya'da eğitim alanında istediği düzeye henüz ulaşamaması üzerine bölgeye Eğitim Bakanı'nı gönderdi. 1840 yılında Besarabya'yı ziyaret eden Bakan P. D. Kiselev, burada okullaşma oranının düşük olduğunu gördü. Bu nedenle Bakan, 1841 yılından başlayarak köyde okulların açılmasını ve durumu olmayan ailelerin çocuklarının ücretsiz olarak Bolgrad devlet okuluna gönderilmesini bölgedeki yetkili birimlere bildirdi. Kiselev'in gayretleri sonucunda Çeşmeköy, Etuliya, Kurçu, Coltay, Beşalma, Başköy, Gaydar, Avdarma, Kongaz, Kazayak, Baurçi, Beşgöz, Tomay ve Kıpçak gibi Gagauz yerleşim yerlerinde okullar açıldı. 1840'larda Güney Besarabya genelinde 21 okul hizmet verdi. 1860'lı yıllarda ise bu tür okullar, tüm göçmen yerleşim yerlerinde mevcuttu. 1840'tan itibaren kızlar da eğitim almaya başladı. XIX. yüzyılın ilk yarısında Besarabya'da 300 okulda yaklaşık 10.000 öğrenciye eğitim verilmekteydi.⁶⁶

Temel eğitimlerini başarıyla tamamlayan bazı Gagauz gençleri, yükseköğrenime alındılar. Yükseköğrenimini tamamladıktan sonra birçoğu önemli mesleklerde çalıştılar. Örneğin Bolboka'daki bir papazın oğlu olan Nikolai Elelanov, İstanbul'da çarlık diplomatı

⁶³ Kapalo, *Text, Context and Performance*, 69.

⁶⁴ Günümüzde de Gagauz Yeri'nde hâlâ devam eden Rus dili hegemonyasının temeli, bu dönemlerde atıldı.

⁶⁵ İ. F. Grek, "Uçebniye Zavedeniya v Gagauzskih i Bolgarskih Poseleniyah (Peraya Polovina XIX v.)", *İstoriya i Kultura Gagauzov*, haz. Stepan Stepanoviç Bulgar (Komrat: 2006), 437, 442.

⁶⁶ İusiumbeli, *Gagauz Yeri'nde Kadın*, 330, 332; Kapalo, *Text, Context and Performance*, 50-51.

olarak çalıştı.⁶⁷ Görüldüğü üzere, din adamları dinî eğitime önem verdikleri gibi ana eğitimi de önemsiyorlardı. Ayrıca Gagauz din adamları Gagauz köylerine ilkokul açılmasında etkili oldular.⁶⁸ Okullaşma oranında önemli artışa rağmen, 1897 yılında yapılan nüfus sayımına göre Gagauzların ancak %21'i okur-yazar durumundaydı.⁶⁹ Diğer bir ifadeyle, XIX. yüzyılın sonunda Gagauzlar arasında okuma yazma bilmeme oranı erkeklerde %88, kadınlarda ise %98'lerdeydi.⁷⁰ Bu durumun ana sebepleri arasında Gagauzların köylü toplum olarak hâlâ kendilerine özgü kurallar içinde yaşamaları, çocukların tarım alanlarında çalıştırılması gibi gerekçeler vardı. Papazların okullaşmaya önem vermelerine rağmen XX. yüzyıl başlarında Gagauzlar arasında okur-yazar oranı düşüktü. XIX. yüzyıl boyunca Rus Çarlığı'nın Besarabya'daki eğitim politikası Gagauz köylerinde istenilen sonuçları doğurmadı. Gagauzlar, hâlen kapalı ve kadim geleneklerine bağlı bir toplumdur.

Rus yönetimi, çeşitli açılardan Gagauz halkına önemli kazançlar sağladı. Öncelikle Rusların güvenlik ve toprak garantisi, Balkanlarda yıllarca süren savaş ortamından bunalan ve toprakları yağmalanan Gagauzların toplu göçüne zemin hazırladı. Ayrıca Balkanlarda dağınık bir halde seyrek yaşayan Gagauzlar, Besarabya'ya belirli bir plan çerçevesinde bazı yerlerde sadece kendilerinden oluşan köylerle derli toplu ve kalabalık yaşam alanları kurdular. Kendi nüfus yoğunluklarını arttırdılar. Yine devletin Gagauz göçmenlerine sağladığı kolaylıklar, Gagauzların Besarabya'yı ana vatan olarak kabul etmelerini kolaylaştırdı. Zamanla Besarabya, Dobruca'dan sonra Doğu Avrupa'da Gagauzların ikinci ana vatanı oldu.⁷¹

⁶⁷ J. Hatlas ve M. Zyromski, "Bucak'taki Gagauzların Hayatında Din," çev. Ramazan Adıbelli, *Sacrum et Profanum*, 4 (Sivastopol: 2009): 538.

⁶⁸ J. Hatlas ve M. Zyromski, "Bucak'taki Gagauzların Hayatında Din," 536.

⁶⁹ İusiumbeli, *Gagauz Yeri'nde Kadın*, 334.

⁷⁰ Charles King, *The Moldovans: Romania, Russia, and the Politics of Culture*, (California: Hoover Institution Press, 2000), 211.

⁷¹ Kılıç, "Gagauz Coğrafyasının Osmanlı İdarî Taksimatındaki Yeri," 273.

XIX. yüzyıl Gagauz tarihinde Gagauz adının etnik bir ifade olarak kullanılmaya, devletler tarafından kabul edilmeye başlanıldığı ilk yüzyıldı. Aslında Gagauzlar, bu adı ortak bir terim olarak Osmanlılardan önce benimsemeye başlamışlardı. Gagauzlar, tarihte ilk kez Besarabya'da kendi etnik adlarını kullandılar. Gagauz adı, XIX. yüzyılın sonlarına doğru tüm Gagauzları ifade edecek bir şekilde Rus resmî kaynaklarına yazılmaya başlandı. Besarabya'da muhafaza edilmiş kadim kültür ve toplu yerleşme sistemi, Gagauzların kimliklerinde Gagauz adını temel noktaya konumlandırdı.

SONUÇ

Besarabya, tarihte Gagauzların topluca göç ettikleri son bölgedir. Tuna'nın güneyinden kuzeyine gerçekleşen bu kapsamlı nüfus hareketliliğinde Ruslar kilit rol oynamışlardır. Her ne kadar Ruslardan önce Gagauz nüfus hareketliliği belirtilen bölgeye başlamış olsa da Rusların bölgeye hâkimiyeti, göçü daha da hızlandırmıştır. Gagauz halkı, XIX. yüzyılda iç ve dış nedenlerle Dobruca'dan Besarabya'ya toplu olarak taşınma kararı aldı. Bu yüzyılın başlarında Gagauzların yaşadıkları topraklarda asayişin son bulmaması, merkezî otoritenin Balkanlarda güvenliği sağlama konusunda yaşadığı zafiyetler, ekonomik istikrarsızlık gibi iç nedenler Gagauzların topluca göçünün temelini oluşturdu. İç nedenlerin yanı sıra Balkanları etkisi altına alan Rus hegemonyası, nüfus hareketliliğini daha da tetikledi. Bütün bu nedenler sonucunda Gagauzlar yüzyıllarca yaşadıkları toprakları terk ederek yeni bir coğrafyaya göç ettiler.

Rus yayılcılığı, Besarabya'da Gagauzların varlığını doğrudan etkiledi. Rus Çarlığı, yeni ele geçirdikleri Besarabya topraklarına dindaş Gagauz halkını diğer Ortodoks halklarla beraber yerleştirdi. Göçü daha da arttırmak için toprak verme, vergiden muaf tutma, askere almama gibi sağlanan kolaylıklar; daha fazla Gagauz'un yeni topraklara gelmesine vesile oldu. Rusların yeni topraklardaki ana gayesi, dindaş Ortodoks Hristiyanları buraya getirerek Osmanlı yönetimi altında onların unuttukları Slav kimliklerini yeniden bu halklara kazandırmaktı. Gagauzların da Ortodoks olması, onların doğrudan Rus yayılcılığının ilgi alanına girmesine

neden olan en temel etmendi. Ruslar, Besarabya topraklarını kamu- laştırıp hazine arazisi haline getirdiler. Bu toprakları koloni statü- sünde Gagauz göçmenlerine verdiler. Ruslar, Panslavizm politika- sının bir sonucu olarak göçü sistemli bir şekilde gerçekleştirdiler. Bir kısmı sadece çarlığın Besarabya bölgesinde uygulanan karar- name, nizamname gibi düzenlemelerle Gagauzların yasal sorumlu- luk alanı ve haklarını belirlediler. Yapılan bir dizi yenilikler netice- sinde Gagauzlar Besarabya'da özel statüde kolonistler oldular. Fa- kat XIX. yüzyılın sonlarına doğru çarlıkta yaşanan iç ve dış gelişme- ler; Gagauzların bazı hakları kaybetmelerine, çarlığın sıradan va- tandaş olmalarına zemin hazırladı.

Gagauzlar, Besarabya'da verilen önemli hak ve sorumluklar neticesinde bazıları sadece kendilerinden oluşan yerleşim birimleri kurdular. Belirli bir plan içindeki iskân, beraberinde düzenli Ga- gauz köylerini getirdi. Diğer bir ifadeyle, Gagauzlar yeni toprak- larda yerleşim birimlerini derli toplu bir şekilde kurarak bölgenin önemli bir etnik unsuru haline geldiler. Bu topraklarda Gagauzlar, kendi etnik adlarını kullanmaya başladılar. Kadim Türk değerlerini muhafaza ettiler.

XIX. yüzyılda bazı seneler Gagauzların Besarabya'daki kader- lerini doğrudan etkiledi. Örneğin 1812'de Rusların Besarabya'nın tamamını ele geçirmeleri, Gagauzların yeni topraklara esaslı bir şe- kilde yerleşmelerine temel oldu. 1819 yılı, dönemin çarının kararna- mesiyle Gagauzların göçmenlik statüsünde ilk imtiyazları elde et- tikleri tarihti. 1871'de ise bu sefer başka bir çarın onayıyla Gagauz- ların imtiyazları son buldu. 1897 yılında çarlıkta yapılan nüfus sayımları esnasında topluca yaşamının verdiği olumlu etkiler sonu- cunda Gagauzlar, tarihlerinde ilk kez o yıl kendi etnik adlarıyla ka- yıt altına alındılar.

Doğu Avrupa'da milliyetçilik yüzyılında yaşanan gelişmeler sonucunda Gagauzlar, yeni bir bölgeye yerleştiler. Besarabya'da Gagauzlar, daha önceki yüzyıllarda göç ettikleri sahalardan farklı olarak daha düzenli ve resmî bir şekilde kayıt altına alınarak adı geçen bölgede var oldular. Kadim Türklük değerlerini buraya da taşıyarak korudular. Kendilerinden oluşan küçük yerleşim birim- leri ve izole ortam, Gagauz kültürünün gelecek nesillere ulaşmasını

mümkün kıldı. Gagauzlar, ayrıca geleneksel yaşam koşullarını burada da sürdürerek bölgenin ekonomisine katkı sundular. XIX. yüzyılda Rusların farklı gayelerle gerçekleştirdiği Besarabya'daki Gagauz nüfus hareketliliği, günümüzdeki Gagauz Özerk Yönetimi'nin varlığının temeli oldu.

KAYNAKÇA

- Acaroğlu, M. Türker. "Gagauzca'da Takma Adlar-Soyadları-Yer Adları." *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*. Ayırbaşım. Ankara: Devran Matbaası, 1992. 1-21.
- Angeli, Fedor. *Oçerki İstorii Gagauzov-Potomkov Oguzov (Seredina VIII-Naçala XXI vv)*. Kişinev 2007.
- Antsupov, İ. A. "Pereselençeskoye Dvijenije i Ustroystba Kolonistav." *İstoriya i Kultura Gagauzov* içinde, Hazırlayan: Stepan S. Bulgar, 89-99. Komrat 2006.
- Antsupov, İ. A. "Zemlepolzovaniye. Selskaya Obşçına." *İstoriya i Kultura Gagauzov* içinde, Hazırlayan: Stepan S. Bulgar, 134-45. Komrat 2006.
- Antsupov, İ. A. "Reformı 70-x Godov." *İstoriya i Kultura Gagauzov* içinde, Hazırlayan: Stepan S. Bulgar, 185-91. Komrat 2006.
- Anzerlioğlu, Yonca. *Karamanlı Ortodoks Türkler*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2016.
- Argunşah, Mustafa. "Gagauzların Tarihi." *Türkler Ansiklopedisi 20* içinde, Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, 228-44. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Argunşah, Mustafa. "Gagauzlar." *Yeni Türkiye Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı V. 70* (2015): 5533-5546.
- Berg, L. C. *Naseleniye Bessarabii*. Petrograd: Rossiyskaya Akademiya Nauk, 1923.
- Bessarabia*. Londra 1920.
- Bushkovitch, Paul. *Rusya'nın Kısa Tarihi*. Çeviren: Mehmet Doğan. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2016.

- Bulgar, Stephan S. "Çadır-Lunga Kasabanın İstoryasından." *Sabaa Yıldızı*. 1 (1996): 44-47.
- Bulgar, Stephan S. "Komrat: Gagauziyanın Başkasabası." *Sabaa Yıldızı*. 2 (1996): 37-44.
- Bulgar, Stephan S. "Gagauz Otonomis'inin Kuruluş Mücadelesi Tarihinden." *Sabaa Yıldızı*. 10 (1999): 25-36.
- Bulgar, Stephan S. "Kurçu Küüyün İstoryası (Vinogradovka Küüyü, Bolgrad Rayonu, Odesa Oblasti, Ukraina)." *Sabaa Yıldızı*. 33 (2005): 2-40.
- Bulgar, Stephan S. "Bessarabskiye Opolçentsı, Uçastniki Russko-Turetskoy Voynı 1877-1878 gg." *İstoriya i Kultura Gagauzov* içinde, Hazırlayan: Stepan S. Bulgar, 238-39. Komrat: 2006.
- Bulgar, Stephan S. "Uçastiye Gagauzov v Russko-Yaponskoy Voynı 1904-1905 gg." *İstoriya i Kultura Gagauzov* içinde, Hazırlayan: Stepan S. Bulgar, 270-72. Komrat: 2006.
- Bulgar, Stephan S. *İstoriya Goroda Komrata*. Kişinev: 2008.
- Bulgar, Stephan S. "Besarabya ve Yunanistan Gagauzları: Tarihi-Kültürel Karşılaştırmalı Bir Analiz." Çeviren: Bülent Hünerli, *Tehlikedeki Türk Dilleri II A* içinde, 2. Editörler: Süer Eker, Ülkü Çelik Şavk, 247-57. Ankara-Astana 2016.
- Cebeci, Ahmet Hasan. "Gagauzların Tarihi, Dili, Folkloru Hakkında." *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 1/1 (1985): 209-221.
- Çakır, Mihail. *Besarabelâ Gagauzlarân İstorieasâ, Tipografia Tiparul Moldovenesc*. Kişinev: 1934.
- Çimpoes, Liubovi. "1812 Yılında Düzenlenen Tarihsel Bükreş Antlaşmasının Gagauz Kaderine Etkisi." 1. Uluslararası Devleti Olmayan Türk Toplulukları Bilgi Şöleni: *Gagauz Dili, Tarihi, Coğrafyası ve İnanç Sistemleri Bildiri Kitabı* içinde, Editörler: Selçuk Kırılı, Alev Sınar Uğurlu, 133-40. Bursa: 2018.
- Gangloff, Sylvie. "Les Gagaouzes: Etat des Recherches et Bibliographie." *Turcica*. 30 (1998): 13-61.

- Grek, İ. F. "Uçebniye Zavedeniya v Gagauzskih i Bolgarskih Pose-
leniyah (Pervaya Polovina XIX v.)." *İstoriya i Kultura Gagauzov*
içinde, Hazırlayan: Stepan S. Bulgar, 348-65. Komrat: 2006.
- Hatlas, Jerzy, "The Gagauz People in Bessarabia." *Slupskie Studia*
Historyczne. 17 (2011): 191-99.
- Hatlas, J., Zyromski, M. "Bucak'taki Gagauzların Hayatında Din."
Çeviren: Ramazan Adıbelli, *Sacrum et Profanum*. 4 (2009): 533-
49.
- Hünerli, Bülent ve Tudora Arnaut. "Ukrayna Gagauzları." *Journal*
of Endangered Languages. 11/7 (2017): 17-50.
- İusiumbeli, İrina. *Gagauz Yeri'nde Kadın*. Ankara: Karaağaç Yayıncı-
lık, 2017.
- Jirecek, Constantin J. *Das Fürstenthum Bulgarien*. Prag-Viyana-Leip-
zig: 1891.
- Kapalo, James A. *Text, Context and Performance: Gagauz Folk Religion*
in Discourse and Practice. Leiden: Brill, 2011.
- Karanastas, O. K. Radova. "Bucak'ta Transtuna Göçmenlerinin ve
Gagoğuzların Etnik Kimliği (18. Yüzyılın Sonu ve 19. Yüzyılın
Başı)." *Avrasya Etüdüleri*. 13 (1998): 55-70.
- Karanastas, O. K. Radova. *Tuna Ötesi Göçmenleri ve Gagauzlar (19.*
Yüzyıl Sonları-20. Yüzyıl Başları). Çeviren: Mehman Musaoğlu.
Ankara: TÜRKSAV, 2004.
- Karanastas, O. K. Radova. "Pereselençeskoye Dvijiye v XVIII-
Pervoy Polovine XIX vv. Osnovniye Etapı i İh Osobennosti."
İstoriya i Kultura Gagauzov içinde, Hazırlayan: Stepan S. Bul-
gar, 71-88. Komrat: 2006.
- Karanastas, O. K. Radova. "Moldova Milli Arşiv Kaynaklarına Göre
XVIII. Yüzyıl Sonu-XIX. Yüzyıl Başında Besarabya Gagauzları-
nın Etnik Tarihi ve Demografik Gelişimi." *Uluslararası Türk*
Arşivleri ve Sempozyumu (Tebliğler-Tartışmalar) Bildiri Kitabı
içinde, 72-77. Ankara: 2006.

- Karanastas, O. K. Radova. "19. Yüzyılda Gagauzların Etno-Demografik Gelişmeleri Problemine Dair", *Put ka Sebe: Aspekti İstorii, Kulturi, Demografii, Etnogeneza Gagauzov, Kişinev* 2008, s. 17-24.
- Karanastas, O. K. Radova. "Gagauzı Bessarabii. Rasseleniye i Cislennost v XIX Veke." *Put ka Sebe: Aspekti İstorii, Kulturi, Demografii, Etnogeneza Gagauzov* içinde, 25-35. Kişinev: 2008.
- Karanastas, O. K. Radova. "Dinamika Çislennosti Gagauzkovo Naseleniya v XIX Veke." *Put ka Sebe: Aspekti İstorii, Kulturi, Demografii, Etnogeneza Gagauzov* içinde, 90-110. Kişinev: 2008.
- Karanastas, O. K. Radova. "Osmanlı-Rusya-Moldavya Davranışları Çerçevesi İçerisinde Güney-Doğu Avrupa Gagauzların Etnik Tarihi." *TURAN*. 4/15 (2012): 142-49.
- Karanastas, O. K. Radova. "Etnoistoriçeskiye i Demografiçeskiye Prosesı Gagauzkovo Naseleniya Bessarabii v XVIII-XXI vv." *Tehlikedeki Türk Dilleri II A* içinde, 4. Editörler: Süer Eker, Ülkü Çelik Şavk, 125-44. Ankara-Astana 2016.
- Karanastas, O. K. Radova ve Kapustin, Serghey. "O pereselenii Narodov Balkanskogo Poluoostrova i Tsentralnoy Evropı vı Budjak vı XVIII-Nacale XIX B." *Rusin*. 4 (2006): 155-162.
- Karanastas, O. K. Radova "Concerning the Settling of German Colonists in the Southern Bessarabia and Their Demografic Development in the 19th-20th Centuries." *Uluslararası Türk Arşivleri ve Sempozyumu (Tebliğler-Tartışmalar) Bildiri Kitabı* içinde. 374-391. Ankara: 2006.
- Katchanovski, Ivan. "Small Nations but Great Diffrences: Political Orientations and Cultures of the Crimean Tatars and the Gagauz." *Europe-Asia Studies*. 57/6 (2005): 877-894.
- Kılıç, Orhan. "Gagauz Coğrafyasının Osmanlı İdarî Taksimatındaki Yeri." 1. *Uluslararası Devleti Olmayan Türk Toplulukları Bilgi Şöleni: Gagauz Dili, Tarihi, Coğrafyası ve İnanç Sistemleri Bildiri Kitabı* içinde, Editörler: Selçuk Kırılı, Alev Sınar Uğurlu, 261-77. Bursa: 2018.

- King, Charles. *The Moldovans: Romania, Russia, and the Politics of Culture*. California: Hoover Institution Press, 2000.
- Kurat, Akdes Nimet. *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: TTK, 2010.
- Kristof, Ladis K.D. "Russian Colonialism and Bessarabia: A Confrontations of Cultures." *Nationalities Papers*. 2/2 (1974): 19-38.
- Manastırlı, Serghei. "Osmanlı-Rus "Mirası", Besarabya Gagauzları." *Balkan Mektubu Dergisi*. 31 (2012): 4-9.
- Meşçeruk, İ. İ. "Antikrepostniçeskaya Borba Gagauzov i Bolgar v Period Deyatelnosti Pereselençeskoy Komissii 1816 g." *İstoriya i Kultura Gagauzov* içinde, Hazırlayan: Stepan S. Bulgar, 100-126. Komrat: 2006.
- Moşkov, Valentin Aleksandroviç. "Gagauzi Benderskago Uezda." *Etnografiçeskoye Abazırnye*. (1901): 1-49.
- Mutaf, Serghei. "Gagavuzların Tanınma Mücadelesi ve Gagavuz Yeri Özerk Bölgesinin Oluşum Süreci." Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013.
- Nayır, Yaşar Nabi. *Balkanlar ve Türklük I*. İstanbul: 1999.
- Novakov, S. Z. "Razvite Selskokohozaystvennovo Proizvodstva, Remösel, Promislov i Rınka v Poseleniyah Gagauzov i Bolgar Posle Reform 70-x Godov XIX v." *İstoriya i Kultura Gagauzov* içinde, Hazırlayan: Stepan S. Bulgar, 192-237. Komrat: 2006.
- Novakov, S. Z. "Stolıpinskaya Agrarnaya Reforma i Yiyo Osuşçstvenliye v Poseleniyah Bıvşih Gagauzskih i Bolgarskih Kolonistav." *İstoriya i Kultura Gagauzov* içinde, Hazırlayan: Stepan S. Bulgar, 240-269. Komrat: 2006.
- Özkan, Nevzat. *Gagauz Edebiyatı*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2017.
- Pokrovskaya, Ludmila A. "Gagauzların Hristiyan Dinî Terminoloji Sistemindeki Müslümanlıkla İlgili Unsurlar." *Kesit Akademi Dergisi*. Çeviren: Bülent Hünerli, 3/7 (2017): 421-427.

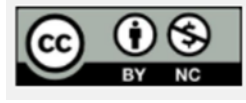
- Radloff, Wilhelm. *Türk Boylarının Halk Edebiyatından Örnekler*. Hazırlayan: Tülay Çulha, Muvaffak Duranlı, Ankara: TDK Yayınları, 2015.
- Soroçanu, Evdokiya. *Gagauzların Kalendar Adetleri: Etnolingvistik Araştırması*. Kişinev: 2006.
- Stamatoglu, G. *Gagauzların Altın Kitabı II (Gagauzların Tarihi Hem Et-nogenezi)*. Komrat: 2012.
- Stamova, Maria. "Gagauz Türklerinin 19-20. Yüzyıl Tarihine Dair Malzemeler." *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*. 1/1 (1999): 133-150.
- Tanyu, Hikmet. *Türklerin Dinî Tarihçesi*. İstanbul: Türk Kültürü Yayını, 1978.
- Ülküsal, Müstecib. *Dobruca ve Türkler*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1966.
- Velev, Roman. "Moldova'da Ulusal Azınlıklar ve Agit'in Rolü: Gagauz Örneği." Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2007.
- Vernadsky, George. *Rusya Tarihi*. Çeviren: Doğukan Mızrak, Ege-men Ç. Mızrak. İstanbul: Selenge Yayınları, 2011.
- Zaşçuk, A. *Materialı, dlya Geografii i Statistiki Rossii, Sobrannıye Ofit-serami Generalnogo Ştaba*. Bölüm: 1. St. Petersburg: 1862.
- Zaşçuk, A. *Materialı, dlya Geografii i Statistiki Rossii, Sobrannıye Ofit-serami Generalnogo Ştaba*. Bölüm: 2. St. Petersburg: 1862.

ETİK: Bu makale, yazarın başvuru aşamasındaki beyanına göre; araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ETHIC: This article has been prepared in accordance with research and publication ethics, according to the author's statement at the application stage.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Yazarın başvuru aşamasındaki beyanına göre; çalışmanın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

CONFLICT OF INTEREST AND FINANCIAL CONTRIBUTION DECLARATION: According to the author's statement at the application stage; There is no financial contribution or other conflict of interest possibility (potential) and relationship area that should be known about the objectivity of the study.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-commercial 4.0 International License.

DOI: 10.53425/madergisi.1170604

Araştırma Makalesi-Research Article

DERGÂH MECMUASI'NDA ROMANTİZMİN İZDÜŞÜMÜ: YAHYA KEMAL'İN MUSÂHABELERİ (1921-1923)

Gökberk YÜCEL*

ÖZ: Bu çalışmada *Dergâh* Mecmuası'nda Romantizm akımının izdüşümü, Yahya Kemal (Beyatlı)'in Mecmua'da neşredilen yazıları bağlamında incelenmiştir. Romantizmin “kayıp cennet” metaforu ile aynı zamanda *Dergâh*'in kelime anlamlarından birini ihtiva eden “zaman kapısı” kavramı arasında zamanın muhasebesini içeren bir analogi kurulmaya çalışılmıştır. Bu analoginin mecmuanın hem isim koyucusu hem de baş yazarı olan Yahya Kemal'in yazılarındaki izdüşümlerinin ne olduğu, hangi noktalarda ve ne şekilde ortaya çıktığı çalışmanın temel sorunsalını teşkil etmektedir. Bu bağlamda içerik analizi yöntemi çalışmanın metodolojik çerçevesini oluşturmaktadır. Bu yöntemle Yahya Kemal'in musâhabelerinde Romantizme dair gömülü anlamın ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Çalışmada edinilen sonuçlar ise; Yahya Kemal'in yazılarında edebiyatçı kimliğinin daha fazla ön plana çıkmış; edebiyat ve tarih üzerine musâhabeleri, Siyasî Romantizmden ziyade sosyal ve kültürel alanlarda Romantizmin izlerini barındırmıştır. Yahya Kemal, yaşadığı dönemde Batılılaşma çerçevesinde gerçekleşen sosyal ve kültürel değişimleri eleştiriye tabi tutarken, Anadolu'da başlayan Millî Mücadele'yi geleceğin gelenek üzerinden restorasyonu bağlamında bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda köklere olan bağlılığı ve değişime olan tedrici tutumu, Onarıcı (restorasyoncu) Romantizm olarak değerlendirilebilir.

* Dr. Öğretim Üyesi, Amasya Üniversitesi, Merzifon İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, gokberk.yucel@amasya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0299-1722.

Geliş Tarihi-Received Date: 03.09.2022
Kabul Tarihi-Accepted Date: 09.10.2022

Anahtar Kelimeler: Romantizm, Gelenek, Batılılaşma, *Dergâh* Mecmuası, Yahya Kemal.

THE REFLECTION OF ROMANTICISM IN *DERGÂH* JOURNAL: YAHYA KEMAL'S DISCUSSIONS (1921-1923)

ABSTRACT: The aim of this study was to examine the reflection of the romanticism movement in *Dergâh* Journal on the basis of Yahya Kemal (Beyatlı)'s works published in the Journal. An analogy was tried to be established between the romantic metaphor of "lost paradise" and the concept of "time gate", which is also one of the meanings of *Dergâh*, which includes the discussion of time. The main aim of the study was to examine the projections of this analogy in the works of Yahya Kemal, who is both the name maker and the leading author of the Journal. In this context, content analysis formed the methodological framework of the study. The aim of using this method was to reveal the embedded meaning of Romanticism in Yahya Kemal's discussions. The results revealed that Yahya Kemal's the man of letters identity appeared more in his writings and his discussion on literature and history contained the traces of Romanticism in social and cultural fields rather than Political Romanticism. Yahya Kemal criticized the social and cultural changes that took place in the context of Westernization during his lifetime and regarded the Turkish National Movement, which started in Anatolia, as an opportunity as a restoration of the future with tradition. In this context, his commitment to the roots and his gradual attitude to change can be considered as restorative romanticism.

Keywords: Romanticism, Tradition, Westernization, *Dergâh* Journal, Yahya Kemal.

GİRİŞ

Enis Batur, Oğuz Atay'ın *Tutunamayanlar* eserine yazdığı takdime "Geleceği elinden alınan adamın geçmişi de elinden alınacak diye korkuyorduk." (Atay, 1996: 13) cümlesiyle başlamıştır. Bu cümle, yaşadıkları toprakları kaybetme gerçeğiyle yüz yüze kalan Osmanlı/Türk aydınının, esaret ve gelecek korkusunu bertaraf edecek reçeteyi yazma gayretinin izahı olarak tevil edilebilir. Devleti

ayakta tutma adına fikrî ve kurumsal alanlarda başlayan Batılılaşma tecrübesi ve bu tecrübenin bir taraftan meşrutiyet, parlamento, temsil, hürriyet, eşitlik, yurttaşlık kavramlarıyla örülü siyasi bağlamları diğer taraftan kültür, sanat, edebiyat, zevk ve estetik alanlarındaki izdüşümleri eski-yeni, geleneksel-modern, alaturka-alafranga araflığında bir nevî “tutunamayan” bir imparatorluğun mirası ve travmasıyla Osmanlı/Türk aydınını baş başa bırakmıştır. Diğer bir tabirle geleceğe dair umutsuzluk, geçmişin bütün izlerinin de silineceği kaygısıyla birleşerek; Türk düşünce hayatında eski bir kelimeyi yeni bir bağlam üzerine oturtmuş, farklı fikrî geleneklere sahip birçok mütefekkeri, sanatçıyı ve edebiyatçıyı, Türk toplumunun varlık mücadelesi verdiği bir dönemde *Dergâh* mecmuasında bir araya getirmiştir.

Dergâh mecmuası, 15 Nisan 1921 ile 5 Ocak 1923 tarihleri arasında 42 sayı çıkmıştır.¹ 15 günde bir yayınlanan mecmuanın merkezi, mütareke yıllarında işgal altında olan İstanbul'dur.² Mecmua'nın mesul müdürü Mustafa Nihad Özön olup İstanbul Darülfünun hocaları, öğrencileri ve yeni mezunları mecmuada ağırlıklı olarak bulunmuşlardır. Yahya Kemal (Beyatlı), İsmail Hakkı (Baltaçoğlu), Mustafa Şekip (Tunç), Mehmed Emin (Erişirgil), Mehmed Fuat (Köprülü), Ahmet Haşim, Falih Rıfki (Atay), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Halide Edip (Adivar) gibi isimler başta olmak üzere dergide 9'u müstear isimli 102 yerli; Bergson, Maksim Gorki, Barthold, Pierre Loti gibi isimlerin bulunduğu 14 yabancı düşünür, şair, edebiyatçılar mecmuada yer almıştır.

Mecmuada neşredilen yazılarda kültür, tarih, sanat, edebiyat ve kültürel coğrafya temaları ön plana çıkarken geçmiş ve gelenek vurgusu, pozitivizm ve Batılılaşma eleştirileri işlenmiştir. Ayrıca Anadolu'nun müdafaası, Anadolu coğrafyası ve Anadolu kültürü

¹ Mecmuanın bu tarihler arası sayıları Arslan Tekin ve Ahmet Zeki İzgöer tarafından Latin alfabesine çevrilmiş, dört cilt olarak Türk Tarih Kurumu tarafından neşredilmiştir (Tekin ve İzgöer, 2014).

² Bu sebeple mecmua yazılarının bazı kısımları işgal güçlerince sansürlenmiştir (Tekin ve İzgöer, 2014: XL). Örneğin; mecmuanın 17. sayısında isimsiz yayınlanan “Edebiyat ve Kitabet” yazısının yedi satırı sansürlenmiştir (*Dergâh*, 20 Aralık 1921: 296).

mecmuada neşredilen kısa öykülerde, piyeslerde ve şiirlerde de rastlanılmaktadır. Yahya Kemal gelenek ve mazi ile ilgili görüşlerini edebiyat vesilesiyle sunarken Mustafa Şekip ve İsmail Hakkı daha çok felsefî ve ideolojik zeminde yazılar ele almış, gelenek vurgusunun yanına pozitivizm ve Batılılaşma eleştirilerini de eklemiştir. Yakup Kadri ve Halide Edip gibi isimler ise, geleceğin izlerini köklere yaptığı referanslarla edebî yazılarında/kısa hikayelerinde sürmüşlerdir. Bununla beraber Hüseyin Namık (Orhun) Türklüğün menşei ve Türk dili üzerine tarihî yazılar kaleme almış, daha sonrasında Ziya Gökalp de Türk tarihine ilişkin yazılarıyla mecmua yazarları arasına katılmıştır.

Dergâh mecmuasına ilişkin tez çalışmalarına bakıldığında ulusal tez merkezinde dört yüksek lisans tezi, bir doktora tezi görülmektedir. Sefa Yüce'nin (1995) "Nesir Yönünden *Dergâh* Mecmuasının İncelenmesi, Fikret Uslucan'ın (1995) "*Dergâh* Mecmuası Üzerine Bir İnceleme" ve Ekrem Karadişoğulları'nın (1995) "*Dergâh* Mecmuası: İnceleme-Fihrist-Metin" adlı yüksek lisans tezlerinde mecmua, Türk dili ve edebiyatı alanında incelenmiştir. Buna mukabil; Mustafa Işkın Tercan (2009) "Millî Mücadele Döneminde Anadoluçuluk Hareketi ve *Dergâh* Mecmuası" adlı teziyle Pantürkist yaklaşımların dışında Türk milliyetçiliğinde teritoryal vurguyu merkeze alan ve erken Cumhuriyet döneminde millî coğrafya tasavvuruna ve millî tarih yazımına zemin hazırlayan Anadoluçuluk hareketinin kurucu kodlarının *Dergâh* mecmuasında oluştuğunu ifade etmiştir. Efe Arık (2011) ise "Türk Milliyetçiliğinde Spiritüalist Yaklaşım: *Dergâh* Dergisi (1921-1923)" adlı doktora tez çalışmasında Millî Mücadele atmosferinde Türk milliyetçiliğinde "spiritüalist" bir yaklaşımın *Dergâh* tarafından ortaya koyulduğunu ifade etmiştir. Tezde İttihat ve Terakki döneminde ön plana çıkan Ziya Gökalp'in Durkheim'den mülhem sosyolojik yaklaşımının *Dergâh*'ta eleştiriye tabi tutulduğu, Bergson ve Ribet'ten mülhem pozitivizme karşı maneviyatçılığın merkeze alınarak Türk milliyetçiliğinin inşa edildiği belirtilmiştir. Tez çalışmalarının yanı sıra Özge Özbay Kara (2017), "*Dergâh* ve *Rübâb* Dergilerindeki Dil ve Edebiyat Yazıları Üzerine Bir İnceleme" adlı makalesinde *Dergâh* ile *Rübâb* dergileri

arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları dil ve edebiyat yazıları üzerinden değerlendirmiştir. *Dergâh*'ın Millî Mücadele atmosferinde fikrî/ideolojik açıdan millî bir mektep görevi gördüğünü ifade eden Özbay Kara, II. Meşrutiyet döneminde yayın hayatına giren *Rübâb*'ta ise politik bir tutumun sergilenmediğini ve salt kaygının edebiyat üzerine olduğunu serdetmiştir. Türkiye Diyanet Vakfı tarafından neşredilen İslam Ansiklopedisi'nin 9. cildinde ise Abdullah Uçman (1994); *Dergâh* Mecmuası'nın İslamcılık ve Türkçülük çizgisinde yayın hayatına sahip olduğunu, pozitivizme karşı maneviyatçılığı ve mistizmi savunduğunu belirtmiştir (172-173).

Bu çalışmada ise, *Dergâh* mecmuasında romantizm akımının izdüşümleri Yahya Kemal'in yazıları ışığında incelenecektir. İzdüşümleri belirgin kılmak adına romantizmin "kayıp cennet arayışı" ile "zaman kapısı" anlamını da ihtiva eden "*Dergâh*" arasında Yahya Kemal'in yazıları kapsamında analoji kurulmaya çalışılacaktır. Bu analoji, yitirildiği düşünülen geçmişe ve geleneksel olana nostaljik özlemi ve bugünün muhasebesini barındırırken, Anadolu'da başlayan Millî Mücadele'nin yarattığı iklim doğrultusunda telafi edici bir beklenti ve arayışını içermektedir. Bu husus, milletlerin zor ve buhranlı dönemlerinde ortaya çıkan mistik, manevi ve sembol yoğun eğilimlerin düşünce hayatında romantizmi beslediği ve Yahya Kemal'in mecmua yazılarında romantizmin izlerinin görüldüğü iddiasını da ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda çalışmada ilk olarak kısaca "kayıp cennet arayışı" metaforu bağlamında romantizm akımının zaman muhasebesine yer verilmiştir. İkinci olarak romantizm akımının Yahya Kemal'in mecmuadaki yazılarındaki bağlantısının nasıl kurulacağına ve yazılarının nasıl inceleneceğine ilişkin metodolojik çerçeve ele alınmıştır. Son olarak Yahya Kemal'in "musâhabeler" adını verdiği yazılarında dönemin konjonktürel yapısı da denklemin içerisinde tutularak zamanın kapısından geçmiş ve gelecek muhasebeleri incelenecektir.

1. ROMANTİZMİN ZAMAN MUHASEBESİ: KAYIP CENNET

Romantizm akımı, 18. yüzyılın sonları 19. yüzyılın başlarında modernitenin evrensel tekelliğine ve aşırı akılcılığına, endüstrileş-

menin doğayı ve insan ruhunu tahrip eden maddeciliğine karşı sanatsal, kültürel, fikrî ve siyasî derin kaygının ve tepkinin, yüksek sesli itirazın ve serzenişin adı olarak tanımlanabilir (Encyclopedia of Nationalism, 2001: 448; Aksakal, 2015: 17). Diğer bir ifadeyle “Romantizm modernitenin, yani modern kapitalist uygarlığın, geçmişteki -pre kapitalist, pre modern- değer ve idealler namına eleştirisini temsil etmektedir.” (Löwy ve Sayre, 2016: 33). Bu bağlamda moderniteye karşı modernitenin içerisinden modern bir eleştiri -hatta bir özeleştiril- olarak ortaya çıkmıştır denilebilir (Aksakal, 2015: 18). Romantizm ifadesinde akla ilk gelen akımın daha çok sanat ve edebiyat merkezli olmasıdır. Lâkin romantizm felsefî, estetik, ahlakî bir düşünce biçimi, duruş ve duyuş olarak toplumun siyasî, sosyolojik ve psikolojik yönelimlerini belirleyen topyekûn bir dünya görüşünü ihtiva etmektedir (Dellaloğlu, 2010: 9).

Başlangıçta Fransız Devrimi’ni coşku ve sempatiyle karşılayan romantikler, daha sonrasında devrimin yarattığı siyasî ve toplumsal buhrana karşı mesafeli bir tavır sergilemişlerdir. Felsefî olarak akla duyulan şüphe, siyasî olarak soyut haklar ve hürriyetler, muhayyel toplum sözleşmesinin toplum yaşamında yarattığı kriz alanları ve iktisadî olarak serbest piyasa ekonomisi ve kapitalizmin çıkar merkezliliği, endüstrileşmeye bağlı olarak insanın mekanikleşmesi ve yabancılaşması, son olarak kozmopolit çevrenin insan/toplum özgünlüğünü ve biricikliğini tahrip ettiği varsayımları romantizmin, kendi tez ve itirazlarını “kayıp cennet arayışı” üzerine tesis etmesine zemin hazırlamıştır (Löwy ve Sayre, 2016: 40).

“Kayıp cennet arayışı”, romantizmin bir zaman muhasebesidir denilebilir. Bu muhasebe süreci ve dinamikleri, romantizmin ülkeden ülkeye farklı yorumlanış biçimlerini oluşturmuştur. Romantizm, İngiltere’de estetik bir hareket olarak zuhur etmiştir. Fransa’da, Rousseau’dan ilham alan romantizm daha çok toplumsal eleştiri olarak şekillenmiştir. Almanya’da ise romantizm estetik bir hareket olarak ortaya çıkmış; ama kısa zamanda genişleyerek, bir dünya görüşü ve hatta bir yaşama biçimi haline gelmiştir (Dellaloğlu, 2010: 16). Bu bağlamda her toplumun romantizm yaklaşımları yitirilen cennetin ne olduğu ve nasıl aranması gerektiğine ilişkin muhtelif yaklaşımları da beraberinde getirmiştir.

Besim Dellaloğlu (2010); Romantizmin yansımalarını felsefi romantizm, siyasal ve toplumsal romantizm ve teolojik romantizm olarak belirlerken (23-68), Löwy ve Sayre (2016); onarıcı romantizm, muhafazakâr romantizm, mütevekkil romantizm, reformcu romantizm, faşist romantizm, devrimci veya ütopyacı romantizm, jakoben-demokratik romantizm, popülist romantizm, hümanist romantizm, liberter romantizm ve Marksist romantizm tipolojilerini geliştirmişlerdir. Bu tipolojiler her toplumda farklı tezahürlere bürünen romantizmleri açıklamakta yeterli olmayabilir. Zira Löwy ve Sayre (2016) de eserinde bu güçlükten bahsetmişler, bu tipoloji teşebbüslerinin ihtiyatla ele alınması gerektiğini ifade etmişlerdir (88). Bu ihtiyatlılık ölçüsünde çalışmanın da amaçlarına matuf olarak romantizmin “kayıp cennet” arayışından ne kastedildiği sorusuna “siyasî romantizm ve kültürel romantizm” ayrımı; bununla beraber Löwy ve Sayre'nin romantizm tipolojilerinden onarıcı (restorasyoncu) ve muhafazakâr romantizm türleri bağlamında cevap vermek yerinde olacaktır.

Siyasî romantizm, aklın kutsal ikliminde liberal kurgunun modern birey tasavvuruna yönelik eleştirileri ihtiva etmektedir. Bu bağlamda bencillik ve çıkar dürtüsüyle geleneksel olanla bağları kopartılan birey, özünden ve duygudan arınarak mekanik bir varlık haline getirilmiştir (Dellaloğlu, 2010: 41-43; Beiser, 2021: 352). Modern dönem, bireylerin kolektif iradelerinin toplamından fazlasını teşkil eden toplumu, atomize ederek tahrip etmiş, bozmuş ve kültürel bir erozyona uğratmıştır. Ayrıca dünyanın nicelleştirilmesi, “Mamonizm”i yani toplumsal değerlerin niteliksel yönünün ihmal edilerek insanın ticari bir meta, muhasebe işlemlerinin bir parçası olarak değerlendirilmesine sebebiyet vermiştir. Daha yalın bir tabirle fayda/maliyet analizi çerçevesinde değerlendirilen insan, modernitenin rasyonel hesabının içerisine hapsedilmiştir (Löwy ve Sayre, 2006: 57). Bu durum aynı zamanda insanın ruhî zenginliklerinin ve farklılıklarının görmezden gelinerek “tektipleştirilmesi”yle sonuçlanmıştır. “Tektipleştirme”, insanlığın bütün gelenek ve birikimlerinin yok olarak yerini makinelerin alması, insan beyninin ve kalbinin tıpkı elleri gibi mekanikleşmesi kaygısını beslemiştir. Ka-

pitalist uygarlığın en yüksek makamını oluşturan şehir yaşamı “organik/cemaatçi” toplum yapısını “mekanik/atomik” toplum yapısına dönüştürmüş, bireyi toplum içerisinde yalnızlığa itmiştir (Löwy ve Sayre 2016: 66). Ayrıca, insanın salt ekonomik bir işlevle sınırlandırılması ve insanın yerine makinelerin geçmesi, geniş halk yığınlarının büyük bir sefaletle sürüklenmesi, insan ile doğa arasında ahengin ve uyumun bozulması romantizmin politik eleştirileri arasında yer almaktadır (Dellaloğlu, 2010: 53; Aksakal, 2015). Dolayısıyla insan yaşadığı dünyadan koparılırken dünya da insan-sızlaştırılmıştır. Charles Dickens (2009), “Zor Zamanlar” romanında endüstrinin yükselen şehri Coketown’da yükselen bacalar ve binalar arasında insan ruhunun çözülmesini, sanayileşme çağının nicelleştirici soğuk ruhunu şu şekilde ifade etmiştir (2009):

Fabrikaların ve yüksek bacaların kentiydi. Bacalardan sayısız yılanlar gibi dumanlar yükseliyor, birbirine dolanıyor, hiç çözülmüyordu... Kapkara bir kanalı, kötü kokulu mor boyalı suların aktığı bir nehri, pencerelerinden bir yığın gürültünün yayıldığı fabrika binaları, deli bir filin başını sallaması gibi inip, kalkan inip kalkan buhar pistonları vardı. Birbirine benzeyen bir iki büyük caddeyle birbirine benzeyen bir yığın küçük sokakta, birbirlerine benzeyen bir yığın insan, aynı saatte gider gelir, sokaklarda aynı sesleri çıkarır, aynı işi yapardı. Her günleri bir ötekine benzer, her yılları bir öncekiyle bir sonrakinden farklı olmazdı (24).

Modernitenin siyasî ve toplumsal uzantısına yaptığı eleştiriler ve buna mukabil dört başı mamur politik bir reçete sunamaması romantizmin, siyasî yönüne şüpheli bir yaklaşımı doğurmuştur.³ Bu bağlamda kültür merkezliliğin, romantizmin politik yönünü de

³ Bu husus liberaller kadar muhafazakârlar tarafından da siyasî romantizmin varlığını eleştiri konusu haline getirmiştir. Alman muhafazakarlığının en önemli isimlerinden Carl Schmitt (2017), edebiyat ve sanata yönelik aşırı vurgusu sebebiyle romantizmi apolitik, daha çok estetik bir hareket olarak telakki etmiştir (3-6). Dolayısıyla tarih, edebiyat, sanat, ahlak ve din gibi enstrümanlar romantizmin siyasî değil daha çok kültürel yönüne vurgu yapmaktadır. Bu düstur, toplumu oluşturan hukukî ve siyasî süreçlerin temelinde kültür, din, gelenek gibi unsurların yatmasıyla da açıklanabilir (Dellaloğlu, 2010: 53). Bununla beraber ilk kez Heinrich Heine tarafından kaleme alınan “Romantizm Okulu” eserinde, romantizm evvela bir estetik hareket olarak ortaya çıkmış ve orta çağ şiirinin yeniden canlandırılması üzerine edebî bir yönelim taşımıştır (Beiser, 2021: 353-354).

beslediği söylenebilir.⁴ Akılcı düzene karşı tarihsel deneyim, devamlılık, gelenek ve her toplumda çeşitlilik arz eden “halk ruhu” romantizmin kültürel izdüşümlerini teşkil etmiştir (Ersanlı, 2013: 40). Bu noktada Johann Gottfried Herder’in her toplumun ruh ve estetik derinliklerinin sahip oldukları dil ve folklorlarda gömülü olduğuna, ortak hissedişin ve bilincin bu gömülü hazinenin keşfiyle gün yüzüne çıkacağına ilişkin görüşleri kültürel romantizmin ilham kaynağı olmuştur (West, 2008: 64; Herder, 2011: 22-23). Mamafih Fichte’nin de (1922) her toplumda ayırt edici “asli” unsurların, dilin barındırdığı sembollerde ve imgelerde şifreli olduğuna ilişkin inancı (68), kültürel romantizmin sezgisel ve mistik yönlerini güçlendirmiştir.

Kültürel romantizm, bu bağlamda siyasî romantizmin moderniteye olan eleştirilerini daha sezgisel ve duygusal bir biçimde ele almıştır. Edebiyat ve sanat, geçmişe dair nostaljik referansların ve özelemlerin birer enstrümanı olarak kullanılırken, bugünün muhasebesinde yitirilen değerlerin acı, elem ve melankoli dolu duygusal yoğunluğunu yansıtan bir zemin oluşturmuştur. Edebiyat ve sanat, aynı zamanda “dünyanın bozulan büyüüne”⁵ karşı mistik, destansı, hatta kimi zaman olağanüstü masal dilinin kurgulandığı bir mecraya dönüşmüştür.

Hoffmann “Küçük Zacharia” adlı eserinde Prusya rasyonalizmini hicvederken dünyanın bozulan büyüünü edebî bir dille işlemiştir. Özgür ve mutluluk içerisinde perilerin yaşadığı ülkede günün birinde yeni hükümdar Prens Paphnutius, bir ferman çıkararak aydınlanmayı ilan ederken, ormanların kesilmesi, ırmakların gemi taşımacılığında kullanılması, modern tarıma geçilmesi, yeni yolların açılması kararlarını vermiştir. Bununla beraber aklın sesine kulak tıkayan ve batıl alışkanlıklarla halkı aldatan zararlı inanca sahip herkesin devletten sürüleceği duyurulmuştur. Aklın ve uygar dün-

⁴ “En iyi devlet prensinin bir sanatçı ve her vatandaşının aktör olarak konumlandığı şiirsel/poetik devlettir.” (Beiser, 2021: 360) mottosu bu anlayışın yansımalarına örnek teşkil etmektedir.

⁵ İfadenin kullanımı Löwy ve Sayre’ye aittir. Geniş bilgi için bkz. (Löwy ve Sayre, 2016: 49-56),

yanın karşısında yer alan perilerin sarayına baskın yapılmış, perilere ait güvercinlerin ve kuğuların kralın saray mutfağında pişirilmesine, kanatlı atların kanatları kesilerek yararlı hayvanlara dönüştürülmesine karar verilmiştir (Löwy ve Sayre, 2016: 51-52). Hoffmann kitabında devletin rasyonellesmesine karşı olağanüstülüğün, mucizenin son mücadelesini sahnelemiştir. Hoffman'ın "periler düzeninin" tabiatla uyum ve ahenk içerisinde yaşayan ruhaniyete ve sezgiye dayalı bir sistemi sembolize ettiği, aklın ve devrimlerin bu düzeni bozduğu ve gelenekten kopuk yeni sistem ile insanlığın mutsuzluğa sürüklendiği söylenebilir. Hoffman'ın mistik dünyada kurduğu özgürlük ve mutluluk ilişkisinin moderniteyle beraber bozulması, romantizmin önemli temsilcilerinden Novalis tarafından da dile getirilmiştir. Novalis, insan ruhunun derinliklerine erişmede aklın yetersizliğini ve sınırlılığını "ruhumuz çok yokluk çekti" sözüyle pekiştirmiş ve dünyevi gerçeklik ile dünya dışı gerçeklik arasında bağ kurmuştur. "Geceye Övgüler" adlı eserinde Novalis (2006), gündüzü dünyevi gerçekliğin somut sorunlarının yaşadığı bir mücadele alanı olarak tanımlarken; geceyi gündüzün karşısında her şeyin dinginliğe kavuştuğu, insanların kendi iç âlemlerine yöneldiği, dünyevî gerçekliğin sorunlarından kurtularak rüyaların dünyasında yaşadığı bir boyut olarak tanımlamıştır:

Şimdi ben, o kutsal, dile getirilmesi olanaksız, gizemli geceye dönüyorum. Dünya uzaklarda -derin bir mezara indirilmiş-, bir çöl gibi ve yapayalnız. Göğsünün tellerinden derin bir hüznün esintileri yükselmekte. Çiğ taneleriyle birlikte ta aşağılara damlamak ve küllere karışmak istiyorum. Anıların uzaklığı, gençliğin arzuları, çocukluktaki düşler, bütün bir yaşamın kısacak sevinçleri ve nafile umutları, güneşin ardından etrafı saran akşam sisi gibi, sırtlarında kurşuni giysilerle gelmek-teler. Başka yerlerde ışık, neşeli çadırlarını kurmuş. Ya onu masumiye-tin inancıyla beklemekte olan çocuklarına bir daha hiç dönmezse? (2).

Romantizmin mistik, büyüleyici, kuşatıcı ahengini geceye dair metaforik anlatımla izah eden Novalis, insanı ruhî yolculuğundan uzaklaştıran ve mekanik dünyanın çarklarında sıkıştıran çağı ise gündüz ile ifade etmiştir.

İnsanın ruhî ve sezgisel dünyasına yönelik bir diğer unsur ise mitoloji olmuştur. Alman romantizminin öncülerinden Schelling

ruhun en mahrem derinliklerinde konumlandığı mitolojiyi, sanatsal iç güdünün dinamizmiyle açıklarken “Antik çağda yaşayanların şiirinde merkezi bir yer tutan mitoloji gibi bir merkez bizim şiirimizde yok. Modern şiirin antik şiirin karşısında en temel zaafı bu sözcüklerle özetlenebilir.” (Löwy ve Sayre, 2016: 54) diyerek aklın muhakemesinin dayattığı sınırları, mitik-şiirsel içsellikle yıkmaya çalışmıştır.⁶

Kayıp cennetin ne olduğuna ve nasıl yitirildiğine ilişkin tespit, tekrardan nasıl inşa edileceğine ilişkin de soruyu da devamına eklemektedir. Bu bağlamda onarıcı romantizm ve M-muhafazakâr romantizm,⁷ bu soruya cevaben ön plana çıkmaktadır. Onarıcı romantizm, geçmişin restorasyonundan yola çıkarak geleceğe bir projeksiyon yansıtırken, gerçekçilik adına geçmişin değerlerinin demode olduğu düşüncesine boyun eğmeyi reddeder. Bununla beraber gericilik kavramını reddeder, karşı devrimci değildir. Ayrıca geçmişin sembolik ve estetik boyutlarını daha fazla ön plana çıkarması ve hem düşünür hem de sanatçı profilleriyle entelektüel ortamı çok güçlüdür. Toplumsal düzen arayışında geçmiş bağların özlemi, duygu ve düşüncelere yansımıştır (Löwy ve Sayre, 2016: 89-91). Alman romantizminde Orta Çağ Germenyası, İslam düşüncesinde Asr-ı Saadet, Yunan düşüncesinde Megali İdea örnek olarak gösterilebilir. Geçmişin birikimlerine ve tecrübelerine duyulan özlem, salt nostaljik bir endazeye ölçülemez; bilakis geleceğin geçmişle beraber tasarlanması ve geleceğe yönelik tasavvur, onarıcı romantizmin temel nitelikleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda bünyesine dahil edeceği milliyetçilik, kültürel unsurları politik bir mecraaya dönüştürebilir (Aksakal, 2015: 67-68). Özellikle Milli Mü-

⁶ Benzer şekilde Gustav Schwab'ın “Alman Halk Efsaneleri” eserinde Alman toplumunun gelenekleri ve bu gelenekleri oluşturan politik yapı (prenslikler), askeri güç (Şövalyeler), toplumun iyiliği, huzuru ve mutluluğu bağlamında ele alınmıştır. Şövalye Geoffroy'un ülkesi için yaptığı kahramanlıkların anlatıldığı “Güzel Melusine” hikayesi örnek olarak gösterilebilir (Schwab, 1968: 309-362).

⁷ Löwy ve Sayre'nin (2016: 102-107) geliştirdiği tipolojide, onarıcı romantizm ile muhafazakâr romantizm arasında nüans farklılıklarıyla yer alan mütevekkil romantizm ve reformcu romantizm mevcuttur. Lakin çalışmanın kapsamı ve sınırlılıkları bağlamında bu tipolojilere yer verilmemiştir.

cadele hareketleri, geleceğin yeniden inşasında geçmişin şan ve şeref dolu günlerini referans alır ve bugünün muhasebesinde geçmişin envanteri çıkartarak neyin hatalı ya da kusurlu olduğunu ortaya koymaya çalışır.

Muhafazakâr romantizm, daha çok siyasi romantizmin tezlerini kuvvetlendiren bir mahiyete sahiptir. Zira Avrupa'daki devrimler çağına reaksiyon olarak ihtiyatı ve eski düzeni savunan Avusturyalı devlet adamı Metternich'in politik duruşu, muhafazakâr romantizmin izdüşümü olarak kabul edilebilir (Aksakal, 2015: 69). Dolayısıyla devrim karşıtlığı ve politik bağlamda eski düzen arayışı muhafazakâr romantizmin belirgin özellikleri arasında yer almaktadır (Löwy ve Sayre, 2016: 94). Bununla beraber muhafazakâr romantizm, modernitenin toplumsal ve siyasi yansımalarına sert eleştiriler yöneltmiştir. Modern çağ, toplumu geçmişinden koparak çıkar merkezli bireyselleştiren ve bu noktada sezgileri akılcılığa kurban eden iktisatçıların ve muhasebecilerin çağı olarak kabul edilmiştir (Aksakal, 2015: 70). Buna mukabil muhafazakâr romantizmin geçmişe olan bakışı nostaljik değil, işlevseldir. Örneğin Edmund Burke'nin tedrici bir değişim modeli olarak sahip çıktığı 1688 Şanlı Devrimi, burjuvazi ile toprak sahipleri arasındaki bir uzlaşının yansıması olmuştur. Bununla beraber Burke, aristokrasiye olan hayranlığına rağmen, iktidar tekelinin onlarda olacağı bir düzene özlem duymamıştır (Löwy ve Sayre, 2016: 96).

2. METODOLOJİK ÇERÇEVE

Ahmet Hamdi Tanpınar (2022), "Yahya Kemal" adlı eserinde Tanzimattan beri süregelen Batılılaşma sürecinin fikir, edebiyat ve sanat hayatındaki izdüşümleriyle Türk düşüncesinde bir savrulmaya yol açtığını ifade etmiştir (24-25). Bu bağlamda *Dergâh*, düşünce ve toplum hayatında yaşanan savrulmaya ve kopuşa, Türk bağımsızlığının içinde bulunduğu tehlikeye karşı bir "kaynak" arayışı olmuştur. "İthaf" manzumesinden mülhem şu dizeler ise bu arayışa ilhamını teşkil etmiştir: *Bu şek bağrında her gün gâh u bîgâh/Dolaştım 'Hû' deyip dergâh dergâh* (Tanpınar, 2022: 26).

“Der” kelimesinin kapıyı, “gâh”ın ise yer ve zaman bildiren eklektik yapısı bakımından *Dergâh* “zaman kapısı” anlamıyla yorumlanabilir.⁸ Bu yönüyle *Dergâh*, Eichendorff’un “Ve sihirli sözlüğü yakaladığın anda, dünya da şarkıya başlar” (Safranski, 2013: 13) vecizinden mülhem bir taraftan Osmanlı Devleti’nin yok oluşu ve Türk istiklalinin içinde bulunduğu derin buhrana karşı bir reaksiyon hamlesi diğer taraftan fikir, kültür, sanat ve edebiyatta köklerin arayışı, keşfedilmesi ve ustaca yeniden işlenilmesi amacına matuf zamanın kapısından geçmişin seyredilmesi, geleceğe bir istikamet belirlenmesi olarak betimlenebilir.

Yahya Kemal ise “zaman kapısının” seyyahı ve tahlilcisi olarak *Dergâh*’ın merkezinde yer almaktadır. Zira Tanpınar (2022), mecmuanın hem isminin koyulmasında hem de ruhunun şekillenmesinde Yahya Kemal’in başat rol oynadığını ifade etmiştir (26-27).⁹ Mecmua, “onun musâhabeleriyle açılır, bazen de onun kroniklerdeki bir buluşuyla kapanırdı” (Tanpınar, 2022: 40). Bu husus, *Dergâh*’ta romantizm akımının izinin sürülmesinde çalışmanın odağını Yahya Kemal’e çevirmiştir. Ayrıca, mecmuanın içerik/tema olarak ve yazar kadrosu bakımından zenginliği, 42 sayılı bir külliye sahip olması, çalışmanın hem tematik hem de kapsam olarak sınırlandırılması gerekliliğini de beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda çalışma, “kayıp cennet arayışı” ile “zaman kapısı” arasında kurulan analogiyle kavramsal; bilvesile hem edebî kişiliği hem de *Dergâh*’ın isim koyucusu olması bakımından Yahya Kemal’in yazılarıyla sınırlandırılmıştır. Çalışmada, toplumsal düzeni ve uyumu oluşturan değerlerin yitilmesi üzerine oluşan kayıp cennet arayışının *Dergâh*’taki izdüşümünün “zaman kapısı” metaforuna tekabül ettiği iddia edilmektedir. Zaman kapısı, Yahya Kemal’in (1 Mayıs

⁸ Sefa Yüce (1995), *Dergâh* üzerine yazdığı yüksek lisans tezinde ise “gâh” ekini yer olarak ifade ederek, *Dergâh*’ın “kapı yeri” olarak tanımlanabileceğini serdetmiştir (7). Buna mukabil, “gâh”ın aynı zamanda “zaman, an, lahza” anlamları da mevcuttur. Yahya Kemal’in kök/kaynak arayışı üzerinden bu çalışmada *Dergâh*, “zaman kapısı” anlamında ele alınmıştır.

⁹ Mecmuanın isim arayışı safhasında Ahmet Haşim’in “suni cenneti” ifade eden “haşhaş” önerisi ve yine yön, yönelim anlamında “zaviye” önerisi ön plana çıkmıştır. Lakin Yahya Kemal’in *Dergâh* ismi daha baskın olmuştur (Tekin ve İzgören, 2014: XXXIV).

1921), “Eski Türklerin manevî bir hayatı varken bir edebiyatı vardı. Yeni Türklerin ancak manevî bir hayatı olursa edebiyatı olur” (59) sözünden mühlhem, geçmişin restorasyonu ile geleceğin tasavvurunun ihtiva eden, bugüne dair bir muhasebedir. Yahya Kemal’in zamanda açtığı kapı, geçmiş tahayyülünün ve gelecek tasavvurunun ne olduğunu aşikâr edebilmek adına önem arz etmektedir. Yahya Kemal’in *Dergâh* mecmuasında 15 yazısı yayınlanmıştır ve bu saikle yayınlanan bütün yazıları incelenmiştir. Yazıları incelenirken ise “içerik analizi” metodu kullanılmıştır.

Metin verileri sayısal olmayan veri yapısına sahiptir. Metin verileri sayısal veriler gibi düzenli bir yapıya sahip olmadığı için çalışılması zor bir alandır. Öncelikle araştırmacının araştırma dilinin dilbilimsel özelliklerine hakim olması gereklidir. Ayrıca verileri düzenleme aşamasının araştırma bulgularını yönlendirebilmesi mümkün olduğundan araştırmacının bu aşamadaki titizliği önemlidir. Özellikle tarih araştırmalarında metinler analiz edilirken nitel bir araştırma yöntemi olan içerik (muhteva) analizi sıklıkla kullanılmıştır (Erduran ve Kayıcı, 2018: 110). İçerik analizi, söylemin ya da metnin görünen, ilk bakışta kolayca yakalanan ve sergilenen içeriği yerine, örtük ve gömülü yönlerini ortaya çıkartmayı sağlayan, söyleme ve metne dair ikinci bir okumadır. İkinci dereceden bir okuma olduğu için okumayı zenginleştirme ve görüneni aşmak adına derinleştirmeyi sağlamaktadır (Bilgin, 2006: 1, 8).

3. YAHYA KEMAL’İN DERGÂH’TAKİ ZAMAN MUSÂHABELERİ

Tanzimat ile başlayan ve araçsal bir istikamette seyreden Batılılaşma, özellikle II. Jön Türk kuşağı ile fikrî bir zaviyeye oturtulmaya çalışılmış, Batılılaşmada araçsal bağlam amaçsal/ontolojik bir zemine dönüşmüştür.¹⁰ Bu noktada Sultan II. Abdülhamid döne-

¹⁰ Bu bağlamda İlhan Tekeli’nin Osmanlı/Türk modernleşmesi dört kademeli dönemde değerlendirmiştir. Osmanlı dönemi modernleşme sürecinin birinci kademesini Avrupa devletlerine karşı artarda gelen askerî başarısızlıklar yüzünden farkındalık dönemi olarak değerlendirmektedir. Bu farkındalık dönemi, karşılaşılan sorunların çözümünü var olan siyasal ve sosyal sistem içinde aranması olarak telakki edilebilir. İkinci kademe ise, III. Selim dönemiyle başlayan ve modernite ile

minde başta eğitim olmak üzere Osmanlı Devleti'nde bir tür paradigma değişime zemin hazırlayan kurumsal dönüşüm de modern Türk düşüncesinin Batı ile olan ilişkisini etkilemiştir (Toker ve Tekin, 2007: 83). Dolayısıyla Batı ile kurulan ontolojik zemin, Batılılaşmayı fikrî zaviyenin merkezine alırken fikir ayrılıklarını “nasıl bir Batılılaşma” sorusuna istinaden doğurmuştur. Dolayısıyla Osmanlılık, İslamcılık, Türkçülük gibi ana akım ideolojiler, Batı ile eklektik bir zeminde teşekkül etmiştir. Bir diğer tabirle mevzu bahis fikir akımları modern bir zaviyede Batı ile kurulan ontolojik ilişkinin izdüşümüdür denilebilir. Osmanlılık, tebaayı yurttaşlık çerçevesinde Osmanlı kimliğine ve yurduna tahvil etmiş, Meşrutiyet pratiğinin “temsil” müessesisiyle yurttaşlığı güçlendirmeyi arzulamıştır (Karpat, 2017: 175). İslamcılık, modernleştirici bir ideoloji olarak geleneksel düşünce ve kurumların yenilenmesi noktasında kendisini Batılılaşma sürecine uyumlaştırmıştır (Aykaç ve Durgun, 2018: 156-157). Türk milliyetçiliği, özellikle Gökalp'in teorik çerçevesinde bir taraftan dilde sadeleşme şiarıyla Arap ve Fars etkilerinden azade rafine bir Türk kültürü yaratmaya çalışırken diğer taraftan “muasırlaşmak” şiarıyla modern Türklüğün medeniyet istikametini tayin etmiştir.¹¹ Batıcılık ise, bir taraftan mevzu bahis fikir akımlarının koordinatlarını belirlerken diğer taraftan siyasî ve sosyal değişimi süreklilik değil kopuş üzerinden okumuştur. Diğer bir tabirle Batı'nın üstünlüğünün evrensel bir ilke olarak akıldan kaynaklandığı, dolayısıyla geleneksel olandan kopuşun ilerlemenin önündeki bariyerleri kaldıracağı savunulmuştur (Toker ve Tekin, 2007: 83). Batılı-

araşsal bir bağın kurulduğu bir dönemdir. Bu aşamada yönetici kademenin harekete geçmesiyle devlette reformların yapılmıştır. Üçüncü aşama, modernite ile kurulan bağ ontolojiktir ve amaçsal bir gayeye yöneliktir. Sultan Abdülmecid dönemiyle beraber başlayan bu süreçte Sultan II. Abdülhamid ve Meşrutiyet devri ön plana çıkmaktadır. Dördüncü aşama ise, radikal dönüşümün yaşandığı Cumhuriyet dönemidir. Bu dönem paradigma değişimine işaret etmekle beraber imparatorluğun yerini ulus ve ulus devletin aldığı bir sürece denk düşmektedir. Geniş bilgi için bkz. (Tekeli, 2007: 22-25).

¹¹ Gökalp'in, Türkleşmek idealinde yeni gömleği Batı medeniyetidir. Kültür ve medeniyet ayrımını şeklinde ortaya koyduğu terkipte Gökalp, kültürü çekirdek/öz olarak kabul ederken medeniyet değişimini teknik ve üretim yöntemlerinin yeni formu olarak sunmuştur. Bkz. (Gökalp, 1976: 1-13).

laşma düşüncesi, düşünce kalıplarından gündelik hayata kadar geleneksel olanın akli ve modern olanla değişimi programını ön plana çıkarmıştır. Batılılaşmanın siyasî, sosyal ve kültürel hayata dair toplum mühendisliğini Avrupa tecrübesini Osmanlı'ya taşıırken, bütün fikir akımlarının normatif bir düzen ve toplum arayışına itmiştir. Zira Osmanlıcılığın Osmanlı kimliği, İslamcılığın Müslümanlık kimliği, Türkçülüğün Türk kimliğini, modern olduğu kadar ideal ve kurgusal bir yönelime haizdir denilebilir.

Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti için mağlubiyetle sonuçlanması, her biri devletin kurtarılmasına yönelik de çözüm reçeteleri sunan Osmanlı fikir hareketlerinin de muhasebe edilmesine yol açmıştır. Bununla beraber Anadolu'da başlayan Millî Mücadele, Türk düşüncesinde yeni bir merhalenin ve aydın zümrede yeni bir istikamet miladı olarak okunmuştur. Mamafih, Millî Mücadele atmosferi içerisinde İstanbul hükûmeti destekçileri ve Anadolu hareketi destekçileri olarak basın ve yayın organlarının iki tarafa bölünmüşlüğü de bu milat üzerinden değerlendirilebilir. *Peyâm-ı Sabah*, *Alemdâr*, *İstanbul*, *Aydede*, *Ümid* gibi yayın organları İstanbul hükûmeti tarafından görünürken; *İleri*, *Akşam*, *Yeni Gün* Anadolu hareketinin doğrudan taraftarı, *İkdam*, *Tasvir-i Efkâr* ve *Tercüman* ise sempatzanı olarak ifade edilmiştir (Yüce, 1995: 5).

Dergâh mecmuası, bu siyaset ve düşünce atmosferi içerisinde şekillenmiştir. Mecmuanın mesul müdürlüğünü üstlenen Mustafa Nihat Özön, *Ulusal Kültür* dergisinde verdiği bir röportajda mecmuanın işgal altında İstanbul'da, umudu Anadolu'da başlayan Millî Mücadele'de gördüğünü ifade etmiştir (Tekin ve İzgöer, 2014: XXXIX). Bu bağlamda mecmuanın birinci sayısı, *Dergâh*'ın Millî Mücadele'ye karşı taraftar tutumunu göstermesi açısından manifesto niteliğindedir. Yahya Kemal (15 Nisan 1921), Anadolu Hareketi'nin Metris Tepé'deki zaferini coşkulu bir dille kutlarken (3), İsmail Hakkı (15 Nisan 1921) "Kerbela'ya Giden Derviş" yazısında "Hayatın ezeli kanunu Eskişehir ovalarında yeni bir mucize gösteriyor" cümlesiyle Anadolu'daki direnişe destek vermiştir (8). Bununla beraber Halide Edip (15 Nisan 1921) "Efenin Hikayesi" yazısında Anadolu'daki ruhu ve inancı (48); Hâmid Sadi (15 Nisan 1921)

İnönü zaferine ithafen “Sakarya” yazısında Osmanlı'nın kuruluşuna atfen Millî Mücadele'nin amaç ve saiklerini ortaya koymuştur (34-35). *Dergâh*'ın her sayısında son kısmı oluşturan ve İstanbul'a dair havadisleri paylaşan “İstanbul'un On Beş Günü” bölümünde *Dergâh* (15 Nisan 1921) okuyucularına şu şekilde seslenmiştir: “*Dergâh* bu aziz memleketin senelerden beri karanlık duran ufkundaki ve hayırlı bir tulûun aydınlığı belirlediği bir sırada sevgili okuyucularını selamlamakla bahtiyardır.” (49).

3.1. Geleceğe *Dergâh*'tan Bakan Mütereddit bir Portre: Yahya Kemal

Yahya Kemal, 2 Aralık 1884 tarihinde Üsküp'te doğmuştur. Çocukluğunu geçirdiği Balkan toprakları, O'nun hatıratında ve duygu dünyasında derin izler bırakmış, bu izler düşünce hayatının ve edebiyata olan merak ve ilgisinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Binasının tadilatı sebebiyle “Yeni Mektep” olarak adlandırılan Sultan Murad Külliyesinin bir parçasında inşa edilmiş geleneksel bir okulda okuyan Yahya Kemal (2015), aile yaşantısıyla beraber toplum gelenekleriyle ilk tanışıklığını anılarında şu şekilde anlatmıştır:

Çarşıdan bana savatlı bir divit, boynundan geçirilir, sırmalı bir cüzdan alınmıştı. Gani Efendi (Öğretmen) kalem açtı, divitin mürekkebine baktı. Bir Rabb-ı Yessir yazdı. Sonra üstüne şeker döktüler, bana o yazının mürekkebinin şekerli şekerli yalattılar (1).

Yahya Kemal'in okuduğu okulun hayatındaki yeri bu vesileyle başka olmuştur. Zira yine anılarında “tahsilim doğrudan doğruya yeni maarif mektebinde başlasaydı milletimin en hoş bir hatırasından mahrum kalmış olurdum” cümlesiyle bu ilk okul tecrübesinin hatıradaki yerine dikkat çekmiştir (Yahya Kemal, 2015: 21). Daha sonrasında yine Üsküp'te bulunan Mekteb-i Edeble tahsil hayatına devam eden Yahya Kemal (2015), 1892'de Üsküp İdadisine girmiştir (59). 1902'de İstanbul'a gelmiş, kendisinin “Alafranga neslinin birçok çocukları gibi bir Paris sevdasına tutulmuştum” şeklinde ifade ettiği bir hevesle 1903'te Paris'e gitmiştir. “Sultan II. Abdülhamid'in zabitasının pençesinden kurtulmuştum, artık hür Fransa Bayrağının gölgesindeydim, hür bir insandım” diyerek Paris'e gidiş sürecini özetlerken, umduğunu bulamayan ve içindeki

siyaset hevesini kaybetmiş bir insan olarak 1912’de İstanbul’a dönüşmüştür (Yahya Kemal, 2015: 77-88).

İttihat ve Terakki Dönemi’nde siyasetin hareketli ve sert yüzünün Yahya Kemal’in düşünce dünyasında olumsuz bir imaj bıraktığı söylenebilir.¹² Mamafih dönemin olaylarına ilişkin kendi hallet-i ruhiyesini satır aralarına gizlemiştir. Bu bağlamda *Dergâh*’ta yer alan “Bir Kitabın Uyandırdığı Hatıralar” adlı yazısında Pierre Loti’nin İstanbul’a dair son kitabından hareketle 1913 yılında gerçekleşen Bâb-ı Âli baskının ve Loti’nin yakın arkadaşı olan Kıbrıslı-zade Tefvik Bey’in ölümün kendi iç dünyasında yarattığı hisleri okuyucusuna nakletmiştir (Yahya Kemal, 5 Aralık 1921: 189-190). Kıbrıslı-zade Tefvik, dönemin Harbiye Nazırı Nâzım Paşa’nın yaveri vazifesini üstlenmesi münasebetiyle Bâb-ı Âli’nin baskınının gerçekleştiği gün Meclis-i Hâss-ı Vükelâ kapısının önünde öldürülmüş, na’şısı ve mezarı uzun süre bulunamamıştır (Yahya Kemal, 5 Aralık 1921: 191). Yahya Kemal, bu ölümün ardından duyduğu kederi naklederken, kendi tabiriyle ihtilâl ortamının insanları nasıl değiştirdiğini ve başka bir surete büründüğünü bir dönem Paris’te yakın temas kurduğu Ömer Naci Bey örneğiyle açıklamıştır. Şiir, felsefe, tarih gibi alanlarda kibar ve samimi bir insan olarak tanıdığı Ömer Naci, baskının olduğu gün “Yırtık bayrak gibi bed-mest ha-

¹² Yahya Kemal yaşadığı dönemin Osmanlısındaki siyasî meselelere kayıtsız kalmamış; gençliğe ilk adım attığı dönemlerde Üsküp Adliyesi Katiplerinden Râgıb Efendi vesilesiyle Jön Türklerin eserlerini tanıştığını ve onların tesirleriyle Sultan II. Abdülhamid’e antipati duyduğunu ifade etmiştir. O dönemin gençliğinde derin bir tesiri olan Namık Kemal’in vatan ve hürriyet düşüncesi Yahya Kemal’i de etkilemiştir (Yahya Kemal, 2015: 61-63). Bu tesir, 1903 yılında eğitim için gittiği Paris’te Yahya Kemal’in Jön Türklerle yolunun kesişmesiyle farklı bir merhaleye ulaşmıştır. Yahya Kemal (2015: 197), daha sonraki yıllarda Jön Türk hareketinin siyaset tarzına ve fikrî ufkuyla ilişkin eleştirilerini ortaya koyarken Paris günlerini heveslerine kapılmış bir firarî olarak tanımlamıştır. Özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin sivil kanadını oluşturan Ahmet Rıza’yı “Türk kelimesini benimsemeyen gayr-ı şuurî milliyetperverlikle” itham ederken, 1908 Meşrutiyet İnkılabını “Yeni hürriyetin mübeşşirleri de kahramanları da milletin kalbinde yer tutmadılar”, “Umulduğu kadar nur getirdiklerine artık kolay inanılmıyor” cümleleriyle tenkit etmiştir (Yahya Kemal, 2015: 170, 208-209, 211).

liyle” Yahya Kemal’in muhayyilesinde yer edinmiştir (Yahya Kemal, 5 Aralık 1921: 192). Kıbrıslı zade Tevfik’in na’sını bulmak ve sevdiği dostuna vefa borcunu ödemek adına eski arkadaşından yardım isterken Ömer Naci’nin ihtilalin cilvesi nutkuna karşı Fransız İhtilali tarihinden birkaç misalle kendisine serzenişte bulunduğunu ifade etmiştir (Yahya Kemal, 5 Aralık 1921: 193). Bununla beraber öldürülen dostu Tevfik Bey’in mezarının kendilerine gösterilmesi üzerine içinde duyduğu şüpheyi gece vakti naaşı açarak giderebildiklerini belirtmiştir (Yahya Kemal, 5 Aralık 1921: 195). Bu durum hayatın olağan akışının dışında ihtilallerin ve sonrasının yarattığı travmaların izdüşümü olarak Yahya Kemal’in zihnindeki bir anekdot ve siyasete bakışının yansıması olarak kabul edilebilir.

Yahya Kemal’in müteredit ve karamsar duygu ve düşüncelerinin bir diğer kısmını da Osmanlı’nın 1911-1918 yılları arasında girdiği savaşlar (Trablusgarp, Balkan Harpleri ve Birinci Cihan Harbi) ve bu savaşların akıbetinde kaybedilen topraklar oluşturmuştur. Devletin içine düştüğü tehlike ve toplumun içinde bulunduğu çaresizlik, Yahya Kemal’in (2015) duygu ve düşünce dünyasında şu şekilde yansımıştır:

1918’in baharında ne vatan ne devlet hatta ne de millet kalmıştı. Bu âna kadar mukadderatımızı idare etmiş olan devlet adamları, bir sabah Boğaziçi’nden Karadeniz’e açılan bir Alman torpidosuyla sırroidular, bir müddet sonra da Berlin’de, Moskova’da, Kabil’de, şurada burada gö-ründüler (127).

Yahya Kemal’in duygu ve düşüncelerinin aktığı mecra şüphesiz edebiyat olmuştur.¹³ “Üsküp’ün hasretiyle şiire daha ziyade dalmıştım” derken *Servet-i Fünun* çevresiyle teması vesilesiyle ilk edebiyat tecrübelerini edinmiştir (Yahya Kemal, 2015: 97-99). Bununla beraber Fransa’da bulunduğu süre zarfında Fransız edebiyatından oldukça etkilenmiştir. Lâkin bu etki, öykünmekten ziyade

¹³ Dünya edebiyatına ilişkin malumatlarının yanı sıra Türk Edebiyatına duyduğu merak ve ilgi 1916’da İstanbul Darülfünuna tarih müderrisi olarak girmesine yol açmış, Batı Edebiyat tarihinin yanında Türk Edebiyatı tarihi derslerini okutmuştur. Bu dönemlerde Türk Dili ve Edebiyatı üzerine *Peyam* gazetesinde Süleyman Nadi mahlasıyla yazılar kaleme alırken, şiirlerini ilk defa 1918 yılında *Yeni mecmuada* yayınlamıştır.

Türk edebiyatı ile Fransız edebiyatını mukayese etme ve her ikisindeki özgünlükleri, farklılıkları keşfetme temayülüne matuf olmuştur (Tanpınar, 2022: 22). Dolayısıyla Yahya Kemal için dil ve edebiyat, ait olduğu toplumun ruh ve sezgisinin, dahi içtenliğinin bir tezahürü olmuştur. Tanzimattan bu zamana maruz kaldığı dış etkiyle iflasın eşliğine gelen ve kendine ait hususiyetlerine yabancılaşmaya başlayan Türk edebiyatı için yeni bir soluk, Yahya Kemal'in başlıca kayguları arasında yer almıştır (Tanpınar, 2022: 23). Tanpınar'ın (2022), "köksüz şeyler daime yüzer, daima beyhude yere bir karşı sahil arar" (25) tabirinden mülhem, Yahya Kemal'in edebiyata dair asıl teklifi tarihî çizgiye dönmek olmuştur: Köklülük ve gelenek.¹⁴

Tanpınar'a (2022) göre Yahya Kemal, Türkçe'yi yeni bir iklim gibi keşfetmiş, şiire yeni bir istikamet vermişti. (31-32). Mamafih Yahya Kemal'in "Türkçe ağzımda annemin sütüdür" (Banarlı, 2012: 239) ifadesi bu istikametın hangi zamana ve zemine dayandığının ipuçlarını sunmaktadır. *Dergâh*, bu ipuçlarının bulunması açısından önem arz etmektedir. Yahya Kemal'in kendi devrinde açtığı zaman kapısı, geçmişi anlamayı, kökleri aramayı, bugünü muhasebe etmeyi ve geleceği tasavvur etmeyi bir arada barındırmıştır. O'nun edebiyata biçtiği rol, "millî bir duyuşun ve bilhassa Türkiye topraklarımdaki millî tekevvüne bağlanışın ve inanışın" izdüşümü olarak görülmüştür (Banarlı, 2012: 28).

3.2. Bugünün Muhasebesinde Geçmiş ve Kökler: "Eski Türkler ve Yeni Türkler"

Yahya Kemal'in (15 Nisan 1921) mecmuadaki ilk yazısı olan "Üç Tepe" bir manifesto niteliği taşımıştır (3). Yahya Kemal, kendi sihirli sözcüğünü, millî timsal olarak ifade ettiği Metris Tepe'de sembolleştirmiştir. Modern Türk düşüncesinde ve edebiyatında son elli yılından bu zamana Çamlıca ve Tepebaşı olarak iki tepenin bulunduğu zaviyelerinin hâkim olduğunu ifade edilen yazıda, Çamlıca Tepesini gelenekle-modernliğin ikileminde Tanzimat dönemiyle ilişkilendirirken, Tepebaşını gelenekten koparak Batılılaşma heves

¹⁴ Yahya Kemal'in bu teklifinde metodolojik çerçeveyi İskenderiyecilik belirlemiştir. Dolayısıyla Yunan ve Latin medeniyetinin keşfi gibi Türk edebiyatının da böyle bir keşfe ihtiyacı olduğunu düşünmüştür (Tanpınar, 2022: 25).

ve gayretlerinin burcu olarak addetmiştir. Yahya Kemal (15 Nisan 1921) “Batı medeniyetini kendimizden tiksinecek kadar ateşli bir ihtirasla sevmeseydik idrak edemezdik” cümlesinin devamında batılılaşma tehdidinin toplumsal hayatta yarattığı yabancılaşmanın altını çizmiştir (5).

Yahya Kemal, Üç Tepe'yle başladığı muhasebesine “Sade Bir Görüş” yazısıyla devam etmiştir (Yahya Kemal, 1 Mayıs 1921: 55-59). Bu bağlamda Türk edebiyatı üzerinden aslında toplumun yaşam tarzına, zevk ve estetiğine, dünyayı anlayış biçimine dair bir çıkarımda bulunmuştur. Yahya Kemal'in “Eski Türkler” ve “Yeni Türkler” tasnifi bu noktada yitirilen değerlerin neticesinde geçmişin özelemlerini ve geleceğin tasavvuruna ilişkin değerlendirmeleri içermektedir. Bugünün toplumunun çürüyen bir gövdeye benzetildiği yazıda, bu çürümenin sebebi ise teceddüd yani yenileşme hareketlerinde görülmüştür. Yahya Kemal bu hususu şu şekilde ifade etmiştir:

Türk şiiri kansız, cansız, dermansız, ihtiyardır, eski mazmunları darbimesel diye söyler, eski âhenleri mırıldanır, eski hisleri, eski kalıbından çıkarır, yeni kalıpta bir daha döker, sonra teceddüd dediğimiz senelelerine girince, o dermansız ruh bile çekilir, naaşı dökülmeye yüz tutar (Yahya Kemal, 1 Mayıs 1921: 55).

Edebiyat üzerinden yapılan bu değerlendirme, yazının devamında toplum hayatında ve değerlerinde yaşanan değişimin yarattığı travmalardan bahisle kök arayışının kapılarını aralamıştır: Eski Türkler. Eski Türkler anlatısında kılığı, kıyafetiyle, düşünüş ve yaşayışıyla, zevk ve estetiğiyle kendi has değerlere sahip olan toplum, bu değerleri imar ve inşa ettiği mekanlarda ruhuna uygun bir şekilde yaşamış ve yaşatmıştır. Zira Yahya Kemal'e göre Boğaziçi yalıları, Rumeli ve Anadolu konaklarından Osmanlı mülkünün bütün diyarlarında bu değerler, musiki, mimari ve edebiyat türleriyle asırlarca varlığını sürdürmüştür. Öyle ki İstanbul'daki Divan edebiyatının kendine ait üslup ve usulü ne kadar Eski Türklerle aitse, Anadolu köylerinin destanları, koşmaları ve semileri de o derece bu ruhun kuşatıcı çatısı altında barınmıştır (Yahya Kemal, 1 Mayıs 1921: 56).

Lakin son asırda yeni düşüncenin, yeni hissedişin ve bunların yeni ifade ediş tarzının toplumu canlı yaşayan bir cemiyetten göçmüş ve enkaz altında kalmış bir heyete dönüştürmüştür. Nitekim Yahya Kemal (1 Mayıs 1921), Türk düşüncesine ve yaşantısına giren bu yeniliği “Yeni Türkler” tahliliyle birleştirmiştir:

Eski müesseseler birer birer yıkıldıktan sonra yavaş yavaş soyunduk, eski kisvemizi attık, destarın yerine başka bir serpuş, pabucun yerine başka bir çarşının ayakkabısını, bol esvap yerine başka bir makastan çıkan dar bir esvap giydik, Türk çarşısı söndü, bütün bu değişikliğin sililesi saymakla biter tükenir mi? Tepeden trnağa, içimizden dışımıza kadar muttasıl değiştik. Buna, hayat manasını ima eden bir kelimeyle, teceddüd diyorduk. Halbuki bir heyetin ölümüydü! (57).

Yahya Kemal’in “zaman kapısından” yazdığı bu ifadeler geçmişe dair özlem, hayıflanma ve kayboluşu seslendirirken; atıye doğru eleştiriye, karamsarlığa ve ölü bir toplum ruhuna delalet etmektedir denilebilir. Mamafih yitirilen bu değerler, toplumda duygu ve hissedişin de eleştirel dönüşümüne işaret etmektedir. Yahya Kemal’e (1 Mayıs 1921) göre, Yeni Türkler, alafangalık serüveninin neticesinde “sevmiyor iğreniyor, hayran olmuyor tiksiniyor, zevk almıyor eğleniyor, aşkın manası alakada, hayatın manasını nefsin bütün arzularını teskin etmede” bulmuştur (58).

Bu noktada “Eski Türklerin manevi bir hayatı varken bir edebiyatı vardı. Yeni Türklerin ancak manevi bir hayatı olursa edebiyatı olur” sözüyle Yahya Kemal, bir restorasyon önermiştir. Bunu teceddüd kapsamında değil hakiki manada terakkiye yönelişle ifade etmiştir. Dolayısıyla Yahya Kemal’in ileriye doğru hareketi, tabiata ve halka dönüş, kendi kabından rahatsız olmayan bir nesle yönelik bir çağrıya bürünmüştür (Yahya Kemal, 1 Mayıs 1921: 59). Zira “Bu devir bir taraftan ağrılarıyla, sızılılarıyla, acılarıyla, ölümleriyle, matemleriyle, hasretleriyle, bir taraftan atılışlarıyla, isyanlarıyla, ümitleriyle, emelleriyle, harikalarıyla o kadar feyyaz bir devirdir” diyerek geleceğe dair olumlu bir çerçeve çizen Yahya Kemal, hemen akabinde devrin feyzini geçmişin başarı hikayesinden kalan mirasa dayandırmıştır:

Büyük millet şerefli zamanlarında lisanını Yunus Emre ve Süleyman Çelebi gibi, Fuzûlî ve Bâkî gibi Nef’î ve Nedim gibi, saz şairleri gibi öz

oğullarına emanet etmiştir; onlardan Allah'ın büyüklüğünü, Peygamberinin vasıflarını, kahramanlarının menkabelerini, âşıklarının elemlelerini, gençlerinin hevâ vü heveslerini, ihtiyarlarının düşüncelerini asırlarca dinledi. (Yahya Kemal, 16 Mayıs 1921: 113).

“Kalple dil” yazısında Türk asırlarının altın çağlarını biyografik hafızada kayda geçiren şair ve ediplere atfen Yahya Kemal, bu mirasın manevi yükümlülüğünü, Kanunî Sultan Süleyman'ın vefatı üzerine Bâkî'nin yazdığı mersiye üzerinden dile getirmiştir. Bu noktada Yahya Kemal'in edebiyata yüklediği anlam zaman kapısında “anımsamanın ve farkındalığın” bir izdüşümünü teşkil etmiştir. Mamafih yazısında ifade ettiği “Bugün bizde eksik olan ne edebiyatın ruhu ne de hüneridir. Böyle bir şairdir.” (Yahya Kemal, 16 Mayıs 1921: 115) ibaresi, Türk hafızasının ve geleneğinin taşıyıcısı, geleceğe aktarıcısı olmak açısından bugünün kalemlerine bir mesaj içermektedir.¹⁵

Yahya Kemal, edebiyat üzerinden verdiği bu mesajı “Acıların Tadı” yazısında daha belirgin kılmıştır. Tarihin müesses milletlerinden biri olarak tanımladığı Türk Milleti'nin zevk ve estetiğinin ön plana çıkarıldığı yazıda, Türk zaikasının bugünlerde yaşadığı tatsız ve lezzetsiz durumun sebebi dışarıya duyulan özentide aranmıştır. Bu noktada Rus Edebiyatçısı Dostoyevski'nin eseri¹⁶ ve Pierre Loti'nin “Bir Sipahinin Serencâmı” romanı ile Türk edebiyatının zevk ve estetiği, usul ve üslubu kıyaslanmıştır. Yahya Kemal'in kıyasta baz aldığı fikir, Türk yazar çizerlerinin kendi edebiyat türlerinden ve tekniğinden koptuğu sürece kendi zevk ve estetiğine uzaklaşması temasına dayanmıştır. Bu bağlamda Türk toplumunun içinde bulunduğu buhranlı sürece yönelik pek çok yazıların ve şiirlerin yazıldığını ifade eden Yahya Kemal, bu yazıların toplumun his ve ızdıraplarını dile getiremediğini şu sözlerle ifade etmiştir:

...son zamanlarda vatana, millete, ağırlarımıza dair yazılan manzumeler, sahifeler adetçe havaî mevzulara dair yazılanları geçer. Şairlerimiz

¹⁵ Nitekim Yahya Kemal'in *Dergâh* mecmuasında basılmayan “Süleymaniye'de Bayram Sabahı” adlı şiiri, geçmişin mirasını ve geleneğin belirgin renklerini taşıyan bir kurguya dayanmıştır.

¹⁶ Yahya Kemal, Dostoyevski'ye ait eseri “siyah kitap” olarak tanımlamıştır. Kitabın adını vermese de yazısında temas ettiği içerikten kitabın “Kumarbaz” olduğu tahmin edilmektedir.

ıstıraplarımızı bir üzüm gibi pek iyi tadıyorlar, yalnız o üzümünden şarabı çıkaramıyorlar; ıstıraplarımızı, onun için eskilerin aşkla şevki tattıkları gibi, tadamıyoruz! (Yahya Kemal, 1 Haziran 1921:174).

Yahya Kemal, Türk zaikasında ortaya çıkan bu arızayı kendine edebiyat geleneğinden uzaklaşmaya bağlamakla birlikte Türk Milletinin yaşadığı acılara ve dramalara tercüman olamamanın gerekçesini “Zaikamızı başka bir âlemin şairleri terbiye ettiler” sözüyle açıklamıştır (Yahya Kemal, 1 Haziran 1921: 175).

Yahya Kemal, “Esir Jeminüs ve Altör Şehri” yazısında yeni Türklerin manevi yol haritasını çizmeye çalışmıştır. Bu güzergâh, köklere dayanan bir gelecek tasavvurunu ihtiva etmektedir. “Dün bir başıma Boğaziçi tepelerinde gezerken, nereden nereye, çocukluğumda okuduğum küçük bir manzumenin kahramanı Esir Jeminüs’ü hatırladım” (Yahya Kemal, 20 Haziran 1921: 235) cümleleriyle başlayan yazısında, Yahya Kemal, Altör şehrinin esareti ile mütareke yılları arasında analoji kurmuştur. Yahya Kemal kurduğu bu analogiyle içinde yaşadığı toplum ile kendi kaderini özdeşleştirdiğini gösterdiği gibi, hikâyenin sonunda Esir Jeminüs’ü hürriyete kavuşturan Guillaume Tell’e atfen yarının Türk çocuklarının da içinde bulunduğu esaretten kurtularak hürriyetini, Kafkas Dağlarında, Dumlupınar’da Anadolu’nun dört bir tarafında haykıracağını ifade etmiştir (Yahya Kemal, 20 Haziran 1921: 238). Türk toplumunun yakında bu zafere ulaşacağı belirtilen yazıda “Artık her bir köy bir Altör şehridir” ibaresi göze çarpan bir diğer unsur oluşturmaktadır. Bu unsur Yahya Kemal’in sözlerinde Mustafa Kemal ve arkadaşlarının verdiği mücadeleyle şu şekilde pekiştirilmiştir:

Biz bu büyük vak’a ya pek yakınız da inanamıyoruz. Yarın bu vak’a kutsi bir efsane olunca herkes Mustafa Kemal’i ve arkadaşlarını bir reis ve birer mücahit olmaktan fark görecektir; çünkü yalnız efsanelerde iman tilsımı vardır, bizim nesil hürriyeti bir mevhûme gibi özlüyordu. Yarının Türk çocukları hürriyetin toprağında doğup büyüyecek! Ah anne Anadolu! Ne kanlı ve ne büyük nasibin varmış! (Yahya Kemal, 20 Haziran 1921: 239).

Yahya Kemal’in geleceğe dair bu ümidi “Gezinti” yazısında derinleşmiştir (Yahya Kemal, 5 Temmuz 1921: 297). Yahya Kemal bu yazısında okuyucusuna, Türk tarihinde bir hafıza durağı açarak Anadolu Hisarından seslenmiştir. Yazıda Anadolu Hisarı’nın tarihî

yaşanmışlıkları, kültürel zenginlikleri ve mimari niteliklerinin dayandığı ruh işlenirken, bu ruhun yeniden ihyasına dikkat çekilmiştir (Yahya Kemal, 5 Temmuz 1921: 298-301).

Yahya Kemal'in eski Türkler üzerinden başlattığı kök arayışı, yeni Türklerin muhasebesi ve eskinin ihyası bağlamında geleceğe dair bir ufku içermektedir. Elbette ki romantizmin coşkulu ve abartılı dil ve üslubu, Yahya Kemal'in geçmiş değerlendirmelerine ve bugünün muhasebesine yansımıştır. Bununla beraber Anadolu'da başlayan Milli Mücadele, geleceğin yeniden ihyasında ümit ve ışık kaynağı olmuştur.

3.3. Kayıp Toprakların İzinde: Balkan Seyahati

Yahya Kemal'in zamanın kapısından temaşa ettiği ve muhasebesini yaptığı yazı serisi Balkan seyahatine ilişkindir. Bu seyahatinin ana sebebinin Anadolu'da Yunan ordusunun ilerleyişine istinaden Yahya Kemal'in İstanbul'da tutuklanma korkusu olduğu mecmuanın Mesul Müdürü Mustafa Nihat Özön tarafından iddia edilmiştir.¹⁷ Buna mukabil Yahya Kemal'in Balkan seyahati, kök arayışının mekânsal izdüşümü olarak ifade edilebilir. Nitekim "Balkan'a Seyahat" yazısı "Bir Türk gönlünde nehir varsa Tuna'dır, dağ varsa Balkan'dır" cümlesiyle başlarken, Balkan coğrafyasının Türk hafızasının ve kimliğinin vazgeçilmez unsuru olduğuna ilişkin keskin ifadelerle devam etmektedir:

Zanneder misiniz ki bu hasret yalnız Rumeli'nin çocuklarının yüreğindedir? Rumeli toprağına ömründe ayak basmamış bir Diyabekirli Türk de aynı hasretle bu türküyü söylemiyor mu? (Yahya Kemal, 5 Kasım 1921: 67).

Balkanlarda Türk hafızasının izlerini süren Yahya Kemal, esasında taze bir yaranın yüreklerde bıraktığı acıyı da okuyucularına hissettirmeye çalışmaktadır. Bu acı, kaybedilmiş ve kaybedilirken derin travmaları barındıran bir hikâyenin de yeniden hatırlanması olmuştur:

Türklük Avrupa'ya doğru cezr ü meddi biten bir deniz gibi o dağlardan çekilmiş, lâkin tuzunu bırakmış. Bütün o toprak Türklük kokuyor. Bu

¹⁷ Mustafa Nihat Özön'ün bu husustaki ifadeleri için bkz. (Tekin ve İzgöer, 2014: XLI).

tuz Bulgar vatanının toprağında mı kalmamış? Kanında mı? Meşrebinde mi? Yaşayışında mı? Giyinişinde mi? Duyup düşüncesinde mi? Oturup kalkışında mı? Lisanında mı? Lisanının sarfında ve nahvinde mi kalmamış? Daha nelerinde yâ Râbbi? O toprakta gezdiğim müddetçe hep bunu hissettim (Yahya Kemal, 5 Kasım 1921: 67).

Bu cümlelerle birlikte Bulgar egemenliğindeki Balkan topraklarında Sultan I. Murat devrinden itibaren Türk hafızasındaki fotoğrafını çeken Yahya Kemal, Balkanların Osmanlı'dan nasıl koparıldığına ilişkin tarihsel sürece yer vermiş, yazısının devamında Türk halkı ile Bulgar halkı arasında samimi ilişkilerin hâlâ muhafaza edildiğini ifade etmiştir (Yahya Kemal, 5 Kasım 1921: 70-75). Bu ifade aynı zamanda Balkanlarda yaşayan toplulukların paylaşımları ortak hafızaya ve yaşama dikkat çekme gayretinin de göstergesi olabilir.

Yahya Kemal gezisi esnasında Bulgarların millî şairi İvan Vazov'un ani ölümüyle ilgili gözlemlerini de dile getirmiştir. Vazov'un cenazesine katılan Türk heyetinden bir kişinin "Bizde yazık ki böyle büyük bir şair yetişmedi" sözü üzerine Türklerin kendi değerlerine yabancılaşmasını hayıflanarak şu şekilde ifade etmiştir:

Fuzûlî'yi, Bâkî'yi, Nef'î'yi, Nedim'i, Galib'i, Hâmid'i Vazov'a göre Himalaya tepelerini düşündüm. O Türk'ün yüzüne baktım, sordum. Cehalet gözüme esaretten bin kat fecî göründü. Maamafih bu Türk'ün hakkı vardı; bizim o yüksek şairlerimiz ona göre bir muamma idiler, bir başka lisan tekellüm etmişler, bu dağlara göre bir ova olan Vazov, şiirlerini köylülere, çobanlara, neferlere söylemiş (Yahya Kemal, 5 Kasım 1921: 78)

Yahya Kemal, bir sonraki yazısının başlığını "Karanlıkta Uyanan Biri" olarak atarken kayıp toprakların izini Üsküp'te sürmeye devam etmiştir. Osmanlı egemenliğinden çıktığı ana kadar Sultan II. Murat devrinin hafızasını canlı bir şekilde sürdürmeye devam ettiğini söylediği Üsküp'te geçmişin mistik ve uhrevi havasını yakalamaya çalışmıştır:

Bu şehir Fatih devrinin ruhanî bir mezarlığıydı. Her köşesinde bir evliya yatardı. Halkı rivayet ederdi ki ya Bağdat'ta bir evliya fazla imiş yahut da Üsküp'te; ulemâ henüz bu bahsi halledememiş. Lakin Üsküp'ün evliyaları hep cengaverdiler. Türbelerin duvarlarında bir insanın taşıyamayacağı kadar ağır ve büyük paslı kılıçlar; kalkanlar, zincirler asılı durdu. (Yahya Kemal, 20 Kasım 1921: 130).

Üsküp'ün Türk ruhuna ve hafızasına dair derin izleri efsanelere dayalı örneklerle anlatan Yahya Kemal, bir parantez de Tanzimat dönemine açmıştır. Tanzimatın, Osmanlı kültür ve medeniyet dünyasındaki paradigmatik değişimini, "Tanzimat bu şehrin yanına bir hükümet konağı kurmuş, lakin ahlakına, seciyesine, zihnine nüfuz edememiştir" cümleleriyle olumsuz bir şekilde burada da yansıtmıştır (Yahya Kemal, 20 Kasım 1921: 130). Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hakimiyetini yitirilmesinde milliyetçilik hareketlerine dikkat çekilen yazıda, özellikle Rusya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluklarının Balkanlar'daki gayrimüslim milliyetçiliklerin beslenmesinde rolü de vurgulanmıştır. Bununla beraber Yahya Kemal, yitirilen toprakların kendi içinde yarattığı derin izleri, Türk toplumunun hislerine tahvil etmek istercesine Rumeli'nin kopuşunu şu şekilde izah etmiştir: "Rumeli faciasından sonra Türk Devletinin çekilişine yâr ağladı, hatta zaman zaman ağyâr da teessüf ediyor; bunları hep biliyoruz." (Yahya Kemal, 20 Kasım 1921: 131-132).

Yahya Kemal, Türk idaresinin Balkanları bir arada tutan, barış ve huzur içinde kaynaştıran asli bir unsur olduğunu ifade etmiştir. Bu noktada Türklüğe yüklediği anlamla diğer etnik gruplar arasında hiyerarşik bir düzen oluşturmuştur. Ona göre; "Arnavut'u, Çerkez'i, Kürt'ü, hâkim ve metin bir millet kitlesi eden Türk mayası olup", bu vazife Türklere Tanrı tarafından bahşedilmiştir (Yahya Kemal, 20 Kasım 1921: 132). Yahya Kemal'in bu hiyerarşik bakışı, milletler arasında kurduğu ontolojik üstünlükten ziyade daha çok Türklerin bıraktığı kültür ve medeniyet izlerinin, idare usullerinin izdüşümünü teşkil etmiştir denilebilir. Mamafih Balkan seyahatlerindeki temel vurgu da bunu ihtiva etmektedir. Balkanlarda asırlara dayanan Türk idaresinin, Balkanların hem maddi hem de manevi olarak mamur edilmesinde büyük katkı sunduğundan hareketle Yahya Kemal'in geçmiş özlemi, bugünün muhasebesinde hayıflanmaya ve kendi hakikat arayışında bir gerçekliğe tekabül etmektedir. Zira O'na göre Türk toplumunun tarih sahnesindeki rolü ve konumu, bugün daha iyi anlaşılmalıdır. Dolayısıyla Türk idaresine yüklendiği hamilik rolü, Türklüğün kültür ve medeniyet sahasında bıraktığı izlerden mülhemdir. Yahya Kemal'in (20 Kasım 1921) "On

üç senede Türk'ün büyük bir millet olduğunu anladık, zaman geçtikçe daha ziyade anlayacağız zannediyorum. Uyandık, lakin karanlıkta uyandık" (132) sözü Balkan seyahatlerinin kendi zaviyesinden özeti mahiyetindedir denilebilir.¹⁸

3.4. Edebiyatın Dili ve Ruhu

Yahya Kemal mecmuanın 18. cildinden itibaren musâhabelelerini Türk dili ve edebiyatının şekli gelenekleri üzerine yazmıştır. Bu çerçevede Türk düşüncesinin zevk ve estetik anlayışının bir röntgenini çekmiş, Batı medeniyeti telakkisinin dilde ve şiirde yarattığı tahribatı ortaya koymaya çalışmıştır. Yahya Kemal, diğer yazılarında olduğu gibi zamanın rafine edici vasıtasıyla geleneğin birikim ve tecrübelerinde restorasyona gitmiştir. Edebiyatın ruhunun asırların birikimiyle kendi tekniğini ve metodunu yarattığını düşünmüş ve bu düşünce zemininde Türk ruhunun, zevk ve estetiğinin korunması için Türk edebiyatının korunması gerektiğini; Türk edebiyatının da korunması için geleneksel edebiyatın da tedrici bir şekilde değişmesi esasını vurgulamıştır. Dolayısıyla kaba taklit ile gelenek taassubu arasında yeni bir yol açmaya çalışmıştır. Bu yolun edebiyat tekniği açısından incelenmesi çalışmanın kapsamı içerisinde değildir. Lakin Yahya Kemal'in edebiyatın dili ve ruhu noktasında söylemek istedikleri, romantizmin izdüşümü şeklinde okunabilir. Zira "Kafiye" adlı yazısına Batıcıların Türk şiirine alaycı bakışını eleştirerek başlar. Türk şiirinde kafiyeyi, henüz mağarasından çıkamamış ve yeni dünyaya açılmamış insana benzeten batıcı düşünürlerle karşı Yahya Kemal'in birinci itirazı her edebiyatın kendine ait özellikleri ve özgünlüğü yönünde olmuştur (Yahya Kemal, 5 Ocak 1922: 379). Bu özgünlük millî edebiyatın kaderi olarak şu şekilde telakki edilmiştir:

Şiirlerinde kafiye olmayan milletleri bir tarafa bırakıyorum, çünkü onların kafiye bedel daha müşkül kayıtları vardır; bir hakikattir ki şiir-

¹⁸ Yahya Kemal'in düşünce dünyasında Balkanların izleri sonradan derlenen hatıratında ve Millî Mücadele yazılarını içeren Eğil Dağlar eserinde de görülmektedir. Özellikle "Son Kafilenin Düşündürdükleri" adlı yazısı, Cumhuriyet döneminde Türk-Yunan mübadelesine dair Balkanlardaki kopuştan duyduğu hüznün ve kederini göstermesi bakımından dikkat çekicidir (Yahya Kemal, 1970: 331-334).

leri kafiyeli olarak tecelli eden milletlerin çoğu, bu son terakki asırlarında kafiyelerini önce sadeleştirdiler, sonra az çok bozdular, daha sonra atmaya kalkıştılar, fakat bir türlü başlarından atamadılar ((Yahya Kemal, 5 Ocak 1922: 380).

Yahya Kemal, bu soruna eski Türk edebiyatının koşma, varsağı, destan formu ile Divan edebiyatının kafiyesindeki melodik ritmin karışımı şeklinde yeni bir formla cevap vermeye çalışmıştır. Bu bağlamda Türk şiirinin geleneksel yapısının bozulmasının, Türk düşüncesinin ve estetiğinin de bozulması anlamına geleceğini “İki kafiyeyi bir araya doğru dürüst getiremeyen bir insan hislerini teganni edemez. Zira şiir musikinin hemşiresidir” şeklinde izah etmiştir (Yahya Kemal, 5 Ocak 1922: 384). Geleneksel Türk edebiyatının merkezine oturttuğu şiirdeki eski-yeni ayrımını “Vezinler 1 ve 2” yazılarında daha çok şiirin teknik ve şekli esasları üzerinden açıklayan Yahya Kemal, Türk edebiyatına eski-yeni tefrikasının sokulmasına ise şiddetle karşı çıkmış ve Servet-i Fünûn akımını bu bağlamda eleştiriye tabi tutmuştur (Yahya Kemal, 5 Şubat 1922: 441-447; Yahya Kemal, 20 Mart 1922: 629-632). Yazısında Türk şiirindeki şekli tartışmaları “On sene evvele kadar Türk zevkinde böyle bir ihtilaf yoktu: aruz ve hece iki kardeş nehir, Fırat ve Dicle gibi yan yana akıyorlar, sonra birbirine kavuşuyorlar, milletin hafızası olan ummana karışıyorlardı” (Yahya Kemal, 5 Şubat 1922: 441-442) cümleleriyle sonlandırmaya çalışırken, ahenk ve insicamın, dahi ruh ve estetiğin şekli esaslarda değil esaslara şekil veren ellerde olduğunu serdetmiştir (Yahya Kemal, 5 Şubat 1922: 445). Ayrıca Türk edebiyatı Fars, Arap tekniği ile Orta Asya’dan tevarüs eden tekniği kendi his dünyasına göre yoğurmuş ve yeni bir kalıba dökmüştür (Yahya Kemal, 5 Şubat 1922: 442; Yahya Kemal, 20 Mart 1922: 630).

Yahya Kemal toplumun ruhunu, zevk ve estetiğini yansıtan edebiyat şekillerindeki tartışmaları yersiz bulmasına mukabil Türk dilinde restorasyon önermiştir. Maarif Nazırlığının Türkçe’nin imlâ kaidelerini tartışmak amacıyla yaptığı davet üzerine katıldığı toplantıdaki izlenimlerini aktardığı “İmlâya Dair Güft ü Gü” yazısında Arap ve Fars kökenli kelimelerin Türk dilinde yarattığı imlâ krizine dair dilde kökünden koparak yenileşme hareketlerini benimsemiş ve “Bizim kafamız yeni bir elifbâ ile yeni bir imla vücuda getirmeye hazır mıdır?” sorusuna şu şekilde cevap vermiştir:

Lisanı baltayla yarar gibi bir imlası olan Abdullah Cevdet, bataraktan gibi kelimeler yazıyor, bizim kulağımıza bu kelimeler, saldıran bir gergedan, şaha kalkmış bir deniz aygırı gibi bağıyor. Acaba neden? Bu muharririn bizim zevkimizi aşırı derecede bir imlâ ile tahriş ettiğini söylersek, nice kelimelerin yeni imlâsında bizim cür'et ettiğimiz nice değişiklikler acaba bizde eskilerin zevkini aynı şiddetle tahriş etmiyor mu? (Yahya Kemal, 5 Ocak 1922: 322).

Yahya Kemal, bu hususta eski imlânın tastamam kullanılmasına yönelik de şerh koyarak iki uç görüşü reddetmiştir. Lakin Türk dilinin ıslahı konusunda yenilikçilerin yarım ve eksik ıslahat tedbirleriyle hareket etmesi ve her yeniliğin, içeriği/manayı tahrip eden bir hamleye matuf olması sebebiyle tarafını eski imlanın restorasyonundan yana koymuştur ve Türk diline dair yenileşme hareketlerine olan güvensizliğini şu şekilde ifade etmiştir: “İmlamız lisanımız düzelince, lisanımız da kafamız düzelince düzelecek” (Yahya Kemal, 5 Ocak 1922: 321-322). Bununla beraber “Bugünkü Türkçe-I” adlı yazısında Türkçe'nin yazım ve ifade gücünün arttırılması için mevcut alfabenin güncellenerek yeni harflerin eklenmesi gerektiğini ifade etmiştir (Yahya Kemal, 20 Mayıs 1922: 122).

Yahya Kemal Türk dili ve edebiyatına ilişkin modernleşme tartışmalarının yapıldığı dönemde “Lisana Dair Güft ü Gü” yazısı kritik bir muhasebeyi içermiştir. Devrimin nabzının attığı Paris'te, Luxembourg müzesindeki kadın heykeli altında yazan “Tabiat fen karşısında soyunurken” yazısına atfen Türk dilinin son durumuna ilişkin yaptığı tespit, dil ve edebiyat meselesini özetler nitelik taşımıştır. Yahya Kemal (20 Nisan 1922), “Bu heykeli sevmezdim, çünkü insan güzelliğinde değil, bilakis heykel güzelliğinde ve şairaneydi” diyerek esasında tavrını maddeden değil ruhtan yana koymuştur (3). Nitekim Hamdullah Suphi Bey'in “Çıplak Türkçe” sözünden mülhem yaşadıkları devirde yeni dil ve edebiyatın Türkçe'nin yalın güzelliklerini ortaya çıkardığını söylerken, esasında bunun heykel hüviyetinde olduğunu ve ruhunun olmadığını belirtmiştir denilebilir. Zira Yahya Kemal'in (20 Nisan 1922), “Lisanda seleflerin Acem zevkından şikâyet ediyorduk. Fakat bizim nesil lisanında da Frenk zevkından şikâyetler başladı” (4) sözlerinden Türkçe'nin çağa uydurulurken ruhundan koparıldığı çıkarımı

yapılabilir. Ayrıca Batılı eserlerin Türkçeye çevrilirken dilin kullandığı akıcılığa dikkatleri celbederken, “En iyi Türkçeyi bu romanların mütercimleri mi yazıyor demeli?” sorusuyla edebiyatçıların özgünlük sorununa dikkat çekmiştir (Yahya Kemal, 20 Nisan 1922: 4).

SONUÇ

“Ne harabiyim ne harabatıyım
Kökü mazide olan atiyim.”

Yahya Kemal, *Dergâh*'ta kültür, edebiyat ve tarih alanlarında yaptığı musâhabereleri, yukarıda kendisine ait olan dizelerinden mülhem geçmişin izleriyle bugünden geleceğe tutulan bir projeksiyon mahiyeti taşımaktadır. Yahya Kemal için mazinin izlerini sürmek, müfrit ve iflah olmayan geçmiş saplantısından ziyade, bugünün muhasebesi ve geleceğin geçmişin izleriyle inşa edilmesidir.

Çalışmanın başında da ifade edildiği üzere *Dergâh* mecmuasında kaleme aldığı yazıları, Yahya Kemal'in kaynak ve kök arayışıdır. Bu bağlamda yazılarından çıkarılacak en önemli sonuçlardan birincisi onun köklülük ya da köklü olma hissidir. Zira Yahya Kemal'in kayıp cennet arayışı, Türk toplumunun kaybetmekle yüz yüze kaldığı yurdunu, kültürünü, özünü ve geleneklerini yeniden keşfetme istikametine matuftur. Geçmiş ile gelecek arasında açtığı zaman kapısı, bu amaca ve niyete mütercim bir metaforiğe dayanmaktadır. Mamafih zaman kapısı, Yahya Kemal için kaybedilen değerlere açılan bir kapı, köklere giden yolun başlangıcıdır. Mazinin izlerini sürmesi ve köklülük arayışı, kendi döneminin buhranlı atmosferi nazarı dikkate alındığında karanlıktan çıkarak aydınlığa kavuşmanın, fırtınalı bir havada gemiyi güvenli limanlara taşıyacak fenerleri fark etmenin de duygusal ve sezgisel izdüşümünü teşkil etmektedir. Bununla bağlantılı olarak Yahya Kemal, mecmuada siyasî yazılara yer vermemiştir. Siyasete olan mesafesi edebî kişiliğinin yanı sıra yaşadığı dönemde siyasetin kaotik ve öngörülmez durumuyla ilgilidir. Bu noktada Yahya Kemal, kültürel bir romantiktir.

Yahya Kemal'in geçmişe dair yaklaşımı onarıcıdır. Zarar görmüş köklerin onarılması/tedavi edilmesi, gövde ve dalların yeniden beslenmesi, zararlı maddelerin köklerden ve gövdeden atılması, Yahya Kemal'in mecmua musâhabelerinin bir diğer sonucudur. Osmanlı modernleşmesinin yarattığı toplumsal ve kültürel tahribata dikkatleri çeken Yahya Kemal; eski-yeni, alaturka-alaf-ranga, gelenek-modern geriliminde tarafını geçmişin birikim ve tecrübelerinden yana koyarken, yaşadığı dönemin yeni yöntemlerine de kayıtsız kalmamıştır. Onun korumaya aldığı ve ön plana çıkardığı unsur, geçmişin ruhunun korunması ve yeni metotlarla bugüne aktarılması şeklindedir. Diğer bir tabirle Yahya Kemal, elbisenin bedene uydurulmasına, ruhun zevk ve estetiğine göre elbisenin seçilmesine özen göstermiştir.

Yahya Kemal onarıcı romantizmin saflarında yer alırken açtığı zaman kapısında bir altın çağ nostaljisi yaşamıştır. Bu nostalji ve özlem ne Türklerin Orta Asya köklerine ne de İslamî görüşteki Asr-ı Saadet dönemine dayanır. Yahya Kemal'in altın çağı ve zamanın restorasyonunda baz aldığı dönem, Türklerin Anadolu'da ve Balkanlar'da yarattığı maddi ve maddi olmayan medeniyettir ve o dönemlerin izlerini taşıyan kültürel ve toplumsal hayattır. Köklülük hissini besleyen ruh, estetik ve edebî zevkler bu çağın birikim ve tecrübelerine müstenittir.

KAYNAKÇA

- Aksakal, H. (2015). *Politik Romantizm ve Modernite Eleştirileri*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Arık, E. (2011). *Türk Milliyetçiliğinde Spiritüalist Yaklaşım: Dergâh Dergisi (1921-1923)*. Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Atay, O. (1996). *Tutunamayanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aykaç, B. ve Durgun, Ş. (2018). "The Changing Political Discourse of the Islamist Movement in Turkey". *Arab Studies Quarterly*, 40 (2), ss. 155-174.
- Banarlı, N. S. (2012). *Bir Dağdan Bir Dağa*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

- Beiser, F. C. (2021). *Aydınlanma, Devrim ve Romantizm*. Çev. A. Önal. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bilgin, N. (2006). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Dellaloğlu, B. F. (2010). *Romantik Muamma*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Dergâh Mecmuası, (2014). Haz. A. Tekin ve A. Z. İzgöer, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Dickens, C. (2009). *Zor Zamanlar*. Çev. F. Elioğlu. İstanbul: Oda Yayınları.
- Erduran, G. Y. ve Kayıcı, H. (2018). "Edirne Mektuplarının Metin Madenciliği Analizi". VIII. *International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress*. 108-113. Ed. Dimitar Kirilov Dimitrov, Dimitar Nikoloski, Rasim Yılmaz. Plovdiv: İbaness
- Ersanlı, B. (2013). *İktidar ve Tarih*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ficthe, J. G. (1922). *Adresses To The German Nation*. Çev. R. F. Jones and G. H. Turnbull. Chicago & London: The Open Court Publishing.
- Gökalp, Z. (1976). *Türkleşme İslamlaşmak Muasırlaşmak*. Haz. İ. Kutluk. Ankara: Devlet Kitapları.
- Hamid Sadi. (15 Nisan 1921). "Sakarya". *Dergâh Mecmua*. 1 (1): 34-35. Haz. A. Tekin ve A. Z. İzgöer, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Halide Edip. (15 Nisan 1921). "Efenin Hikayesi". *Dergâh Mecmua*. 1 (1): 44-48. Haz. A. Tekin ve A. Z. İzgöer, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Herder, J. G. (2011). "Dilin Kökeni Üzerine". Der. G. Aytaç. *Klasik Alman Dil Felsefesi Metinler*. Çev. G. Aytaç. Ankara: Phoenix Yayınları.
- İsmail Hakkı. (15 Nisan 1921). "Kerbela'ya Giden Derviş." *Dergâh Mecmua*. 1 (1): 7-8. Haz. A. Tekin ve A. Z. İzgöer, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

- Karadişoğulları, E. (1995). *Dergâh Mecmuası: İnceleme-Firhist-Metin*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Karpat, K. (2017). *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Löwy M. ve Sayre R. (2016). *İsyân ve Melankoli: Moderniteye Karşı Romantizm*. Çev. I. Ergüden. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Motly, A. J. (2001). *Encyclopedia of Nationalism-2*. London & California: Academic Press.
- Novalis. (2006). *Geceye Övgüler*. Çev. A. Cemal. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kara, Ö. Ö. (2017). "Dergâh ve Rübâb Dergilerindeki Dil ve Edebiyat Yazıları Üzerine Bir İnceleme". *Bartın Üniversitesi Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*. 4 (2): 144-164.
- Safranski, R. (2013). *Romantik: Bir Alman Sorunsalı*. Çev. A. Nalbant. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Schmitt, C. (2017). *Political Romanticism*. Trans. G. Oakes. New York & London: Routledge.
- Schwab, G. (1968). *Alman Halk Efsaneleri*. Çev. N. Selen. İstanbul: M.E.B. Devlet Kitapları.
- Tanpınar, A. H. (2022). *Yahya Kemal*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tekeli, İ. (2007). "Türkiye'de Siyasal Düşüncenin Gelişimi Konusunda Bir Üst Anlatı". *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*. 19-42. Ed. T. Bora ve M. Gültekingil. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tercan, M. I. (2009). *Millî Mücadele Döneminde Anadoluculuk Hareketi ve Dergâh Mecmuası*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Toker, N. ve Tekin S. (2007). "Batıcı Siyasî Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri: Kamusuz Cumhuriyetten Kamusuz Demokrasiye". *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Modernleşme ve*

Baticılık. 82-106. Ed. T. Bora ve M. Gültekingil. İstanbul: İletişim Yayınları.

Uçman, A. "Dergâh". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (9): 172-174. (Erişim Adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/dergah--dergi>, 3 Eylül 2022).

Uslucan, F. (1995). *Dergâh Mecmuası Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Yahya Kemal. (15 Nisan 1921). "Üç Tepe". *Dergâh Mecmuası*. 1 (1): 3-6. Haz. A. Tekin ve A. Z. İzgöer, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Yahya Kemal. (1 Mayıs 1921). "Sade Bir Görüş". *Dergâh Mecmuası*. 1 (2): 55-59. Haz. A. Tekin ve A. Z. İzgöer, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Yahya Kemal. (15 Mayıs 1921). "Kalple Dil". *Dergâh Mecmuası*. 1 (3): 113-115. Haz. A. Tekin ve A. Z. İzgöer, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Yahya Kemal. (1 Haziran 1921). "Acıların Tadı". *Dergâh Mecmuası*. 1 (4): 173-175. Haz. A. Tekin ve A. Z. İzgöer, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Yahya Kemal. (20 Haziran 1921). "Esir Jeminüs ve Altör Şehri". *Dergâh Mecmuası*. 1 (5): 235-239. Haz. A. Tekin ve A. Z. İzgöer, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Yahya Kemal. (5 Temmuz 1921). "Gezinti". *Dergâh Mecmuası*. 1 (6): 297-301. Haz. A. Tekin ve A. Z. İzgöer, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Yahya Kemal. (5 Kasım 1921). "Balkan'a Seyahat". *Dergâh Mecmuası*. 2 (1): 67-79. Haz. A. Tekin ve A. Z. İzgöer, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Yahya Kemal. (20 Kasım 1921). "Karanlıkta Uyanan Biri". *Dergâh Mecmuası*. 2 (15): 129-132. Haz. A. Tekin ve A. Z. İzgöer, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

- Yahya Kemal. (5 Aralık 1921). "Bir Kitabın Uyandırdığı Hatıralar". *Dergâh Mecmuası*. 2 (16): 189-196. Haz. A. Tekin ve A. Z. İzgöer, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Yahya Kemal. (5 Ocak 1922). "İmlâya Dair Güft ü Gü". *Dergâh Mecmuası*. 2 (18): 319-322. Haz. A. Tekin ve A. Z. İzgöer, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Yahya Kemal. (20 Ocak 1922). "Kafiye". *Dergâh Mecmuası*. 2 (19): 379-384. Haz. A. Tekin ve A. Z. İzgöer, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Yahya Kemal. (5 Şubat 1922). "Vezinler 1". *Dergâh Mecmuası*. 2 (20): 441-447. Haz. A. Tekin ve A. Z. İzgöer, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Yahya Kemal. (20 Mart 1922). "Vezinler 2". *Dergâh Mecmuası*. 2 (23): 629-632. Haz. A. Tekin ve A. Z. İzgöer, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Yahya Kemal. (20 Nisan 1922). "Lisana Dair Güft ü Gü". *Dergâh Mecmuası*. 3 (25): 3-5. Haz. A. Tekin ve A. Z. İzgöer, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Yahya Kemal. (20 Mayıs 1922). "Bugünkü Türkçe 1". *Dergâh Mecmuası*. 3 (27): 121-123. Haz. A. Tekin ve A. Z. İzgöer, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Yahya Kemal. (1970). *Eğil Dağlar: İstiklal Harbi Yazıları*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Yahya Kemal. (2015). *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hâtıralarım*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Yüce, S. (1995). *Nesir Yönünden Dergâh Mecmuasının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- West. D. (2008). *Avrupa Felsefesine Giriş: Rousseau, Kant ve Hegel'den Foucault ve Derrida'ya*. Çev. A. Cevizci. İstanbul: Paradigma Yayınları.

ETİK: Bu makale, yazarın başvuru aşamasındaki beyanına göre; araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ETHIC: This article has been prepared in accordance with research and publication ethics, according to the author's statement at the application stage.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Yazarın başvuru aşamasındaki beyanına göre; çalışmanın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

CONFLICT OF INTEREST AND FINANCIAL CONTRIBUTION DECLARATION: According to the author's statement at the application stage; There is no financial contribution or other conflict of interest possibility (potential) and relationship area that should be known about the objectivity of the study.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-commercial 4.0 International License.

DOI: 10.53425/madergisi.1173211

Araştırma Makalesi-Research Article

TÜRKİYE'DE KANONİK ROMAN: "YABAN" VE "BEREKETLİ TOPRAKLAR ÜZERİNDE" İSİMLİ ESERLERDE KÖYLÜ SORUNU

Tolgahan CEYLAN*

ÖZ: Bu makale kanonik romanda köylü temasına odaklanmakta olup Türkiye bağlamında bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır. Makale bu minvalde Kemalist/Ulusalcı kanonik roman ile Marksist kanonik roman anlatılarını "Yaban" ve "Bereketli Topraklar Üzerinde" eserleri aracılığıyla incelemektedir. Her iki eser de yayımlandıkları tarihler itibarıyla Türk siyasal hayatındaki önemli dönemlerin ürünleridirler. "Yaban" (1932), cumhuriyetin ideolojik muhtevasının şekillendiği yılların ürünüyken "Bereketli Topraklar Üzerinde" (1954), çok partili hayata geçişin kültürel alanda da bir çeşitlenmeyi beraberinde getirdiği yılların ürünüdür. Bu eserler, yayımlandıkları dönemler ve sundukları anlatılar dikkate alındığında, Türkiye bağlamında edebiyat-siyaset ilişkisinin roman türündeki özgün örneklerini teşkil ederler. Bu nedenle ilgili eserlerden "Yaban", Kemalist/Ulusalcı roman kanonunu temsilen seçilmiştir. Öte yandan "Bereketli Topraklar Üzerinde" isimli roman ise Marksist roman kanonuna örnek olarak seçilmiştir. Köylü temasının işlendiği bu iki romanda, Türk köylüsü üzerine iki farklı ideolojik görüşün bakışı yansıtılmaktadır. Bu bakış açılarından birisinde ulusal bilincin geliştirilmesi gerekliliğine dikkat çekilirken diğesinde sınıf bilincinin yokluğu üzerinden bir anlatı sunulmaktadır. Çalışma nihai olarak her iki anlatıda da köylünün dönüştürülmesi gereken bir özne olarak konumlandırıldığına dikkat çekmeyi amaçlamaktadır.

* Araştırma Görevlisi, Amasya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, tolgahan.ceylan@amasya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7555-1208.

Geliş Tarihi-Received Date: 09.09.2022
Kabul Tarihi-Accepted Date: 11.10.2022

Anahtar Kelimeler: Marksist Roman, Kemalist/Ulusalcı Roman, Köylü Üzerine Görüşler, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Orhan Kemal.

CANONIC NOVEL IN TURKEY: THE PEASANT PROBLEM IN THE TITLED WORKS ON “YABAN” AND “BEREKETLİ TOPRAKLAR ÜZERİNDE”

ABSTRACT: This article focuses on the peasant theme in the canon of the novel. It aims to evaluate it in the context of Turkey. In this way, the article examines the Kemalist/Nationalist canon of the novel and the Marxist canon of the novel through the works “Yaban” and “Bereketli Topraklar Üzerinde”. Both works are the products of important periods in Turkish political life as of their publication dates. While “Yaban” (1932) was the product of the years when the ideological content of the republic was shaped, “Bereketli Topraklar Üzerinde” (1954) was the product of the years when the transition to multi-party life brought about diversification in the cultural field. Considering the periods in which they were published and the narratives they presented, these works constitute original examples of the literature-politics relationship in the Turkish context. For this reason, one of the related works, “Yaban” was chosen to represent the Kemalist/Nationalist canon of the novel. On the other hand, the novel named “Bereketli Topraklar Üzerinde” was chosen as an example of the Marxist canon of the novel. In these two novels, in which the peasant theme is handled, two different ideological views on the Turkish peasant are reflected. While one of these perspectives drawn attention to the need to develop national consciousness, the other presented a narrative through the absence of class consciousness. The study ultimately aims to draw attention to the fact that the villager is positioned as a subject that needs to be transformed in both narratives.

Keywords: Marxist Novel, Kemalist/Nationalist Novel, Perspectives on the Peasant, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Orhan Kemal.

GİRİŞ: KANONİK ROMANIN TÜRKİYE BAĞLAMI

"Roman Tanrı'nın terk ettiği
bir dünyanın epiğidir."
-Georg Lukács (2003:94)-

Osmanlı-Türkiye siyasi tecrübesinde edebî türlerin ideolojik saikler için kullanılması ilk defa Cumhuriyet Dönemi'nde ortaya çıkmış değildir. Karpat'ın (1960) dikkat çektiği üzere Türk Edebiyatı ülkenin modernizasyonu ve Batılılaşmasıyla yakından ilişkilidir (29). Bu minvalde Türk Edebiyatı, ülkenin Batılılaşmasına ve modernleşmesine öncülük eden kültürel ve siyasi bir araç olarak karşımıza çıkar. 19. yüzyıldan beri deneyimlenen modernizasyon sürecinde Namık Kemal, Ziya Paşa, Abdülhak Hamit gibi isimler eserleriyle bu sürece katkı sağlamışlardır. Türk milliyetçiliğinin öncü fikir adamlarından Ziya Gökalp, milliyetçiliği yaymak ve toplumu modernleştirmek amacıyla edebiyatı araçsallaştırmış ve şiir türünde eserler vermiştir. Özellikle şiir alanında Tefik Fikret, Mehmet Akif ve Mehmet Emin gibi şairler farklılaşan fikirleriyle birlikte modernizasyon sürecine katkıda bulunmuşlardır. Siyasi konular edebiyatın başlıca ilham kaynağını oluşturmuş ve bu durum 1940'lı yılların ortalarında sosyal konuların daha fazla ilgi odağı haline gelmesine kadar sürmüştür.

Edebiyatın siyaseti konu edinmesi özellikle ulusal aidiyetin sağlanabilmesi için gerekli görülmüştür. 1648 Vestfalya Antlaşması'ndan sonra giderek yaygınlaşan modern ulus devlet formu, merkezî yönetimiyle belirli bir toprak parçası üzerinde örgütlenmiş ve böylece diğer topluluklardan ayrılmış siyasi bir birime karşılık gelir. Kendi sınırları içerisindeki topraklarda yönetim ve denetimi sağlamayı amaç edinen ulus devlet, bu amacını gerçekleştirebilmek için üyelerinin aidiyetine ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyacını vatandaşlık ve milliyet bağlarıyla karşılamaya çalışmıştır. Fransız Devrimi sonrasında da halkın bir kimlikle özdeşleştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır (Heywood, 2014: 347-349; Özkazanç, 2020: 151-152).

Türkiye'nin uluslaşma süreci de bu bağlamda anlaşılabilir. 28 Ocak 1920 tarihli Misâk-ı Millî, yeni ulusal devletin kuruluş sinyallerini vermektedir (Berkes, 2019: 480). Bu minvalde söz konusu olan

ulusal bir Türk devletinin kuruluşudur. Anderson'un (2017) "...Ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur." (20) şeklindeki tabirinde izlenebileceği üzere ulus, egemen ve belirli bir cemaat olarak hayal edilmiş topluluğa karşılık gelmektedir. Bu nedenle hiçbir ulus kendini bütün insanlıkla özdeşleştirerek hayal edemez. Ayrıca uluslar birbirinden gerçeklik ya da sahtelik üzerinden değil ve fakat hayal edilmişlerindeki muhtelif farklılıklar üzerinden ayrıştırılırlar (Anderson, 2017: 21-22). Türkiye tecrübesinde bu durum Kemalist ulus inşa sürecinin politikalarında aşikâr hale gelir. Buna göre Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'ni çağdaş uygarlıklar seviyesine çıkarmak yönündeki amacı, bir dizi reformun yapılmasını gerektirmiştir. Yeni merkezî otorite tarafından icra edilen bu reformlar, ulusun inşasını, Türk devletinin ve toplumunun sekülerleşmesini, siyasal katılımın sağlanmasını ve ülkenin sosyo-ekonomik yapısının değiştirilmesini amaçlamaktadır. Bu bakımdan Kemalist reformlar Türk ulusunun kaderi açısından bir kırılma noktasını oluştururlar. Buna göre Türk ulusu, yabancıların kontrolünden kurtarılacağı gibi dinî kontrol mekanizmalarında ve teokratik bağlarından da kurtarılacaktır. Kemalist ideolojinin somutlaştığı bu reformlar Türk modernist elitlerince icra edilecektir. Bu yapılırken bilimi merkeze alan ve sadece belirli sınıflara değil ulusal sınırlar içerisindeki halkın bütününe ulaşmayı amaçlayan kamusal bir eğitim öngörülmektedir. Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, laiklik, devletçilik ve inkılâpçılık gibi Kemalist ideolojinin temel ilkeleri, ulusal birlikteliğin kaynağı olarak görülmektedir. Bu nedenle ilgili ilkelerden halkçılık, Marksist teorideki anlamından uzaktır. Kemalist halkçılık ilkesinin bir sınıfı değil ancak ulusal sınırlar içindeki insanların bütünü kapsamayacağı amaçladığı söylenebilir. Çünkü Kemalist halkçılık, Marksist terminolojinin sınıf çatışması ve sınıfsal farklılıklar gibi kavramlarını reddetmekle birlikte herhangi bir grubun, ailenin, sınıfın ya da organizasyonun öncelikli hale gelmesini de açıkça reddeder. Bu anlamda halkçılık, ulusal güvenlik ve kalkınmayı amaçlayan bu nedenle de ulusal birlikteliğe ve çalışmaya dayanan sosyal bir sistemi öngermektedir (Kili, 1980: 384-389).

Türkiye özelinde edebiyat eserleri siyasal ve sosyal konuları sıklıkla ele almışlardır (Karpap, 2019a). Cumhuriyetin ilanıyla birlikte kendi muhayyel cemaatini oluşturma sürecini deneyimleyen Türkiye'de, edebî bir tür olarak roman özel bir konuma sahip olmuştur. Bu dönemde roman, Althusser'in (2000) düşüncelerine paralel şekilde resmî ideolojinin/devletin kültürel ideolojik aygıtlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır (45). Cumhuriyet Dönemi'nin ilerleyen yıllarında resmî ideolojiden bağımsız farklı ideolojik çevreler de roman türünü ideolojik saiklerini topluma ulaştırma amacıyla kullanmışlardır. Farklı ideolojik kesimlerin belirlemesiyle kültür alanı tam da hegemonya kavramının (Heywood, 2014: 265) anlattığı şekilde mücadele ilişkilerinin deneyimlendiği bir alana dönüşmüştür.

Bu noktada edebî bir tür olan romanın herhangi bir ideolojinin ya da dünya görüşünün topluma ulaştırılması için araçsallaştırılması durumu söz konusudur. Roman türünün ideolojiyle ya da dünya görüşüyle ilişkisini açık eden bu durum, literatürde roman kanonu olarak bilinmektedir. Kanonik romanın belirli bir görüşün hikâye anlatısı olduğunu belirten Selçuk Çıkl'a'ya (2007) göre bu roman türü iki başlıkta ele alınabilir (49-50). İlki, belirli bir kesimle özdeşleşmeksizin halktan her kesimin katkısıyla oluşabilecek olan kanon türüdür. Bunun aksine diğeri herhangi bir ideoloji, devlet, siyasi parti vb. tarafından kurgulanan kanon türüdür. İkinci tür roman kanonundan hareket eden Çıkl'a'ya (2007) göre Türkiye'de kanonik roman şu dört ideolojik kesimle ilişkilendirilebilir; Ülkücü/Milliyetçi/Turancı kesim, Marksist kesim, İslamcı kesim ve son olarak Kemalist/Ulusalcı kesim (50).

Çalışmada Çıkl'a'nın ikinci tür kanon niteliğine ve Türkiye özelindeki sınıflandırmasına bağlı kalınmış ancak makalenin kapsamı bakımından bütün kesimlerce üretilen metinler ele alınmamıştır. Bunun yerine iki farklı ideolojik grubun ürettiği metinlerden temsil edici örnekler seçilmeye çalışılmıştır. Bunlardan ilki Kemalist/Ulusalcı kanonik romanı temsil eden ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu tarafından 1932 yılında yayımlanan "Yaban"dır (1990). Bu romanda Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) sonrası Anadolu köy-

lüsünün durumu Kemalist ideolojiyle ilişkili şekilde ele alınmaktadır. Kadro dergisinin önde gelen isimlerinden olan Yakup Kadri, bu dergi etrafında toplanan Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, İsmail Hüsrev Tökin ve Burhan Asaf Belge'den ideolojik olarak farklı bir gelenekten gelmektedir. Buna göre bu isimler arasında Marksist gelenekten gelmeyen tek isim olan Yakup Kadri, ideolojik olarak Atatürk ve İsmet İnönü'ye yakındır (Nas, 2008). Bu nedenle Yakup Kadri'nin romanı, Kemalist/Ulusalcı ideolojinin ulus inşası sürecinde köylüye bakışını yansıtmaya açısından temsil edici eser olarak seçilmiştir.

Diğer taraftan Marksist kanonik romanı temsilen Orhan Kemal tarafından 1954 yılında kitap olarak yayımlanan "Bereketli Topraklar Üzerinde" (1980) isimli eser seçilmiştir. Çok partili siyasal hayatın deneyimlendiği yılların bir ürünü olan bu eserin, Orhan Kemal tarafından yazılmasının 1946 yılından beri planlandığı bilinmektedir. Aynı isimle kitap olarak basılmadan önce *Dünya* gazetesinde 1953 yılında tefrika olarak yayımlanmıştır. Bu tarihten önce de farklı gazetelerde başka isimlerle bazı bölümleri tefrika edilmiştir (Öğütçü, 2021). Buradan anlaşılacağı üzere eserin yazılış hikâyesi gerek tefrika olarak yayımlandığı yıllara gerekse kitap olarak basıldığı yıla hatta Orhan Kemal'in kafasında tasarlamaya başladığı 1946 yılına kadar geri götürülebilir. Eser her hâlükârda ilgili dönemde siyasal hayattaki çeşitlenmeyle birlikte kanonik romanda da bir çeşitlenmenin oluştuğunu örneklemektedir. Başka bir deyişle farklı ideolojilerin kanonik romanlarının ortaya çıkması, Türkiye'de dönemin getirmiş olduğu siyasal koşullardan bağımsız değildir. Gerçekten de 1950 yılında serbest ve adil seçimler yapılmış, bu seçimler sonucunda siyasal iktidar el değiştirmiş ve ülkede demokratikleşmenin önü açılmıştır (Lewis, 2018: 405).

Bu kısa çerçeveden hareketle çalışmamızda öncelikle Ulusalcı/Kemalist kanonik roman üzerinde durulacaktır. Burada Türk devrimine ideolojik yön çizmek amacıyla olan Kadro hareketi içerisinde Kemalist/Ulusal ideolojinin temsilcisi olarak ön plana çıkan Yakup Kadri'nin "Yaban" romanı ele alınacaktır. Bu roman köylü sorunu özelinde incelenecek ve bu sayede ulusalcı ideolojinin köy-

lüye bakış açısı ortaya konmaya çalışılacaktır. Çalışmanın devamında çok partili hayata geçmenin ve iktidarın el değiştirmesinin deneyimlendiği Türkiye'de görece bir özgürlük dönemi yaşandığı vurgulanacaktır. Bu ortamda yazılmış olan ve dikkat çekici şekilde Marksist vurgular taşıyan bir eser olması itibariyle "Bereketli Topraklar Üzerinde" romanı üzerinde durularak özellikle köylü temasının izleri sürülecektir. Sonuç olarak Türkiye'de köylü sorununun iki farklı kanonik anlatıya konu olduğu gösterilerek karşılaştırmalı bir değerlendirmeye gidilecektir.

1. "YABAN" İSİMLİ ESERDE KÖYLÜ SORUNU

Bir bakıma ulus inşa sürecinin entelektüel yükünü omuzlanan Kadrocular, 1932 ile 1935 yılları arasında toplam 36 sayı olmak üzere *Kadro* dergisini okuyucuyla buluşturmışlardır. Bu entelektüel çevre, Yakup Kadri Karaosmanoğlu dışında, genel olarak Marksist gelenekten gelen yazarlardan oluşmaktadır. Ancak bu yazarlar Marksist ideolojik geçmişlerinden özellikle 1925 ve 1927 yıllarındaki komünist tutuklamalarından sonra giderek uzaklaşmışlardır. Bundan sonra Kemalist/Ulusalcı ideolojiye yakınlaşmışlar hatta bu ideolojinin öncülüğünü yapmışlardır (Demirci, 2006; Nas, 2008). Benzer şekilde Kemal Karpat (1960) Kadrocuların 1932-1934 yılları arasında hükümetin reformlarını meşrulaştırmaya çabalayan ilk sistematik girişim olduğuna dikkat çekmektedir (36). Sunar'ın (2004) da işaret ettiği üzere bu ekip, ulus inşası sürecinde muhayyel cemaatin muhtevasını oluşturmak görevini üstlenmiştir (513). Ona göre Kadrocular, Anderson'un muhayyel cemaat oluşturmakta işaret ettiği elitlerin cumhuriyet tecrübesindeki temsilcileridir.

Cumhuriyet Dönemi romanının taşraya bakışının aynı zamanda Cumhuriyetin ideolojisi ve ilkeleriyle paralel olduğunu vurgulayan Narlı (2013), bu ideolojinin taşra algısını iki başlıkta değerlendirir. Bunlardan ilkinde göre taşra önceki yönetimlerin ilgilenmediği bir mekândır. Bu anlayışa binaen roman yazarı taşrayı aydınlatılması gereken bir mekân olarak tasvir eder; ancak taşraya gidip taşralı insanla karşılaşınca onların aydınlatılmasının zorluklarını fark ederek özel karakterler üzerinden eserinde bu duruma da dikkat çeker. İkinci olarak ise taşra, Millî Mücadele'yi desteklemiş olan

insanların mekânıdır. Buna göre taşralılık, bağımsızlığına ve liderine düşkün olmayı bir değer olarak kabul eden insanları nitelendirmektedir. Taşra her hâlükârda ulaşılması gereken mekândır. Bu noktada eserlerde ulusalcı ideolojiyi benimsemiş idealist öğretmen karakterine sıklıkla yer verilir. Zira bu karakter sayesinde resmî ideoloji taşraya ulaşabilecek, taşralı aydınlatılabilecektir (291-292).

Öte yandan Kemalizm'in taşrayı aydınlatma misyonu, sadece öğretmen karakterinde karşılık bulmaz. Aydınlatıcı öğretmen karakteriyle aynı idealleri paylaşan bir gazi karakterine "Yaban" romanında rastlarız. Eskiden subaylık yapmış olan Ahmet Celal isimli karakter, işgal altındaki İstanbul'da huzursuzdur. Ayrıca taşralı insanı bilinçlendirmek gibi bir ideali de bulunan bu karakter, İstanbul'u terk ederek taşraya döner. Ancak taşrada pek de beklediğini bulamaz. Narlı'nın (2013) ifadeleriyle;

...Kendine güvenini ve işgal altındaki İstanbul'da huzurunu kaybeden entelektüel, taşraya geçer ve hiç olmazsa geldiği yeri bilinçlendirmek ister. Fakat sonuç hüsrandır: Kaba, pis, çıkarıcı ve zihnen geri olan taşra onu bir "yaban" olarak görür. Cumhuriyet aydını bir taraftan yeni devletin kültürel ve siyasal tabanı olarak gördüğü Anadolu taşrasını aydınlatmaya giderken bir taraftan da onun yoksunluklarının dökümünü yapar âdeta... (292)

Bu anlatı romanda yedek subay olan Ahmet Celal karakterine göndermede bulunur. Eski bir Türk subayı olan Ahmet Celal, Anadolu'yu bilinçlendirilmesi gereken mekân olarak görmektedir. Bu karakter Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgiden sonra Mehmet Ali isimli askerinin davetiyle onun köyüne yerleşmeye karar verir. Zira İstanbul işgal altındadır ve Ahmet Celal kurtuluşu Anadolu'da görmektedir. Ayrıca Anadolu'yu öyle benimsemektedir ki oradaki halkın kendisini 'yaban' olarak adlandıracağı aklına bile gelmez. Dahası Anadolu'yu inzivaya çekilebilecek uygun bir yer olarak görmekte ve ayrıca Mehmet Ali'nin ailesini kendisine aile yapmak arzusunda (Karaosmanoğlu, 1990). Bu durum, Ahmet Celal'in romandaki şu sözlerinde ortaya çıkar; "Anan, benim anam; kardeşlerin benim kardeşlerim olacak. Bunu iyi bil." (Karaosmanoğlu, 1990: 38) Ne yazık ki Ahmet Celal'in bu beklentisi beyhudedir. Henüz köye gelmeden, eskiden emir eri olan Mehmet Ali dahi değişmeye

başlamış, kendisinden uzaklaşmıştır. Köye ulaştıktan sonra işler hepten tersine dönecektir.

Anadolu'da Mustafa Kemal'in başlattığı hareket güçlenmeye başlar. Ahmet Celal durumu büyük bir umutla karşılar ve köylünün bu hareketi desteklemesine çaba harcar. Nitekim köylünün bu hareketi desteklemeye hiç de niyeti yoktur. Onlar sadece geçimlerini düşünmektedirler. İşte bu noktada Türk aydını, bu Türk ülkesinde garip ve yalnızdır. Ahmet Celal bu yalnızlığı derdinden hissederek (Karaosmanoğlu, 1990: 135-149). Böylece Ahmet Celal, Anadolu'nun beklemediği yüzüyle karşılaşmaya başlar (1990:136);

...Düşmana akıl öğreten müftülerin, düşmana yol gösteren köy ağalarının, her gelen gasıpla bir olup komşusunun malını talan eden kasaba eşrafının, asker kaçağını koynunda saklayan zinacı kadınların, frengiden burnu çökmüş sahte sofuların, cami avlusunda oğlan kovalayan softaların türediği yer burasıdır (Karaosmanoğlu, 1990: 136).

Ahmet Celal'in bu fikirlere ulaşmasında köyde yaşadığı muhtelif olayların etkisi büyüktür. Arada bir köye gelen Şeyh Yusuf ve Süleyman'ın karısı Cennet vb. kişiler onun bu düşüncesinin oluşmasındaki başlıca karakterlerdir. Ahmet Celal bütün bu insanlara Ankara Hükümetinin yapmaya çalıştığı işin doğruluğunu yani Mustafa Kemal hareketinin haklılığını anlatmaya çabalar. Yapılan iş düşmanın Anadolu'dan kovulmasıdır. Ancak köylü oralı değildir. Köyden geçen düşman askerlerine yardım etmekte, onlara güvenmektedir.

Ahmet Celal, bu durumdan Türk aydınına sorumlu tutmaktadır. Türk aydınının köylüyü ihmal etmiş olmasından yakınır. Bu nedenle köylü asıl meseleyi idrak etmekte güçlük çekmektedir. Onlara göre Mustafa Kemal'in başlatmış olduğu hareket, bütün memleketi haraca kesen, vergileri ve aşarı alıp kendileri yiyen "mahpus" insanlardan oluşur (Karaosmanoğlu, 1990: 148). Bu nedenle Yakup Kadri'ye (1990) göre Anadolu insanı, tarihin uzak bir noktasında kalmıştır (148-149). Bu durum en iyi şekilde Avrupa isimli Kraliçe geldiğinde İslam olunacağını oysa Mustafa Kemal'in bundan haberi olmadığını düşünen Emeti Kadın karakterinde temsil edilir. Yakup Kadri'nin aydınlatılması gereken köylü anlayışı bundan başka Ço-

ban Hasan karakterinde açıkça somutlaşır. Örneğin düşman uçakları Türk askerlerinin mevzilerini bombalarken bu uçakları seyreden Çoban Hasan büyük bir keyif almaktadır. Bu uçakların Türk mevzilerini bombaladığını düşünmeden onları zevkle izlemektedir. Bu durumu Salih Ağa daha da ileriye taşıyarak düşman uçaklarının faydası olduğunu, bu uçaklar sayesinde kargaların tarlalara yaklaşmadığını ifade eder (Karaosmanoğlu, 1990: 175-178).

Bu anlatıdan açıkça anlaşılacağı üzere Anadolu köylüsü, savaş karşısında millî bir tavır almaktan uzaktır. Köylüye nazaran Ahmet Celal'e yakınlık duyan Bekir Çavuş dahi zaman zaman savaşın bir zaferle sonuçlanacağından şüphe etmektedir. Ahmet Celal için bu durum çok hazindir; zira ortada zafer olsa dahi bir millet yoktur. Yakup Kadri'nin (1990) ifadeleriyle;

Eğer, bize zafer nasip olsa bile kurtaracağımız şey, yalnız bu ıssız toprakla, bu yalçın tepelerdir. Millet nerede? O henüz ortada yoktur ve onu, bu Bekir Çavuşlar, bu Salih Ağalar, bu Zeynep Kadınlar, bu İsmailler, bu Süleymanlarla yeni baştan yapmak gerekecektir (182).

Yakup Kadri, böylece bir ulusun yokluğuna, bu ulusun inşa edilmesi gerekliliğine dikkat çeker. Bu ulus ona göre yeniden kurulmalıdır. Böylece başta sığınacak bir yuva olarak çıkıp geldiği Anadolu, Ahmet Celal için dönüştürülmesi gereken bir mekân olarak belirir. İdealize edilmiş romantik Anadolu muhayyilesi, yerini böyle bir amaca bırakmıştır. Bununla birlikte Ahmet Celal kendi idealleriyle çelişen işler de yapmaktadır. Örneğin romanın sonlarında (Karaosmanoğlu, 1990: 224-231), köye uğrayan bozgun düşman askerleri halka zulmetmeye başladığında, kendisi köyde daha önce görüp beğendiği Emine ile yakınlaşmıştır.

Sonuç olarak romana göre Anadolu başlarda işgal altındaki tutsak İstanbul'a karşı özgürlüğü ve kurtuluşu vadeden bir mekân olarak kurgulanmıştır. Köylüyle karşılaşıldıktan sonra bu romantik Anadolu tasviri büyüsünü kaybeder; artık fakirliğin, bilinçsizliklerinden dolayı düşmanla iş birliği yapan insanların ve asker kaçaklarının mekânıdır Anadolu. Bu topraklar aynı zamanda aydınlığın ve zaferin üzerine kurulacağı, üzerinde ulusun oluşturulacağı topraklardır. Yakup Kadri bu nedenle Anadolu köylüsünü aydınlatılması gereken insanlar olarak görür. Nihayetinde ulusal bilincin

köylüye benimsetilmesine duyulan ihtiyaç romanda açıkça işlenmektedir.

2. "BEREKETLİ TOPRAKLAR ÜZERİNDE" İSİMLİ ESERDE KÖYLÜ SORUNU

Terry Eagleton (2009), Marksist bir edebiyat teorisinin parametrelerini şu şekilde ortaya koyar; genel üretim tarzı, edebî üretim tarzı, genel ideoloji, yazarın ideolojisi, estetik ideoloji ve metindir (49). Buna paralel olarak Berna Moran (2002) Marksist eleştirinin edebiyatla ilişkisini şöyle ifade eder; "...Kısacası, sanatın, sanat türlerinin, akımların, üslupların, ekonomik alt yapı ve sınıf çatışmalarıyla ilişkilerini belirterek bunların nedenlerini ortaya koyar." (87). Genel olarak Marksist edebiyat yorumunun ideolojinin muhtevasına uygun şekilde sınıfsal antagonizmaları ön plana çıkardığı söylenebilir.

Bu noktada Çukurova'da geçen "Bereketli Topraklar Üzerinde" isimli roman, kapitalist ekonominin getirdiği sömürü düzenini Türkiye'ye özgün bir şekilde betimlemesiyle (Moran, 2001: 47) dikkat çeker. Ancak ilgili eser literatürde toplum ve siyasetle ilgili teori geliştirmek yerine sosyal gerçekliği işlemek, karakterler üzerinde bu gerçekliği anlatmak ve karakterlerin sosyal gerçeklikle karşılaştıklarındaki özgün davranışlarını göstermekle (Karpat, 2019b: 200-201) irtibatlandırılmıştır. Roman başka bir açıdan da köylü-şehirli çatışmasıyla (Moran, 2001: 47-74) irtibatlandırılmıştır. Bu bakış açıları romana ilişkin özgün yaklaşımlar ortaya koymakla birlikte romandaki Marksist anlatıyı belirgin şekilde ön plana çıkarmamışlardır. Romanda her ne kadar klasik Marksist anlatılardaki gibi bir devrime yönelen işçiler ya da proletarya övgüsü bulunmasa da hemşehrilik ilişkilerinin sınıfsal ilişkilerin gölgesinde kalması, işçilerin ağır çalışma koşulları, Çukurova'daki sömürü düzeni, kapitalizm eleştirisi ve kente göç sonucunda köylünün işçileşme süreci gibi (Kemal, 1980) Marksizme gönderimde bulunan konular işlenir. Ayrıca lümpen proletarya, yabancılaşma ve sömürü düzeni anlatısı gibi Marksist terminolojiye ait kavramların ve temaların izleri romandaki karakterler ve onların yaşadıkları durumlar üzerinden rahatlıkla takip edilebilir (Bilgin, 2017; Moran, 2002: 245; Ünser 2021: 131-134). Bunlardan başka klasik ve Ortodoks Marksizm türlerinin

değil ama neo-Marksist görüşün üzerinde durduğu şekliyle üst-yapının insan kaderi üzerindeki belirleyiciliğinin bulanıklaşması durumu yani insan öznenin üst-yapı belirlenimini bir ölçüde aşabilmesi, kendi kaderini belirlemede etkili olabilmesi durumu (Heywood, 2020: 76-83) bazı karakterler üzerinden işlenir. Romanın bu haliyle Marksist kanonun Türkiye özelindeki özgün bir örneğini teşkil ettiğini söyleyebiliriz.

Eserin gerek tefrika gerek kitap olarak yayımlandığı tarihlerde Türkiye'nin siyasal koşullarının, roman kanonundaki çeşitlenmeyi kabul edebilir nitelikler taşıdığı söylenebilir. Demokrat Parti (DP), 7 Ocak 1946 tarihinde resmen kurulmasından itibaren Türk siyasal hayatında bir çeşitlenmeyi beraberinde getirmiştir. CHP kanadında İsmet İnönü'nün çok partili hayatı destekleyen bir tavır sergilediği bilinmektedir (Lewis, 2018: 409-411). Gerçekte 12 Temmuz Beyannamesi'yle birlikte Türkiye'de çok partili siyasal hayatın süreklilik kazanmasının yolunun açıldığı söylenilebilir (Çiftçi, 2020). DP üzerine bir değerlendirme yapan Tanıl Bora (2017), 1950 yılıyla başlayan DP iktidarının 1946-1950 arasında CHP'nin otoriter politikalarını eleştiren liberal bir söylemi benimsediğine, 1950'de iktidara gelmesinin ardından ise giderek otoriterleştiğine dikkat çeker (532-533). Bununla birlikte ideolojik açıdan DP'nin ileri gelenlerinin kendilerini Atatürk devrimlerinin tamamlayıcısı olarak gördüklerini Celâl Bayar'ın ve Adnan Menderes'in söylemleri üzerinden temellendirir. Nihayetinde DP'nin ulus devlet inşasının devamını şiar edindiği söylenebilir; ancak böyle olsa bile yaşanan görece özgürlük havası farklı ideolojik görüşlerin görünür olmasını mümkün kılmıştır.

Gerçekten de DP'nin Türk siyasal hayatına etkisiyle özellikle 1946-1957 yılları arasında görece bir özgürlük havası yaşanmıştır. Bu özgürlük havası edebiyat çevrelerini de etkilemiştir. 1940'lı yılların ortalarında itibaren ekonomik kalkınma sürecinin hızlanması, köylü ve alt orta sınıf köklerden gelen yeni entelektüellerin yazın hayatına girmesi gibi modernleşen Türkiye'de ortaya çıkan yeni sosyal durumlar, sosyal değerlerin yeniden yorumlanmasını da beraberinde getirmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Türkiye'de yeni siyasal partilerin ortaya çıkması ve görece

bir özgürlük ortamı oluşmasıyla toplum daha demokratik ve liberal bir ruha kavuşmuştur. Bu dönemde sosyal konular daha fazla tartışılabilmiş, toplumda karşılıklı hoşgörü ve anlayış atmosferi oluşmuştur (Karpaz, 1960: 29-30). Bu yeni sosyal ve siyasal iklime paralel şekilde Marksist kanonik romana örnek gösterilebilecek olan "Bereketli Topraklar Üzerinde" romanı 1954 yılında Orhan Kemal tarafından kitap olarak yayımlanmıştır. Eserin yazıldığı dönem itibariyle İkinci Dünya Savaşı'nın ekonomik ve sosyal etkilerinin devam ettiği yıllara denk gelmesi şaşırtıcı değildir. Çünkü İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'deki tesirleri en çok işçi sınıfı üzerine olmuştur. Bu sınıf, savaşın ekonomik sıkıntılarını diğer sınıflara nazaran daha yoğun şekilde yaşamıştır (Metinsoy, 2006: 69).

Orhan Kemal (1980) eserine zorlu ekonomik koşullar altındaki Türk köylüsünün köyden kente göçünü konu edinerek başlar. Romanın devamında köylü öznenin işçi özneye dönüşmesi süreci, hemşehrilik gibi Türkiye'de rahatlıkla gözlemlenebilecek olan özgün bir aidiyet biçimine bel bağlanması durumu dikkate alınarak anlatılır. Romana daha yakından baktığımızda, Sivas'ın Ç. köyünden Çukurova'ya çalışmaya giden üç arkadaşın yani İflahsızın Yusuf'un, Pehlivan Ali'nin ve Köse Hasan'ın hikâyelerine tanıklık ederiz. Üç arkadaş çıktıkları gurbet yolculuğunda ilk olarak şehir hakkında sohbet ederler. Orhan Kemal, üç arkadaş arasındaki diyalogda şehri tanımak, daha önce şehre gitmiş olmak ya da gitmemiş olmak üzerinden kurulan iktidar ilişkisini vurgular. Bu vurguyu romanın başlarından itibaren okuruz. Örneğin roman karakterlerinden İflahsızın Yusuf, Çukurova'ya doğru tren yolculuğu yaparlarken gaz ocağını ve arabayı bilmeyen ya da şehri hiç tanımayan arkadaşlarına karşı sürekli böbürlenir, onların bu halini küçümser (Kemal, 1980: 6-9). İflahsızın Yusuf'un kendisini arkadaşlarından üstün görmesi ve bu anlamda kendini onlardan ayırması roman boyunca devam eder. Daha önce şehirde bulunmakla bulunmamak üzerinden kurulan hiyerarşik tavır alış romanın ilerleyen sayfalarında form değiştirir. Yeni formda şehirde tutunabilmiş ya da tutunamamış olmak hiyerarşik ilişkilerin kaynağını teşkil eder. Örneğin İflahsızın Yusuf'un arkadaşlarını küçümseyici tavır alışını arkadaşlarının değil ama kendisinin duvar ustası olmayı başarmasında da

görürüz. Ayrıca üç arkadaştan şehirde başarılı olarak köyüne dönebilen de İflahsızın Yusuf'tan başkası değildir. Bu haliyle İflahsızın Yusuf, neo-Marksistlerin üzerinde durduğu şekilde üst-yapının belirlenimine bir ölçüde karşı çıkabilmiş, kısmî de olsa kendi kaderini tayin edebilmiş insan özneyi (Heywood, 2020: 81) akıllara getirir.

Roman karakterlerinden Köse Hasan, şehirdeki sınıfsal antagonizmaların ilk kurbanıdır. Hemşehrilerinin fabrikasında çalışmak ümidiyle şehre gelen üç arkadaş, elin yabancı dururken hemşehrilerinin elbette kendilerini işe alacaklarını ümit ederler. Ancak bu beklentilerine güç bela nail olurlar. Büyük ümit bağladıkları hemşehrileri başlarda onların yüzlerine dahi bakmaz, onlara iş verdikten sonra ise sınıfsal ilişkilerin karakterine uygun şekilde sıradan işçi muamelesi yapar. Fabrikanın çeşitli yerlerinde görevlendirilen üç arkadaştan İflahsızın Yusuf, fabrikanın kirli koza bölümünde çalışır. Pehlivan Ali ise kırma makinesiyle ilgilenmekle görevlendirilir. Her birinin yaptığı işlerin farklı zorlukları olmakla birlikte en zor görev Köse Hasan'a düşmüştür. Köse Hasan, sulu koza bölümünde çalışmaktadır. Fabrikanın nemli bir alanı olan bu bölümdeki koşullar, Adana'nın coğrafi konumundan kaynaklanan -gece ile gündüz arasındaki sıcaklık farkı- zorlukla birleşince oldukça ağır ve sağlıksız bir çalışma ortamı oluşturmaktadır. Bu sağlıksız koşullarda çalışan Köse Hasan çok geçmeden hastalanır. Üç arkadaş birbirlerine şehirde sahip çıkacaklarını henüz şehre doğru yolculuk yaptıkları trende kararlaştırmalarına rağmen işler değişmeye başlamıştır. Köse Hasan'ın hastalıklı durumu arkadaşlarına yük olmaya başlamış ve dahası arkadaşları onu kaderiyle baş başa bırakmayı tercih etmişlerdir. Daha açık bir ifadeyle Köse Hasan arkadaşlarının yardımıyla rahatlıkla iyileşebilecekken arkadaşları onunla yeterince ilgilenmemiş, durumu onun kaderi olarak yorumlayarak ölüme terk etmişleridir.

Orhan Kemal burada açıkça kadercilik eleştirisi yapmakta ve bu eleştiriyi köylü olana has bir tutum olarak görmekte, köylünün sorumluluktan kaçması olarak kurgulamaktadır. Orhan Kemal'in kadercilik anlayışını köylüyle özdeşleştirmesi romanın daha birçok yerinde görülebilir. Taşköprü ırgat pazarında köylünün bekleyişini

tasvir ettiği sahne, Orhan Kemal'in (1980) bu anlayışının yüksek bir örneğini teşkil eder:

...Binlerce kadın, erkek, çoluk, çocuk, genç, yaşlı, paramparça üst başlarıyla pis pis kokarak, Ötegeçe'deki mezarlığa yığılırlar. Kıcı çıplak çocuklar mezar taşlarına inip biner, tevekkül içindeki kadınlar, Taşköprü'nün bu geçesindeki ırgat pazarından iş ve ekmeğin sevinciyle gelecek erkeklerini beklerler.

Kul acımaz bunlara, Allah acımaz. Allah'ın unuttuğu insanlardır bunlar! Peygamberler kitaplar dolusu sabır, tevekkül, kanaat getirmişlerdir bunlara. Hiçbir işe yaramayan, hiçbir işe yaramayacak olan sabır, tevekkül, kanaat! (152-153).

Bu anlatıda dinî olan üzerinden tasvir edilen kadercilik anlayışı, Orhan Kemal'in materyalist Marksist tavrıyla yakından ilişkilidir. Onun bu tavrını şehre çalışmaya gelen üç arkadaştan birisi olan Pehlivan Ali'nin patoz makinesine bacağına kaptırma sahnesinde de açıkça görürüz. Zira işçi özneye dönüşmüş olmasıyla esasında emeğinin ürününe yabancılaşmış olan Pehlivan Ali, Irgatbaşı Cemo'nun çalışma temposunun artırılmasına yönelik çabaları ve Küçük Ağa'nın dolduruşa getirmesi sonucunda âdeta kendinden geçerek çalışmaktadır. Nihayetinde yoğun çalışma temposu sırasında bitap düşen Pehlivan Ali, hayatını kaybetmesine sebep olacak bir iş kazası geçirir. Ancak onu bu şekilde çalışmaya zorlayanlardan Küçük Ağa, Pehlivan Ali'yi arabasına alarak şehirdeki hastaneye götürmeye yanaşmaz. Bu duruma öfkelenen diğer işçilerle tartışma yaşar. İşçilerden birisi, Küçük Ağa'nın yaralı haldeki kazadedeyi arabasına alması durumunda arabasının pisleneceğinden korktuğunu ve bu nedenle yaralıyı arabasına almadığını düşünür (Kemal, 1980: 325-329).

Nihayetinde romanda şehre çalışmaya giden üç arkadaştan köyüne ve evine dönmeyi başaran yalnızca İflahsızın Yusuf'tur. Şehirde duvar ustası olarak çalışmış olan İflahsızın Yusuf, bu durumu büyük bir başarı olarak yorumlamakta ve sürekli şekilde övünmektedir. Ancak omuzlarında büyük bir yük taşımaktadır. Şehirden umduğunu bularak köye dönmesine rağmen kendisini Köse Hasan'ın ve Pehlivan Ali'nin ailelerine karşı sorumlu hissetmektedir.

Bu sorumluluk duygusundan yer yer sıyrılarak bu durumun onların kaderi olduğunu, onların da akıllarını çalıştırmaları gerektiğini kendisine telkin ederek içini rahatlatır (Kemal, 1980: 347-352).

Sonuç olarak 1954 yılında kitap olarak yayımlanan bu romanda sınıf bilincinin yokluğu üzerinden bir anlatı sunulmaktadır. Bu yapılırken Marksizmin öngördüğü şekilde sınıfsal antagonizmaların kaynağı olan üretim ilişkilerinin karakterler üzerindeki belirleyiciliğine vurgu yapılır. Örneğin patronluk, hemşehrilik gibi aidiyet bağı oluşturan bir unsuru tanımaz. Ancak işçileşme sürecindeki köylüler henüz işçi bilincine ulaşmadıkları için hemşehrilik bağına önemsemektedirler. Hülasaten Orhan Kemal, Türkiye’de köyden kente göçün başlamış olduğu yıllarda proletaryanın niteliğine dair çıkarımlarda bulunmakta olup özgün bir yorumla Türkiye’deki işçi sınıfının yeterince bilinç kazanmadığına dikkatleri çekmektedir. Berna Moran’ın (2001) da belirttiği üzere Orhan Kemal, Çukurova’da gözlemlediklerini doğrudan aktarmak yerine masalsi bir yapıya büründürmektedir (50). Ancak bu anlatım bir dünya görüşünden bağımsız değildir. Connolly’nin (2004) ikaz ettiği üzere siyasal bir söylemin ya da yorumun ontolojik olarak birtakım temellere gönderimde bulunmaması düşünülemez (1-9). Onun ‘onto-siyasal yorumlama’ olarak kavramlaştırdığı bu durum, insan olmanın getirdiği bir zorunluluktur. Nihayetinde Orhan Kemal’in yaptığı da onto-siyasal bir yorumlamadır. O, toplumsal gerçeklikleri ister istemez ideolojik bir anlam dünyasından bakarak kurgulamaktadır.

SONUÇ

Cumhuriyet Dönemi’nin erken yıllarında bir ulus inşası sürecini deneyimlemiş olan Türkiye’de ideolojik çevreler doğrudan köylü temasını ele almışlardır. Kadro çevresinden Yakup Kadri, Kemalist/Ulusalcı kesimin köylüye bakış açısını “Yaban” romanında açık etmiştir. En kaba şekliyle Kemalizm’in köylüyü aydınlatma misyonu bu romanda açıkça görülebilir. Kadro hareketinin ulusal ideolojiyi ne derece şekillendirdiği sorusu akılda tutulmakla birlikte “Yaban” romanı, Kemalist ideolojik saikleri açısından köylüleri aydınlatılması gereken insan topluluğu olarak konumlandırılmaktadır.

Öte yandan Orhan Kemal'in Marksizmin sömürü, yabancılaşma, lümpenleşme ve işçileşme gibi konularını romanında işlediğini görmekteyiz. Ayrıca neo-Marksistlerin belirttiği şekilde üst-yapının tamamıyla kurbanı olmayan, sömürülen işçi olmaktan bir ölçüde kurtularak usta olmayı başarabilmiş ve bu nedenle kendi kaderini bir ölçüde tayin edebilmiş insan özne figürü bir ölçüde İlahsızın Yusuf karakterinde somutlaştırılmaktadır. Bu haliyle roman, toplumcu gerçekçi olarak nitelenmenin yanı sıra Marksizm ile irtibatlandırılarak da değerlendirilebilir. Buradaki köylü sorunu da "Yaban" ile benzer şekilde köylünün bilinçsizliğine odaklanır.

Sonuç olarak her iki eserde de farklı siyasal ideolojilerle karakterize olan ve bu farklı ideolojilerin öngördükleri şekillerde köylüyü aydınlatma misyonunun gerekliliğine vurgu yapan anlatılar sunulmaktadır. Köylünün bilinçsizliği dolayısıyla aydınlatılması gerekliliği "Yaban" da ulusal duygu yoksunluğuyla irtibatlandırılmaktayken "Bereketli Topraklar Üzerinde" isimli eserde sınıf bilincinden yoksun olmakla ilişkilendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Althusser, L. (2000). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anderson, B. (2017). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Berkes, N. (2019). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bilgin, O. (2017). "Bereketli Topraklar Üzerinde İşçi Sınıfının Oluşum Sorunları ve Orhan Kemal". 3. *Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*. Doi: 10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.17.05.686.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Connolly, W. E. (2004). *The Ethos of Pluralization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Çıkla, S. (2007). "Türk Edebiyatında Kanon ve İnkılâp Kanonu". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. 4 (13-14): 25-46.

- Çiftçi, A. (2020). "Türkiye'de Çok Partili Siyasal Hayatın Yerleşmesinde '12 Temmuz Beyannamesi'nin Yeri". *İktisadi ve İdari Bilimler: Teori, Güncel Araştırmalar ve Yeni Eğilimler*. (2): 1-23.
- Demirci, F. (2006). "Kadro Hareketi ve Kadrocular". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (15): 35-54.
- Eagleton, T. (2009). *Eleştiri ve İdeoloji: Marksist Edebiyat Teorisi Üzerine Bir Çalışma*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Heywood, A. (2014). *Siyaset*. Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2020). *Siyaset*. Ankara: Felix Kitap.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1990). *Yaban*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karpat, K. H. (1960). "Social Themes in Contemporary Turkish Literature: Part I". *Middle East Journal*. 14 (1): 29-44.
- Karpat, K. H. (2019a). "Çağdaş Türk Edebiyatı". *Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum içinde*. 145-68. İstanbul: Timaş yayınları.
- Karpat, K. H. (2019b). "Türk Sosyal Edebiyatının Gelişimi". *Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum içinde*. 169-204. İstanbul: Timaş yayınları.
- Kemal, O. (1980). *Bereketli Topraklar Üzerinde*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kili, S. (1980). "Kemalism in Contemporary Turkey". *International Political Science Review / Revue internationale de science politique*. 1 (3): 381-404.
- Lewis, B. (2018). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Lukács, G. (2003). *Roman Kuramı*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Metinsoy, Murat. 2006. "Gündelik Yaşam'da Sınıf Mücadelesi ve Direniş: Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı Sonrası Sosyal Politika Alanındaki Gelişmelerde İşçi Sınıfı'nın Rolü". *İktisat, Si-*

yaset, Devlet Üzerine Yazılar: Prof. Dr. Kemâli Saybaşılı'ya Armağan içinde. Editörler: B. Ülman ve İ. Akça, 67-106. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Moran, B. (2001). *Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış 2: Sabahattin Ali'den Yusuf Atılgan'a*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Moran, B. (2002). *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Narlı, M. (2013). "Romanlar ve Taşralar: Türk Romanında Taşra Algıları Üzerine Bir Değerlendirme". *Bilig*. (64): 285-316.

Nas, A. (2008). "Kadro ve Kadrocular: Marksizmden Kemalizme". *Birikim*. Geliş tarihi 08 Eylül 2022 (<https://birikimdergisi.com/guncel/237/kadro-ve-kadrocular-marksizmden-kemalizme>).

Öğütçü, I. (2021). "'Bereketli Topraklar Üzerinde'nin yazı yolculuğu...Işık Öğütçü'nün yazısı...". *Cumhuriyet*. Geliş tarihi 05 Ekim 2022 (<https://www.cumhuriyet.com.tr/kitap/bereketli-topraklar-uzerindenin-yazi-yolculugu-isik-ogutcunun-yazisi-1884039>).

Özkazanç, A. (2020). "Devletin Örgütlenmesi". *Siyaset: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler* içinde. Editör: Y. Taşkın, 139-170. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sunar, L. (2004). "Kadro Dergisi/Hareketi ve Etkileri: Türk Devlet İdeolojisi ve Sol Kemalizmin Oluşumu Bağlamında Bir Analiz". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. (3): 511-526.

Ünser, H. İ. (2021). "Toplumcu Gerçekçi Türk Romanında Komünist Propaganda (1950-1960)". *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*. 13 (25): 117-142.

ETİK: Bu makale, yazarın başvuru aşamasındaki beyanına göre; araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ETHIC: This article has been prepared in accordance with research and publication ethics, according to the author's statement at the application stage.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Yazarın başvuru aşamasındaki beyanına göre; çalışmanın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

CONFLICT OF INTEREST AND FINANCIAL CONTRIBUTION DECLARATION: According to the author's statement at the application stage; There is no financial contribution or other conflict of interest possibility (potential) and relationship area that should be known about the objectivity of the study.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-commercial 4.0 International License.

DOI: 10.53425/madergisi.1176769

Araştırma Makalesi-Research Article

KARADAĞ'DA ULUS-DEVLET İNŞASI: ETNOGRAFİ, KÜLTÜR VE SEMBOLLER ÜZERİNDEN YORUMLAMA

Ali ASKER*

Neslihan Kibar ÖNDER **

ÖZ: Ulus, ulusal sınırlar içinde kendini gösteren unsurların bir bütünü olarak ifade edilebilir. Bir ulusu hayal etmenin tek bir yolu yoktur. Ulus kimliğini tanımlayan faktörler arasında; etnik köken, din, dil, ortak bir geçmiş, kültür, o ulusa özgü düşünüş, davranış ve yaşayış biçimi vs. yer almaktadır. Kuşkusuz, bu değişkenlik, birtakım tarihi, siyasi, iktisadi ve kültürel faktörlerin etkisiyle şekillenmiştir. Bu doğrultuda ulusal semboller de bir ulusun ve mirasının anlaşılmasına yardımcı olan, ulusu görünür kılan, tanımlama ve ifade bakımından onu somutlaştıran önemli işaretlerdir. Ulusal semboller ulusal mirasın tevarüsü ve aidiyet duygusunun diri tutulması, ayrıca ulusun diğer topluluklardan ayırt edilmesi bakımından belirleyici rol oynamaktadır. Bu yüzden uluslaşma, ulus inşası ve ulusal devlet kuruluşlarında sembollerden yararlanır. Ulusal sembolleri kültürel ve bağımsızlık sembolleri olarak ikiye ayırabiliriz. Kültürel semboller, toplumun kültür birikimi temeline dayalı, zamanla oluşarak gelişen değerlerdir. Burada, ulusu teşkil eden toplumların kültür mirası son derece belirleyicidir. Bağımsızlık sembolleri ise, siyasi elitler tarafından ulus-devlet in-

* Prof. Dr., Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, aliasker2068@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1801-3371.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalı, neslihankibar@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9920-6524.

Geliş Tarihi-Received Date: 17.09.2022
Kabul Tarihi-Accepted Date: 24.10.2022

şası sürecinde tahayyül edilir; burada kültürel miras söz konusu sembollerini besleyen temel kaynaklardan biridir. Sembollerin üretimi sırasında karşılaşılan en önemli meselelerden birisi soy birliği, dil, din ve kültür birlikteliği (veya ortaklığı) durumunda “ulusal değerleri sahiplenme” sorudur. Bu bazen kültürel miras ve tarihi hafıza üzerinde belirgin uyumsuzluklara yol açmaktadır. Özellikle ulus inşa süreçleri devam eden toplumlarda, söz konusu sorunların bariz şekilde ortaya çıktığını gösteren pek çok örnek bulunmaktadır. Keza, bugün dünyada soy, köken, din ve dil benzerliklerine sahip, aynı tarihi ve kültürel mirastan beslenen pek çok ulus bulunmaktadır. Bu bağlamda, Sırp ve Karadağlılar bahsi geçen sorun bakımından karakteristik bir örnektir. Birçok seçkin bilim insanı Karadağlılardan Sırp olarak bahsederken, bu görüşe muhalif olanların da kayda değer bir oranda olduğunu söylemek mümkündür. Gerçekten de pek çok ortak değer ve benzerliklerin yanı sıra Karadağlılar, kendilerini Sırplardan ayıran özgün bir kültür geliştirebilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karadağ, Sırbistan, Ulusçuluk, Ulusal Semboller, Ulus İnşası.

NATION-STATE BUILDING IN MONTENEGRO: AN INTERPRETATION THROUGH ETHNOGROPHY, CULTURE AND SYMBOLS

ABSTRACT: The term “nation” can be explained as the entirety of the elements that manifest themselves within the national boundaries. There is no single way to imagine the nation. Among the factors that define national identity are ethnic origin, religion, language, a common past, culture, and a way of thinking, behaving, and living specific to the nation etc. No doubt these variables has been shaped by a set of historical, political, economic, and cultural factors. Accordingly, national symbols are important signs that help in understanding the nation and its heritage, that make it visible, and that make it more concrete in terms definition and expression. National symbols play a defining role in inheriting national heritage and preserving the sense of belonging, as well as allowing the nation to be differentiated from other communities. It is for this reason that symbols are utilized in the nationalization, nation building, and the establishment of the nation-state. National symbols can be divided into two as cultural and independence symbols. Cultural symbols are values that are based on society’s cultural accumulation and developing in time. In this

respect, the cultural heritage of the societies forming nations play a decisive role. Meanwhile, independence symbols are “invented” by political elites during the process of nation-state building, and cultural heritage is one of the primary sources nourishing the aforementioned symbols. One of the most important issues encountered during the production of these symbols is the problem of “assuming ownership (or appropriation) of national values” in the context of unity (or partnership) in lineage, language, religion, and culture. This sometimes leads to significant disputes concerning cultural heritage and historical memory. Especially in societies that continue their nation building process, it possible to find many examples clearly showing the emergence of the said problems. Indeed, there are many nations in the world today that possess similarities in lineage, origin, religion, and language and which are nourished from the same history and cultural heritage. In this regard, the Serbians and Montenegrins are a typical example in terms of the said problem. While many distinguished scholars refer to the Montenegrins as Serbs, it is possible to say that there is a considerable number of scholars who are of a dissenting opinion. Indeed, despite having many common values and possessing similarities, the Montenegrins have managed to develop a unique culture that distinguishes them from the Serbians.

Keywords: Montenegro, Serbia, Nationalism, National Symbols, Nation Building.

GİRİŞ

Ulus inşası, ulus devlet vb. kavramların ortaya çıkarak gelişmesi geç tarihlerde yaşansa da ulusların ve kimliklerin şekillenmesi şüphesiz çok eskilere dayanmaktadır. Bu ve benzeri kavramlar üzerine siyaset bilimi, tarih, sosyoloji, kültür-bilim vs. alanlarda pek çok çalışma yapılırken bu konularda belli başlı tezler ileri sürülmüştür. Bu tezler ulusçuluk, ulus devlet, kimlik, ulus inşası konularında farklı yöntem ve yaklaşım sergilerken, pek çok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Sosyal bilimler alanında uygulanan diğer kuramlar gibi bu tezleri de herhangi bir toplumun ulus inşa sürecine tam anlamıyla oturtmak elbette ki zordur. Keza toplumların pek çok tarihi, siyasi, ekonomik, kültürel etkenler altında doğup gelişen uluslaşma süreçleri arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır.

Ulusçuluk kuramları bağlamında dikkat çeken unsurlardan biri de sembollerdir. Toplumsal ve kültürel unsurlar ulus inşa süreçlerini anlaşılması bakımından önemli role sahiptir. Uluslaşma süreçlerini geç tarihlerde başlatan toplumların etno-sembolizm eksenli incelenmesi günümüzde değişik tartışmalara yol açmaktadır. Bu husus Balkan coğrafyasındaki toplumlar açısından da geçerlidir.

Ulus inşa süreçlerinde tarihsel milliyetçiliğin önemine vurgu yapan bu bağlamda önemli bir hususa dikkat çekmektedir:

Tarihsel milliyetçilik, genellikle yanlış varsayımlar üzerine kuruludur ve mitlerle beslenir, fakat siyasal devletlerin kurulmasında temel bir rol oynama ve insanlık tarihinin gidişini belirleyici bir biçimde etkileme kapasitesine sahip olağanüstü güçlü bir öğretilerdir. Bu savın doğruluğu Balkanlardan başka hiçbir yerde daha açık biçimde kanıtlanmaz.¹

Balkanlar, Avrupa'nın en hareketli ve karmaşık coğrafyalarındandır. Bu bölgenin kültürel, siyasi ve jeopolitik hudutlarından bahseden akademik yazında farklı yaklaşımlara rastlamak mümkündür. Özellikle eski Yugoslavya kısmı; dinî, etnik (mezhepsel) ve ulusal uyuşmazlıklar bakımından son derece karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu karmaşıklık tarih boyunca yaşanan ayrışma, uyuşmazlık ve çatışma süreçleri üzerinde olumsuz etkisini göstermiştir.

19. yüzyıldan itibaren özgürleşme, özerkleşme ve uluslaşma süreçlerinin merkezinde yer alan toplumlardan biri de Karadağ halkıdır. Diğer kimliklerle mukayesede Karadağ toplumu Yugoslav devletinin kurucu unsuru olan Sırlarla daha fazla birliktelik sergilemiştir. Bu yüzden Karadağ kimliği Sırp kimliğinin gölgesinde adeta görünmez bir hale gelirken, her ikisinin zaten aynı kimliğin bir parçası olduğuna dair tartışmalar da gündeme taşınmıştır. Bu tartışmalar, Karadağ ulusunun inşa sürecinde yoğun bir şekilde sürdürülürken, beraberinde birtakım eleştirileri getirmiştir. Din, dil, mezhep ve soy yakınlığıyla bilinen bu toplumların ayrıştırıcı özelliklerinin belirlenmesi pek kolay değildir. Kimlik tanımlanması bakımından kayda değer husus, Karadağlıların kendilerini kimlik ekseninde nereye konumlandırıldığıdır. Zira bir topluluğun veya

¹ Kemal Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, çev. Recep Boztemir (İstanbul: Timaş, 2012), 15.

topluluk üyelerinin ekseriyetinin, kendilerini hangi topluluğa ait hissettiği kimlik tanımlanması açısından son derece önemlidir. Slav dünyasının bir parçasını teşkil eden Karadağlıların köken, dil, kültür, kısmen din (mezhep) bakımından Sırplarla (ayrıca birçok toplulukla) ortak değerleri paylaştıkları, bir gerçekliktir; Karadağlılar, Slav topluluğunun bir parçasıdır. Fakat ulus anlamında Karadağ topluluğunu farklı kılan ve onu kendine özgü bir uluslaşma sürecine dahil eden kimlik şuurunun hangi değerlerden beslendiği ve bu değerlerin ne kadar özgün olduğu belirleyici bir faktördür.

Karadağlılarda kimlik farklılaşmasını birçok açıdan değerlendirme mümkündür. Olayı etno-sembolik bir yöntemle çözümlenmeye çalışırken sembolleşmiş kültür varlıklarının Karadağlı kimliğinin belirginleşmesi sürecinde ne kadar etkili olduğu gerek kültürel gerekse siyasal simgeler üzerinden çözümlenebilmektedir.

1. ULUSLAŞMA VE KİMLİK İNŞASINDA SEMBOLLER

İnsan, sosyal ve siyasal oluşumların merkezinde yer alan bir varlıktır. Antik Çağ'da site olarak tanımlanan şehir devletlerde, insanlar önceliklerini yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelttiklerinden kendilerini birey olarak tanımlayabilecek bilince erişmemiştir. Orta Çağ'da ise kamusal alana dinin hâkim olmasından kaynaklı olarak, insan kendini dünyada geçici, yabancı olarak algılamıştır. Rönesans döneminde kendine odaklanmaya başlayan insan bir biçim olarak ortaya çıkmış, moderniteyle beraber birey konumuna erişmiştir. Özetle; insan, Antik Çağ'ın siyasal gövdesi içerisinde "siteli", İmparatorluklar çağı olan Orta Çağ'da "şövalye", Rönesans'ta "hür insan", modern çağda ise "vatandaş" olarak konumlanmıştır.²

Modern siyasal egemenliğin, ayrıca meşruluğun anayasal/hukuki kaynağı olan ulus da bireyden veya bireysel haktan hareketle oluşmuştur. Ulus-devlet literatürde; ulus, devlet ve vatandaşlık gibi kavramlarla birlikte ele alınmaktadır.³ Birçok özellikleri içeren ulus

² Okhan Valiyev, *Azerbaycan'da Milliyetçilik, Ulusun ve Ulus-Devletin Oluşumu* (Ankara: Türkiye Notları Yayınevi, 2020), 20-21.

³ Pınar Yazgan, "Ulus-Devlet," *Milliyetçilik* içinde, ed. Tefik Erdem (Antalya: Otorite Yayınları, 2020), 83-90.

kavramı konusunda birbirinden farklı tanımlamalar yapılmıştır. Disiplinlerarası milliyetçilik çalışmalarının kurucularından olan Anthony D. Smith ulusun özelliğini beş maddede belirtmiştir:

- 1) Tarihi bir toprak/ülke ya da vatan, 2) Tarihi bellek, ortak mitler, 3) Ortak bir kamu kültürü, 4) Topluluğun tüm bireyleri için geçerli ortak yasal hak ve görevler, 5) Topluluğun bireylerinin ülke içinde rahat hareket olanağına sahip oldukları ortak bir ekonomi.⁴

Renan ise ulusu, “ruhani ilke” ve “hissiyat” olguları üzerinden çözümlenmeye çalışarak ulusun tarihsel köklerine vurgu yapmıştır:

Bu ruhani ilkeyi ve hissiyatı aslında bir olan iki şey oluşturur. Biri geçmişte, diğeri şimdidedir. Birisi ortak zengin bir hatıralar mirasına sahip olmaktır, diğeri ise şimdiki zamanda ortak karara varma, birlikte yaşama arzusu, bölünmemiş halde aldıkları mirası geliştirmeye devam etme iradesidir. İnsanlar doğaçlama yapmaz, ulus birey gibi fedakârlık, uzun bir çaba ve özveri geçmişinin sonucudur.⁵

Başka bir ifadeyle ulus, ortak aidiyetler temelinde tarihsel döneme referans vererek üyelerinin katılım ve iradesi ile ortaya çıkan bir oluşumdur. Ulus-devlet ise paylaşılan ortak bir kültür ve bu kültürden oluşan kolektif bilince sahip olan ve ulus olarak ifade edilen topluluklardan oluşur. Ulus-devlet aynı toprak üzerinde doğmuş olan ve aynı toprakları paylaşan bir topluluğun aynı siyasal haklara sahip bireylerin birlikteliğinden meydana gelir.⁶ Modernist teorinin kuramcılarında Benedict Anderson, antropolojik bir bakış açısıyla “Ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur-kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir” şeklinde bir tespitte bulunmaktadır.⁷ Uluslar, hayal edilmiş sınırlarda yaşayan topluluk üzerinde meşrutiyetlerini pekiştirmek adına diğerlerine karşı farklılıklarını ortaya koyarak bir

⁴ Anthony D. Smith, *Milli Kimlik*, çev. Bahadır Sina Şener (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), 32.

⁵ Ernest Renan, *Ulus Nedir?*, çev. Gökçe Yavaş (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2021), 32.

⁶ Yazgan, “Ulus-Devlet,” 83; Hülya Eşki Uğuz ve Rukiye Saygılı, “Küresel Dünyada Ulus Devlet,” *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 16/32 (2016): 127-147.

⁷ Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, çev. İskender Savaşır (İstanbul: Metis Yayınları, 1995), 20.

kimlik oluşturmaya çalışır. Ortak bir geçmiş, kültürel mirasa, akrabalık duygusuna olan inanç, güçlü kimlik ve birlik bağları ile hayali bir topluluğa ait olma duygusu yaratır. Ulus kimliğinden kasıt topluluğun bireylerinin tek bir ortak üst kimliğe sahip olması, özümsemiş bir üst-kültür ve yerleşmiş ulus bilincinin sağlanmasıdır.⁸ Ulus-devlet kavramsallaştırmasındaki ilk bileşen olan "ulus"un siyasi bir inşa aşamasını gerektirmesi, ulusal kimlik ve kültürün model bakımından önemini oldukça artırmaktadır. Çünkü bir ülke bu modeli seçerek ulusal kimliği ne kadar çok sağlam oluştursa uluslaşma sağlanabilecek, toplumsal ve siyasi sistem sıkıntısız işleyecektir.⁹ Bu nedenle uluslaşma politikaları ile; dini, etnik, bölgesel alt kimlikleri ulusal kültür potasında eriterek, ulusun tek bağlılık merkezi olarak görülmesini sağlamak ulus-devletler açısından önemlidir. Bu bağlılığı oluşturmak ve ulusla daha fazla özdeşleştirmek için devlet; başkentleri, anıtları, tarihteki zaferleri, tarihteki kahramanları, mitleri, armaları, bayrakları, milli bayramları, milli marşları, hükümet binalarını ve tabiat güzelliklerini ulusal sembolizm değerleri olarak kimlik politikalarında kullanır.¹⁰

Modernite öncesi dönemde devletler daha ziyade din, soy ve geleneği meşrutiyetin kaynağı olarak görmüş ve ortak bir kimlik oluşturma eğilimine girmemişlerdir.¹¹ Modern çağın başlangıcından itibaren ulus devletlerde vatandaşlar arasında toplumsal birlikteliğin ve bütünleşmenin korunarak sağlanması işlevi ulusal kimlikler tarafından yerine getirilmiştir. Bu nedenle devletler, egemenliği kapsamındaki insan toplulukları üzerinde ortak bir kimlik oluşturma çabasına girmişlerdir.¹²

⁸ Köksal Şahin, *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet* (İstanbul: YeniYüzyıl Yayınları, 2009), 156.

⁹ Şahin, *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet*, 156.

¹⁰ Şahin, *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet*, 156-157.

¹¹ Mustafa Kemal Şan, "Kimlik," *Milliyetçilik* içinde, ed. Tefvik Erdem (Antalya: Otorite Yayınları, 2020), 92.

¹² Handan Akyiğit, "Liberal Milliyetçilik," *Milliyetçilik* içinde, ed. Tefvik Erdem (Antalya: Otorite Yayınları, 2020), 152.

Modernist kurama bir tepki olarak ortaya çıkan ve ilkçiler ile modernistler arasında bir orta yol geliştirmeye çalışan etnik geçmişe ağırlık veren kuram Etno-sembolcü (ethno-symblosit) kuramıdır. Etno-sembolcü kuramın gelişmesinde belirleyici isim Anthony D. Smith'tir. Smith, modern olduğunu kabul ettiği ulusçuluğun etnik topluluklar ele alınmadan anlaşılamayacağını savunmuştur.¹³ İleride de belirteceğimiz üzere, etno-sembolcü yaklaşımın genel amacı, uluslar ve ulusçuluğa dair toplumsal ve kültürel bir anlayış sunmaktır. Kültüre vurgu yapılmasının sebebi ise, çoğunlukla siyasi ve ekonomik faktörlere odaklanan modernist yaklaşımları tamamlama gereksiniminden kaynaklanmaktadır.¹⁴

Smith, ulusu “tarihsel koşullara gömülü, çok eski ve ortak bir etnik grubun modern mirasçısı ve dönüşmüş şekli” olarak tanımlar. Daha basit şekliyle ifade etmek gerekirse, günümüzdeki uluslar, antik dönemden itibaren varlığını sürdüren etnik toplulukların bir devamıdır. Ulus modern bir kavram olarak ifade edildiğinde tarihsel olarak geçmişe atıfta bulunulmakta, bu vesileyle semboller, işaretler ve anılara gereksinim duyulmaktadır. Uluslar bu yönden bakıldığında tarihsel olarak kendinden önce var olan etnik topluluklarla ortak soy ve kültürel kimlik olarak ifade edilen toprağa bağlı paylaşımları kapsar.¹⁵ Smith, ulus inşasında ulusların ilk olarak, üyelerin içinde yaşamak ve çalışmak zorunda oldukları mutlak bir toplumsal mekân tanımladıklarını ve bir topluluğu mekân ve zamana konumlandırarak ülke sınırlarının çizildiğini ve aidiyet duygularının güçlendirildiğini belirtmektedir. Bunun için marş, bayrak, para, anıt, üniforma, kutlama gibi sembollerle topluluğun üyelerine ortak mirasları, kültürel yakınlıkları anımsatır.¹⁶

Ulus ve ulus kimliği inşası sürecinde ortak kültür ve ortak bir hafızanın inşasına dikkat çeken isimlerden olan Hobsbawm, ortak

¹³ Valiyev, *Azerbaycan'da Milliyetçilik*, 41-42.

¹⁴ Anthony D. Smith, *Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik*, çev. Bilge Firuze Çallı (İstanbul: Alfa, 2009), 181.

¹⁵ Anthony D. Smith, “Küresel Bir Çağda Uluslar ve Milliyetçilik,” *Sosyoloji Başlangıç Okumaları* içinde, ed. A. Giddens, çev. Günseli Aksoy (İstanbul: Say Yayınları, 2019), 268.

¹⁶ Smith, *Milli Kimlik*, 34-35.

bir geleneğin, ortak bir hafızanın inşa edildiğini savunur.¹⁷ Gellner; “Ortak kültürden yola çıkan herhangi bir ulus tanımı bol balık çıkarmış başka ağa benzer” sözüyle kültürün ulus kimliğindeki etkisinin ne kadar güçlü olduğuna vurgu yapar.¹⁸ Kültürler siyasi iktidarın doğal sığınağı olarak görülmektedir. Siyasi yöneticiler sahip oldukları kültürlerini devletin sınırları içinde korumaya çalışarak ulusun birliğini sağlamayı ve böylelikle iktidar alanlarını koruma ve benimsetme eğiliminde olurlar. Bunun için modern dünyanın ulus oluşumuna yön veren ve ulus için gerekli olan daimî unsurları kullanırlar; unutulmaya yüz tutmuş diller yeniden canlandırılır, eskiye dönük ulusa özgü özellikler gündeme getirilir ve hatta yeni gelenekler icat edilir. Buradan hareketle, dünya üzerindeki ulusları birbirlerinden farklı kılan mit, anı vb. değerler ulusları tanımlamak bakımından toplumlar için büyük önem taşır.¹⁹ Bir ulusu hayal etmenin tek bir yolu yoktur, çünkü ulus bir kategori olarak melez bir yapıdır. Ulusun farklı özellikleri, sadece grup içi temsiller için çıkarımlara sahip olmakla kalmaz, aynı zamanda dış gruplarla farklı ilişkileri ve farklı ayırt edicilik stratejilerini de kapsar.²⁰

Antropologlar, siyaset bilimcileri, tarihçiler, sosyologlar, sanat tarihçileri, psikologlar olmak üzere çeşitli disiplinlerden bilim adamları ulusal sembollerin duygu ve davranışları uyandırma gücünde hemfikirdir.²¹ Sembollerin çeşitli tanımlamalarına baktığımızda duygu ve davranış üzerinde etki yarattığı anlaşılacaktır: Bir müşahhas şey veya işaret olan sembol duyu organlarıyla idrak edilmesi olanaksız olan bir nesneyi doğal bir şekilde akla getirir veya

¹⁷ Eric J. Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik*, çev. Osman Akınhay (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995).

¹⁸ Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, çev. Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan (İstanbul: İnsan Yayınları, 1992), 103.

¹⁹ Anthony D. Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, çev. Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir (Ankara: Dost Kitabevi, 1992), 10.

²⁰ Eerika Finell and Karmela Liebkind, “National symbols and distinctiveness: Rhetorical strategies in creating distinct national identities,” *British Journal of Social Psychology*, 49/2 (2010): 324-325.

²¹ Robert T. Schatz and Howard Lavine, “Waving the Flag: National Symbolism, Social Identity, and Political Engagement,” *Political Psychology*, 28/3 (2007): 330.

belirtir.²² O kendi dışındaki bir realiteye dikkat çeken, onun yerine geçen veya tasvir eden bir nesne, fiil veya işarettir.²³ Bu şekliyle, sembol, açıklanamayan bir olgunun ifade biçimi,²⁴ ayrıca bir kişi, nesne, grup veya fikir kompleksini basit şekilde temsil edebilen iletişim öğesi,²⁵ insan düşüncesinde görünemeyen bazı nesnelere onunla ilişkisi nispetinde görülebilir bir şekilde tasvir edebilmektedir.²⁶

Yukarıda söylenenlerden hareketle, bireyler semboller aracılığıyla bir gruba aidiyet duygusu geliştirmekte ve söz konusu grupla özdeşlik yaratmaktadır. İlk çağlarda mağara duvarlarında başlayan kültürel semboller zamanla çeşitli coğrafya ve uygarlıklarda şekillenerek modern dünyada ulusal veya uluslararası sembollerine ortaya çıkmıştır.²⁷ Ulusal semboller kolektif sembolizmin uzun tarihinde yeni bir bölümü temsil eder. Uluslar ortaya çıkmadan önce ilkel kabile ve klanlar, her grubu özel olarak karakterize edecek ayırt edici yeni işaretler aramış, her klan grubunun kişiliğini görünür kılan totemler geliştirmiştir. Bu totemler (hayvan, bitki vd. figürlerle ifade edilen) klanı kişiselleştirirken, ilerleyen dönemlerde bir hükümdarın meşruiyetiyle doğrudan ilintili hale gelmiştir; nitekim bir ordu veya sarayın bayrağını ele geçirmek, hükümdarın gücünü elinden almaya eş değerdir.²⁸ Modern uluslar, ulus inşa sürecinde ortak iletişim yaratma çabasına girerken, bu sürecin temelini teşkil eden güç, ortak değer ve sembollerin oluşturduğu toplumsal bir bütünün parçası olma ihtiyacını daha fazla kavramıştır. Bireyin kendi ulusuna aidiyet duygusunun güçlendirilmesi ve bu aidiyetten gurur duymasını sağlamaya ilişkin ders müfredatında marş ve

²² Galip Atasağın, "Sembol ve Sembolizm," *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/7 (1997): 369.

²³ Atasağın, "Sembol ve Sembolizm," 369.

²⁴ Atasağın, "Sembol ve Sembolizm," 369.

²⁵ "Symbol", *Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/symbol>, Erişim tarihi: 12.04.2022.

²⁶ Atasağın, "Sembol ve Sembolizm," 369.

²⁷ Selçuk Kürşad Koca, "Genel Hatları ile Kültür ve Sembol İlişkisi," *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, II (2010): 91.

²⁸ Karen A Cerulo, *Identity Designs: The Sights and Sounds of a Nation* (New Jersey: Rutgers University Press, 1995), 12.

bayrak gibi semboller üzerinden kolektif bilinç inşa edilebilmektedir.²⁹

Ulusal bilinç, aynı zamanda ortak kültür ve ulusal sembollerin kullanılmasıyla da güçlenir. Sembollerin bir ulus için en önemli rolü, soyut şeyleri temsil ederek toplumun farklı tabakalarına aynı duygusal tepkileri uyandırmasıdır. Sosyal, ekonomik, kültürel, etnik farklılıklarda dahi topluluğun her üyesi aynı semboller aracılığıyla topluluğun duygularına, yaşamına ve erdemlerine iştirak eder.³⁰ Ulusal semboller, her ulusun kimliğini nesnelleştirmekle, son derece soyut olana bir somutluk duygusu kazandırarak anlaşılması zor olabilecek şeyleri anlamlı hale getirir ve politik düşünce için bir başlangıç noktası oluşturur.³¹ Eric Hobsbawm "geleneğin icadına gerekli dikkat gösterilmeden ulus fenomeni üzerinde hakkıyla durulamayacağı"³² vurgular. Ulus inşa sürecinde önderler bireyleri bölgesel bağlılıklardan daha geniş birleşik bir birimin parçaları oldukları bilincini aşılamaaya çalışır. Semboller bu kolektif yaşamı pekiştirmeye hizmet eder. Belki hiçbir zaman karşılaşmayacakları insanlara ve doğrudan tecrübe edemeyecekleri kurumlara bağlılık hissediler. Uluslar meşrutiyetlerini diri tutmak için her zaman bu duygulara ihtiyaç duyar. Ulus da din gibi günlük yaşamın içinde somut bir biçim almasını sağlayan kurallar, uygulamalar, semboller geliştirmeden ayakta kalmayı başaramaz.³³ Daha önce de belirtildiği üzere, semboller, aynı zamanda iktidarlar açısından bir güç ve meşrutiyet kaynağıdır. Bu yüzden, hükümetler resmî kurumları ulusal bayraklar ve amblemlerle donatır, marşlar, sloganlar ve bağlılık yeminleri aşılar, ulusun geneline hitap eden anıtlar ve tarihi mekanlar inşa edilerek vatandaşları bu tür yerleri ziyaret etmeye ve kutsal

²⁹ Hakan Bayri, "Türkiye'de Kimlik Siyaseti Sorunu ve Ulusal Kimlik-(1980 Sonrası Döneme Sosyo-Politik Bir Bakış" (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2008), 5, 16, 54.

³⁰ Smith, *Milli Kimlik*, 127.

³¹ Cerulo, *Identity Designs: The Sights and Sounds of a Nation*, 3-4.

³² Eric Hobsbawm ve Terence Ranger, *Geleneğin İcadı*, çev. Mehmet Murat Şahin (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006), 17-18.

³³ Funda Kılıç Çetindağ, "Simgeler ve Ulus Devletin Yeniden Üretimi," *Zabunoğlu Armağanı* içinde, (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2011), 316.

idealleri paylaşmaya teşvik eder.³⁴ İktidarlar kendilerini birleştirmek için de bu siyasi sembolizasyonu; eğitim kurumları, dini kurumlar, kamusal törenler ya da siyasi söylemler aracılığıyla yeniden üretmeye devam eder. Semboller, geniş kitleler tarafından benimsedikçe devlet, bireyi ve toplumu daha fazla yönlendirme kapasitesine sahip olur, böylelikle sembol ulusal bir değer niteliğine bürünür. Fakat, devlet istediği sembolü bir değer haline getiremez. Sembollerin geniş bir kitle üzerinde kabul görmesi için ya ulusal kültürle bütünleşmiş ya ulusal kültürün derinliklerinden neşet etmiş ya da ulusun kolektif hafızasında yer edinmiş olması gerekir.³⁵

Ulusal semboller ulus kimliğini oluşturmasının yanı sıra ulusun üyeleri arasındaki bağı, ulusa aidiyet duygusunu oluşturma ve güçlendirme işlevi de görür. Bu bağlamda ulusal semboller, bireysel çıkarları ikincil kılarak sembollerin temsil ettiği kolektif ahlaki bir otorite uygular.³⁶ Sembol kullanımı, toplum üyelerinin sahip olduğu kültürlerine ait özelliklerin çağrıştırmasını ve bireylerin aynı şeyleri algılamasını sağlamayı amaçlar. Bu nedenle gelişmiş toplumlar kültür alanlarını genişletmek, başkalarını kendilerine benzetmek, yakınlaştırmak ve en sonunda da aynılaştırmak için sembollere başvururlar.³⁷

Ulus simgeleyen semboller toplumsal ve kültürel kimliğin özünde yer almaktadır. Bu semboller doğadan alınma, insan icadı, cansız ya da canlı varlıklar ve imgelerden ritüellere, öykü anlatımına pek çok biçimde olabilir; vasfını her ne şekilde kazanmış olursa olsun bu semboller, insanları bir araya getirerek ulusların oluşumuna yardımcı oldukları gibi ortak şifreli bir sistem yarattıklarından yaşamsal bir işlevi yerine getirirler.³⁸ Örneğin; Karadağ'ın ismini aldığı Lovcen Dağı doğadan alma bir sembol iken Karadağ'ın geleneksel çalgısı olan "gusle" bir insan icadıdır. 19. yüzyılın

³⁴ Cerulo, *Identity Designs: The Sights and Sounds of a Nation*, 15.

³⁵ Hüseyin Tutar, "Ulus Devlet Oluşumunda Kırgız Kimliği" (Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, 2006), 38.

³⁶ Cerulo, *Identity Designs: The Sights and Sounds of a Nation*, 16-17.

³⁷ Koca, "Genel Hatları ile Kültür ve Sembol İlişkisi," 87, 90.

³⁸ Kathryn Wilkinson, *Kökenleri ve Anlamlarıyla Semboller&İşaretler*, çev. Seda Toksoy (İstanbul: Alfa Yayınları, 2011), 214.

başlarında Karadağ'ın siyasi zaferlerini kazanmış, nesilleri etkileyen epik şiirler yazmış, Karadağlılar kadar Sırpalarında saygı duyduğu Karadağ'ın şair Prensi Petar II. Petrovic-Njegos Karadağ ulusunun canlı sembollerindedir.

2. SEMBOLLEŞMİŞ KÜLTÜR VARLIKLARI

İnsana özgü değerlerden biri olan kültür, üretilerek ve paylaşarak bir topluluğu başkalarından farklı kılar, ona kimlik yükler ve semboller aracılığı ile kalıcı bağlantılar oluşturur. Kültürel semboller toplumsal aidiyet duygusu yaratarak bir topluluğun kendini ulus olarak tanımlanmasına katkı sağlar.³⁹ Doğu ve Batı arasında bir geçiş konumunu haiz Karadağ, pek çok uygarlığın yaşam sürdürdüğü bir bölgede yer almaktadır. Bu yüzden çeşitli kültürel ve dini etkilerin buluşma noktası olarak zengin mirasa sahiptir. Bugün Karadağ'da Akdeniz, Orta Avrupa, Doğu Avrupa ve Doğu uygarlıklarının izleri görülmektedir.⁴⁰ Karadağ'ın başkenti Podgorica ve eski kraliyet başkenti Cetinje, ülkedeki iki önemli kültür ve sanat merkezidir.⁴¹

Bir mekân hakkında bilgi sahibi olmak, mimarlık özelliklerinden ziyade o kültüre ait olmakla alakalıdır. Tarihi yapılar ve anıtlar ortak bir yaşamın mekânsal izlerini taşır. Bu yapılar belleğimizdeki bilgilerin görselleştirilmiş halidir ve ulusun değerlerini üzerlerinde barındırır, bir görsellikten öte o ulusun sahip olduğu alışkanlıkları, gelenekleri ve toplum bilgisini harmanlayarak kültürel bir kimlik oluşturur.⁴² Bu bağlamda, Karadağ'da var olan ve sembolleşen pek çok anıttan bahsedebiliriz. UNESCO'nun Dünya Doğal ve Kültürel Miras Listesinde yer alan Karadağ'ın Eski Kotor kasabası, adeta

³⁹ Ayşen Temel Eğinli ve Azra Kardelen Nazlı. "Kültürün Koruyucu Gücü: Kültürel Semboller," *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi*, 2 (2018): 57, 63.

⁴⁰ "Montenegro culture-unique tradition and customs of our country," <https://portomontenegro.com/blog/montenegro-culture/>, Erişim tarihi: 10.04.2020.

⁴¹ "Culture," <http://www.montenegroconsulate-lb.org/Culture.html>, Erişim tarihi: 12.06.2020.

⁴² Burak Asiliskender, Hamiyet Gökmen Balcı ve Neşe Yılmaz, "Anıt Kavramı, Kimliğin Sürekliliği ve Değişim: Gevher Nesibe Medresesi Deneyimi," *Mimarlık Dergisi*, 322 (Mart-Nisan 2005).

Orta Çağ'a ait açık bir müze gibidir. 2.500 yıldır var olan kasabada İliyya, Roma öncesi ve Roma dönemlerine ait Gotik, Rönesans ve Barok kompleksinden oluşan yapılar, kültür ve medeniyetlerin çeşitliliğine tanıklık eden sayısız kanıt bulunmaktadır.⁴³

2.1. Kotor Saat Kulesi

17. yüzyıldan kalma saat kulesi Kotor'un simge eserlerinden- dir. 1602'de Venedikler döneminde yapılan kulenin sütunları Lovcen Dağı'ndan çıkarılmıştır; duvarındaki arma ise o dönemin prensine aittir.⁴⁴ Bir zamanlar kulenin önünde bulunan "utanç sü- tunu" olarak adlandırılan ve piramidi andıran üçgenel duvara suç- lular bağlanarak teşhir edilmiştir. Bu şekilde bir cezalandırma suç- luların toplumdan dışlanmasına, hatta hayatta kalabilmek için ka- sabayı terk etmelerine yol açmıştır.⁴⁵

Karadağ nüfusunun çoğunu Ortodokslar teşkil etmektedir. Ancak yedi yüzyıl öncesinde olduğu gibi bugün de ülkede farklı dinlere itikat eden Katolik Hristiyan, Musevi ve Müslümanlar yaşa- maktadır.⁴⁶

Bilindiği üzere modernlik öncesi klasik çağda geleneksel top- lumlar bütünleşmeyi din yoluyla gerçekleştirmişlerdir.⁴⁷ İnsan yer- leşimi mabetlerin çevresinde gerçekleşerek, toplum düzeni mabet- ler etrafında kurulmuştur. Bu mabetlerden birkaçına değinmekte yarar vardır.

⁴³ "Authentic Culture of Montenegro-Kotor," <https://www.ramstravel.co.me/page.php?id=276>, Erişim tarihi: 12.06.2020.

⁴⁴ "Clock tower in the Square of Arms," <https://waytomonte.com/en/p-3156-clock-tower-in-the-square-of-arms>, Erişim tarihi: 12.06.2020.

⁴⁵ "Kotor Town in Montenegro, Europe-Clock Tower," <https://www.thousandwonders.net/Kotor#:~:text=In%20front%20of%20the%20Clock,to%20leave%20town%20to%20survive>, Erişim tarihi: 13.06.2020.

⁴⁶ Eldar Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, çev. Ali Asker (İstanbul: Erkam Yayın- ları, 2021), 105.

⁴⁷ Bayram Sevinç, "Ontolojik Mekân Siyaseti ve Mabet," *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 67 (2013): 57.

Resim 1. Kotor Saat Kulesi

2.2. Cetinje Manastırı

Lovcen Dağı'nın altında yer alan Cetinje Manastırı Karadağ tarihinde önemli bir yere sahiptir. 15. yüzyılda kurulan ve önemli yaşam alanı haline gelen Cetinje, Karadağ'da kültürün beşiği, ayrıca Ortodoks dininin merkezi olmuştur. Osmanlı yönetiminde 16. yüzyıldan itibaren Karadağ'da *vladika* adı verilen din adamları 1852 yılında II. Danilo Petrovic'in başa geçip din ve devlet işlerini ayırıcaya kadar, dini görevlerinin yanı sıra Karadağ toplumunun yöneticiliğini de yapmışlardır.⁴⁸ Bu yüzden Cetinje Manastırı Karadağ'ın kaderinin belirlendiği ve şekillendiği yer olması bakımından da önem arz etmektedir. Cetinje Manastırı, bünyesinde hediyeler, kutsal emanetler, pullar ve süslemelerden oluşan bazı koleksiyonları da barındırmaktadır. Manastır, yüzyıllar boyunca üstlendiği tarihi

⁴⁸ Abidin Temizer, "Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı 1853-1913" (Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2003), 22; Ali Gökçen Özdem, "Karadağ'ın Osmanlı Egemenliğine Karşı Mücadelesi (1830-1878)" (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2012), 39.

misyonuylay, maneviyatın ve özgür düşüncenin simgesi olarak tanınır.⁴⁹

Resim 2. Cetinje Manastırı

2.3. Ostrog Manastırı

Birçok kültürde asırlarca, hatta binyıllarca tarihi olan ve kutsallık atfedilen mekanlar bulunmaktadır. Bu mekanların bir kısmı insan tarafından yapılırken bir kısmı da ırmak, kaya ve ağaç gibi doğal olabilir. Ulusların tarihi ister dinsel ister folklorik anlamlı olsun, toplum bilincine yerleşen ve kültürlerinin sembolü haline gelen kutsal yerlerle doludur.⁵⁰ Balkanlar genelinde en çok ziyaret edilen kutsal yapılardan biri belki de birincisi olan, Danilovgrat Belediyesi sınırları içinde yer alan “Ostrog Manastırı”ndan gizem dolu bir mekân olarak bahsedilmektedir. Yüksek bir tepede yer alan bu manastır, Türkiye’deki Sümela Manastırı gibi kayalıklara gömülü görüntüsüyle ziyaretçilerin ilgisini çekmektedir. Halk arasında yaygın olan söylentilere göre manastıra uzayan ve pek güvenli olma-

⁴⁹ “Cetinje Monastery,” <https://museu.ms/museum/details/183/cetinje-monastery>, Erişim tarihi: 10.04.2022.

⁵⁰ Wilkinson, *Kökenleri ve Anlamlarıyla Semboller&İşaretler*, 232.

yan bu zikzaklı dağ yolunda herhangi bir trafik kazası yaşanmamıştır; bunun nedeni yolun ve yolcuların 17. yüzyılda bu mabedi inşa etmiş Metropolit Vasili Yovanovic'in koruması altında olmalarıdır. Bir başka anlatıya göre; 18. yüzyılda dönemin Karadağ Knezi'nin kardeşi Mirko Petrovic, bir gece yarısı kendi birliği ile Osmanlı askerlerine görünmeden geçerek (Kutsal Ruh onları görünmez kılmış) metropolitin manastırdaki cesedini kurtarabilmiştir. Keramet sahibi Vasili Yavanovic'in kutsal ruhu bu ziyaretgahı İkinci Dünya Savaşı döneminde de korumuştur. Yerel anlatılara göre mabede atılan Alman mermisi, manastırın Kara Haç Kilisesi'ne götüren kapısına isabet etmiş, kapıyı kırmış, fakat patlamamıştır; mermi hala manastırda bulunmaktadır. Yüzlerce ziyaretçi buraya gelerek dua ve yakarırlarının işitileceği inancıyla bahçedeki çeşmenin suyundan içmektedir.⁵¹

Resim 3. Ostrog Manastırı

2.4. Cetinjeli Aziz Petar ve Kral Nikola Anıt Heykelleri

Resmi binalara, şehir meydanlarına dikilen anıtlar mimariyi tamamlama işlevinin yanı sıra ulusa estetik bir temsil sağlar. İnsan-

⁵¹ Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, 106, 140-141.

lık binlerce yıldır killeri, kayaları, ahşapları biçimlendirerek üç boyutlu bir temsili ifade eden heykeller yapmıştır. Bir modernlik formu olarak; ulus-devlet ve ulusçuluğun şekillenmesinde Yunan-Roma medeniyetlerinden gelen ve 15. yüzyıl Rönesans'ı ile tekrar yorumlanarak Barok-Rakoko özelliklerinden arınmış Grek-Roma esintili insan biçimcilikle yüklü klasik tarzda uygulanmıştır. Anıt ve heykeller ulusu hayal etmenin yanı sıra anıyı taze tutma işlevi görür. Böylece sürekli hatırlayan bellekte biz ve köken duygusu canlılığını korur.⁵² TDK'da "Anıt" sözcüğü; "önemli bir olayın veya büyük bir kişinin gelecek kuşaklarca tarih boyunca anılması için yapılan, göze çarpacak büyüklükte, sembol niteliğinde yapı, abide" olarak tanımlanmaktadır.⁵³ Ulus inşa sürecini yaşayan her bir topluluk gibi Karadağlılar da tarihlerinde yer alan ve önemli rol oynayan şahsiyetleri anıtlarda yaşatarak kimlik bilincini diri tutmaya çalışmıştır. Bu şahsiyetlerden birisi 1782-1830'de Karadağ'ı yönetmiş I. Petar Petrović Njegoš'tur. Ölümünden sonra başa geçen yeğeni II.Peter Petrović Njegoš onu Sırp Ortodoks kilisesine "Çetinje'li Aziz Peter" adıyla aziz ilan ettirmiştir.⁵⁴ Onun döneminde başıboş derebeyler bir araya getirilerek tek bir güç merkezi oluşturulmuştur.⁵⁵ Ayrıca I. Peter Petrović Njegoš Napolyo'nun Dalmaçya'daki ordusuna karşı elde ettiği zaferle ün kazanmıştır. Karadağ'ın dönüm noktası olan I. Petar Petrovic döneminde, merkezi hükümet kabile liderleri karşısında daha güçlü duruma gelmiş, böylece devletleşme süreci başlatılmıştır. Karadağ'ın yöneticisi olmasına rağmen mütevazı bir keşiş olarak yaşamını hücrede sürdüren I. Petar Petrovic 18 Ekim 1830'da vefat etmiştir; naaşı Çetinje Manastırı'nda korunmaktadır.⁵⁶ Bu yüzden I. Peter Petrović Njegoš'un anıtı Kara-

⁵² Hacı Ali Şimşek, "Ulusun Estetik Temsili" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019), 100.

⁵³ Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim tarihi: 07.04.2022

⁵⁴ Ali Gökçen Özdem, "Karadağ'ın Osmanlı Egemenliğine Karşı Mücadelesi (1830-1878)" 95.

⁵⁵ Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, 221.

⁵⁶ Osman Karatay, "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ," *Balkanlar El Kitabı* içinde, der. Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ (Çorum-Ankara: Karam&Vadi Yayınları, 2006), 368; Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 1, 18.ve 19. Yüzyıllar*, çev. İhsan

dağlılara birlik ve beraberlik karşısında kazandıkları zaferi simgelemektedir. Karadağ'ın ilk ve son kralı olan Nikola Petrović Njegoš'un anıtı ise başkent Podgorisa'da yer almaktadır.

Resim 4: Aziz Petar Heykeli

Resim 5. Nikola Petrović Njegoš Heykeli

Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç (İstanbul: Küre Yayınları, 2013), 97, "Hagiographies of the Serb Saints of Montenegro," <https://www.njegoss.org/orthodoxy/hagiog.htm>, Erişim tarihi: 09.04.2022.

2.5. Kotor Kedileri

Tarih boyunca hayvanlar belli toplumlar tarafından sembol olarak seçilmiş veya zamanla sembol haline gelmiştir. (Örneğin panda Çin’de, boğa İspanya’da, kanguru Avusturya’da vs.). Karadağ’ın Kotor kasabasında kedilerin sembolik bir anlamı vardır. Burada yoğun bir kedi popülasyonu gözlemlenmektedir; hatta kedi meydanı adı verilen bir meydan ile geliri Kotor kedilerinin beslenmesi ve bakımı için kullanılan bir kedi müzesi bulunmaktadır. Kasaba kedi figürü ile süslenen hediyelik eşyalar ve biblolar satan çok sayıda dükkâna ev sahipliği yapmaktadır. Bazı Karadağ vatandaşları Kotor’u kedilerin kurtardığına ve kedilerin şans getirdiğine inanmaktadır.⁵⁷

Resim 6. Kotor Kedileri

2.6. Mimoza Çiçeği ve Festivali

Bilindiği üzere, kutlamalar, geçit törenleri, törensel etkinlikler insanlar üzerinde ulusal sembollere benzer psikolojik etki yaratır. Bununla birlikte, semboller grup kimliğini yönlendirmek için somut nesnelere sağlarken, sembolik faaliyetler insanların bu özdeşleşmeyi davranışsal olarak iletmesine olanak tanır. Bir geçit töreninde yürüyüş yapmak veya başkalarının bunu yapmasını izlemek, bir bayrak sallamak gibi sembolik faaliyetlere katılım, ulusal kimliğin

⁵⁷ Sabrina Faramarzi, "The Bizarre History of Kotor's Fascination With Cats," <https://theculturetrip.com/europe/montenegro/articles/bizarre-history-kotors-fascination-cats/>, Erişim tarihi: 13.06.2020.

ifadesi için eşsiz fırsatlar sunar.⁵⁸ Festival gibi törensel teşhirler aracılığıyla vatandaşlar ortak ulusal üyeliklerine yönlendirilir ve ulusal kimlik sürekli olarak pekişir. Bir ulusu tanımlamak ve sürdürmek o kadar önemlidir ki siyasi liderler vatandaşları ulusun sembollerine bağlamakta hiçbir masraftan kaçınmazlar.⁵⁹ Hayvanlar gibi çiçekler de sembolik anlamlar taşır ve bazı ülkelerde çiçekler birer sembol olarak bilinir. Örneğin; lale Hollanda ve Türkiye'nin, ayçiçeği Ukrayna'nın, iris Fransa'nın ulusal simgeleri arasındadır. Karadağ'ın Herceg Novi şehrinin tüm kıyılarını muhteşem bir bahçeye dönüştüren ve kışa meydan okuyan Mimoza çiçeği de Karadağ'daki sembollerinden biridir. 1969'dan bu yana şubat ayının ilk hafta sonundan başlayarak Karadağ'ın kuzey kıyı bölgesinde, her yıl Mimoza Festivali düzenlenmektedir. Festival, baharın gelişini kutlamak için Karadağlıları bir araya getirir. Her yıl yaklaşık 20.000 ziyaretçiyi bir araya getiren festival geniş program yelpazesine sahiptir. Bunların en ilgi çekenleri; yetişkinler ve çocuklar için kostüm partileri, geçit törenleri ve konserlerdir. Mimoza çiçeği insanlar için yeniden doğuşu, baharın vadini temsil eder.⁶⁰

Resim 7. Mimoza Çiçeği

⁵⁸ Schatz and Lavine, "Waving the Flag: National Symbolism, Social Identity, and Political Engagement," 333.

⁵⁹ Cerulo, *Identity Designs: The Sights and Sounds of a Nation*, 16.

⁶⁰ "Mimosa Festival," <https://www.hercegfest.me/en/mimosa-festival/>, Erişim tarihi: 10.04.2022; "Mimosa Festival in Herceg Novi," 15 February 2022, <https://hajde.media/events/33>, Erişim tarihi: 10.04.2022.

2.7. Lovcen Dağı

Bir ulusun inşasında bölgesel görüntüler önemli yere sahiptir. Sosyo-tarihsel ve semiyotik yapılar olarak manzaralar genellikle ulusun kendi algısını yakalamak için görsel bir mecaz olarak kullanılır. Genellikle bu manzaralar, uluslar açısından kendi geçmişleri ile bağlantılı ideolojik anlamlar taşır.⁶¹ Karadağ adının esinlendiği aynı zamanda bir milli park olan Karadağ'ın güneybatısındaki Lovcen Dağı, özgürlüğün sembolü olarak kabul edilir.⁶² Karadağlılar ve Sırp-ler için önemli bir şahsiyet olan Karadağ'ın prens piskoposu aynı zamanda şair ve filozof olan Petar I.Petrović Njegoš'un türbesi, dağın 'Jezerki' zirvesindedir.

Resim 8. Lovcen Dağı

2.8. II. Peter Petrović Njegoš

Shakespeare İngiltere için ne ise, Njegoš Karadağlılar ve Sırp-ler için de öyledir. Ulusal olarak en çok temsil edilen Njegoš'un Dağ Çelengi (Gorski Vijenac) adlı büyük eseri hem yurtiçinde hem de yurtdışında Sırp-Hırvat edebiyatına benzeri olmayan bir başarı getirmiştir. Eser Rusça, Bulgarca, Çekçe, Slovence, İtalyanca, Almanca, Macarca, İsveççe, Fransızca ve İngilizceye çevrilmiştir. 1846

⁶¹ Helen Andersson and Angela Smith. "Flags and fields: a comparative analysis of national identity in butter packaging in Sweden and the UK," *Social Semiotics*, (2021): 2.

⁶² "Lovcen-the symbol of Montenegrin freedom," <https://www.itinari.com/lovcen-the-symbol-of-montenegrin-freedom-9lk7>, Erişim tarihi: 14.06.2020.

yılında Cetinje'de yazılan bu eser, ilk basım yılı olan 1847'den bu yana hem Karadağlı ve Sırp ulusal kimlerinin hem de Yugoslav ortak kimliğinin oluşmasında esin kaynağı olarak kabul görmektedir.⁶³

Karadağ'ın eski kraliyet başkenti Cetinje de Lovcen Dağı'nın altındadır. Yine Lovcen Dağı'nın yamacında Cetinje'de yer alan Njigusi köyü, tarihsel, kültürel ve aynı zamanda duygusal bir öneme sahiptir. Karadağ'ın birçok yöneticisi burada doğmuştur. Njegos'un doğduğu küçük taş ev de burada yer almaktadır. Evin içerisinde eşyaların yanı sıra, 1847'de Viyana'da basılan "Dağ Çeşmesi" şiirinin ilk baskısının olduğu edebi eser ve Petrović ailesinin soy ağacı da sergilenmektedir.⁶⁴

Resim 9. II.Petrović Njegos'un mozolesi

2.9. Geleneksel Çalgı Gusle

Eski Karadağ geleneksel müziği yüzyıllar boyunca, belirli müzikal ifadenin tüm unsurlarını koruyarak, çeşitli iç ve dış unsur-

⁶³ "Lovcen National Park," <https://www.summitpost.org/lov-en-national-park/601473>, Erişim tarihi: 05.08.2020.

⁶⁴ "The Village Njegusi," <https://waytomonte.com/en/p-925-the-village-njegusi>, Erişim tarihi: 15.06.2020.

ların etkisi altında oluşarak gelişmiştir. Karadağ halk müziği, geleneksel enstrüman olan “gusle” ile yapılır. Akça ağaçtan yapılan bu enstrüman baş kısmında en çok iki başlı kartal, devlet hanedanlık armaları, Lovcen Dağı'nın şekli veya Karadağ tarihinin ünlü karakterleri gibi oyulmuş süslü motifler yer almaktadır. Gusle çalan kişiye ise “Guslar” denir. Çok sayıda insanın toplandığı gusle gecelerinde geleneksel halk kostümü giymiş Guslar, bir sandalyeye oturur, Karadağ'ın çalkantılı tarihindeki savaş ve kahramanlık öykülerini anlatan destansı şarkılar söyler. Bu beceri, ailede ve özellikle Karadağ'ın kuzey kesiminde ve Cetinje çevresindeki bölgede kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır.⁶⁵

Resim 10. Guslar

2.10. Geleneksel Oro Dansı

1980 ve 1990'lı yıllarda ortaya atılan milliyetçilikle ilgili görüşlerde, folklor çalışmaları ve milliyetçilik akımının tarihsel yönden kesiştiği analiz edilmiştir. Bu bağlamda ulus inşası süreciyle geleneksel danslara ilgi artmıştır. 20. yüzyılın yarısında birçok ülkede kurulan ulusal halk dansı toplulukları da ulusların inşa süreçlerine katkı sağlamıştır.⁶⁶ Karadağ'ın değişik formlarda olan geleneksel dansına “Oro” denir. Tipik olarak bu dansda genç erkek ve kadınlar

⁶⁵ “Gusle,” <http://destination-montenegro.com/gusle/>, Erişim tarihi: 02.06.2020.

⁶⁶ Berna Kurt, “Türk Ulusu”unun Dans Yoluyla Temsili: Devlet Halk Dansları Topluluğu,” *Folklor/Edebiyat*. 19/73 (2013): 10.

bir çember oluşturup şarkı söyler. Cesur genç bir erkek daire içine girer ve bir kartal taklidiyle dans etmeye başlar. Buradaki amaç topluluğu etkilemektir. Çemberi oluşturanlar onu öven ya da şakacı bir şekilde alay eden şarkıyla karşılık verir. Kısa süre sonra erkeğe eşlik etmek üzere daire içine bir kız katılır. Kız kartalı daha zarif bir şekilde taklit ederek erkekle karşılıklı dans etmeye başlar.⁶⁷

Resim 11. Geleneksel Oro Dansı

2.11. Njegusi Jambonu ve Njegusi Peyniri

Coğrafi bir terim olarak Karadağ'dan 15. yüzyılın sonlarına ait belgelerde bahsedilmektedir. Eski Karadağ dört bölgeden oluşmakta idi. Bunlar; Crmnica, Rijeka, Ljesan ve Katun bölgeleridir. O dönemler Karadağ halkı daha ziyade hayvancılık ve çiftçilikle uğraşmaktaydı; sosyal koşullara göre çok fakirdi. Daha sonra Karadağ, topraklarını genişleterek bazı verimli bölgeleri de içine almış ve böylelikle ortalama yaşam standartları da yükselmiştir.⁶⁸ Ülke topraklarının genişlemesi sayesinde, yetiştirilen ürünlerde çeşitlilik sağlanmıştır. Adriyatik sahilinden toprak kazanımı da deniz ürünlerine ulaşımı kolaylaştırmıştır. Geleneksel Karadağ mutfağında,

⁶⁷ "Culture-Traditions Folk Dances Oro," <https://www.discover-montenegro.com/culture/>, Erişim tarihi: 02.06.2020

⁶⁸ Vesna Vujačić and Filip Kovačević, "Gastrosophy and food as cultural practice: The case of Montenegro," *Anthropological Notebooks*. 22/1 (2016): 97.

tarımdan ziyade hayvancılığın yapılması nedeniyle süt ve süt ürünleri bol miktarda tüketilmiştir. Et ve yumurta sıcak küllerde pişirilirken, Skadar Gölü'nden tutulan çeşitli balık türleri de Karadağ'ın geleneksel mutfağında yer almıştır.⁶⁹ Uzun bir geçmişten süregelen Karadağ mutfağı ülkenin coğrafi konumundan kaynaklanan faktörlerin tesiri altında şekillenerek gelişmiştir. İtalyan, Türk, Macar ve diğer komşu ülkelerin yemek kültüründen etkilenen bu mutfakta, Karadağ toplumuna özgü yiyecek çeşitleri geliştirilmiştir.⁷⁰ Küçük bir ülke olmasına rağmen Karadağ'da, üç bölgenin (kıyı, göl ve dağ) her birinde coğrafi, iklimsel ve tarihsel olarak özgün yemek kültürleri oluşmuştur. Eski çağlarda et yemekleri belki haftada bir veya özel kutlamalar için kullanılsa da et ve balıklarını korumak için farklı tütüleme ve kurutma yöntemlerinin geliştirilmesiyle Karadağ mutfağında sıkça kullanılmıştır.⁷¹ Njegusi Jambonu (Njegusi Prosciutto) Karadağlıların kültürel mirasının bir unsuru olarak kabul edilmektedir.⁷² Njegusi köyünün yerel mutfağına ait bu jambonu farklı kılan özelliği köyün coğrafi konumudur. Dağlardan gelen hava ile güneyden gelen havanın karışması, kurutulan bu ete özel bir aroma katmaktadır.⁷³ Karadağ mutfağının evrensel bir sembolü haline gelen, yapım aşaması en az bir yıl süren Njegusi Jambonu, Tarım ve Kırsal Kalkınma Bakanlığı tarafından koruma altına

⁶⁹ Vujačić and Kovačević, "Gastrosophy and food as cultural practice: The case of Montenegro," 97.

⁷⁰ "Montenegrin cuisine-authentic experiences," <http://www.balkanfoodrecipes.com/balkan/greek-romanian-bulgarian-cuisine/montenegrin-cuisine/>, Erişim tarihi: 02.06.2020.

⁷¹ Ljubomir Filipović, "Njegusi Sausage: Not for a Summer Meal, But Still," *Total Montenegro News*. 21 June 2018. https://www-total--montenegro--news-com.translate.google/gourmet/1478-njegusi-sausage-not-for-a-summer-meal-but-still?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=op,sc, Erişim tarihi: 06.04.2022.

⁷² "Njegusi Prosciutto-authentic Montenegrin Specialty you must try," <https://portomontenegro.com/blog/njegusi-prosciutto-montenegrin-specialty/>, Erişim tarihi: 12.06.2020.

⁷³ "Njeguski Prust-Montenegro," <https://www.myguidemontenegro.com/services/njeguski-prsut>, Erişim tarihi: 15.06.2020.

alınmıştır.⁷⁴ Kurutulmuş et dışında, taze olarak sütle pişirilen ve içe-
risinde çeşitli sebze ve baharatların bulunduğu sütlü kuzu yemeği
de Karadağ geleneksel mutfağının vazgeçilmezleri arasındadır.⁷⁵
Kuşaktan kuşağa aktarılan süt üretimi ve işlenmesi, Karadağlı çiftçi-
lerin başlıca uğraşlarından. Hem tarihsel hem de günümüzde
Karadağ mutfağında çok çeşitli süt ürünleri yer almaktadır. Üretim
gelenegi yaklaşık 120 yıl olan Njegusi peyniri de Karadağ mutfak-
ında ulusal statüye sahiptir.⁷⁶

Resim 12. Njegusi Jambonu

Resim 13. Njegusi Peyniri

2.12. Geleneksel Karadağ Şarapları

Karadağ'ın ünlü şaraplarının üretim tarihi Orta Çağ'a kadar
uzanmaktadır. Karadağ'da doğa ve iklim şartları nedeni ile en çok
yetiştirilen ürünlerden birisi de üzümdür. Üzüm yetiştiriciliği 3.
yüzyılda İriller ile başlamıştır. Orta Çağ'da Romalılar döneminde

⁷⁴ Feđa Šašić, "Montenegrin Prosciutto: Product Under Protection In Montenegro," 18 December 2018. <https://www.total-montenegro-news.com/gourmet/2871-montenegro-prosciutto>, Erişim tarihi: 12.06.2020.

⁷⁵ Maja Jankovic, "Top 20 Most Popular Foods in Montenegro," 24 October 2021, <https://www.chefspencil.com/most-popular-foods-in-montenegro/>, Erişim tarihi: 11.03.2022.

⁷⁶ "Njegusi Prosciutto-authentic Montenegrin Specialty you must try,"

de şarap yapımına geçilmiştir.⁷⁷ Karadağ küçük bir ülke olmasına karşın, ünlü Planteze bağı 5.700 dönümlük arazisi ile, Avrupa'nın en büyük bağıdır. Planteze'nin Sipcanik şarap mahzeni bir zamanlar Yugoslavya döneminde halk ordusu için uçak hangarı olarak inşa edilmiştir. Günümüzde bu yeraltı mahzenine turistler için günlük turlar düzenlenmektedir.⁷⁸

Resim 14. Sipcanik Şarap Mahzeni

2.13. Geleneksel Kostüm

Karadağlıların Sırp etnik bilinci, Karadağ'ın kültür bileşenlerine de yansımıştır. Bu etkileşim Karadağ'ın tören kostümü, şapkası, bayrağı, devlet arması ve milli marşlarında çeşitli şekillerde kendini göstermektedir. Geleneksel kostümler Karadağ kültürünün önemli bir unsurdur. Kostümün yapım aşamasının yaklaşık üç ay sürdüğü söylenmektedir. Yüzyıllar boyunca sayısız işgallerin hedefi olan Karadağ, çeşitli kültürlerin etkisine maruz kalmıştır. Bu nedenle kostümlerinin kökleri çok eskilere dayanmaktadır. Kültürel tarihsel gerçeklerin yanı sıra, coğrafi koşullar, kostüm yapımındaki kumaşların seçimini de etkilemiştir. Bugün Karadağ'da bile

⁷⁷ Vujačić and Kovačević, "Gastrosophy and food as cultural practice: The case of Montenegro," 102.

⁷⁸ "The View&Look from The Lorgest Vineyard In Europe," <http://www.worldrider.com/the-view-look-from-the-largest-vineyard-in-europe/>, Erişim tarihi: 19.06.2020.

bazı köylere erişmek güç iken, geçmişte birçok köyün medeniyet ile temasının olmaması,⁷⁹ kırsal nüfusun geleneksel kıyafetlerini 19. yüzyıla kadar, çoğunlukla köydeki kadınlar tarafından kolay bulunan malzemelerden yapılmasını zorunlu kılmıştır. En sık kullanılan kumaşların hammaddesi yün, keçi kılı, kenevir, keten ve az miktarda ipekti.⁸⁰ Geleneksel kıyafetlerinde Slavlara özgü kırmızı, mavi ve beyaz renkler bulunmaktadır.⁸¹ Karadağ kostümleri Avrupa'nın en güzel kostümlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bunları Balkan ülkelerindeki giysilerden ayıran en belirgin özellik, üzerindeki altın işlemeleridir. Yüksek kaliteli malzemeden yapılmış parlak renkli kostümler, son derece etkileyicidir. Geçmişte iyi bir kostümün fiyatı 3 çift öküze eşit olup bir evde olabilecek en değerli şeydi. 18. ve 19. yüzyılda ülkeyi ziyaret eden birçok gezgin, evin çok mütevazı iç mekanının aksine, Karadağ halkının çok lüks kıyafeti karşısında şaşırıklarını vurgulamaktadırlar. Lüks giyinmek bir Karadağlı için gururdur.⁸² Karadağ'ın etnik topluluğunun sembolü haline gelen tören kostümü ilk kez Petar II. Petrović Njegoš tarafından tasarlanarak kullanılmıştır. Kostüm altın işlemeli kırmızı yelek, mavi pantolon, beyaz gömlek ve beyaz diz çoraplarından oluşması, Sırp bayrağının üç rengini simgelediği aşikardır.

2.14. Geleneksel Şapka

Yine Petar II. Petrović Njegoš tarafından bazı klan liderlerine Sırp kimliklerinin işareti olarak giymeleri için hediye edilen geleneksel şapka, Sırp kimliği ile ilgili tarihi mesajlar taşımaktadır. Düz kısmı kırmızı kumaştan yapılan şapkanın çevresinde siyah bir sargı, üzerinde altın renkli nakış vardır. Bu nakışların çoğu ulusal ve ta-

⁷⁹ "Montenegro traditional costumes," <http://www.panacom.net/montenegro-folklore-costumes/>, Erişim tarihi: 10.06.2020.

⁸⁰ "Montenegro national costume-discover our cultural heritage," Porto Montenegro. <https://portomontenegro.com/blog/montenegro-national-costume/>, Erişim tarihi: 10.06.2020.

⁸¹ "Heritage of Montenegro-Serb national instrument-Gusle," <http://www.njeg.org/heritage/gusle.htm>, Erişim tarihi: 12.06.2020.

⁸² Sanja Mitrovic, "Montenegrin national costume: one of the most beautiful in Europe," <https://www.sanjamitrovic.me/2017/03/14/montenegrin-national-costume-one-of-the-most-beautiful-in-europe/>, Erişim tarihi: 12.06.2020.

rihi sembollerdir. Siyah kısım I. Kosova Savaşı'ndaki Sırp felaketi- nin yasını, kırmızı kısım dökülen Sırp kanını ifade eder. Beş yarım daire altın işleme ise Osmanlının hakimiyeti altında geçirilen ve Sırlara göre büyük acılar barındıran beş yüz yılı temsil eder. Beş yarım daire içindeki dört "C" (Kiril alfabesinde "S" diye okunmak- tadır) harfi Sırları simgeler. Bu harfler, Sırların ünlü sloganı olan Samo Sloga Srbina Spasava, yani "Sadece Birlik olmak Sırları Kur- tarır" deyimine işaretler. Şüphesiz Karadağ etno-sembolizminin oluşmasında Orta Çağ Sırp Devleti'nin katkısı büyüktür.

Resim 15. Geleneksel Karadağ Kostümü

Resim 16. Geleneksel Karadağ Şapkası

3. BAĞIMSIZLIK ÜLKÜSÜ VE SEMBOLLER

Ulusçuluğun etkisi ile imparatorlukların yıkılmasından sonra görünen izlenecek en uygun yol ulus-devlet oluşumudur. En küçük toprak parçasına sahip devletten en büyüğüne kadar devletler ulus inşasında eşit tanınma hakkına sahip olmuştur. Ulus-devleti inşa etme sürecindeki toplumların siyasi elitleri, hem diğer devletlerin maiyetinde kabul görme hem de kendi üyeleri üzerinde ulus bilincini oluşturma amacıyla ulusu temsil eden ve gelecek nesillere aktarımını sağlayacak çeşitli parametrelere ihtiyaç duymuşlardır.⁸³ Çağımızda ulus-devletler ulusun birlikteliğine, ortak değer ve duygu oluşumuna katkı yapacak semboller icat ederek uluslararası arenada bu sembollerle temsil edilmektedir.⁸⁴ Semboller, saygı duyulması ve korunması gereken önemli değerlerdir. Ulus inşa sürecinde icat edilen; ulusal bayrak, ulusal marş, ulusal arma bağımsız bir ülkenin kendi kimliğini ortaya koyarak saygı ve sadakat uyardırır. Bu unsurlar, kendi başlarına, bir ulusun bütün düşüncesini ve kültürünü yansıtır.⁸⁵

3.1. Bayrak ve Devlet Arması

Bir ülkenin bağımsızlığını simgeleyen en büyük değer bayraktır. Bayrak; “*Bir milletin, belli bir topluluğun veya bir kuruluşun simgesi olarak kullanılan, renk ve biçimle özelleştirilmiş, genellikle dikdörtgen biçiminde kumaş, sancak*”⁸⁶ olarak tanımlanmaktadır. Bayrakların uzun tarihi geçmişi vardır. Bayrağı andıran görseller eski çağlarda dünyanın her yerinde kullanılmıştır.⁸⁷ İlk çağlarda insan; küçük aile grupları, klanlar ve topluluklar halinde yaşadığında, ona yiyecek ve barınak sağlayan doğa ile yakından bağlantılıydı. Doğa, ilkel insanın yaşamını birçok yönden etkilemiştir. Hayatta kalması ve günlük yaşamında ona yardımcı olan doğa nesnelere, özellikle bitkiler, ağaçlar ve hayvanlar insan için kutsaldı. Zamanla ilkel topluluklar,

⁸³ Merve Çetin Dağdelen, “Ulus-Devletlerin Özet Metni Milli Marş Tezahürleri,” *Aorasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 10/30 (Mart 2022): 354.

⁸⁴ Tutar, “Ulus Devlet Oluşumunda Kırgız Kimliği” 38.

⁸⁵ Hobsbawm ve Ranger, *Geleneğin İcadı*, 14.

⁸⁶ TDK-Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/>

⁸⁷ Krzysztof Jaskulowski, “The Magic of the National Flag,” *Ethnic and Racial Studies*, 39/4 (2016): 558.

aile, klan ve kabilelerini kendileri tarafından totem olarak uyarlanan bu tür nesnelere adlandırmışlar. Her aile, klan veya kabile, kimliğinin bir işareti olarak meskeninin yanına totem direk ve sütunlar dikmiştir. Aile fertleri zaman zaman totemlerini kıyafetlerine boyamış, hatta totemik desenlerden vücutlarına dövme yapmışlardır. Böylelikle, totemler kabilelerin sembolü ve sancağı haline gelecek onların arması olarak hizmet etmiştir.⁸⁸

Avrupa’da bayraklar, Haçlı Seferleri sırasında, Arap savaş sancaklarının etkisiyle yaygınlaşmıştır. Figürasyonun yasaklanmasıyla daha sonra Araplar soyut kalıplara yönelmek zorunda kalmışlardır. Hristiyan dünyasında ilk bayraklar haç imgesi taşıdığı için “haç bayrakları” olarak adlandırılmıştır. Arap etkisinin yanı sıra haç bayraklarının kullanımı Konstantin’in askeri standartlarında haçı savaşa taşıma inancıyla pekiştirilmiştir. Orta Çağ Avrupa’sında bayraklar dinsel ve askeri bir nitelik taşımıştır.⁸⁹ Tarihte, bir toprak için savaşıldığında kazanan taraf o toprağa hemen bayrağını diker ve böylelikle o toprak parçasında egemenliğini ilan ederdi. Bayrak bir toprağın kime ait olduğunu gösteren en belirgin unsurdur.⁹⁰

Bayrak sadece bir asaya bağlı bez parçası değil, bundan çok daha fazlasıdır. Bir ailenin, bir topluluğun veya bir ülkenin inancının simgesidir; bu yüzden çok eski zamanlardan beri insanlar bayrakları için canlarından geçmişlerdir.⁹¹ Ulus inşasında önemli bir yeri olan bayrak, bir ulusun bağımsızlığını, bütünlüğünü ve birliğini sembolize etmektedir. Bayrak, ayrıca uluslararası arenada da bir devlet olarak tanınmanın olmazsa olmaz kriterlerindedir.⁹² Ulusal bayraklar vatandaşların ulusal gruba bağlılıklarını artırırken, insanların zihninde ulusla ilgili kavram, anlamlılık ve hisleri

⁸⁸ K.V. Singh, *Our National Flag* (India: Publications Division Ministry of Information & Broadcasting, 1991), 1-2. (Söz konusu kaynağın elektronik versiyonu kullanılmıştır).

⁸⁹ Krzysztof Jaskulowski, “The Magic of the National Flag,” 558-559.

⁹⁰ Cerulo, *Identity Designs: The Sights and Sounds of a Nation*, 4-5.

⁹¹ Singh, *Our National Flag*, 1.

⁹² Hüsamettin İnaç ve Mohammed Rafiq Sada, “Ulus İnşası ve Uluslaşma,” *Uluslararası Eşitlik Politikaları Dergisi*, 1/1 (2021): 15.

uyandırır.⁹³ Farklı etnik köken, din, mezhepleri barındıran toplumlarda uluslaşma süreci yeterince başarılı olamazsa; bölücü, ayrılıkçı gruplar öncelikle bir bayrak tesis ederek bu taleplerini ilan ederler. Ancak bir ulus devletin ulusal bayrağı tektir ve bir ikincisine katıyen müsaade edilmez.⁹⁴

Tarihte yaşanan belirli anlar da bayraklardan okunabilmektedir. Bayrakların tarihsel kayıtları incelendiğinde liderlerin ulus içindeki değişiklikleri yansıtmak için amblemlerini sık sık değiştirdikleri görülmektedir. Örneğin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturya hükümeti armasında bulunan geleneksel kartalın ayaklarına kırık zincir eklenerek ulusun yeniden özgürlüğüne kavuştuğu sembolize edilmiştir.⁹⁵

Tarihi süreç içerisinde Karadağ bayraklarında çeşitli değişimler olmuştur. Bayrak üzerinde taşıdığı renkler ve simgeler ile toplumun her üyesi için özel bir anlam kazanır, çünkü bayrak belirli duyguları ve anıları uyandırabilme gücüne sahiptir.⁹⁶ Bayraklarda ve armalarda gücün ve özgürlüğün sembolleri olarak bir takım hayvan figürleri, bazı renkler veya renk karışımları, gök cisimleri, denizler, dağlar vb. ulusal sembollerin temsilinde kullanılmaktadır.⁹⁷

Slav haklarının bağımsızlık mücadelesi verdiği dönemlerde, Pan-Slav Kongresi'nin bayrağını, yatay eşit şekilde mavi, beyaz, kırmızı renkleri seçmesiyle, bu üç renk Avrupa'nın diğer Slav bölgelerine de yayılmıştır.⁹⁸ Günümüz Karadağ'da bu üç yatay renk kullanılmasa da geçmişte prenslik ve kraliyet bayraklarında ve daha sonra Yugoslavya birlikleri içinde kullanılmıştır. Karadağ Prensligi ve daha sonra Karadağ Krallığı Anayasası'nda Slav renkleri kabul edilmiştir. Karadağ Krallığı Anayasası'nın 39. maddesinde; "*Halkın*

⁹³ Nagihan Taşdemir, "Bayrağa Yüklenen Anlamlar: Sosyal Kimlik Motivasyonlarının Rolü," *Türk Psikoloji Yazıları*, 22/44 (Aralık 2019): 95-96.

⁹⁴ İnaç ve Sada, "Ulus İnşası ve Uluslaşma," 15.

⁹⁵ Cerulo, *Identity Designs: The Sights and Sounds of a Nation*, 4-5.

⁹⁶ Emre Gökalp, "Milliyetçilik-Kurumsal Bir Değerlendirme," *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/1 (2007): 292.

⁹⁷ Tutar, "Ulus Devlet Oluşumunda Kırgız Kimliği," 38.

⁹⁸ "Rusya bayrağının ilginç hikayesi," <http://www.turkrus.com/405529-rusya-bayraginin-iliginc-hikayesi-xh.aspx>, Erişim tarihi: 10.06.2020.

renkleri kırmızı, mavi ve beyazdır” denilmektedir. Karadağ Slav üç rengini, ilk kez 1858’de Prens Danilo Petrović Njegoš bir bayrak olarak kullanmıştır.⁹⁹ Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Karadağ Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı’nın (daha sonra Yugoslavya Krallığı olmuştur) bir parçası olduğunda kendi bayrağı yoktu. İkinci Dünya Savaşı’nda mihver devletleri tarafından dağıtılan Yugoslavya Krallığı savaş sonunda Yugoslavya federasyonu olarak tekrar kurulmuş ve kurucu cumhuriyetlere bayraklarını kullanmalarına izin verilmiştir. Karadağ da kurucu cumhuriyet olarak 1993 yılına kadar zemininde Slav üç rengi bulunan ve ortasına sarı çerçevesi kırmızı yıldız yerleştirilmiş bir bayrak kullanmıştır.¹⁰⁰ Bugün Karadağ’da halen Slav üç renginin ulusal bayrakta yer almasını isteyen muhalifler de vardır.¹⁰¹

Modern dönemde hayvana yüklenen anlam eski dönemlerde olduğu kadar anlamını yitirmişse de günümüzde de sembol olarak halen bayraklarda çeşitli hayvan figürleri kullanılmaktadır. Farklı kültürlerde farklı anlamları olan hayvanlar birçok ulusal bayrakta da yer almıştır. Birleşmiş Milletler tarafından tanınan devletlerden 23’ünün bayrağında farklı hayvan figürleri yer almaktadır. Kullanılan bu çeşitli hayvan türlerinden en çok çift başlı kartal ve aslan figürlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.¹⁰² Karadağ Cumhuriyeti de bayrağında çift başlı kartal ve aynı zamanda aslana yer vermiştir.

13 Temmuz 2004 yılında Karadağ hükümetinin önerisi üzerine kabul edilen Karadağ Cumhuriyeti bayrağının, altın rengine yakın bir çerçeve içindeki kırmızı zemin ortasına yerleştirilmiş devlet arması bulunmaktadır.¹⁰³ Armada bulunan tepesinde altın bir taç ve tacın üstünde bir haç işareti bulunan çift başlı kartal, kilise ve

⁹⁹ “State Symbols of Montenegro,”

¹⁰⁰ Whitney Smith, “Flag of Montenegro,” *Britanica*, <https://www.britanica.com/topic/flag-of-Montenegro>, Erişim tarihi: 02.05.2022.

¹⁰¹ Milena Milosevic, “Symbols Row Holds Montenegrin Reforms Hostage,” *Balkan Transitional Justice*, 21 May 2012, <https://balkaninsight.com/2012/05/21/symbols-row-holds-montenegrin-reforms-hostage/>, Erişim tarihi: 10.06.2020.

¹⁰² Ali Yiğit, “Bayraklarda Kullanılan Hayvan Figürleri Üzerine Bir İnceleme,” *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, 82/2 (2011): 51-58.

¹⁰³ “Montenegro Flag,” <https://flagsworld.org/montenegro-flag.html>, Erişim tarihi: 05.06.2020.

devlet birliğini temsil etmektedir. Çift başlı kartal Karadağ tarihinde ilk olarak son Orta Çağ Sırp devleti olarak bilinen Zeta'nın hükümdarı Crnojevic tarafından kabul edilmiştir.¹⁰⁴ Kartalın göğsündeki kalkanın içinde arka zemini mavi ve yeşil alan üzerinden geçen altın renginde bir aslan figürü bulunmaktadır. Aslan figürü, İncil'deki Hristiyan diriliş temasını temsil etmektedir.¹⁰⁵ Sırp İmparatorluğu tarafından kullanılan sembollerden birisi de aslandı. Aslan figürü Orta Çağ Sırp sikkeleri üzerinde kullanılmıştır.¹⁰⁶ Aslanın sağ pençesinde üstünde haç işareti olan bir asa, sol pençesinde de altın süslemesi ve yine üstünde haç işareti olan mavi bir küre yer almaktadır.¹⁰⁷ Bayrağın tasarımı 1910-1918 yılları Kral Nicola'nın hükümdarlığı sırasında kullanılan bayrağa dayanmaktadır.¹⁰⁸

Resim 17. Karadağ Bayrağı

Resim 18. Karadağ Devlet Arması

3.2. Ulusal Marş

Ulusal marşlar, ulusal kimliğin en açık ve güçlü ifadesi vasıtası olup, insan üzerinde benzersiz bir etkiye sahiptir. Billing; ulusal

¹⁰⁴ "State Symbols of Montenegro,"

¹⁰⁵ "Montenegrin Flag," *World Atlas*, <https://www.worldatlas.com/webimage/countrys/europe/montenegro/meflags.htm>, Erişim tarihi:10.06.2020.

¹⁰⁶ "State Symbols of Montenegro,"

¹⁰⁷ "State Symbols," Parliament of Montenegro, <http://www.skupstina.me/index.php/en/international-cooperation/bilateral-cooperation/friendship-group-with-the-parliament-of-albania/31-crna-gora/62-state-symbols>, Erişim tarihi: 12.06.2020.

¹⁰⁸ "When is Montenegro Independence Day?," <https://www.officeholidays.com/holidays/montenegro/montenegro-independence-day>, Erişim tarihi: 05.06.2020.

marşlar için “*Ulusal marş evrensel bir hususiyet işaretidir ve ulusun eşsizliğinin evrensel olarak stilize olmuş bir şekilde kutlanmasını talep eder*” ifadesini kullanmaktadır.¹⁰⁹ Alman besteci Emil Bohn; ulusal marşların ilk çıkış noktasının Avrupa’nın kuzeyinde bulunan Germen kökenli halklar olduğunu iddia etmektedir. Marş, Güney Avrupa ülkelerinde daha geç kabul görmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan devletler ulusal marşlarını ilan etmişlerdir. Mücadele dönemlerinde tiyatro ve sinemalarda topluca marşlar söylenmiştir. Ulus-devlet inşa sürecinde marşlarla modern devlet ilişkisi böylece ortaya çıkmıştır.¹¹⁰ Ulusal marşlar, milli kutlamalarda, bayramlarda, spor etkinliklerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Ulusun birbirinden habersiz üyeleri aynı mısraları, aynı ezgileri birlikte söylerler. Görünüşte birbirinden bağımsız kalabalık aynı vatandaşlık duygusu ile birleşir. Başta olimpiyat oyunlarında olmak üzere birçok spor müsabakalarında kazanan sporcu ya da takımın ülkesinin adına göndere bayrak çekilerek ulusal marşı çalınır. Marşların kora eşliğinde söylenmesi, ulus üyelerinin kendi benliklerinden koparak topluluğun ortak bilince dahil olmasını sağlarken, oluşan kitle ruhu, coşku ve heyecan yaratır.¹¹¹ Benedic Anderson da *Hayali Cemaatler* adlı eserinde ulusal marşların koro eşliğinde söylenmesinin toplum üyeleri üzerindeki etkisini şu sözlerle ifade eder;

....öyle bir eşzamanlı topluluk biçimi vardır ki, ancak ve özellikle şiir ve şarkılar biçimindeki dille anlatılabilir. Milli bayramlarda söylenen milli marşları alın örneğin. Sözler ne kadar bayağı, ezgi ne kadar sıradan olursa olsun, bu marşların söylenmesinde bir eşzamanlılık deneyimi vardır. Böyle anlarda birbirlerine tamamen yabancı insanlar aynı ezginin eşliğinde aynı dizeleri okur. Tek bir tınıda buluşma, hayali cemaatin fiziksel gerçekliğini yankıda bulma imkânı demektir.... Nasıl da kendinden geçer insan bu tek tınıda! Başkalarının da bizimle tam aynı anda ve şekilde bu şarkıları söylediğinin bilincinde olsak bile onların kim oldukları, hatta yanı başımızdakiler dışında kalanların nerede oldukları

¹⁰⁹ Michael, Billig, *Banal Milliyetçilik*, çev. Cem Şişkolar (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2002), 102.

¹¹⁰ Serhat Yener ve Hakan Duran, “Avrupa Birliği Ülkelerinin Ulusal Marşlarının Sosyo-Kültürel ve Müzikal Açından İncelenmesi,” *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 24 (2010): 190.

¹¹¹ Yener ve Duran, “Avrupa Birliği Ülkelerinin Ulusal Marşlarının Sosyo-Kültürel ve Müzikal Açından İncelenmesi,” 189.

hakkında en küçük bir fikrimiz yoktur. Bizi birbirimize bağlayan hayali bir ses dışında hiçbir şey yoktur.¹¹²

Marşların tasarımları veya konfigürasyonları ulustan ulusa farklılık gösterir. Her ulus kimliğin aktarılmasında farklı yöntem ve stratejiler kullanabilir. Devrimleri, savaşları, tarihteki sömürge durumlarını, bağımsızlık hareketlerini, coğrafyayı vb. çeşitli anlatımları marşlarda görebiliriz.¹¹³ Ayrıca ulusal marşlar, ulusun diğer uluslardan ayrıt edici özelliklerini yücelterek, biz ve öteki duygusunun zihinlerde oluşmasına ve ayrışmanın zorunluluğunu anlatmaya olanak sağlar. Tüm kitlelere hitap eden ulusal marşlar herkesin anlayacağı ve onlar için anlam yüklü olan ifadeleri barındırır.¹¹⁴ Karadağ, ulusal marşı “Oj svijetla majska zoro” (“Oj, svijetla majska zoro” - “Ah, mayısın aydınlık şafağı”). 19. yüzyıla ait bir halk şarkısından yola çıkarak uyarlanmıştır. Özelliği itibariyle Karadağ milli marşı “halkın ülkelerine, anaları Karadağ’a olan bağlılıklarından ve onun dürüstlüğünün muhafızı olmalarından bahseder.”¹¹⁵ Aynı marş 2007 yılında kabul edilen Karadağ Cumhuriyeti Anayasası’nın 4. maddesinde yer almaktadır.¹¹⁶

SONUÇ

Balkan tarihini irdelediğimizde, Güney Slavların bir arada yaşama isteklerinin kalıcı olmadığı, kurulan birlikteliklerin bir süre sonra dağıldığı görülmektedir. Sosyalist sistemin dağılma sürecine girmesiyle Yugoslavya’da başlayan hareketlenmeler, soykırım dahil, son derece ağır ve kanlı olaylarla sonuçlanmıştır. Soğuk Savaş sonrası Balkan haritasının şekillenmesi Slav üst kültürü altında top-

¹¹² Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, 162-163.

¹¹³ Karen A Cerulo, “Symbols and the world system: National anthems and flags,” *Sociological Forum*, 8/2 (1993): 244.

¹¹⁴ Dağdelen, “Ulus-Devletlerin Özet Metni Milli Marş Tezahürleri,” 365-366.

¹¹⁵ Hüsamettin İnaç ve Murat Yaman, “Ulus İnşa Stratejileri Bağlamında Avrupa Milli Marşlarının Sosyo-Politik Mukayesesi,” *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20/3 (2015): 28.

¹¹⁶ “The Constitution Of Montenegro,” *Official Gazette of Montenegro*, Number 1 Year LXIII Podgorica, 25 October 2007; Ustav Crne Gore, <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/ustav-crne-gore.html>, *Pravna i ekonomska izdanja*, Erişim tarihi: 20.08.2022.

lanan etnik topluluk ve küçük ulusların bir arada yaşamaya muktedir olmadıklarını bir kez daha ispatlamıştır. Çatışmanın temel faktörü, sadece siyasi uyuşmazlıklardan kaynaklanmamıştır. Burada dikkate alınması gereken husus, Slav üst kimliği altında bir araya getirilen kimliklerin, aslında ulus inşa süreçlerini devam ettiren, sayıca düşük, ulus bilinci bakımından özgün bir niteliğe sahip olmalarıdır. Bu, dağılma sürecini hızlandıran, söz konusu ulusları bağımsız devletlerini kurma yolunda cesaretlendiren en önemli olgudur. Bu topluluklar arasında, Karadağlılar Sırplarla birlikteliklerine en geç son veren topluluktur. Soy birliği, etnik köken, dil ve din birlikteliği, uzun yüzyıllar bir arada yaşamışlık, Karadağ ve Sırbistan arasındaki ayrışmayı engelleyen tabii faktörlerdir. Günümüzde bile Karadağlıları Sırplarla aynı millet oldukları iddiasında bulunan azımsanmayacak bir kesim mevcuttur. Fakat, her şeye rağmen Karadağ Cumhuriyeti, yasal yollarla ayrışma sürecini tamamlamış, ulus inşa sürecini egemen devlet kurarak başarılı bir şekilde devam ettirmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz hususları dikkate aldığımızda, Karadağlı toplumunun ulus inşa sürecinin kolay olmadığı gayet açık şekilde kendini göstermektedir. Karadağlılar ulus inşa sürecinde, kendilerini özgün kılan, tarihi geçmişe referansta bulunan sembolleri öne çıkarmaya çalışmıştır. Bu süreç günümüzde de devam etmektedir.

Küçük bir ülke olan Karadağ, uzun ve olaylı bir tarihi geçmişe sahiptir. Bu çalkantılı tarihi süreçte, yaşamış oldukları bölgede ve şartlarda Karadağlılar kendilerine özgü birçok kültür ögesi üretmişlerdir. Yüzyıllarca ulaşılması zor bir bölgede dünyaya kapalı bir yaşam sürmeleri onların kültürlerini koruyabilmelerine olanak tanımıştır. Elde ettikleri bu yerel kültürler zamanla ulusal kültüre dönüşmüş ve bugün, oluşturdukları kültür onların birçok sembollerinden okunabilmektedir. Bugün Karadağ kimliği halen bir tartışma konusudur. Karadağ'da aynı ailenin üyelerinin içinde bile birinin kendini Karadağlı, diğerinin kendini Sırp olarak tanımladığı görülmektedir. Karadağ devlet inşa sürecini uluslararası hukukun ilke ve normlarına bağlı kalarak tamamlamış olup, devletler ailesinin bir üyesi olarak dünyada yerini almaktadır.

KAYNAKÇA

- Akyiğit, Handan. "Liberal Milliyetçilik." *Milliyetçilik* içinde, Editör: Tevfik Erdem, 148-65. Antalya: Otorite Yayınları, 2020.
- Anderson, Benedict. *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. Çeviren: İskender Savaşır. İstanbul: Metis, 1995.
- Andersson, Helen and Angela Smith. "Flags and fields: a comparative analysis of national identity in butter packaging in Sweden and the UK." *Social Semiotics*. (2021): 1-22.
- Asiliskender, Burak, Hakimiyet Gökmen Balcı ve Neşe Yılmaz. "Anıt Kavramı, Kimliğin Sürekliliği ve Değişim: Gevher Nesibe Medresesi Deneyimi." *Mimarlık Dergisi*. 322 (Mart-Nisan 2005): 55-59. <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=35&RecID=575#>
- Atasagun, Galip. "Sembol ve Sembolizm." *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7/7 (1997): 369-87.
- Bayri, Hakan. "Türkiye'de Kimlik Siyaseti Sorunu ve Ulusal Kimlik-(1980 Sonrası Döneme Sosyo-Politik Bir Bakış)." Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2008.
- Billig, Michael. *Banal Milliyetçilik*. Çeviren: Fatma Sarıkaya. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2002.
- Cerulo, Karen A. "Symbols and the World System: National Anthems and Flags." *Sociological Forum*. 8/2 (1993): 243-71.
- Cerulo, Karen A. *Identity Designs: The Sights and Sounds of a Nation*. New Jersey: Rutgers University Press, 1995.
- Çetindağ, Funda Kılıç. "Simgeler ve Ulus Devletin Yeniden Üretimi." *Zabunoğlu Armağanı* içinde, 315-28. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Dağdelen, Merve Ç. "Ulus-Devletlerin Özet Metni Milli Marş Tezahürleri." *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. 10/30 (Mart 2022): 354-385.
- Eğinli, Ayşen Temel ve Azra Kardelen Nazlı. "Kültürün Koruyucu Gücü: Kültürel Semboller." *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi*

- Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi*. 2 (2018): 56-74.
- Eşki, Hülya U. ve Rukiye Saygılı. "Küresel Dünyada Ulus Devlet." *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 16/32 (2016): 127-47.
- Faramarzi, Sabrina. "The Bizarre History of Kotor's Fascination With Cats." <https://theculturetrip.com/europe/montenegro/articles/bizarre-history-kotors-fascination-cats/>, Erişim tarihi: 13.06.2020.
- Filipović, Ljubomir. "Njeguši Sausage: Not for a Summer Meal, But Still." *Total Montenegro News*, 21 June 2018. https://www-total-montenegro-news-com.translate.goog/gourmet/1478-njegusi-sausage-not-for-a-summer-meal-but-still?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=op,sc, Erişim tarihi: 06.04.2022.
- Finell, Eerika, and Karmela Liebkind. "National symbols and distinctiveness: Rhetorical strategies in creating distinct national identities." *British Journal of Social Psychology*. 49/2 (2010): 321-41.
- Gellner, Ernest. *Uluslar ve Ulusçuluk*. Çeviren: Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan. İstanbul: İnsan Yayınları, 1992.
- Gökalp, Emre. "Milliyetçilik-Kurumsal Bir Değerlendirme." *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 7/1 (2007): 279-98.
- Hasanov, Eldar. *Karadağ Mucizeler Diyarı*. Çeviren: Ali Asker. İstanbul: Erkam Yayınları, 2021.
- Hobsbawm, Eric J. *Millîyetler ve Milliyetçilik, Program, Mit, Gerçeklik*. Çeviren: Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.
- Hobsbawm, Eric ve Terence Ranger. *Geleneğin İcadı*. Çeviren: Mehmet Murat Şahin. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006.
- İnaç, Hüsamettin ve Mohammed Rafiq Sada. "Ulus İnşası ve Uluslaşma." *Uluslararası Eşitlik Politikaları Dergisi*. 1/1 (2021): 6-19.
- İnaç, Hüsamettin ve Yaman Murat, "Ulus İnşa Stratejileri Bağlamında Avrupa Millî Marşlarının Sosyo-Politik Mukayesesi."

Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 20/3 (2015): 17-34.

Jankovic, Maja. "Top 20 Most Popular Foods in Montenegro." 24 October 2021, <https://www.chefspencil.com/most-popular-foods-in-montenegro/>, Erişim tarihi: 11.03.2022.

Jaskulowski, Krzysztof. "The Magic of the National Flag." *Ethnic and Racial Studies*. 39/4 (2016): 557-73.

Jelavich, Barbara. *Balkan Tarihi 1, 18. ve 19. Yüzyıllar*. Çeviren: İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç. İstanbul: Küre Yayınları, 2013.

Karatay, Osman. "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ." *Balkanlar El Kitabı* içinde, Derleyen: Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ, 361-96. Çorum-Ankara: Karam-Vadi Yayınları, 2006.

Karpat, Kemal. *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*. Çeviren: Recep Boztemir. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.

Kaya, Ayşe. "SSCB Sonrası Coğrafyada Ulus İnşa Süreci: Kazakistan Örneği." *Alternatif Politika*. 4/3 (2012): 354-78.

Koca, Selçuk Kürşad. "Genel Hatları ile Kültür ve Sembol İlişkisi." *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*. II (2010): 87-94.

Kurt, Berna. "Türk Ulus"unun Dans Yoluyla Temsili: Devlet Halk Dansları Topluluğu." *Cyprus International University Folklor/Edebiyat*. 19/73 (2013): 9-22.

Milosevic, Milena. "Symbols Row Holds Montenegrin Reforms Hostage." *Balkan Transitional Justice*. 21 May 2012. <https://balkaninsight.com/2012/05/21/symbols-row-holds-montenegrin-reforms-hostage/>, Erişim tarihi: 10.06.2020.

Mitrovic, Sanja. "Montenegrin national costume: one of the most beautiful in Europe." <https://www.sanjamitrovic.me/2017/03/14/montenegrin-national-costume-one-of-the-most-beautiful-in-europe/>, Erişim tarihi: 12.06.2020.

Özdem, Ali Gökçen. "Karadağ'ın Osmanlı Egemenliğine Karşı Mücadelesi (1830-1878)." Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2012.

- Renan, Ernest. *Ulus Nedir?*. Çeviren: Gökçe Yavaş. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2021.
- Šašić, Feđa. "Montenegrin Prosciutto: Product Under Protection in Montenegro." 18 December 2018, <https://www.total-montenegro-news.com/gourmet/2871-montenegrin-prosciutto>, Erişim tarihi: 12.06.2020.
- Schatz, Robert T. and Howard Lavine. "Waving the Flag: National Symbolism, Social Identity, and Political Engagement." *Political Psychology*. 28/3 (2007): 329-55.
- Sevinç, Bayram. "Ontolojik Mekân Siyaseti ve Mabet." *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 67 (2013): 51-69.
- Singh, K. V. *Our National Flag*. India: Publications Division Ministry of Information & Broadcasting, 1991.
- Smith, Anthony D. *Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik*. Çeviren: Bilge Firuze Çallı. İstanbul: Alfa, 2009.
- Smith, Anthony D. *Milli Kimlik*. Çeviren: Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Smith, Anthony D. *Ulusların Etnik Kökeni*. Çeviren: Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir. Ankara: Dost Kitabevi, 1992.
- Smith, Whitney. "Flag of Montenegro." *Britanica*. <https://www.britannica.com/topic/flag-of-Montenegro>, Erişim tarihi: 02.05.2022.
- Şahin, Köksal. *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet*. İstanbul: Yeniüzyıl Yayınları, 2009.
- Şan, Mustafa Kemal. "Kimlik." *Milliyetçilik içinde*, Editör: Tefik Erdem, 91-106. Antalya: Otorite Yayınları, 2020.
- Şimşek, Hacı Ali. "Ulusun Estetik Temsili." Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019.

- Taşdemir, Nagihan. "Bayrağa Yüklenen Anlamlar: Sosyal Kimlik Motivasyonlarının Rolü." *Türk Psikoloji Yazıları*. 22/44 (Aralık 2019): 94-102.
- Temizer, Abidin. "Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı 1853-1913." Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2003.
- Tutar, Hüseyin. "Ulus Devlet Oluşumunda Kırgız Kimliği." Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2006.
- Türk Dil Kurumu. <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim tarihi: 07.04.2022.
- Valiyev, Okhan. *Azerbaycan'da Milliyetçilik, Ulusun ve Ulus-Devletin Oluşumu*. Ankara: Türkiye Notları Yayınevi, 2020.
- Vlahovic, Peter. "The Serbian Origin of the Montenegrins." (1995): 157-168. Translated into English by Dusanka Hadzi-Jovencic. <https://www.njegos.org/past/vlahovic.htm>, Erişim tarihi: 12.08.2022.
- Vujačić, Vesna and Filip Kovačević. "Gastrosophy and food as cultural practice: The case of Montenegro." *Anthropological Notebooks*. 22/1 (2016): 95-105.
- Wilkinson, Kathryn. *Kökenleri ve Anlamlarıyla Semboller&İşaretler*. Çeviren: Seda Toksoy. İstanbul: Alfa Yayınları, 2011.
- Yazgan, Pınar. "Ulus-Devlet." *Milliyetçilik içinde*, Editör: Tevfik Erdem, 83-90. Antalya: Otorite Yayınları, 2020.
- Yener, Serhat ve Hakan Duran. "Avrupa Birliği Ülkelerinin Ulusal Marşlarının Sosyo-Kültürel ve Müzikal Açından İncelenmesi." *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*. 24 (2010): 185-206.
- Yiğit, Ali, Sema Çakır, Gülseren Yıldız ve Gökhan Aslım. "Bayraklarda Kullanılan Hayvan Figürleri Üzerine Bir İnceleme." *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*. 82/2 (2011): 51-58.
- "Authentic Culture of Montenegro- Kotor." <https://www.ramstravel.co.me/page.php?id=276>, Erişim tarihi: 12.06.2020.
- "Cetinje Monastery." <https://museu.ms/museum/details/183/cetinje-monastery>, Erişim tarihi: 10.04.2022.

- “Clock tower in the Square of Arms.” <https://wayto-monte.com/en/p-3156-clock-tower-in-the-square-of-arms>, Erişim tarihi: 12.06.2020.
- “Culture.” <http://www.montenegroconsulate-lb.org/Culture.html>, Erişim tarihi: 12.06.2020.
- “Culture-Traditions Folk Dances Oro.” <https://www.discover-montenegro.com/culture/>, Erişim tarihi: 2.06.2020.
- “Gusle.” <http://destination-montenegro.com/gusle/>, Erişim tarihi: 02.06.2020.
- “Hagiographies of the Serb Saints of Montenegro.” <https://www.njegos.org/orthodoxy/hagiog.htm>, Erişim tarihi: 09.04.2022.
- “Heritage of Montenegro-Serb national instrument-Gusle.” Erişim tarihi: 12.06.2020. <http://www.njegos.org/heritage/gusle.htm>
- “Himna Crne Gore.” http://www.gov.me/en/homepage/national_symbols, Erişim tarihi: 18.06.2020.
- “Kotor Town in Montenegro, Europe-Clock Tower.” <https://www.thousandwonders.net/Kotor#:~:text=In%20front%20of%20the%20Clock,to%20leave%20town%20to%20survive>, Erişim tarihi: 13.06.2020.
- “Lovcen National Park.” <https://www.summitpost.org/lov-en-national-park/601473>, Erişim tarihi: 05.08.2020.
- “Mimosa Festival in Herceg Novi 2022.” 15 February 2022. <https://hajde.media/events/33>, Erişim tarihi: 10.04.2022.
- “Mimosa Festival.” <https://www.hercegfest.me/en/mimosa-festival/>, Erişim tarihi: 10.04.2022.
- “Montenegrin Cap.” <https://www.njegos.org/heritage/cap.htm>, Erişim tarihi: 13.06.2020.
- “Montenegrin cuisine-authentic experiences.” <http://www.balkanfoodrecipes.com/balkan/greek-romanian-bulgarian-cuisine/montenegrin-cuisine/>, Erişim tarihi: 02.06.2020.

- "Montenegrin Flag." <https://www.worldatlas.com/webimage/countrys/europe/montenegro/meflags.htm> , Erişim tarihi: 10.06.2020.
- "Montenegro culture-unique tradition and customs of our country." <https://portomontenegro.com/blog/montenegro-culture/>, Erişim tarihi: 10.04.2020.
- "Montenegro Flag." <https://flagsworld.org/montenegro-flag.html>, Erişim tarihi: 05.06.2020.
- "Montenegro national costume-discover our cultural heritage." <https://portomontenegro.com/blog/montenegro-national-costume/>, Erişim tarihi: 10.06.2020.
- "Montenegro tradional costumes." <http://www.pana-comp.net/montenegro-folklore-costumes/>, Erişim tarihi: 10.06.2020.
- "Montenegro." <http://www.nationalanthems.info/me.htm>, Erişim tarihi: 19.06.2020.
- "Njegusi Prosciutto-authentic Montenegrin Specialty you must try." <https://portomontenegro.com/blog/njegusi-prosciutto-montenegrin-specialty/>, Erişim tarihi: 12.06.2020.
- "Njeguski Prust-Montenegro." <https://www.myguidemontenegro.com/services/njeguski-prsut>, Erişim tarihi: 15.06.2020.
- "State Symbols of Montenegro." <https://www.njegos.org/symbols/symbols.htm>, Erişim tarihi: 05.06.2020.
- "State Symbols." <http://www.skupstina.me/index.php/en/international-cooperation/bilateral-cooperation/friendship-group-with-the-parliament-of-albania/31-crna-gora/62-state-symbols>, Erişim tarihi: 12.06.2020.
- "Symbol." *Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/symbol>, Erişim tarihi: 12.04.2022.
- "The Constitution of Montenegro." *Official Gazette of Montenegro*, Number 1 Year LXIII Podgorica, 25 October 2007.

“The View&Look from The Lorgest Vineyard In Europe.”
<http://www.worldrider.com/the-view-look-from-the-largest-vineyard-in-europe/>, Erişim tarihi: 19.06.2020.

“The Village Njegusi.” <https://waytomonte.com/en/p-925-the-village-njegusi>, Erişim tarihi: 15.06.2020.

“Rusya Bayrağının İlginç Hikayesi.” <http://www.turkrus.com/405529-rusya-bayraginin-ilginc-hikayesi-xh.aspx>, Erişim tarihi: 10.06.2020.

“Ustav Crne Gore.” <https://www.paragraf.me/propisi-crne-gore/ustav-crne-gore.html>, *Pravna i ekonomska izdanja*, Erişim tarihi: 20.08.2022.

“When is Montenegro Independence Day?”. <https://www.office-holidays.com/holidays/montenegro/montenegro-independence-day>, Erişim tarihi: 05.06.2020.

Resimler:

Resim 1: Kotor Saat Kulesi: “Photos-Clock tower of Kotor”.
<https://www.trekearth.com/gallery/Europe/Montenegro/South/Kotor/Kotor/photo141411.htm>, Erişim tarihi: 28.01.2021.

Resim 2: Centinje Manastırı: “Montenegro Ruling Over Historic Monastery Sparks Nationalist Anger”. *Balkan Insight*.
<https://balkaninsight.com/2021/10/18/montenegro-ruling-over-historic-monastery-sparks-nationalist-anger/>, Erişim tarihi: 10.04.2022.

Resim 3: Ostrog Manastırı: Hasanov, Eldar. *Karadağ Mucizeler Diyarı*. Çeviren: Ali Asker. İstanbul: Erkam Yayınları, 2021.

Resim 4: Centinjeli Aziz Peter Anıtı: “National monument of Montenegro is St. Peter Of Cetinje Monument”. <https://symbol-hunt.com/montenegro/national-monument/>, Erişim tarihi: 10.04.2022.

Resim 5: Kral Nikola Heykeli: Hasanov, Eldar. *Karadağ Mucizeler Diyarı*. Çeviren: Ali Asker. İstanbul: Erkam Yayınları, 2021.

- Resim 6: Kotor: "Danijela's cat shop". <https://danijelascatshop.me/>, Erişim tarihi: 28.01.2021.
- Resim 7: Mimoza Çiçeği: "The Mimosa Festival". <https://www.rivieraloisirs.com/en/events/fete-du-mimosa-mandelieu/>, Erişim tarihi: 10.05.2022.
- Resim 8: Lovcen Dağı: "Njegos Mausoleum in Lovcen, Montenegro". <https://www.nomadasaurus.com/day-hikes-in-the-balkans/>, Erişim tarihi:28.01.2021.
- Resim 9: II. Peter Petrovic'in Mozelesi: "Europe Between East And Wests". <https://europebetweeneastandwest.wordpress.com/tag/mount-lovcen/>, Erişim tarihi: 30.01.2021.
- Resim 10: Guslar: "Neumljanin o glazbalima". <https://www.bljesak.info/kultura/glazba/zlatko-glavinic-za-dobre-gusle-potrebno-je-kvalitetno-i-suho-drvo/232984>, Erişim tarihi: 30.01.2021.
- Resim 11: Geleneksel Ora Dansı: "Folk Costume-Embroidery". <http://folkcostume.blogspot.com/2012/07/mens-costume-of-crna-gora-montenegro.html>, Erişim tarihi: 30.01.2021.
- Resim 12: Njegusi Jambonu: "Balkan Food". <https://laneisgoingplaces.com/plans/balkan-food/>, Erişim tarihi: 01.02.2021.
- Resim 13: Njegusi Peyniri: "Mountainous-Continental". <http://www.adria.travel/mountainous-continental-cuisine/>, Erişim tarihi: 01.02.2021.
- Resim 14: Sipcanik Şarap Mahseni: "Podgorica Wine And History Tour with Mh Travel". <https://montenegrohostel.trekkssoft.com/en/activity/80127/podgorica-wine-and-history-tour-with-mh-travel>, Erişim tarihi: 01.02.2021.
- Resim 15: Geleneksel Karadağ Kostümü: "Folk Costume-Embroidery". <http://folkcostume.blogspot.com/2012/07/costume-of-crna-gora-montenegro-black.html?epik=dj0yJnU9cmNrZW5zTW5mZ1BEBWxQemR0T1hkUHBITDBaTGFDNzMm cD0wJm49TU9DR1NMUC1PMkltbmZPdTVTMi1XUSZ0PUFBQUFBROFWZVNJ>, Erişim tarihi: 01.02.2021.

Resim 16: Geleneksel Karadağ Şapkası: <https://sasomange.rs/po-jedinacni-oglas/antikviteti-i-kolekcionarstvo/ostalo-antikviteti-i-kolekcionarstvo/suveniri/crnogorska-kapa-muska>, Erişim tarihi: 01.02.2021.

Resim 17: Karadağ Cumhuriyeti Bayrağı: “Drzavni Simboli Crne Gore”. http://www.predsjednik.me/images/zastavaCG_horizontalna.jpg, Erişim tarihi: 01.02.2021.

Resim 18: Karadağ Cumhuriyeti Devlet Arması: “Drzavni Simboli Crne Gore”. <https://www.predsjednik.me/images/grbCG.jpg>

ETİK: Bu makale, yazarın başvuru aşamasındaki beyanına göre; araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ETHIC: This article has been prepared in accordance with research and publication ethics, according to the author's statement at the application stage.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Yazarın başvuru aşamasındaki beyanına göre; çalışmanın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

CONFLICT OF INTEREST AND FINANCIAL CONTRIBUTION DECLARATION: According to the author's statement at the application stage; There is no financial contribution or other conflict of interest possibility (potential) and relationship area that should be known about the objectivity of the study.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-commercial 4.0 International License.

DOI: 10.53425/madergisi.1140326

Kitap İncelemesi-Book Review

TÜRK GRUP DAVRANIŞI

Erol Göka. HYB Yayıncılık. İstanbul 2017.

Çağdaş DUMAN*

Türk Grup Davranışı isimli eser, Prof. Dr. Erol Göka tarafından kaleme alınan bir tarihsel psikoloji çalışmasıdır. Türk tarihi boyunca değişmeden kalmış olan grup psikolojisinin temel parametrelerinin neler olduğu bu çalışmada tespit edilmeye çalışılmıştır. Söz konusu eserde “Türk” kavramının sosyolojik boyutu ele alınmış ve Türklerin geçmişten günümüze varlığını devam ettiren, kendilerine has davranış kalıpları incelenmiştir. Günümüze gelindiğinde hâlâ önemli ölçüde savaşçı, göçebe ve bir bozkır toplumu olma özelliğini muhafaza eden Türklerin toplumsal yapıları, gösteriş ve şatafata verdikleri önem, kadın-erkek ilişkileri, toplumsal sorunların çözümünde göstermiş oldukları refleksler, uygarlıklara kolay uyum sağlama kabiliyetleri, dinî konularda göstermiş oldukları hoşgörü, İslamlaşma dönemi de dâhil olmak kaydıyla her zaman eski Türk inanışlarına bağlılık göstermeleri toplumsal açıdan kendine has bir özellik gösteren ortak davranış kalıplarından bazıları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu eser, disiplinler arası bir çalışmadır ve toplum psikolojisinin en derinlerindeki psikolojik motivasyonları saptama kaygısı

* Dr., cagdasduman369@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3512-3070.

Geliş Tarihi-Received Date: 04.07.2022
Kabul Tarihi-Accepted Date: 29.08.2022

sonucunda ortaya çıkmıştır. Türk grup davranışındaki tarihsel boyutun araştırılması, değişim olarak tarihsel sürece karşı tarihin devamlılık boyutu ile paralellik göstermektedir. Söz konusu eser, toplulukların kolektif davranışlarında tarihsel boyut araştırması için tasarlanmış bir örneklem vasfını bünyesinde barındırmaktadır. Eserde vurgu yapılan Türk kavramında biyolojik özelliklerden ziyade bir arada yaşama kültürüne dayalı sosyolojik özellikler esas alınır. İnsan davranışlarını şekillendirmek için ortaya koyduğu belirtilen tüm projeler, karşılaştığı toplumun kolektif davranışına işlemiş özelliklerle karşılaşmış ve biçim değiştirmiştir. Bu nedenle evrensel bir modernlikten söz etmek mümkün değildir. Örneğin Ankara'nın Kızılay semtindeki insan manzaraları bir Avrupa kentinden çok farklıdır. Böyle farklılıklar bazı çalışmalarda kültürel kodlarla, bazı çalışmalarda ise kentleşme modelleriyle açıklanmıştır. İnsanların kolektif olarak yaşadığı her yerde ortaklaşa üretilen bir davranış kalıbının ve sağlam bir grup psikolojisinin olduğu ileri sürülmektedir. Grup davranışı psikolojik temele sahip olduğundan değiştirilmesi oldukça zordur.

Güçlü bir tasavvuf geleneğimizin olmasına rağmen rasyonel davranış parametreleriyle bağdaşmayan gösteriş ve şatafat düşkünlüğünün birçok alanda görüldüğü vurgulanmıştır. Osmanlı'nın feodal mirasını restore etme düşüncesindeki Cumhuriyet tarihimiz süresince pek çok alanda yapılan çağdaşlaşma girişimlerine rağmen gösteriş kültürü başta yönetici elitler nezdinde toplumun birçok katmanına sirayet etmiştir. Evinin kaç para ettiğiyle övünen zengin yurttaşlar, abartılı fikirler ve törenler gösteriş kültürümüzün bir sonucudur. Ekonomik eşitsizliklerin neden olduğu fakat egemen liberal paradigmanın işleyişi çerçevesinde hepimizin "normal" olarak algıladığı gündelik hayattaki farklı yaşam şekillerinden ayrı olarak kodlarımıza işlemiş kamu kuruluşlarının yemekhanelerini bile makam ve mevkiye göre bölen, apartmanlarda "kapıcı" olarak adlandırılan yeni bir istihdam yaratan adı konulmamış kast sistemimiz, şatafat kültürümüzün sonucudur. Bu kültür, zaman zaman ulusal kalkınmacı anlayışımız ve hatta uluslararası ilişkilerimizi bile belirleyebilmektedir. Erken tarihimizdeki Orta Asya Türk Toplulukları'nın çevre devletlerle ilişkilerine ba-

kıldığında bu durum açık bir şekilde görülmektedir. İşte Türk toplumunun yaşadığı bu davranış sinerjisini, yazar, Türklerin uygarlıkla imtihanı ana başlığıyla masaya yatırmıştır. Bu şatafat kültürü birtakım aykırı davranışları da beraberinde getirmiştir. Şehir içerisinde Land Rover marka araç kullanma, tedavülden kalkmak üzere olan otomobillerin arkasına “Babam öyle diyor” veya “Nazar etme ne olur, çalış senin de olur” gibi sloganların yazılmasının arkasında ciddi toplumsal travmalar mevcuttur.

Türk grup davranışında itaat ve hiyerarşi kültürü çok ciddi bir yer tutmaktadır. Bu motivasyonun bir sonucu olarak devletin otoriter kimliği hayatın doğal bir sonucu olarak normal karşılanmaktadır. Dünyanın en disiplinli ordularını kurabilen Türkler, kendi yalnızlıklarıyla baş başa kaldıkları ve başkalarının haklarına saygı bekleyen trafik düzeninde beş araba bir şeritte düzgün bir biçimde ilerlemeyi becerememektedir. Türklerin kurduğu bütün devletleri kendi elleriyle yıkmaları bu duruma gösterilecek en somut örnektir. Türklerin askeri darbelere gösterdiği tutumdan karizmatik lider anlayışına kadar Türk siyasal yaşamında meydana gelen birçok olayda bu olgu etkisini göstermektedir.

Yazar, bu eserde Türklerde görülen modası geçmiş inanışlar ve günümüze kadar süregelen etkilerine geniş bir biçimde değinmiştir. Bu çerçevede Türk grup davranışını etkileyen pek çok kültür ile karşılaşmaktayız. *Atalar kültürü*, *Tabiat kültürleri*, *Gök Tanrı kültürü*, *hayvanlar* ve *renkler* Türk grup davranışlarını etkileyen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. İnanışların doğum, evlenme ve ölüm ritüellerine yansımaları, ev ve ocak kavramlarının önemi, ağıtlar, ölümler için verilen yemekler, yeni doğan çocuğa ismi verilirken kulağına ezan okunması gibi davranışlar klasik Türk grup davranışlarına örnek teşkil etmektedir. Yine tarikat geleneği, Şamanizm, menkıbe ve efsaneler, muska yazmak, halk arasında “hoca” olarak bilinen kişilerin hasta tedavi etmeye çalışması Şaman geleneğinin kalıntılarından başka bir şey değildir. Mistik karakterler, tekke ve dergâh, şeyh-mürit ilişkileri, cin çağırma, sihir, büyü, fal bakma, nazar, adak adama, ağaç dallarına çaput bağlama, bebeğin göbek bağınyı kurutup muska yapma, bahçelere korkuluk dikme gibi pra-

tikler Şamanizm döneminden beri toplum içerisinde uygulama alanı bulan Türk grup davranışlarının bazılarıdır.

İslam dininde ruhban sınıfının olmaması dinin ayırt edici vasfı olarak nitelendirilse de Türk halkının dinle kendilerinden daha yoğun ilgilendiği bilinen kimselere birçok tabiatüstü nitelikler atfedip onlar etrafında kümelenmesinde Şaman inancının büyük etkisi vardır. Türklerdeki biat ve ibadet senkronizasyonu, güç ilişkilerinin yer aldığı tüm toplumsal ilişki biçimlerinde (işçi-işveren, ebeveyn-çocuk, şeyh-mürit vb.) görülmektedir. Bu sebeple Türk demokrasisinde parti içi demokrasinin işletilmesi oldukça zordur. Her yükselen eleştiri, davaya ihanet eden çatlak sesler olarak kabul edilir. Aile içi demokrasinin gelişmesinde de durum pek farklı değildir. Yine işçi-işveren ilişkileri ve sendika ağalığı denilen olgunun altında yatan temel faktörde Türklerin iktidar sahiplerine atfettiği insanüstü özelliklerden kaynaklanmaktadır.

Türk grup davranışının derinlemesine incelenmesinde mutlaka değinilmesi gereken bir başka konu ise kadın-erkek ilişkileridir. Yazar bu konuda İlber Ortaylı'nın düşüncelerini referans göstermiştir. Ortaylı'ya göre kadın-erkek ilişkilerinde dinî argümanlar etkili değildir. Dinî argümanlardan ziyade coğrafyadan kaynaklanan kültürel atmosfer, İlber Ortaylı'nın bakış açısına göre çok daha önemlidir. Örneğin, Ortaylı'ya göre kadın ve erkeğin farklı mekânlarda bulunmasının temel nedeni coğrafyanın sağladığı olanaklar nedeniyle yerleşik hayata erken geçilmesidir. Ortaylı için Akdeniz kültür havzası kavramı bu topraklarda görülen çoğu tarihsel ve toplumsal olgunun açıklanmasında kilit bir role sahiptir.

Savaşçı ve göçebe bir topluluk olması nedeniyle Türklerin temel yaşam felsefesinde itaat kültürü oldukça etkilidir. Toplum devlete ve Gök Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi kağana, küçük büyüğe, kadın erkeğe hizmet ve itaat etmek zorundadır. Yaratılış destanından Manas destanına, bozkırdaki çadır hayatından modern Türk evine kadar kadın-erkek ilişkilerinde bu geleneği görmek mümkündür. Yerleşik hayata geçmeden önce oldukça benzer refleksler gösteren Türk toplumundaki kadın-erkek ilişkisi, Akdeniz havzasında yerleşik hayata geçildiğinde bu coğrafyanın dokusuna uyum sağlamakta gecikmemiş, kadın ve erkeklerin mekânları

birbirinden ayrılmıştır. Modern çağda ağır aksak da olsa Türklerdeki kadın-erkek ilişkileri modernize olmuş ve kamusal alanda kadın ve erkek nüfus yeniden birbirine karışmaya başlamışlardır.

Yalnızca Cumhuriyet dönemi topyekûn bir uygarlaşma projesine sahiptir ama o da uygarlığı geniş halk kitlelerinin bir yaşama tarzı hâline getirmeyi çeşitli nedenlerle başaramamıştır. Geniş halk kitleleri barış zamanında bile savaşçı bir zihne mahkûm kalmıştır. Türk halkının zihni cumhuriyet projesi tamamlanamadan kalmasına, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin de eklenmesiyle yüksek estetik değerlere ilgilenmeye vakit bulamayarak büyük ölçüde savaşçı bir zihin olma özelliğini korumuştur. Söz konusu eserde cumhuriyet modernleşmesinin neden başarıya ulaşamadığına dair önemli ipuçları mevcuttur.

Erol Göka tarafından kaleme alınan bu eser, Türkiye’de bir sosyal bilimcinin karşılaşılabileceği sorunları başarılı bir biçimde tespit ve analiz etmiştir. Bu sebepten dolayı akademik kariyer yapmayı planlayan özellikle sosyolog ve siyaset bilimcilerin kütüphanesinde mutlaka bulunması gereken bir kitaptır. Yapılan çalışma, politik psikolojiden diplomasiye, siyaset biliminden Türkiyat araştırmalarına kadar pek çok disipline yardımcı olacak bilgiler içermektedir. Yapılan çalışmada Türklerin kalıplaşmış davranış kalıpları objektif bir biçimde anlatılmakla beraber bu davranış kalıplarına toplum içerisinde gelen itirazlara yeteri kadar değinilmemiştir. Ayrıca Türklerin kendine özgü modernleşme sürecinden bahsedilmekle birlikte bu süreç içerisindeki kırılmalara yeteri kadar vurgu yapılmamıştır. Sosyal bilimlerde ilgili disipline ne kadar hâkim olursak olalım Türk grup davranışları hakkında bir birikimimiz olmadığı takdirde başarılı olmamız oldukça zor gözükmektedir. Özellikle siyaset alanında kariyer yapmak isteyen herkese bu eseri şiddetle tavsiye ederim.

ETİK: Bu makale, yazarın başvuru aşamasındaki beyanına göre; araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ETHIC: This article has been prepared in accordance with research and publication ethics, according to the author's statement at the application stage.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Yazarın başvuru aşamasındaki beyanına göre; çalışmanın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

CONFLICT OF INTEREST AND FINANCIAL CONTRIBUTION DECLARATION: According to the author's statement at the application stage; There is no financial contribution or other conflict of interest possibility (potential) and relationship area that should be known about the objectivity of the study.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-commercial 4.0 International License.

AMAÇ-KAPSAM

Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi-Journal of Nationalism Studies (MAD-JNS) akademik ve bilimsel olan Milliyetçilik ve Milliyetçilik Teorileri üzerine yapılan araştırma, inceleme, kritik ve çeviri makaleleri yayınlayan, hakemli, açık erişimli uluslararası bir dergidir.

Dergi, farklı üniversitelerde görev yapan akademisyenlerin girişimleri sonucunda ortaya çıkan bilimsel bir yayındır. Nisan ve Ekim ayları olmak üzere yılda iki defa yayınlanır. Derginin dili Türkçe ve İngilizcedir.

Derginin temel amacı, disiplinler arası yaklaşımlar ve sosyal bilimlere ait tüm alanlarda milliyetçilik olgusuna yönelik bilimsel ve etik niteliği yüksek orijinal makaleleri yayınlamak ve tüm Dünya'da bu kapsamdaki yayınlara iyi bir örnek teşkil etmektir.

Derginin misyonu, kapsamıyla ilgili makaleler yayınlayarak dünyaya dağıtmak ve bu kapsama yönelik araştırmalar yapan akademisyenleri bir araya getirmektir.

YAZIM KURALLARI

YAZARLAR İÇİN BİLGİ

-Etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay çalışmada belirtilmeli ve belgelendirilmelidir. İzinle ilgili bilgilere makalenin yöntem bölümünde ve ayrıca ilk/son sayfasında yer verilmelidir. Olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur formunun imzalatıldığına dair bilgiye makalede yer verilmesi gereklidir.

-Makalenin araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmış ifade edilmeli, makale sonunda araştırmacılar; katkı oranı beyanı, varsa destek ve teşekkür beyanı, çıkar çatışması beyanı ve finansal destek beyanı vermelidir.

1. Genel Kurallar

a. Makalelerin, daha önce başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Makale, bildiri, yüksek lisans veya doktora tezinden üretilmiş ise mutlaka makalenin ilk sayfasında Türkçe ve İngilizce olarak belirtilmelidir. Yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazılar yayımlanmak üzere kabul edildiğinde Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi ilk yayınlama haklarına sahip olacaktır. Yayın Kurulunun, makale kabulü konusunda hem içerik hem de biçim bakımından nihai karar hakkı saklıdır.

b. Dergiye gönderilen yazılar Yayın Kurulunca ilk değerlendirilme yapıldıktan sonra iki hakeme gönderilecek, hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda yazının basılmasına, rapor çerçevesinde düzeltilmesine, yazının geri çevrilmesine ya da üçüncü bir hakeme gönderilmesine karar verilecek ve durum yazara en kısa sürede bildirilecektir. Yayımlanmayan yazılar yazara geri gönderilmeyecektir.

c. Yazardan revizyon istenmesi durumunda, minör revizyonun 2, majör revizyonun ise 4 hafta içerisinde tamamlanarak makalenin dergiye ulaştırılması gerekmektedir.

ç. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisinin yazı dili Türkçe olmakla birlikte, İngilizce çalışmalar da yayımlanmaktadır. Yazı bu dillerden hangisinde yazılmış olursa olsun en az 150, en çok 200 sözcükten oluşan Türkçe ve İngilizce özetler yazıya eklenerek gönderilmelidir. Aynı şekilde, hangi dilde yazılmış olursa olsun yazının başlığının Türkçe ve İngilizce olarak yazıya eklenmesi, ayrıca yine Türkçe ve İngilizce olarak 5 anahtar sözcüğün belirtilmesi gerekmektedir. (Bkz. Kapak Dosyası-Ana Makale Dosyası)

d. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisinde “Kitap İncelemeleri”ne ve “Çeviri Yazı”lara da yer verilir.

e. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi’ne gönderilen yazıların yazım bakımından son denetimlerinin yapılmış olduğu kabul edilmektedir. Yazı teslim edildikten sonra baskı düzeltmeleri için ayrıca yazara gönderilmeyecektir. Bu nedenle yazım yanlışlarının olağanın üzerinde olması yazının geri çevrilmesi için yeterli görülecektir.

f. Yazarlara telif ücreti ödenmemektedir.

g. Yazılar <https://dergipark.org.tr/madergisi> adresi üzerinden gönderilmelidir.

ğ. Bir adet dergi yazara ücretsiz olarak gönderilecektir.

2. Kapak Dosyası-Ana Makale Dosyası

Çalışmalarını dergimize gönderen yazarlardan, Ana Makale Dosyası ve Kapak Dosyası talep edilmektedir. Hakem değerlendirme sürecinin gecikmeye uğramaması ve derhal sürecin başlatılabilmesi için yazarların dosyalarını aşağıda belirtildiği şekilde yüklemesi önem arz etmektedir.

a. Kapak Dosyası

Kapak dosyasına öncelikle; Türkçe ve İngilizce başlık yazılmalı, Türkçe ve İngilizce özet ile birlikte anahtar kelimeler eklenmelidir. Başlığın altına sağ tarafa yazarın adı yazılmalı, birden çok yazarlı çalışmalarda virgül kullanılarak yazar adları yan yana yazılmalı, akademik unvan belirtilmemelidir. Yazarların akademik unvanı, çalıştığı kurum (üniversite, fakülte, bölüm veya diğer) adları

ve ORCID numaraları (<https://orcid.org/>) * simgesi kullanılarak dipnot olarak eklenmelidir.

b. Ana Makale Dosyası

Milliyetçilik Araştırmaları Dergisinde kör hakemlik uygulaması yürütülmektedir. Bu nedenle hakem değerlendirme sürecinin tüm aşamalarında ana makale dosyasında yazarlara ait kurum, kimlik ve unvan bilgisi yer almamalıdır.

3. Yazım Kuralları

a. Çalışmalarda Türk Dil Kurumunun İmla Kılavuzu'na uyulması tavsiye edilmektedir.

b. Kâğıt boyutu; özel boyut, genişlik 16 cm, yükseklik 24 cm olmalıdır. Kenar boşlukları üst 3.5 cm, alt 2.5 cm, sağ 2.5 ve sol 2 cm, cilt payı 0 cm olacak şekilde düzenlenmelidir.

c. Çalışmalar Word programına göre 11 punto (dipnotlar 9 punto), Book Antiqua yazı karakteriyle, girinti ilk satır 1 cm, aralık önce 0 nk, sonra 8 nk ve tek satır aralığında yazılmalıdır.

ç. Başlıklar, "1. 2. 3.; 1.1., 1.2.; 1.2.1." şeklinde oluşturulmalı ve 1 cm içeriden başlamalıdır. Birinci derece başlıklarda (YÖNTEM ve BULGULAR dahil) yer alan tüm harfler büyük harfle koyu yazılmalıdır: GİRİŞ, 1. BAŞLIK, 2. BAŞLIK, SONUÇ; KAYNAKÇA gibi. İkinci, üçüncü ve dördüncü derece başlıklarda yer alan kelimelerin sadece ilk harfleri büyük harfle başlatılmalı ve koyu yazılmalıdır.

d. Tablo, şekil ve resimlere numara verilmeli ve adlandırılmalıdır. Kaynakları, kaynakça kurallarına uygun biçimde, tablo adları üstte, şekil ile resim adları ise altta verilmelidir. Tüm tablo, şekil ve resimler sayfa kenarlıklarına uygun bir şekilde düzenlenmelidir.

4. Atıflar, Dipnot ve Kaynakça

Dergiye gönderilen çalışmalar "Chicago atıf ve referans stili" veya "APA 6" kurallarına göre hazırlanmalıdır.

a. CHİCAGO (DİPNOT) YÖNTEMİ:

Bilimsel çalışmada kullanılan kaynakların künyesi dipnot olarak sayfa altında gösterilir. İstifade edilen kaynakların ilk ve daha

sonra gösterilmesi aşağıdaki örneklere uygun olarak verilmelidir. Dipnotlarda eser künye bilgileri VİRGÜL; Kaynakçada ise NOKTA ile ayrılmalıdır.

Kitap:

a) Tek Yazarlı:

1. Halil İnalçık, Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adâlet, Kronik Kitap, İstanbul 2016, s. 159.

2. İnalçık, Osmanlı'da Devlet..., s. 211-225.

1. Bilal N. Şimşir, Ege Sorunu, TTK, C. 2, Ankara 1989, s. 558.

2. Şimşir, Ege Sorunu, C. 2, 560.

Kaynakçada:

İnalçık, Halil. Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adâlet. Kronik. İstanbul 2016.

Şimşir, Bilal N. Ege Sorunu. TTK. C. 2. Ankara 1989.

b) İki Yazarlı:

1. Ali Ayata ve Gökberk Yücel, Yeni Küresel Düzendeki Türk Dış Politikasının Kimlik Arayışı, Nobel, Ankara 2015, s. 58.

2. Ayata ve Yücel, Yeni Küresel Düzendeki..., s. 65-70.

1. Mehmet Kaan Çalen ve Halûk Kayıcı, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik, Bilgeoğuz, İstanbul 2014, s. 13.

2. Çalen ve Kayıcı, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Modern..., s. 21.

Kaynakçada:

Ayata, Ali ve Gökberk Yücel. Yeni Küresel Düzendeki Türk Dış Politikasının Kimlik Arayışı. Ankara: Nobel. 2015.

Çalen, Mehmet Kaan ve Halûk Kayıcı. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik. İstanbul: Bilgeoğuz. 2014.

c) Üç ve Daha Çok Yazarlı:

1. Mehmet Akif Okur v. dğr., *Avrasya Paradoksu Beklentiler ve Endişeler*, Nobel, Ankara 2013, s. 101.

2. Okur v. dğr., *Avrasya Paradoksu...*, s. 125.

1. Faruk Önal v. dğr., *Harb Mecmû'ası (Kasım 1915-Haziran 1918)*, TTK, Ankara 2019, s. 208.

2. Önal v. dğr., *Harb Mecmû'ası...*, s. 241.

Kaynakçada:

Okur, Mehmet Akif, Reha Yılmaz, Galip Çağ, Hatice Yazgan ve Sedat Demirci. *Avrasya Paradoksu Beklentiler ve Endişeler*. Nobel. Ankara 2013.

Önal, Faruk, Selman Soydemir, Kemal Erkan, Ahmet Temiz, Ömer Faruk Yılmaz ve Ahmet Uçar. *Harb Mecmû'ası (Kasım 1915-Haziran 1918)*. TTK. Ankara 2019.

d) Çeviri:

1. Liah Greenfeld, *Milliyetçilik Moderniteye Giden 5 Yol*, çev. Abdullah Yılmaz, Alfa, İstanbul 2017, s. 75.

2. Greenfeld, *Milliyetçilik Moderniteye...*, s. 98.

1. Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 2019, s. 321.

2. Ostrogorsky, *Bizans Devleti...*, s. 333.

Kaynakçada:

Greenfeld, Liah. *Milliyetçilik Moderniteye Giden 5 Yol*. çev. Abdullah Yılmaz. Alfa. İstanbul 2017.

Ostrogorsky, Georg. *Bizans Devleti Tarihi*. çev. Fikret Işıltan. TTK. Ankara 2019.

e) Kitap Bölümü veya Diğer Kısımlar:

1. Murat Baç, "Epistemoloji", *Çağdaş Epistemolojiye Giriş* içinde, haz. Nebi Mehdiyev, İnsan, İstanbul 2011, s. 22.

2. Baç, "Epistemoloji", s. 29.

1. İbrahim Şirin, "Türkiye'de Zihniyet Tarihçiliği ve Sabri Ülgener", Türk Tarihçileri içinde, ed. Ahmet Şimşek, Pegem, Ankara 2016, s. 241.

2. Şirin, "Türkiye'de Zihniyet Tarihçiliği...", s. 242-243.

Kaynakçada:

Baç, Murat. "Epistemoloji". Çağdaş Epistemolojiye Giriş içinde. Haz. Nebi Mehdiyev. İnsan. İstanbul 2011. s. 21-48.

Şirin, İbrahim. "Türkiye'de Zihniyet Tarihçiliği ve Sabri Ülgener". Türk Tarihçileri içinde. Ed. Ahmet Şimşek. Pegem. Ankara 2016. s. 239-257.

MAKALE:

a) Matbu:

1. Yusuf Ziya Bölükbaşı, "Türk Milliyetçiliğinde Antisemitizm: Hüseyin Nihal Atsız Yazıları Üzerine Bir İnceleme", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 20, S. 2 (Aralık 2019). s. 318.

2. Bölükbaşı, "Türk Milliyetçiliğinde Antisemitizm:...", s. 319.

1. Bülent Yıldırım, "Resmi Nüfus Sayımlarına Göre Bulgaristan'da Türk Nüfusu (1878 - 1934)", Türk Dünyası Araştırmaları, C. 109, S. 214 (Ocak-Şubat 2015)s. 94.

2. Yıldırım, "Resmi Nüfus Sayımlarına Göre Bulgaristan'da...", s. 95-99.

Kaynakçada:

Bölükbaşı, Yusuf Ziya. "Türk Milliyetçiliğinde Antisemitizm: Hüseyin Nihal Atsız Yazıları Üzerine Bir İnceleme". Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. C. 20, S. 2 (Aralık 2019). s. 293-320.

Yıldırım, Bülent. "Resmi Nüfus Sayımlarına Göre Bulgaristan'da Türk Nüfusu (1878 - 1934)". Türk Dünyası Araştırmaları. C. 109, S. 214 (Ocak-Şubat 2015). s. 93-108.

b) Online:

1. Nikolina Kunic, “Hırvat Lider Franjo Tudjman ve Neoklasik Yaklaşım İle Analizi”, Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi, C. 1, S. 1 (Nisan 2019), s. 18, erişim 02 Ocak 2020, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/691744>.

2. Kunic, “Hırvat Lider Franjo Tudjman...”, s. 23.

Kaynakçada:

Kunic, Nikolina. “Hırvat Lider Franjo Tudjman ve Neoklasik Yaklaşım İle Analizi”. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi. C. 1, S. 1 (Nisan 2019). s. 17-33. Erişim 02 Ocak 2020. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/691744>.

ANSİKLOPEDİ MADDESİ:

1. M. Orhan Okay, “Ziya Gökalp”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, TDV, C. 14, Ankara 1996, s. 126.

2. Okay, “Ziya Gökalp”, s. 127.

Kaynakçada:

Okay, M. Orhan. “Ziya Gökalp”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. TDV. C. 14. Ankara 1996, s. 124-128.

TEZ:

1. Gamze Yıldız Erduran, “Online Müşteri Şikayetlerinin Veri Madenciliği ile İncelenmesi” (Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, 2017), s. 100.

2. Erduran, “Online Müşteri Şikayetlerinin...”, s. 110.

1. Emin Ünsal, “Girit’in Türk Hakimiyetinden Çıkışı” (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2009), s. 43.

2. Ünsal, “Girit’in Türk Hakimiyetinden Çıkışı”, s. 61-71.

Kaynakçada:

Erduran, Gamze Yıldız. “Online Müşteri Şikayetlerinin Veri Madenciliği ile İncelenmesi”. Doktora Tezi. Trakya Üniversitesi. 2017.

Ünsal, Emin. "Girit'in Türk Hakimiyetinden Çıkışı". Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi. 2009.

KURUM YAYINLARI:

1. Rüşumat Müdüriyeti, Ticâret-i Hâriciye İstatistik Mecmuası, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1917, s. 15.

2. Rüşumat Müdüriyeti, Ticâret-i Hâriciye..., s. 17.

Kaynakçada:

Rüşumat Müdüriyeti. Ticâret-i Hâriciye İstatistik Mecmuası. Matbaa-i Âmire, İstanbul 1917.

b. APA 6-METİN İÇİ KAYNAK GÖSTERİMİ

Kitap:

a) Tek Yazarlı Çalışmalar:

(Meriç, 1978: 70).

Kaynakçada:

Meriç, C. (1978), Mağaradakiler. İstanbul: İletişim Yayınları.

Makale:

(Çalen, 2017: 228).

Kaynakçada:

Çalen, M. K. (2017), "II. Meşrutiyet Döneminde İki Farklı Cengiz Han Tasavvuru", Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 13 (4): 227-254.

Aynı yazarın, aynı yıl birden fazla eserine atıf yapılması durumunda: (Meriç, 1978a: 70; 1978b: 99).

b) İki yazarlı kitaplar ve makaleler:

Kitap:

(Şimşek ve Yalı, 2019: 35).

Kaynakçada:

Şimşek, A. ve Yalı, S. (2019), Gerçekte(n) Öyle mi Olmuş?, İstanbul: Yeniinsan.

Makale:

(Bölükbaşı ve Yücel, 2011: 103).

Kaynakçada:

Bölükbaşı, Y. Z. ve Yücel, G. (2011), “Cumhuriyetin Ötekisi Olarak Geleneksel Milliyetçilik ve Türk Ocaklarının Kapatılması”, Akademik Bakış e-Dergi, (26): 103-117.

c) İkiiden çok yazarlı kitaplar ve makaleler:

Kitap:

(Eldem vd., 2012: 58).

Kaynakçada:

Eldem, E., Goffman, D. ve Masters, B. (2012), Doğu İle Batı Arasında Osmanlı Kenti: Halep, İzmir ve İstanbul, (çev. Sermet Yalçın), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Makale:

İkiiden çok yazarlı makaleler de yukarıdaki örneğe göre hazırlanmalıdır.

ç) Kurum yayınları:

Metin içinde:

(DİE, 1995: 45).

Kaynakçada:

DİE (1995), 19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti (Ankara).

d) İnternet Kaynakları:

Metin içinde:

(Okur, 2013).

Kaynakçada:

Okur, M. A. (2013), “Büyük Ortadoęu Fırtınası ve Türkiye”,
[https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/makifokur/
2013/10/26/buyuk-ortadogu-firtinasi-ve-turkiye](https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/makifokur/2013/10/26/buyuk-ortadogu-firtinasi-ve-turkiye), (15.06.2010).

Atıf dışındaki açıklamalar için dipnot kullanılmalıdır.

YAYIN POLİTİKASI

1. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi, farklı üniversitelerde görev yapan akademisyenlerin girişimleri sonucunda ortaya çıkan bilimsel bir yayındır. Nisan ve Ekim ayları olmak üzere yılda iki defa yayınlanır. Derginin dili Türkçe ve İngilizcedir.

2. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi, yayınlanan araştırmayı okuyuculara ücretsiz olarak ulaştırma ilkesini benimsemekte ve içeriğine anında açık erişim sağlamaktadır. Açık Erişim Politikası, Budapeşte Açık Erişim Girişimi'nin (BOAI) kurallarına dayanmaktadır.

3. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi, yayınlanan makalelere Creative Commons Attribution (CC BY NC) lisansını uygulamaktadır. Makalenizi yayınlanmak üzere gönderirseniz, CC-BY-NC lisansının çalışmanıza uygulanmasını kabul etmiş olursunuz.

4. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi'ne yayınlanmak üzere gönderilen çalışmalarda, EASE (The European Association of Science Editors) tavsiyeleri ile COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartları dikkate alınır.

5. Etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay çalışmada belirtilmeli ve belgelendirilmelidir. İzinle ilgili bilgilere makalenin yöntem bölümünde ve ayrıca ilk/son sayfasında yer verilmelidir. Olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur formunun imzalatıldığına dair bilgiye makalede yer verilmesi gereklidir.

6. Makalenin araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlandığı ifade edilmeli, makale sonunda araştırmacılar; katkı oranı beyanı, varsa destek ve teşekkür beyanı, çıkar çatışması beyanı ve finansal destek beyanı vermelidir (Başvuru esaslarından biri de bu beyanın onaylanmasıdır.)

7. Makale yazarı, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/madergisi> linkini kullanarak makalesini sistem üzerinden yüklemelidir.

8. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi tematik özellikte bir dergidir. Yayınlanmak üzere gönderilen tüm makaleler öncelikle dergiye uygunluğu, özgünlükleri, metodolojisi, önemi, kalitesi ve etik yapısı açısından incelenir.

9. Tüm editörlük ve hakem değerlendirme süreci birbirini izleyen adımlara bölünebilir:

- Makaleye editör atanması,
- Atanan editör tarafından gelen çalışmanın dergiye uygunluğu üzerine ilk inceleme [reddetme veya ileri değerlendirme]
- Benzerlik kontrolü [reddetme veya ileri değerlendirme]
- Yazım ve Dil Editörleri tarafından inceleme [revizyon veya ileri değerlendirme]
- Çift taraflı kör hakemlik uygulamasına göre hakemlerin atanması [revizyon, reddetme veya kabul]
- Hakem raporlarından birinin olumlu, diğerinin olumsuz olduğu durumlarda da yazı üçüncü bir hakeme gönderilir.
- Hakemler tarafından düzeltme istenen makaleler yazarlarına geri gönderilir. İstenen sürede geri dönmeyen yazarların çalışmaları yayından düşürülür.
- Değerlendirme süreci tamamlanan araştırmalar, yayın programına göre izleyen ilk sayıda yayınlanır.
- Yayınlanan makaleler için yazar/yazarlara telif ücreti ödenmez.
- Editör atanması ve ilk inceleme genellikle birkaç gün içinde yapılır. Yazım ve dil kontrol süreci genellikle 2 hafta, hakem raporlarının tamamlanması ise 2-4 hafta sürebilir. Yazarlara revizyon için verilen süre 2 haftadır.
- Gönderimin ardından yazarların sırasının değiştirilmesi, yazar adlarının silinmesi veya eklenmesine yönelik talepler dergi editörlerinin onayına tabidir. Bu talebi içeren ve tüm yazarların imzaladığı uygun bir dilekçe ile başvuru yapılmalıdır.

• Bir makalenin geri çekilmesine yalnızca en zorlayıcı ve kaçınılmaz nedenlerle izin verilecektir. Bir makalenin geri çekilebilmesi için tüm yazarlar tarafından imzalanmış bir geri çekme yazısının derginin iletişim adresini gönderilmesi gerekmektedir. Yazar(lar), bu hususta uygun bir bildirim alana kadar yazılarının geri çekilmiş olduğunu varsaymamalıdır.

10. İntihal ciddi bir problem ve bilimsel araştırmayı etkileyen en yaygın etik sorundur. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi hiçbir şekilde intihale izin vermez. Tematik özellikteki dergide intihal kontrolü editörler ve intihal yazılımları ile yapılmaktadır. Dergimiz, %15'in altında intihal oranına sahip olan çalışmalarını kabul etmektedir. %15 oranının üzerindeki benzerlik durumunda Hakem Değerlendirmesi yapılmadan çalışmalar reddedilir.

11. İtiraz ve şikayetler Editör Kurulu tarafından COPE yönergeleri kapsamında ele alınmaktadır. İtirazlar, makalenin bilimsel içeriğine dayanmalıdır. İtiraz ve şikayete ilişkin nihai karar Baş Editör tarafından verilir. Yazarlar, itiraz ve şikayetleri için dergi@milliyetcilikarastirmalari.com adresinden e-posta yoluyla iletişime geçmelidir.

MAKALE YAYIN İLKELERİ VE DEĞERLENDİRME SÜRECİ

1. Makale dergiye gönderilmeden önce "Yazım Kuralları", "Yayın Politikası", "Telif Hakları", "Yazarların Sorumlulukları", "Açık Erişim Politikası" ve "Lisans Şartları" kısımlarını incelemeniz önerilir.

2. Makale değerlendirme süreci aşağıda belirtildiği gibidir.

- Makaleye editör atanması,
- Atanan editör tarafından gelen çalışmanın dergiye uygunluğu üzerine ilk inceleme [reddetme veya ileri değerlendirme]
- Benzerlik kontrolü [reddetme veya ileri değerlendirme]
- Yazım ve Dil Editörleri tarafından inceleme [revizyon veya ileri değerlendirme]
- Çift taraflı kör hakemlik uygulamasına göre hakemlerin atanması [revizyon, reddetme veya kabul]
- Hakem raporlarından birinin olumlu, diğerinin olumsuz olduğu durumlarda da yazı üçüncü bir hakeme gönderilir.
- Hakemler tarafından düzeltme istenen makaleler yazarlarına geri gönderilir. Yazarlara revizyon için verilen süre minör revizyon için 2, majör revizyon için 4 haftadır. Belirtilen sürede geri dönmeyen yazarların çalışmaları yayından düşürülür.
- Değerlendirme süreci tamamlanan araştırmalar, yayın programına göre izleyen ilk sayıda yayınlanır.
- Yayınlanan makaleler için yazar/yazarlara telif ücreti ödenmez.
- Editör atanması ve ilk inceleme genellikle birkaç gün içinde yapılır. Yazım ve dil kontrol süreci genellikle 2 hafta, hakem raporlarının tamamlanması ise 2-4 hafta sürebilir.
- Gönderimin ardından yazarların sırasının değiştirilmesi, yazar adlarının silinmesi veya eklenmesine yönelik talepler dergi editörlerinin onayına tabidir. Bu talebi içeren ve tüm yazarların imzaladığı uygun bir dilekçe ile başvuru yapılmalıdır.
- Bir makalenin geri çekilmesine yalnızca en zorlayıcı ve kaçınılmaz nedenlerle izin verilecektir. Bir makalenin geri çekilebilmesi için tüm yazarlar tarafından imzalanmış bir geri çekme yazısının

AMAÇ-KAPSAM, YAZIM KURALLARI, YAYIN POLİTİKASI, MAKALE YAYIN İLKELERİ VE DEĞERLENDİRME SÜRECİ, TELİF HAKLARI, YAYIN ETİĞİ VE YANLIŞ UYGULAMA BİLDİRGESİ, MAKALE İŞLEME (APC) VE GÖNDERME ÜCRETİ, YAYINLANAN ÇALIŞMALARIN İSTATİSTİKLERİ, AÇIK ERİŞİM POLİTİKASI, DERGİ LİSANS ŞARTLARI

derginin iletişim adresini gönderilmesi gerekmektedir. Yazar(lar), bu hususta uygun bir bildirim alana kadar yazılarının geri çekilmiş olduğunu varsaymamalıdır.

TELİF HAKLARI

• Yazarlar telif hakkı dahil olmak üzere makaleye ait tüm imtiyaz ve diğer mülkiyet haklarını elinde tutar.

• Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi, yayınladığı makalelere Creative Commons Attribution (CC-BY-NC) lisansını uygulamaktadır.

• Makalenizi yayınlanmak üzere gönderirseniz, CC-BY-NC lisansının çalışmanıza uygulanmasını kabul edersiniz. (Bakınız: [Lisans Şartları](#)).

• Dergide yayınlanan makalelere telif hakkı ödenmez.

• Yazar(lar) makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılırken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını, çalışma ile ilgili tüm yasal ve etik izinleri aldığını ve etik kurallara uygun hareket ettiğini taahhüt eder. (Başvuruda onay alınır)

• Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi'nde yayınlanan makalelerde ifade edilen herhangi bir olgusal yanlışlık veya görüş yazarın kendisine aittir ve dergimizin bilgi, görüş veya bakış açısını yansıtmayabilir. Yazar(lar), telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslarca istenecek hak talebi veya açılacak davalarda Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi ve Dergi Editörlerinin hiçbir sorumluluğunun olmadığını, tüm sorumluluğun kendilerine ait olduğunu taahhüt eder. (Başvuruda onay alınır)

YAYIN ETİĞİ VE YANLIŞ UYGULAMA BİLDİRGESİ

Bu bildirge Committee on Publication Ethics'in "Code of Conduct and Best-Practice Guidelines for Journal Editors - 2011" kuralları ve Bilimsel Yayıncılıkta Şeffaflık ve En İyi Uygulama İlkeleri, Sürüm 3 esas alınarak hazırlanmıştır.

a) Editörün Sorumlulukları: Dergi editörü yapılan başvuruların uygunluğuna ve yayınlanıp yayınlamayacağına karar verir. Editör bu kararı verirken yazar veya yazarların ırkı, cinsiyeti, inancı, uyruğu, politik görüşüne göre değil gönderinin derginin yayın politikası ile uygunluğu, orijinalliği ve önemine göre karar verir. Dergi editörü başvuru ile ilgili kişisel bilgileri üçüncü kişilerle (hakemler, bilim kurulu üyeleri, yayıncı vs.) paylaşamaz. Editör veya hakemler reddedilen veya yayın aşamasında olan başvurularda yer alan bilgi ve belgeleri yazarın yazılı izni olmadan kendi araştırmalarında kullanamazlar.

b) Hakemlerin Sorumlulukları: Hakemler başvurunun yayına uygunluğu kontrol konusunda yayın kuruluna destek olurlar. Hakemler, gönderilen çalışmayı değerlendirirken adil, tarafsız ve yapıcı olmaya çalışmalıdır. Hakemler başvuruların geliştirilmesi ve olası hataların giderilmesi için yazarlara önerilerde bulunurlar. Hakemler incelenmek üzere gönderilen başvurusu konusunda kendini yetersiz hissettiklerinde veya incelemeyi zamanında yetiştiremeyecekleri durumlarda editörü bilgilendirmek zorundadır. Hakemler başvurularda yer alan bilgi ve fikirlerin güvenliğini sağlamakla yükümlüdürler. Bunları üçüncü kişilerle paylaşamaz veya kendi araştırmalarında kullanamazlar.

c) Yazarların Sorumlulukları: Sahte/hileli verilere dayanan çalışmalar kabul edilemez. Yazarlar, verilerin doğruluğunu ve özgünlüğünü garanti etmelidir. Eğer çalışma insan ögesini içinde bulunduruyorsa, uygun kurumsal otoritelerden onay alınmalı ve çalışmaya katılmış insanların izni alınmalıdır. Çalışmada kullanılan 3. kişilere ait ve telif hakkına haiz "veri toplama aracı, tablo, grafik, harita ve diğer görseller" için ilgili kurum veya kişi(ler)den yazılı izin alınmalıdır. Makale gönderim sürecinde Başvuru Listesinde ifade edilen ve makaleyi gönderen sorumlu yazar tarafından

kabul edilen şartlar diğer yazarlar tarafından da kabul edilmiş sayılır. Makaleye anlamlı bir katkısı olan tüm yazarlar, çalışmaya ortak yazar olarak dâhil edilmelidir. Katkısı olmayan kişilerin ortak yazar listesine dâhil edilmesi uygun değildir ve bu duruma müsamaha edilmeyecektir. Yazarlar dergimizin hakem ve editörleri tarafından önerilen makul yenilemeleri yapmayı kabul etmelidirler. Eğer yazar, kabul edilebilir nedenler olmadan yenilemeleri yapmayı reddederse, gönderilmiş olan makale reddedilecektir. Bütün yazarların, gönderilen makaledeki her hatayı düzeltmeleri ve doğru olmayan bilgileri geri çekmeleri gerekir.

Kaynaklar:

Committee on Publication Ethics (COPE). (2011, March 7). Code of Conduct and Best-Practice Guidelines for Journal Editors.

http://publicationethics.org/files/Code_of_conduct_for_journal_editors_Mar11.pdf

Bilimsel Yayıncılıkta Şeffaflık Ve En İyi Uygulama İlkeleri, Sürüm 3.

<https://blog.doaj.org/2018/01/15/principles-of-transparency-and-best-practice-in-scholarly-publishing-version-3/>

MAKALE İŞLEME (APC) VE GÖNDERME ÜCRETİ

- Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi, yazarlardan gönderi, işleme veya yayın için herhangi bir ücret almaz.
- Kaliteli yayını teşvik için kâr amacı olmayan bir girişimdir.
- Dergi, tüm makalelerin tam metinlerine anında ücretsiz erişim sağlar.

YAYINLANAN ÇALIŞMALARIN İSTATİSTİKLERİ

Dönem	Araştırma Makalesi	Çeviri Makale	Kitap İncelemesi
Nisan 2019	2	1	2
Ekim 2019	4	-	2
Nisan 2020	6	-	2
Ekim 2020	4	-	2
Nisan 2021	6	-	1
Ekim 2021	3	-	-
Nisan 2022	5	-	-
Ekim 2022	5	-	1
Ret Makaleler	19		
Geri Çekilenler	12		

AÇIK ERİŞİM POLİTİKASI

• Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi (MAD), yayınlanan araştırmayı okuyuculara ücretsiz olarak ulaştırma ilkesini benimsemekte ve içeriğine anında açık erişim sağlamaktadır.

• Açık Erişim Politikası, Budapeşte Açık Erişim Girişimi'nin (BOAI) kurallarına dayanmaktadır.

DERGİ LİSANS ŞARTLARI

Lisans Şartları

- Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi, yayınladığı makalelere Creative Commons Attribution (CC-BY-NC) lisansını uygulamaktadır.
- Makalenizi yayınlanmak üzere gönderirseniz, CC-BY-NC lisansının çalışmanıza uygulanmasını kabul edersiniz.
- Daha fazla bilgi için bakınız:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legal-code.tr>

MİLLİYETÇİLİK

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ • JOURNAL OF NATIONALISM STUDIES

CİLT 4 SAYI 2 • VOLUME 4 ISSUE 2 / EKİM • OCTOBER 2022 / ISSN 2667 - 4459

